

Keskkonnaamet, 2016

Lahemaa rahvusparki kaitsekorralduskava 2016–2025

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti tuleviku heaks

SISUKORD

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS	12
1. ÜLDISELOOMUSTUS	14
1.1. Ala iseloomustus	14
1.2. Maaomand ja -kasutus	19
1.3. Huvigrupid.....	21
1.4. Kaitsekord.....	22
1.4.1. Kaitsekorra üldpõhimõtted	22
1.4.2. Loodusreservaadid ja nende kaitsekord.....	24
1.4.3. Sihtkaitsevööndid ja nende kaitsekord	24
1.4.3. Piiranguvööndid ja nende kaitsekord.....	26
1.4.4. Metsa majandamine piiranguvööndis	29
1.4.5. Ehitamine piiranguvööndis.....	30
1.4.6. Tegevuste kooskõlastamine.....	31
1.5. Uuritus.....	32
1.5.1. Läbiviidud inventuurid ja uuringud	32
1.5.1.1. Taimed.....	32
1.5.1.2. Samblad ja samblikud	33
1.5.1.3. Seened	33
1.5.1.4. Kahepaiksed.....	33
1.5.1.5. Selgrootud	33
1.5.1.6. Linnud	34
1.5.1.7. Imetajad.....	34
1.5.1.8. Metsad.....	35
1.5.1.9. Niidud.....	35
1.5.1.10. Sood.....	35
1.5.1.11. Kaitstavad üksikobjektid.....	35
1.5.1.12. Muud looduslased inventuurid	36

1.5.1.13. Ajalooline maakasutus	36
1.5.1.14. Arhitektuur ja asustusstruktuur.....	36
1.5.1.15. Looduslikud pühapaigad.....	37
1.5.1.16. Esiajaloolised maastikud.....	37
1.5.1.17. Vaimne pärand.....	37
1.5.2. Riiklik seire	38
1.5.3. Inventuuride ja uuringute vajadus.....	39
1.5.3.1. Riiklik seire.....	39
1.5.3.2. Sammalde ja samblike inventuur.....	39
1.5.3.3. Taimede inventuur.....	40
1.5.3.4. Elupaiga jõed ja ojad (3260) inventuur.....	40
1.5.3.5. Hüdrobioloogiline ja elustiku seire raba taastamisaladel.....	40
1.5.3.6. Poollooduslike koosluste inventuur	41
1.5.3.7. Mobiilpositsioneerimisel teostatav külastajauuring.....	42
1.5.3.8. Muud külastajauuringud	43
1.5.3.9. Külustusmahu seire.....	43
1.5.3.10. Külustusmõjude hindamine	43
1.5.3.11. Ajaloolise maakasutuse uuringud.....	44
1.5.3.12. Taluarhitektuuri ja asustusstruktuuri uuringud.....	44
1.5.3.13. Lahemaa rahvuspargi ajaloolise teedevõrgu inventuur.....	44
1.5.3.14. Lahemaa rahvuspargi militaarobjektide inventuur.....	44
1.5.3.15. Lahemaa rahvuspargi külade ajaloolis-kultuuriliste paikade inventuur (mälumaastikud).....	45
1.5.3.16. Looduslike pühapaikade inventuur	45
1.5.3.17. Lahemaa rahvuspargi traditsiooniliste elatusalade ja elulaadi uuringud	45
1.5.3.18. Lahemaa rahvakultuuri-alased uuringud.....	46
1.5.3.19. Linnustiku inventuur	47
2. VÄÄRTUSED JA KAITSE-EESMÄRGID	49
2.1. Elustik	49
2.1.1. Soontaimed.....	49

2.1.1.1. Haruline võtmehein (<i>Botrychium matricariifolium</i>)	52
2.1.1.2. Põhjatarn (<i>Carex mackenziei</i>).....	53
2.1.1.3. Siberi piimikas (<i>Lactuca sibirica</i>).....	54
2.1.1.4. Mõru vesipipar (<i>Elatine hydropiper</i>)	55
2.1.1.5. Mesi- ehk soomurakas (<i>Rubus arcticus</i>).....	56
2.1.1.6. Kõdu-koralljuur (<i>Corallorhiza trifida</i>)	57
2.1.1.7. Väike käopõll (<i>Listera cordata</i>)	57
2.1.1.9. Teised kaitsealused taimed	58
2.1.2. Sammaltaimed.....	62
2.1.3. Samblikud.....	64
2.1.4.1. Limatünnik (<i>Sarcosoma globosum</i>)	68
2.1.4.2. Teised seeneliigid	69
2.1.5. Linnud.....	71
2.1.5.1. Kaitsekorralduslikult olulised linnuliigid Lahemaal	75
2.1.5.1.1. Kaljukotkas (<i>Aquila chrysaetos</i>)	82
2.1.5.1.2. Väike-konnakotkas (<i>Aquila Pomarina</i>)	82
2.1.5.1.3. Must-toonekurg (<i>Ciconia nigra</i>)	82
2.1.5.1.4. Merikotkas (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	83
2.1.5.1.5. Kalakotkas (<i>Pandion haliaetus</i>).....	84
2.1.5.1.6. Kassikakk (<i>Bubo bubo</i>).....	84
2.1.5.1.7. Niidurüdi e niidurisla (<i>Calidris alpina schinzii</i>)	85
2.1.5.1.8. Tutkas (<i>Philomachus pugnax</i>).....	85
2.1.5.1.9. Karvasjalg-kakk (<i>Aegolius funereus</i>).....	86
2.1.5.1.10. Jäälind (<i>Alcedo atthis</i>).....	86
2.1.5.1.11. Väikeluik (<i>Cygnus columbianus bewickii</i>).....	87
2.1.5.1.12. Põldtsiitsitaja (<i>Emberiza hortulana</i>)	88
2.1.5.1.13. Laanerähn e kolmvarvas-rähn (<i>Picoides tridactylus</i>)	88
2.1.5.1.14. Kanakull (<i>Accipiter gentilis</i>)	89
2.1.5.1.15. Metsis e mõtus (<i>Tetrao urogallus</i>).....	90
2.1.5.1.16. Teder (<i>Tetrao tetrix tetrix</i>).....	92

2.1.6. Kalad.....	92
2.1.6.1. Harilik hink (<i>Cobitis taenia</i>).....	92
2.1.6.2. Harilik võldas (<i>Cottus gobio</i>).....	93
2.1.6.3. Jõesilm (<i>Lampetra fluviatilis</i>).....	94
2.1.6.4. Lõhe (<i>Salmo salar</i>).....	94
2.1.7. Kahepaiksed.....	95
2.1.8. Selgrootud.....	95
2.1.8.1. Limused.....	96
2.1.8.1.1. Harilik ebapärlikarp (<i>Margaritifera margaritifera</i>).....	96
2.1.8.1.2. Vasakkeermene pisitigu (<i>Vertigo angustior</i>).....	96
2.1.8.1.3. Paksukojaline jõekarp (<i>Unio crassus</i>).....	97
2.1.8.2. Liblikad.....	97
2.1.8.2.1. Suur-mosaiikliblikas (<i>Euphydryas maturna</i>).....	97
2.1.8.2.2. Suur-kuldtiib (<i>Lycaena dispar</i>).....	98
2.1.8.2.3. Muud liblikad: Mustlaik-apollo (<i>Parnassius mnemosyne</i>).....	98
2.1.8.3. Kiililised.....	99
2.1.8.3.1. Rohe-vesihobu (<i>Ophiogomphus cecilia</i>).....	99
2.1.8.3.2. Suur-rabakiil (<i>Leucorrhinia pectoralis</i>).....	99
2.1.8.3.3. Muud kiililised: Rohe-tondihobu (<i>Aeschna viridis</i>).....	100
2.1.8.4. Mardikad.....	100
2.1.8.5. Kimalased (<i>Bombus</i> spp.).....	100
2.1.8.6. Kuklased.....	100
2.1.9. Imetajad.....	101
2.1.9.1. Saarmas (<i>Lutra lutra</i>).....	102
2.1.9.2. Käsiivälised. Tiigilendlane (<i>Myotis dasycneme</i>).....	103
2.2. Kooslused.....	104
2.2.1. Metsad.....	104
2.2.1.1. Vanad loodusemetsad (9010*).....	106
2.2.1.2. Vanad laialehised metsad (9020*).....	107
2.2.1.3. Rohunditerikkaid kuusikuid (9050).....	108

2.2.1.4. Okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel (9060).....	109
2.2.1.5. Soostuvad ja soo-lehtmetsad (9080*)	109
2.2.1.6. Siirdesoo- ja rabametsad (91D0*).....	110
2.2.1.7. Lammi-lodumetsad (91E0*).....	111
2.2.1.8. Pangametsad (9180*).....	111
2.2.1.9. Metsastunud luited (2180).....	112
2.2.1.10. Luidetevahelised niisked nõod (2190).....	113
2.2.2. Sood	113
2.2.2.1. Looduslikus seisundis rabad (7110*), siirde- ja õõtsiksood (7140), nokkheinakooslused (7150), allikad ja allikasood (7160), rikutud, kuid taastumisvõimelised rabad (7120).....	114
2.2.3. Niidud	120
2.2.3.1. Kuivad niidud lubjarikkal mullal (6210), liigirikad niidud lubjavaesel mullal (6270*), aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niidud (6510), sinihelmikakooslused (6410), niiskuslembesed kõrgrohustud ehk servaniidud (6430), nõmmeniidud (4030).....	122
2.2.3.2. Lamminiidud (6450)	123
2.2.3.3. Loopealsed (alvarid) (6280*), kadastikud (5130)	123
2.2.3.4. Soostunud niidud (7230).....	124
2.2.3.5. Puisniidud (6530*), puiskarjamaad (9070).....	124
2.2.3.6. Rannaniidud (1630*).....	125
2.2.4. Mageveekogud	127
2.2.4.1. Jõed ja ojad (3260)	128
2.2.4.2. Looduslikud rohketoitelised järved (3150).....	137
2.2.4.3. Huumustoitelised järved ja järvikud (3160)	138
2.2.5. Rannikuelupaigad	139
2.2.5.1. Veealused liivamadalad (1110).....	140
2.2.5.2. Liivased ja mudased pagurannad (1140)	141
2.2.5.3. Rannikulõukad (1150*).....	141
2.2.5.4. Laiad madalad lahed (1160)	142
2.2.5.5. Karid (1170).....	143
2.2.5.6. Esmased rannavallid (1210).....	143

2.2.5.7. Püsitaimestikuga kivirannad (1220).....	144
2.2.5.8. Väikesaared ja laiud (1620).....	144
2.2.5.9. Püsitaimestuga liivarannad (1640).....	145
2.2.5.10. Eelluited (2110).....	146
2.2.5.11. Valged luited (2120).....	146
2.2.5.12. Hallid luited (2130*).....	147
2.2.5.13. Rusked luited kukemarjaga (2140*).....	147
2.2.5.14. Kanarbiku (<i>Calluna</i>) ja hariliku kukemarjaga (<i>Empetrum nigrum</i>) kuivad liivanõmmed (2320).....	148
2.2.6. Paljandid ja koopad.....	148
2.2.6.1. Lubjakivipaljandid (8210).....	149
2.2.6.2. Liivakivipaljandid (8220).....	150
2.2.6.3. Koopad (8310).....	150
2.3.1. Maastik.....	151
2.3.1.1. Maastikuilme.....	152
2.3.1.2. Pinnavormid.....	154
2.3.2. Pargid.....	155
2.3.2.1. Kolga mõisa park.....	155
2.3.2.2. Palmse park ja parkmets.....	156
2.3.2.3. Sagadi park.....	157
2.3.2.4. Vihula park parkmetsaga.....	157
2.3.3. Looduse üksikobjektid.....	158
2.3.3.1. Üksikpuud.....	158
2.3.3.2. Rändrahnud ja kivikülvid.....	161
2.3.3.2. Paljandid ja koopad.....	167
2.4. Kultuuripärand.....	168
2.4.1. Ajalooline maakasutus.....	168
2.4.2. Asustusstruktuur.....	173
2.4.2.1. Teedevõrk.....	173
2.4.2.2. Väärtuslikud külastruktuurid.....	174

2.4.2.2. Ehitusalad ja -soovitused	176
2.4.3. Arheoloogiamälestised ja esiajaloolised maastikud	179
2.4.4. Taluarhitektuur	182
2.4.4.1. Hoonete väärtusklassid ja väärtuslike hoonete ehitussoovitused	182
2.4.4.2. Uushoonestus ja ehitussoovitused	187
2.4.5. Muinsuskaitsealune kinnispärand	190
2.4.5.1. Mõisad	190
2.4.5.2. Talud	191
2.4.5.3. Tuletornid	192
2.4.5.4. Kabelid ja surnuaiad	192
2.4.5.5. Teised muinsuskaitsealused üksikmälestised	193
2.4.5.6. Kaitsealused laevavrakid	194
2.4.6. Militaarobjektid	194
2.4.7. Looduslikud pühapaigad	195
2.4.8. Külade ajaloolis-kultuuriloolised paigad ja objektid	198
2.4.9. Rahvakultuur	203
2.4.10. Traditsiooniline inimtegevus	204
2.4.10.1. Traditsiooniline elulaad	205
2.4.10.2. Töötraditsioonid	209
3. Ala ja selle väärtuste tutvustamine ning külastuskorraldus	216
3.1. Lahemaa rahvuspargi külastatavus	217
3.2. Külastuskorraldus	223
3.2.1. Õppe- ja matkarajad	223
3.2.2. Vaatetornid	224
3.2.3. Lõkke- ja telkimiskohad	224
3.2.4. Külastuse üksikobjektid ja külastusmarsruudid	225
3.2.5. Infotahvlid	226
3.2.6. Veeteede taristu	227
3.2.7. Tähised	228
3.2.8. Tõkkepuud, liiklusmärgid, tõkestuspostid	228

3.2.9. Parklad	230
3.3. Keskkonnaharidus ja rahvusparki tutvustamine	230
3.3.1. Looduskeskused	233
3.3.2. Muuseumid	237
3.3.3. Vabaihendused	240
3.3.4. Säästva turismi arendamine	241
3.4. Külustus- ja keskkonnahariduslik info	242
3.4.1 Infopunktid	243
3.4.2. Jaotusmaterjalid	244
3.4.3. Veebileht	246
3.5. Vabatahtlik maa- ja merepääste	246
4. KAVANDATAVAD KAITSEKORRALDUSLIKUD TEGEVUSED JA EELARVE	248
4.1 Tegevuste kirjeldus	248
4.1.1. Hooldus, taastamine ja ohjamine	248
4.1.1.1. Harulise võtmeheina kasvukoha hooldamine	248
4.1.1.2. Samblike kasvukoha hooldamine	248
4.1.1.3. Kahepaiksete kudemisveekogude hooldamine	248
4.1.1.4. Ebpärlikarbi elupaiga hooldamine	248
4.1.1.5. Sookoosluse loodusliku veerežiimi taastamine	248
4.1.1.6. Poollooduslike koosluste taastamine	249
4.1.1.7. Poollooduslike koosluste hooldamine	249
4.1.1.8. Koprapaisude ja teiste voolutakistuste eemaldamine vooluveekogudest	250
4.1.1.9. Kahala järve tervendamine	250
4.1.1.10. Maastikuhooldus ja -vaadete avamine	250
4.1.1.11. Palmse pargi allee rekonstrueerimine	250
4.1.1.12. Palmse pargi allee hooldamine	251
4.1.1.13. Mõisaparkide hooldamine	251
4.1.1.14. Üksikobjektide hooldamine	251
4.1.1.15. Ajaloolis-kultuuriliste objektide ja maastikuelementide hooldus	252
4.1.1.15. Esiajalooliste maastike hooldamine	252

4.1.1.16. Metsakoosluste kujundamine	252
4.1.2. Taristu, tehnika ja loomad	254
4.1.2.1. Õpperadade arendamine.....	254
4.1.2.2. Õpperadade hooldamine ja rekonstrueerimine	255
4.1.2.3. Külustusmarsruutide koostamine ja hooldamine.....	256
4.1.2.4. Vaatetornide hooldamine ja rekonstrueerimine.....	256
4.1.2.5. Telkimisalade, lõkkekohtade, parklate hooldamine ja rekonstrueerimine.....	257
4.1.2.6. Parkla rajamine.....	257
4.1.2.7. Infotahvlite rajamine	257
4.1.2.8. Infotahvlite hooldamine	257
4.1.2.9. Kaitseala tähistamine, tähiste likvideerimine ja hooldamine	259
4.1.2.10. Tõkkepuude ja liikluskorraldusvahendite hooldamine	259
4.1.2.11. Looduskeskuste hooldamine.....	260
4.1.3. Kavad, eeskirjad.....	261
4.1.3.1. Säätva turismi strateegia ja tegevuskava koostamine.....	261
4.1.3.2. Kaitsekorralduskava uuendamine.....	261
4.1.4. Kaitseala tutvustamine ja keskkonnaharidus.....	261
4.1.4.1. Lahemaa rahvuspargi püsiekspositsiooni haldamine ja täiendamine.....	261
4.1.4.2. Õppeprogrammide väljatöötamine	262
4.1.4.3. Teoreetilis-praktiliste koolituste korraldamine.....	262
4.1.4.4. Giidikoolitus	263
4.1.4.5. <i>Junior Rangeri</i> kursus	263
4.1.4.6. Infomaterjalide ja trükiste koostamine.....	263
4.1.4.7. Voldikute kordustrükid	263
4.1.4.8. Voldikute koostamine	263
4.1.4.9. Multimeediaprogrammide koostamine	264
4.1.4.10. Teabepunktide rajamine.....	264
4.1.4.11. Veebilehe täiendamine.....	264
4.1.5. Muu.....	264
4.1.5.1. Lahemaa rahvuspargi koostöökoogu.....	264

4.1.5.2. Lautrikohtade kaardistamine	268
4.2 Eelarve	269
Sookoosluse loodusliku veerežiimi taastamine.....	271
5. KAITSEKORRALDUSE TULEMUSLIKKUSE HINDAMINE	275
LISAD	293
Lisa 1. Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri.....	293
Lisa 2. Lahemaa rahvuspargi ehituskeeluvöönd Võsu jõel tiheasustusalal ja Läänemere rannal (kaardikihid).....	293
Lisa 3. Väärtuste koondtabel	293
Lisa 4. Riiklik seire.....	293
Lisa 5. Viru ja Hara raba seireandmed.....	293
Lisa 6. Ajalooline maakasutus (joonised külade kaupa).....	293
Lisa 7. Asustusstruktuur ja arhitektuur, kirjeldused ja ehitussoovitused külade kaupa.....	293
Lisa 8. Asustusstruktuuri ja arhitektuuri väärtused, ehitusalad ja -soovitused (joonised külade kaupa ja kaardikihid).....	293
Lisa 9. Looduskasutus: ehitustegevus ja planeerimine (kaardikihid kaitse tulemuslikkuse hindamiseks)	293
Lisa 10. Õppe- ja matkarajad, nende õppeotstarbeline kasutamine	293
Lisa 11. Lõkke- ja telkimiskohad, nende õppeotstarbeline kasutamine.....	293
Lisa 12. Õppeprogrammid	293
Lisa 13. Kaitsekorralduskava tegevuste kaardid (tegevuste kaardikihid ja joonised).....	293
KASUTATUD KIRJANDUS	294

SISSEJUHATUS

Vastavalt looduskaitseaduse §-le 25 on kaitsekorralduskava kaitstavate loodusobjektide alapõhise kaitse korraldamise aluseks.

Kaitsekorralduskava kinnitab Keskkonnaameti peadirektor. Teave kaitsekorralduskava kinnitamise kohta avalikustatakse Keskkonnaameti ja Lahemaa rahvusparki veebilehel.

Käesoleva Lahemaa rahvusparki kaitsekorralduskava (edaspidi ka *KKK, kava*) eesmärk on:

- 1) anda lühike ülevaade kaitstavast alast (edaspidi *ala, kaitseala, rahvuspark, Lahemaa*) – selle kaitsekorrast, kaitse-eesmärkidest, rahvusvahelisest staatusest, maakasutusest, huvigruppidest ning alal läbiviidavast riiklikust seirest;
- 2) analüüsida ala eesmärke ning anda hinnang iga põhiväärtuseks oleva liigi, elupaiga vm väärtuse seisundile;
- 3) määrata mõõdetavad kaitse-eesmärgid ja kaitsekorralduse oodatavad tulemused kaitsekorraldusperioodi lõpuks ning 30 aasta perspektiivis, arvestades alale seatud eesmärke;
- 4) anda ülevaade peamistest väärtusi mõjutavatest teguritest, kirjeldada kaitseks vajalikke meetmeid koos oodatavate tulemustega;
- 5) määrata põhiväärtuste säilimisele, taastamisele ja tutvustamisele suunatud kaitsekorralduslike tegevuste elluviimise plaan koos tööde mahu, koha, ulatuse kirjelduse ja orienteeruva maksumusega;
- 6) luua alusdokument kaitseala kaitsekorralduslike tööde elluviimiseks ja rahastamiseks.

Kaitsekorralduskava koostamisel viidi läbi 22 avalikkuse kaasamise koosolekut:

- 1) viis Lahemaa rahvusparki koostöökogu juhtgrupi koosolekut, neist kaks juhtgrupi laiendatud koosolekut, kuhu olid kutsutud ka külavanemad;
- 2) 11 Lahemaa rahvusparki koostöökogu kultuuripärandi sektsiooni koosolekut, neist kuus piirkondlikku koosolekut, kus arutati konkreetsete külade kultuuripärandi kajastamist;
- 3) neli Lahemaa rahvusparki koostöökogu külastuskorralduse ja keskkonnahariduse sektsiooni koosolekut;
- 4) kaks avalikkuse kaasamise koosolekut, kus tutvustati kava tööversiooni laiemale avalikkusele.

Kava koostamist koordineeris Keskkonnaameti Viru regiooni kaitse planeerimise spetsialist Imbi Mets (tel: 329 5543, e-post: imbi.mets@keskkonnaamet.ee). Kava koostamises osalesid Keskkonnaameti Viru regiooni looduskaitse bioloogid Katrin Jürgens (taimed, samblad, samblikud, seened, sood) ja Heete Ausmeel (linnud, metsad), maahoolduse spetsialist Kristiina Jürisoo (niidud), vee-elustiku spetsialist Maili Lehtpuu (vee-elupaigad ja -elustik), kultuuripärandi

spetsialist Ave Paulus (kultuuripärand), keskkonnahariduse spetsialist Krista Kingumets ja looduskaitse juhtivspetsialist Maret Vildak (mõlemad külastuskorraldus ja keskkonnaharidus).

Esikaane foto: Vana-Jüri rändrahn. Autor: Riina Kotter.

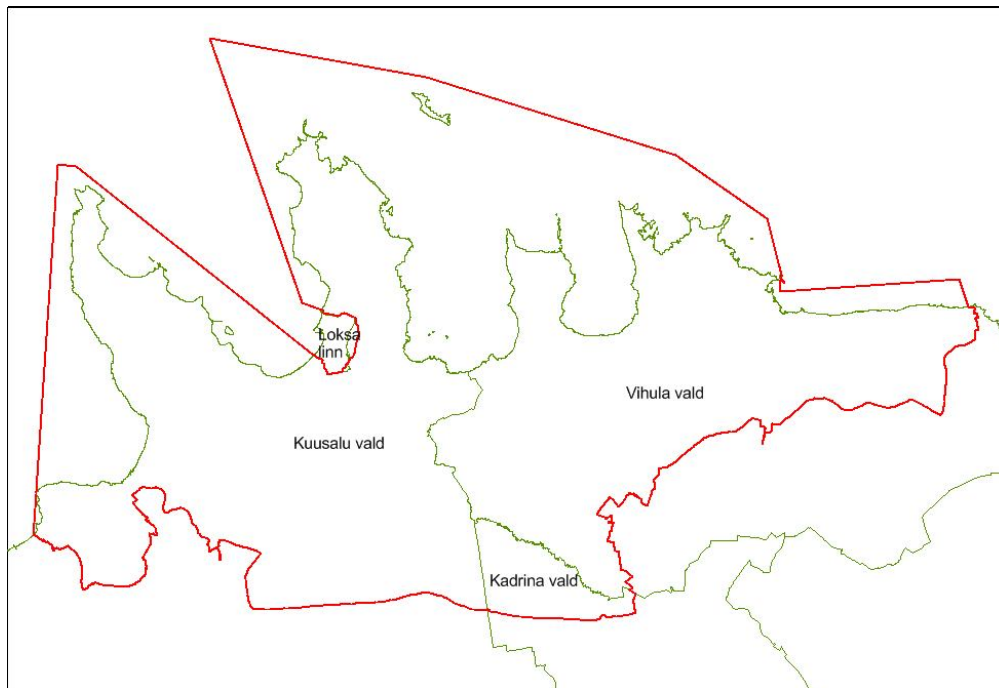
Kaitsekorralduskava koostamiseks 2010.–2012. a läbi viidud alusinventuurid „Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri inventuur”, „Lahemaa lagealade inventuur, kaitsekorralduslike soovitude andmine”, „Lahemaa metsaelupaigatüüpide inventuur ja väärtuste analüüs” on valminud „Riikliku struktuurivahendite kasutamise strateegia 2007-2013” ja sellest tuleneva „Elukeskkonna arendamise rakenduskava” prioriteetse suuna „Säästva keskkonnakasutuse infrastruktuuride ja tugisüsteemide arendamine” meetme „Kaitsekorralduskavade ja liikide tegevuskavade koostamine looduse mitmekesisuse säilitamiseks” programmi alusel Euroopa Regionaalarengu Fondi vahenditest.

1. ÜLDISELOOMUSTUS

1.1. Ala iseloomustus

Lahemaa rahvuspark on loodud Põhja-Eesti rannikuala looduse, maastike, kultuuripärandi ning tasakaalustatud keskkonnakasutuse säilitamiseks, kaitsmiseks, taastamiseks, uurimiseks ja tutvustamiseks. Lahemaa rahvuspark kuulub üle-euroopalisse Natura 2000 võrgustikku Lahemaa linnu- ja loodusala.

Lahemaa rahvuspark on asutatud 1. juunil 1971. a. Osaliselt on ala olnud looduskaitse all juba aastast 1959. Rahvuspargi asukoht Soome lahe kaldal jääb Harju maakonna Kuusalu valla ning Lääne-Viru maakonna Vihula ja Kadrina valla maadele (joonis 1). Lähtuvalt ala suurusest ning siinsete loodus- ja kultuuriväärtuste mitmekesisusest on Lahemaa läbi aegade olnud Eesti loodus- ja kultuuripärandi kaitse esinduslikemaks alaks.

Joonis 1. Lahemaa rahvuspargi piirid ja paiknemine. Aluskaart: Eesti põhikaart, Maaamet 2015.

Lahemaa rahvuspargi näol on oluline looduskaitse ja inimese koostoimimine: loodus- ja kultuuriväärtuste hoidmine kohalike elanike kaasabil. Kaitsekord aitab tagada Lahemaa senise maakatte ja/või -kasutuse, asustusstruktuuri ning loodus- ja pärandkultuurimaastike traditsioonilise ilme säilimise. Rahvuspargil on oluline roll selles, et Põhja-Eesti rannikul säiliks piirkond, kus metsaalad on valdavalt majandamata, lookadastikud ja teised pärandkooslused hooldatud ning kus pööratakse tähelepanu kultuuriväärtuste hoidmisele ja taastamisele. Loodusdirektiivi elupaigatüüpide kaitse aitab säilitada mitmekesiseid elupaiku kaitseala rikkalikule elustikule.

Lahemaa rahvuspark on üks Euroopa suurimaid metsakaitsealasid ning nii Eestis kui ka Euroopas tähelepanu vääriv rändrahnude ja kiviikulvide rohkuse poolest.

Lahemaa on maastikuilmelt mitmekesine, siin on esindatud suurem osa Põhja-Eestile iseloomulikest maastikuelementidest ja pinnavormidest. Rahvuspargi maaala hõlmab valdavalt kolme maastikurajooni: Põhja-Eesti e Soome lahe rannikumadalikku ja saari, Põhja-Eesti e Harju lavamaad ja Kirde-Eesti e Viru lavamaad. Vähesel määral hõlmab rahvuspark ka Kõrvemaad. Rannikut ilmestavad poolsaared, lahed ja hulgaised väikesaared.

Tähelepanuväärseks pinnavormiks alal on Põhja-Eesti klint, mis sisemaise astanguna moodustab selgelt jälgitava klindiorgude ja -lahtedega tugevasti liigestatud piiri klindiesise madaliku ja Põhja-Eesti lavamaa vahel. Lahemaal on klint enamasti mattunud settekivimi kihtide alla, mistõttu paljandub see võrreldes Eesti ida- ja loodeosaga vähe. Ordoviitsiumi ladestu tuntuimad lubjakivipaljandid on Nõmmeveski kanjonis Valgejõe ääres ja Joaveskil Loobu jõe ääres, samuti Muuski ja Tsitre klindilõigul. Liivakivipaljanditest tuntuim on Turjekelder, kus paljandub Alam-Ordoviitsiumi Pakerordi lademe liivakivi. Pangalt laskuv Turjekeldri juga ongi omanäoline seetõttu, et ta on üks väheseid liivakivilt laskuvaid jugasid. Teine oluline liivakivipaljand asub Mustoja vasakkaldal, kus paljandub samuti Pakerordi lademe liivakivi. Esinduslikum näide koobastest Lahemaa rahvuspargis on Turjekelder Tsitre klindisaarel.

Lahemaa rahvuspargist u 1/3 (26 874 ha) hõlmab Soome laht. Laht on madal, kuid väga vahelduva põhjareljeefiga: isegi lahe keskosas võib vee sügavus ulatuda mõne meetrini, samas küündib sügavus mitmel pool üle 100 m. Soome lahe veed on Läänemere ühed magedamad, piki lõunarannikut on täheldatav hoovuste süsteem läänest itta (Eesti geoloogiline baaskaart, 2005). Lahemaal on Soome lahe rannajoon tugevasti liigestatud, selle pikkus rahvuspargi piires on u 145 km, linnulennult on vahemaa ühest äärmuspunktist teise vaid 46,5 km. Rannikul esineb rohkelt madalikke ning rannad on üldiselt kivised, eriti Juminda-Tapurla-Virve ning Lobi-Pedassaare-Vergi piirkonnas.

Lahemaa rahvuspargis on peamised vooluveekogud Altja oja, Kolga jõgi, Loo jõgi, Loobu jõgi, Mustoja, Pudisoo jõgi, Valgejõgi ja Võsu jõgi. Klindiasangult laskudes moodustavad jõed jugasid ja joastikke e kaskaade. Kui kogu Balti klindi ulatuses on 34 arvestatavat juga või joastikku, siis 31 neist asuvad Põhja-Eesti klindil ja neist omakorda neli asuvad Lahemaa rahvuspargis (Turjekeldri juga, Vasaristi joastik, Nõmmeveski juga ja Joaveski joastik). Joaveski joastikul Loobu jõel on umbes 150 m ulatuses kaheksa madalamat paest astangut, millelt vesi langeb 5,4 m. Nõmmeveski juga, mis asub Valgejõe kanjoniorus Nõmmeveskil, on küll madal (1,2 m), kuid see-eest üsna veerohke.

Lahemaa rahvuspargis asuvatest järvedest on suurim Kahala klindilahes paiknev Kahala järv (pindala 346 ha). Klindiesise ala järved kujutavad endast rannalähedasi järvi, mis on merest eraldatud rannamoodustistega ja/või pärastjääaegse maakerke tõttu. Suurimaks neist on 56,8 ha suurune segatoiteline Lohja järv. Rannalähedase järve kohta on ta küllalt sügav: maksimaalselt 3,7 m, keskmiselt 2,2 m. Väheliigestatud kaldajoonega Käsmu järve pindala on 43 ha.

Heaks näiteks glatsioisostaatilise maakerke intensiivsusest Põhja-Eestis on aga soolakaveelised Maalaht ja Ulgulaht Viinistus. Veel 19. sajandil veeti Maalahes mõisale noota, millele viitab ka Nootneem järve idaosas, aga praegu ei ulatu veekihi sügavus 0,5 meetringi. Maalaht ja Ulgulaht on omavahel ja merega ühendatud kitsa veenire – jooma (vastavalt Maajooma ja Ulgjooma) kaudu. Nii joomad kui ka järved võivad ajuti kuivada. Teised rannajärved Juminda ja Pärисpea poolsaarel on praktiliselt kõik juba kinni kasvanud. Ainult ajuti on vett Lammasjärves ning Angerja (oja) loigus Juminda poolsaare põhjatipus. (Eesti geoloogiline baaskaart, 2005).

Soid jääb kaitsealale ligikaudu 3 425 ha, mis moodustab 4,6% kogu rahvusparki pindalast (7,3% maismaast). Lahemaa rahvusparki läbib kunagise jääpaisjärve rannajoon, siit leiab nii Ida- kui ka Lääne-Eestile tüüpilisi soid ja nendes kasvavaid taimeliike. Lahemaa soode teke on suures osas seotud rannikuprotsessidega: mitmed sood on tekkinud rannamoodustiste vahele nõgusatele aladele või siis jäänukjärvede kinnikasvamise tulemusena.

Klindi ees paiknevad Hara ja Aabla sood on tekkinud merest eraldunud laguunide/järvede kinnikasvamisel. Juminda poolsaare lõunaosas paikneva Hara raba pindala on 747 ha, selle põhjaosas asuvad Lahemaa rahvusparki rannikumadalikule jääva osa suurimad ja sügavamad laukad, neist suurim üle 200 m pikk. Aabla raba pindala on 356 ha, see on peamiselt kidurate mändidega puisraba. Ka Aabla rabas leidub älveid ja laukaid.

Arvukad Lahemaa rahvusparki väikesood on tavaliselt kujunenud erivanuseliste rannavallide ja -rõõnete vaheliste kitsaste nõgude soostumisel ja esindatud siirdesood või rabadega. Sarnaseid rannamoodustiste-soode komplekse esineb näiteks Pudisoo-Suurekõrve rannabarride süsteemis, samuti Hara rabast põhja pool. Kahe sootüübi vahel esineb erinevaid üleminekuid, nagu näiteks Maarikoja-Pedaspea Litoriinamere luigestunud barri taha kujunenud raba või Lohja ja Kasispea soo.

Vähesed madalsood on tekkinud kunagiste rannajärvede ja järvikute kohale, sinna, kus jääjärveline savi asub maapinna lähedal. Neist suurimad on kuni 2,4 m paksuse turbakihiga madal soo Virve küla lähedal ning kuni 1,2 m paksune Linaaia soo Juminda põhjaosas.

Rannikumadalik piirneb lõunast klindiga, mille jalamil avaneb rohkesti allikaid, mille ümber on kujunenud allikasood. Neist tähelepanu väärimad on Muuksis ja Tsitres, allikasoid asub ka Koljaku ja Oandu rannaastangu all.

Erandlik soode seas on Kolgakülast loodes, Balti klindi kahe astangu vahelisel madalamal paelaval paiknev Karupõllu raba. Jääjärve tasandiku lohus, osalt ilmselt ka moreenil kujunenud ligi 30 ha suurust sood pole aga kahjuks lähemalt uuritud.

Klindi servale jääv Kahala soo paikneb Joldiamere laguuni nõos, ümbritsedes samanimelist järve. Soo pindala on 353 ha ja sellest ligi poole moodustab madal soo. Viru raba (235 ha) paikneb kunagise Litoriinamere laguuni kohal loode-kagusuunalises nõos. Uuemõisa e Vanasilla soo (864 ha) ja Laukasoo (1 391 ha) paiknevad lamedas nõos Viitna-Valgejõe servamoodustiste

vöõndist põhja pool. Laukasoos on 360 suuremat ja väiksemat laugast, mis ühinedes võivad moodustada suuremaid veekogusid. Uuemõisa soos domineerivad taimkattes lõuna- ja keskosas puispuhmaraba kooslused, servaaladel männi-kase siirdesoo kooslused. (Eesti geoloogiline baaskaart, 2005).

Mets on Lahemaa rahvusparki valdavaid ökosüsteeme, hõlmates Lahemaa rahvusparki pindalast hinnanguliselt 34 300 ha. Metsad moodustavad ligikaudu 73% Lahemaa maismaapindalast, millest omakorda u 60% jääb Eesti põhjarannikule tüüpiliste männikute alla (Kalda, 1988). Lahemaa metsad klassifitseeruvad valdavalt palumetsadeks, laanemetsadeks ja nõmmemetsadeks. Soometsade klassi kuulub u 15% Lahemaa rahvusparki metsadest, sellest märkimisväärse osa moodustavad kõdusoometsad (u 5%), mis näitab küllaltki ulatuslikku inimtegevust loodusliku veerežiimi muutmisel ja metsade majandamisel.

Puuliikidest domineerib harilik mänd (*Pinus sylvestris*), mis katab u 60% Lahemaa metsade pindalast. Teisel kohal on harilik kuusk (*Picea abies*), mis katab u 20% metsade pindalast. Aru- ja sookaske (*Betula pendula* & *B. pubescens*) on u 15%. Märkimisväärne on ka musta lepa (*Alnus glutinosa*) osakaal, mis on u 2%. Viimane puuliikidest on indikaatoriks liigniisketele muldadele (Uurimused..., 1981).

Suured vähese inimõjuga metsamassiivid on rahvusparki üks olulisemaid kaitseväärtusi. Need on kasvukohaks paljudele taime- ja seeneliikidele ning elupaigaks pea kõigile Eestis elavatele imetajatele, paljudele linnu- ja teistele loomaliikidele. Eelkõige on ühtsed majandamisest vähem häiritud metsamassiivid olulised haruldastele I kaitsekategooria röövlinnuliikidele nagu kalakotkas, kaljukotkas, merikotkas ja kassikakk.

Poollooduslike kooslusi (puisniidud, puiskarjamaad, rannaniidud, lamminiidud, soostunud ja sooniidud, loopealsed, kadastikud, nõmmed ja aruniidud) leidub rahvusparkis u 2 543 hektaril, mis moodustab 5,3% rahvusparki maismaa pindalast. Umbes poole moodustavad erinevad aruniitude tüübid. Looniite leidub peamiselt Palmse-Vihase ja Muuksi ümbruses u 360 hektaril (14,4% poollooduslikest kooslustest). Lamminiidud on esindatud Valgejõe, Loobu jõe ning Mustoja kallastel 240 hektaril (9,6%), umbes sama palju on rannaniite. Niitudest on veel esindatud puisniidud, soostunud niidud, puiskarjamaad ja kadastikud.

Kultuuristamata niidud on elupaigaks paljudele käpalistele, aga ka teistele kaitsealustele taime- ja linnuliikidele, mistõttu mitmed kooslusetüübid kuuluvad Euroopa Liidu esmatähtsate elupaikade hulka. Pool sajandit tagasi laialt levinud ja aastatuhandeid vanad poollooduslikud kooslused on paljude tänapäeval haruldaseks jäänud taime- ja loomaliikide (paljud käpalised, võrkliblikad, mustlaik-apollo) elupaikadeks. Ranna- ja lamminiidud on olulised rändlindude peatus- ja toitumiskohad ning kurvitsaliste elupaigad. Poollooduslike kooslusi on vaja säilitada ka seetõttu, et nad rikastavad maastikuilmet, kannavad edasi kultuuri ja traditsioone ning on head paigad teadus- ja õppetegevuseks.

Lahemaa piirkonnas on läbi aegade registreeritud 222 linnuliiki, mis teeb alast väga esindusliku linnukaitseala. Kaitse-eesmärgiks on seatud 63 linnuliigi kaitse. I kaitsekategooria linnuliikidest pesitsevad või on pesitsenud Lahemaal merikotkas (*Haliaeetus albicilla*), kalakotkas (*Pandion haliaetus*), kaljukotkas (*Aquila chrysaetos*), väike-konnakotkas (*Aquila pomarina*), must-toonekurg (*Ciconia nigra*), kassikakk (*Bubo bubo*) ja niidurüdi (*Calidris alpina schinzii*).

Selgrootute rohkuse Lahemaal tagab elupaikade mitmekesisus, millest olulisemateks on Lahemaa rannikuala ja jõed ning Kahala järv. Limustest elab Lahemaal I kaitsekategooriasse kuuluv ebapärlikarp (*Margaritifera margaritifera*), siin asub liigi ainus leiukoht Eestis. Vasakkeermese pisiteo (*Vertigo angustior*) olemasolu on Lahemaal teada ühel rannaäärsel niidul. Lahemaa putukaliikidest on andmeid ligi 2 000 liigi kohta, millest 60 on looduskaitsealase tähtsusega. Neist väärivad äramärkimist kaitsealused liigid suur-mosaiikliblikas (*Euphydryas maturna*), suur-kuldtiib (*Lycaena dispar*) ja valdavalt rabades elutsev suur-rabakiil (*Leucorrhinia pectoralis*).

Lahemaa rahvuspargis on teadaolevalt esindatud kaheksa imetajate seltsi ligi 50 liigiga. Kaitsealustest imetajaliikidest on rahvuspargis esindatud II kaitsekategooriasse kuuluvad käsitiivalised, kellest kaitse-eesmärgiks on seatud tiigilendlane (*Myotis dasycneme*). Samuti on imetajatest kaitse all saarmas (*Lutra lutra*).

Kõik rahvuspargi kaitsekorralduslikult olulised kalaliigid elutsevad või käivad kudemas jõgedes. Kalad, kelle elupaiku Lahemaal kaitstakse, on harilik hink (*Cobitis taenia*), harilik võldas (*Cottus Cobio*), jõesilm (*Lampetra fluviatilis*) ja lõhe (*Salmo salar*).

Lahemaal on tuvastatud 44 kaitsealust taime- ja kümme kaitsealust seeneliiki. Taimedest väärivad esiletõstmist näiteks haruline võtmehein (*Botrychium matricariifolium*) ja siberi piimikas (*Mulgedium sibiricum*) ning seentest limatünnik (*Sarcosoma globosum*) ja liiv-maakeel (*Geoglossum arenarium*). Käpalistest on kaitse-eesmärgiks seatud kõdu-koralljuur (*Corallorhiza trifida*) ja väike käopõll (*Listera cordata*). Sammaltaimi on läbi aegade registreeritud 307 liiki ja samblikke 398 liiki, nende hulgas on kaitsealuseid liike vastavalt 12 ja 21. Enamik kaitsealuseid sambla- ja samblikuliike kasvab kivikülvidel ja rändrahnudel, nt kivi-lõhiskupar (*Andreaea rupestris*) ja Mougeot' koldsamblik (*Xanthoparmelia mougeotii*).

Lahemaa rahvuspargi ala on kaitsealade seas unikaalne inimasustuse tiheduse, järjepidevuse ja vanuse poolest, mis annab alale kõrge ajaloolis-kultuurilise väärtuse. Inimtegevuse jälgi on Lahemaal teada keskmisest kiviajast, paiksetl on alal elatud umbes nelja aastatuhande vältel. Lahemaa rahvuspargi ala on muististe poolest üks rikkamaid Eestis. Terviklikud muistsed maastikud on säilinud Muuksi, Ilumäe ja Sagadi piiranguvööndis, kus on rohkelt arheoloogiamälestisi: kivilalmeid, muinaspõlde, asulakohti.

Põhja-Eesti klint jagab asustusala kaheks eripalgeliseks pärandkultuurmaastikuks – rannikumadalikul mere ääres asuvateks rannaküladeks ning klindi peal asuvateks sisemaaküladeks.

Lahemaa rahvuspargi pärandkultuurimaastikud on kõrge väärtusega. Siin on 68 erinäolise ilme ja ajalooa asulat ligi 10 000 hoonega. Säilinud on piirkonnale iseloomulik asustusstruktuur. Külade ehituspärandist neljandik omab kõrget arhitektuuriväärtust. Paljudes neist aladest on ajaloolis-kultuurilise väärtusega elemente, nagu koolid ja seltsimajad, mõisakohad, pargid, alleed, kõrtsikohad ja ajaloolised teed, veskid, kalmistud, kabelid ja looduslikud pühapaigad, söepõletuskohad, lubjaahjud, telliselöövid- ja tehased, piirded ja kiviaiad, põlised kohanimed, kiigeplatsid, lautrikohad, sadamakohad jt külade ajaloolis-kultuurilised elemendid ja paigad. Lahemaa rahvuspargis asuvad neli säilinud mõisakompleksi, mille mõisasüdamed olid 18. sajandil kujunenud parkide ja alleedega terviklikeks ansambliteks.

Lahemaa rahvuspargis kaitstakse piirkonnale traditsioonilist vaimset pärandit – rahvakultuuri. Lahemaa rahvuspargi territoorium haarab kolm rikkaliku rahvakultuuriga varasemat kihelkonda: Kuusalu, Kadrina ja Haljala. Siinsed inimesed on rääkinud teadaolevalt viit keelemurret, millest Põhja-Eesti keskmurre on olnud meie kirjakeele aluseks, kirderannikumurdes on säilinud palju rahvalaule ja ütlemisi. Regivärsi vanim kihistus on rannakeeles. Lahemaa külad on ärksad, rikka hariduselu ja seltsitegevuse ajalooa. Eesti rahvatantsude enamik on kogutud just Lahemaa rahvuspargi aladelt. Piirkondlik vaimne pärand säilib elava murdekasutuse, rahvakultuuri viljelemise ja rahvapärимuse edasikandmise kaudu.

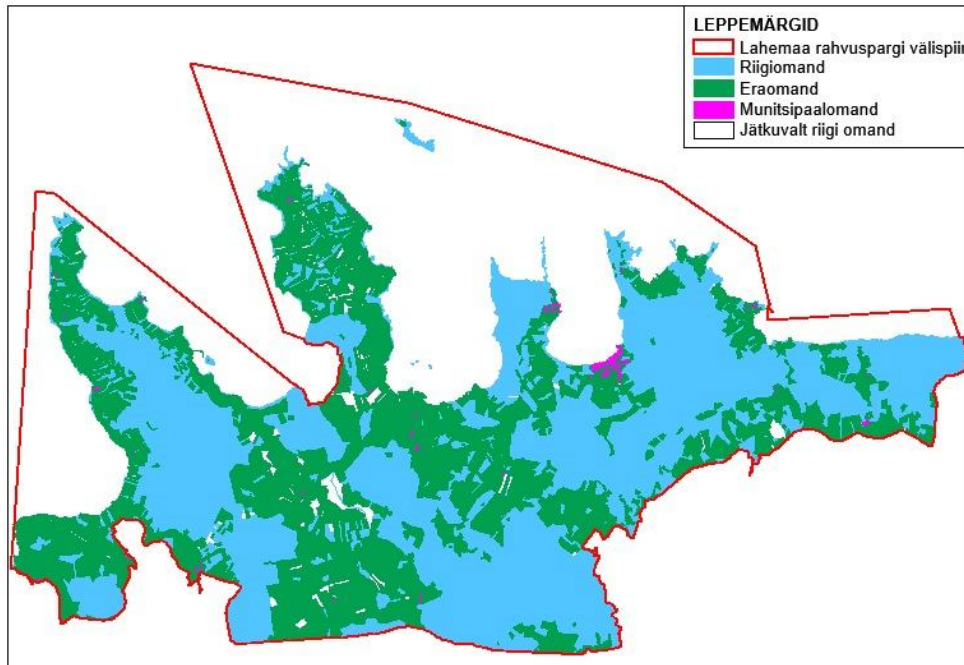
Lahemaa rahvuspargi loodus- ja kultuuriväärtustel on lisaks teaduslik tähtsus. Teaduslikke uuringuid teostatakse Lahemaal nii kultuuripärandi kui ka looduslikus ja poollooduslikus seisundis olevate koosluste kohta. Lahemaa oma mitmekesisusega on ülikoolidele sobivaks praktikabaasiks, siin korraldatakse teaduskoole ja -konverentse. Kaitsealal asub 197 seirejaama ning seiret teostatakse 37 valdkonnas. Lahemaal on olemas tugev keskkonnaharidust pakkuvate institutsioonide võrgustik ning rahvuspark ise oma mitmekesisuses on väga heaks paigaks, kus loodusõpet läbi viia. Keskkonnaharidust edendavad looduskeskused, muuseumid, kohalikud ettevõtted. Välja on arendatud ulatuslik matka- ja õpperadade võrgustik.

1.2. Maaomand ja -kasutus

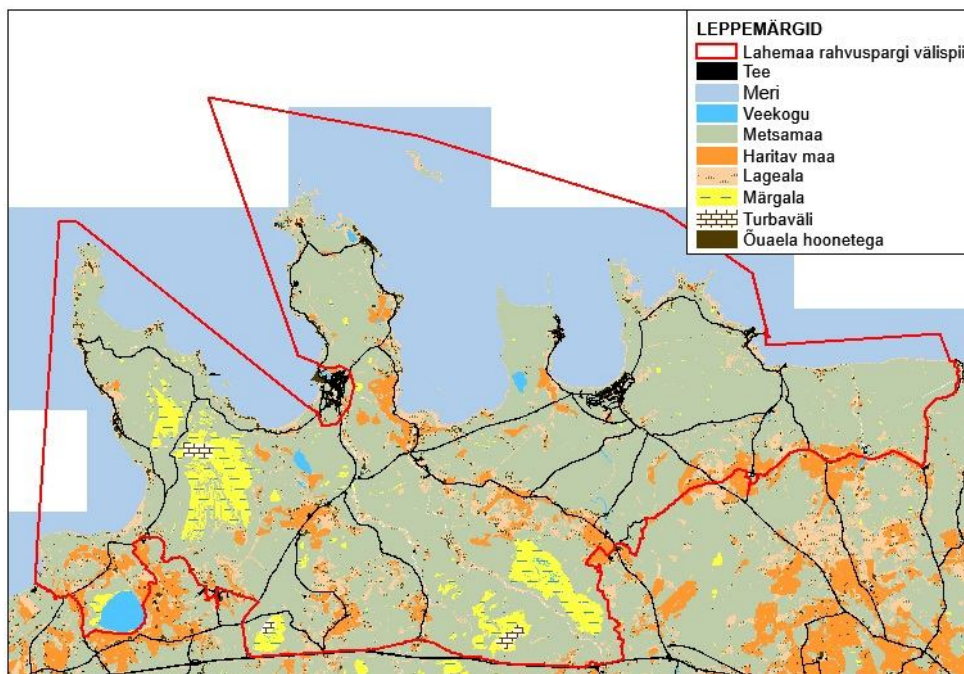
Lahemaa rahvuspargi pindala on 74 784 ha, millest maismaa moodustab 47 910 ha ja mereala 26 874 ha. Kaitsealal on riigimaad 27 440 ha, eramaad 19 061 ha, jätkuvalt riigi omandis (edaspidi *JRO*) olevat maad 1 348,1 ha ja munitsipaalmaad 61 ha (katastriandmed seisuga aprill 2015; joonis 2). Kaitse-eeskirja kohaselt on tsoneeritud reservaatidesse ja sihtkaitsevööndisse peamiselt riigimaad ja *JRO* maad, piiranguvööndisse eramaad. Eramaadest jääb sihtkaitsevööndisse 106 kinnistut kogupindalaga 565 ha.

Maismaa (47 910,1 ha) on kõlvikuliselt jaotuselt kõige suuremas osas metsamaa – 35 080,4 ha (73,2%), sellele järgnevad lagealad – 4 666 ha (9,7%) ja haritav maa – 3 046,1 ha (6,4%), märgalad – 3 031,4 ha (6,3%) ja veekogud 667,3 ha (1,4%). Asustusaladest õueala koos hoonetega moodustab 946,5 ha (2%) maismaa pindalast ja teemaa 165,2 ha (0,3%). Ülejäänud osa moodustavad turbaala

– nt Hara, Viru ja Laukasoo kaevandatud alad ja muu maa kõlvik. Kõlvikuline jaotus on kajastatud joonisel 3.

Joonis 2. Maaomandi paiknemine rahvusparkis. Aluskaart: Eesti põhikaart, Maaamet 2015.

Joonis 3. Kõlvikuline jaotus rahvusparkis. Aluskaart: Eesti põhikaart, Maaamet 2015.

1.3. Huvigrupid

- **Keskkonnaamet (KeA)** – kaitseala valitseja. Keskkonnaameti eesmärk on tagada ala eesmärgiks olevate väärtuste soodne seisund.
- **Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK)** – praktiliste looduskaitsetööde teostamine riigimaadel ja ala külastuse korraldamine kaitseala väärtuste soodsa seisundi säilitamiseks ning tutvustamiseks.
- **Kohalikud omavalitsused (Kuusalu, Vihula ja Kadrina Vallavalitsused)** – kohaliku kogukonna elu juhtimine selle erinevates valdkondades, sh kaitsealal kohaliku kogukonna esindamine, koostöö rahvuspargi valitsejaga loodushariduse, kultuurielu, keskkonnakaitse (vastutab looduskasutuse, loodusressursside kasutamise ja jäätmemajanduse eest), planeerimis- ja ehitustegevuse osas, administratiivne koostöö lubade väljastamisel (ehitus, üritused jne).
- **Maaomanikud ja kohalikud elanikud** – maaomanike ja elanikkonna huvide esindamine, koostöö rahvuspargi alal loodus- ja kultuuriväärtuste säilitamisel, loodusressursside kasutamisel.
- **Keskkonnainspeksioon** – looduskeskkonna ja -varade üle järelevalve teostaja kaitsealal.
- **Muinsuskaitseamet** – kultuuripärandi väärtustamine ja säilimise tagamine, sh muinsuskaitsealuste objektide järelevalve kaitsealal (sh vastutamine muinsuskaitseõuete täitmise eest).
- **Turismiettevõtjad** – kaitseala tutvustamine, koostöö loodus- ja kultuuriväärtuste tutvustamisel.
- **Külaseltsid, muuseumid, rahvamajad** – kohaliku kogukonna huvide esindamine, koostöö loodus- ja kultuuriväärtuste säilitamisel ja tutvustamisel.
- **Jahiseltsid, kalameeste ühendused** – traditsioonilise elulaadi alalhoid, loodusressursside kasutamine, ulukite arvukuse reguleerimine, vigastatud isendite surmamine.

Huvigruppide regulaarseks ja jätkusuutlikuks kaasamiseks Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskirja ja kaitsekorralduskava väljatöötamisel, rakendamisel jm päevakohaste teemade laiapõhjaliseks infovahetuseks loodi 2010. a sügisel Lahemaa rahvuspargi koostöökogu, mille tööst on võimalik osa võtta kõigil huvitatud osapooltel ja mille juhtgruppi kuuluvad KeA, Kuusalu ja Vihula Vallavalitsuse, Keskkonnainspeksiooni, Muinsuskaitseameti, RMK ja kohaliku kogukonna esindajad. Sektsioonidest on moodustatud külastuskorralduse ja keskkonnahariduse ning kultuuripärandi sektsioon, 2016. a alguses moodustati ka rannakalanduse ja jahinduse sektsioon. Kohaliku kogukonna initsiatiivil on moodustatud piirkondlikud sektsioonid Tsitres, Juminda ja Pärissaare poolsaarel.

1.4. Kaitsekord

Lahemaa rahvusparki kaitsekord on sätestatud looduskaitseaduses ja selle alusel kehtestatud Vabariigi Valitsuse 19.02.2015 määruses nr 18 „Lahemaa rahvusparki kaitse-eeskiri“ (lisa 1).

Lahemaa rahvusparki kaitse-eesmärk on kaitsta Põhja-Eestile iseloomulikke loodust ja kultuuripärandit, sh maastikuilmet, pinnavorme, kaitsealuseid liike ja nende elupaiku, loodus- ja pärandkultuurimaastikke, põllumajanduslikku maakasutust ja traditsioonilist rannakalandust, tasakaalustatud keskkonnakasutust, piirkonnale iseloomulikke asustusstruktuuri, taluarhitektuuri ning rahvakultuuri, tagades nende säilimise, taastamise, uurimise ja tutvustamise.

Lahemaa rahvusparki kaitse-eeskirja kohaselt jaguneb kaitseala maa- ja veeala vastavalt kaitsekorra eripärale ja majandustegevuse piiramise astmele kaheks loodusreservaadiks, 43 sihtkaitsevööndiks ja üheksaks piiranguvööndiks. Loodusreservaatide pindala on 117,3 ha, sihtkaitsevööndite pindala 17 759,7 ha ja piiranguvööndite pindala 56 907,1 ha.

1.4.1. Kaitsekorra üldpõhimõtted

Kooskõlas looduskaitseaduse § 38 lõikega 7 kehtib Lahemaa rahvusparkis rannal ja kaldal kaitse-eeskirjaga kehtestatud ehituskeeluvööndi ulatus. Ehituskeeluvööndi ulatuse määramisel on arvestatud Lahemaa rahvusparki ja ranna või kalda kaitse-eesmärke ning seetõttu seda planeeringu alusel vähendada ei ole võimalik. Ehituskeeluvööndi ulatus on kaitsealal alljärgnev:

- 1) Läänemere ranna ehituskeeluvöönd mandril ja Võsu jõe ehituskeeluvöönd Võsu aleviku tiheasustusosalale jäävas osas on esitatud kaardil (lisa 2);
- 2) Läänemere saartel on ehituskeeluvööndi ulatus 200 m;
- 3) järvedel, ojadel, maaparandussüsteemide eesvooludel ja jõgedel, välja arvatud Pudisoo jõel ja Võsu jõel Võsu aleviku tiheasustusosalale jäävas osas, arvestatakse ehituskeeluvööndi ulatust vastavalt looduskaitseadusele;
- 4) Pudisoo jõe kaldal on ehituskeeluvööndi ulatus 100 meetrit.

Inimestel on lubatud viibida, korjata marju, seeni ja muid metsa kõrvalsaadusi, v.a reservaatides ja linnukaitse eesmärke täitvates sihtkaitsevööndites lindude pesitsusperioodil, mille kestus tulenevalt kaitsealusest liigist on sihtkaitsevöönditi erinev. Inimeste viibimine reservaatides ja sihtkaitsevööndite liikumispiirangutega aladel on aastaringsest lubatud järelevalve- ja päästetöödel, kaitseala kaitse korraldamise ja valitsemisega seotud tegevusel ning kaitseala valitseja nõusolekul teostataval teadustegevusel.

Kaitsealal on lubatud telkimine ja lõkketegemine õuemaal ning kohtades, mis on kaitseala valitseja nõusolekul selleks ette valmistatud ja tähistatud. Muudel juhtudel on telkimine ja lõkketegemine lubatud kaitseala valitseja nõusolekul. Muud juhud on üldreeglina kaitsekorralduslikud tööd, aga ka näiteks üritused, mille puhul on kaitseala valitsejal kaalutusõigus. Telkimiseks ja

lõkketegemiseks loa andmisel tuleb eelistada piiranguvööndis asuvaid maid, sihtkaitsevööndites võib lõkketegemist lubada vaid kaitsekorralduslikeks töödeks.

Sõiduki ja maastikusõidukiga sõitmine on kaitsealal lubatud alljärgnevalt:

- 1) sõidukiga sõitmine teedel;
- 2) sõidukiga sõitmine väljaspool teid ning maastikusõidukiga sõitmine üksnes järelevalve- ja päästetöödel, kaitseala valitsemise ja kaitse korraldamisega seotud tegevusel ning kaitse-eeskirjaga lubatud, kaitseala valitseja nõusolekul teostataval tegevusel (nt ehitamisel, sihtkaitsevööndis liinirajatiste hooldustöödel);
- 3) kaitseala valitseja nõusolekul sõidukiga sõitmine väljaspool teid pilliroo ja adru varumisel ning kutselise kalapüügi õigusega isikul kalapüügiks vajaliku veesõiduki veekogusse viimisel;
- 4) sõidukiga sõitmine väljaspool teid ning maastikusõidukiga sõitmine piiranguvööndis supelranna, tiheasustusala haljasala ja liinirajatiste hooldustöödel ning maatulundusmaal põllu- ja metsamajandustöödel.

Ujuvvahendiga sõitmine on kaitsealal lubatud alljärgnevalt:

- 1) sihtkaitsevööndi jõgedel ja Käsmu järvel mootorita ujuvvahendiga sõitmine;
- 2) Hauaneeme sihtkaitsevööndis ujuvvahendiga, välja arvatud jetiga, sõitmine ja Ulkkari sihtkaitsevööndis mootorita ujuvvahendiga sõitmine;
- 3) piiranguvööndi jõgedel mootorita ujuvvahendiga ja järvedel, välja arvatud Käsmu järvel, sisepõlemismootorita ujuvvahendiga sõitmine;
- 4) Mere piiranguvööndis ujuvvahendiga sõitmine, välja arvatud jetiga sõitmine Vergi–Vainupea vahelisel veealal, Koolimäe lahes Lobineeme ja Pedassaare neeme tipu vahelisest joonest lõuna pool, Saartneeme sihtkaitsevööndi piirile lähemal kui 250 m, Eru lahes Ahja ninase tipu ja Palganeeme tipu vahelisest joonest lõuna pool;
- 5) ujuvvahendiga sõitmine järelevalve- ja päästetöödel, kaitseala valitsemise ja kaitse korraldamisega seotud tegevusel ning kaitseala valitseja nõusolekul teostataval teadustegevusel.

Kaitsealal on lubatud kalapüük kalapüügiseaduse alusel kehtestatud kalapüügikorra – kalapüügieskirja – alusel. Jõgedes on aastaringselt kalapüük keelatud Koolimäe, Vainupea ja Kolga jões terves ulatuses ning Mustoja jões – Vihula mõisa paisjärve paisust suudmeni; Altja jões – Oandu paisust suudmeni; Võsu jões – Laviku paisust suudmeni; Loobu jões – Joaveski paisust suudmeni; Pudisoo jões – Tallinna-Narva maantee sillast suudmeni, Loo jões – Loo paisust suudmeni. Valgejões – Kotka paisust suudmeni on lubatud kalapüük ainult lõhekalastuskaardi alusel.

Lisaks on keelatud aastaringselt igasugune kalapüük kõikide jõgede paisudest 100 m allavoolu ning kalatreppidel ja neist ülesvoolu lähemal kui 50 m.

Keelatud on püük põhjaõngega, allveepüügivahenditega ja unnaga Loobu jões lähtest Joaveski paisuni ning Valgejões lähtest Kotka paisuni.

Meres on keelatud kalapüük aastaringselt Loobu, Valgejõe suudmele lähemal kui 1000 m. Mustoja, Loo, Altja, Võsu ja Pudisoo jõe suudmest lähemal kui 500 m on meres keelatud püüda 15. augustist 31. detsembrini. Lisaks on kalapüük keelatud jäävabast veest Koolimäe lahes alal, mis jääb Koolimäe oja suudmele lähemale kui 500 m – 15. märtsist 15. maini ning 1. märtsist 31. maini on merest kalapüük keelatud Lohja oja suudmele lähemal kui 500 m.

Kaitsealal on lubatud jahipidamine, välja arvatud:

- 1) linnujaht;
- 2) loodusreservaadis;
- 3) Loosaarte, Saartneeme, Ulkkari ja Älvi sihtkaitsevööndis 1. aprillist 15. juulini;
- 4) Reiemäe sihtkaitsevööndis 15. märtsist 31. augustini;
- 5) Koolimäe, Metsaveere ja Rütli sihtkaitsevööndis 15. veebruarist 31. juulini;
- 6) Hara soo, Laviku, Loobu, Põhjakalda ja Suursoo sihtkaitsevööndis 1. veebruarist 31. augustini.

1.4.2. Loodusreservaadid ja nende kaitsekord

Reservaatidesse on hõlmatud inimtegevusest puutumata metsaalad, kus tagatakse looduslike koosluste säilimine ja kujunemine üksnes looduslike protsesside tulemusena. Loodusreservaadis on keelatud igasugune inimtegevus, sealhulgas inimeste viibimine, välja arvatud järelevalve- ja päästetöödel, kaitseala valitsemise ja kaitse korraldamise eesmärgil ning kaitseala valitseja nõusolekul kaitseala seisundi jälgimise ja hindamise ning teadustegevuse eesmärgil.

1.4.3. Sihtkaitsevööndid ja nende kaitsekord

Sihtkaitsevöönd on kaitseala osa seal väljakujunenud või kujundatavate loodusväärtuste säilitamiseks. Sõltuvalt vööndist on rahvusparki sihtkaitsevööndite kaitse-eesmärgid loodusdirektiivi elupaikade, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse, ökosüsteemide arengu tagamine üksnes looduslike protsessidena või koosluste tüüpide ja neile omase liigilise ja vanuselise mitmekesisuse säilitamine või koosluste loodusliku seisundi taastamine, looduse mitmekesisuse ja maastikuilme säilitamine. Nimetatud eesmärkide tagamiseks on looduskaitseaduse ja kaitse-eeskirjaga sätestatud sihtkaitsevööndis lubatud, vajalikud ja keelatud tegevused.

Lubatud tegevused

Sihtkaitsevööndis on lubatud kuni kümne osalejaga rahvaürituse korraldamine selleks ettevalmistamata ja kaitseala valitseja nõusolekul tähistamata kohas ning kuni 50 osalejaga rahvaürituse korraldamine kohas, mis on kaitseala valitseja nõusolekul selleks ette valmistatud ja tähistatud.

Kaitseala valitseja nõusolekul on sihtkaitsevööndis lubatud rohkem kui 50 osalejaga rahvaürituse korraldamine kohas, mis on kaitseala valitseja nõusolekul selleks ette valmistatud ja tähistatud, ja rohkem kui kümne osalejaga rahvaürituse korraldamine selleks ettevalmistamata ja kaitseala valitseja nõusolekul tähistamata kohas.

Kaitsealal on lubatud kaitseala valitseja nõusolekul olemasolevate maaparandussüsteemide eesvoolude hoiutööd. Hara soo, Hauaneeme, Karula, Kotka, Käsmu, Loisu, Mohni, Naskali, Oruveski, Pedassaare, Põhjakalda, Reiemäe, Suurekõrve, Suursoo, Ulkkari, Ulliallika, Vainupea, Valgejõe-Laukasoo ja Viru raba sihtkaitsevööndis on lubatud koosluste (nt soo- või metsakoosluse) kujundamine vastavalt kaitse-eesmärgile. Poollooduslike koosluste esinemisaladel on lubatud nende ilme ja liigikoosseisu tagamiseks vajalik tegevus (sh koosluse taastamine, niitmine, karjatamine). Kaitsealuste liikide esinemisalal on lubatud nende elutingimuste säilitamiseks vajalik tegevus. Sihtkaitsevööndisse jäävate ehitiste hooldustööd (sh nende rekonstrueerimine, lammutamine) on lubatud kaitseala valitseja nõusolekul. Samuti on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud pilliroo ja adru varumine.

Vajalikud tegevused

Lahemaa rahvuspargi sihtkaitsevööndis on sõltuvalt vööndist ja selle kaitse-eesmärgist vajalikud tegevused koosluste kujundamine ja hooldamine, sh poollooduslike koosluste esinemisaladel niitmine ja/või loomade karjatamine.

Hara soo, Hauaneeme, Karula, Kotka, Käsmu, Loisu, Mohni, Naskali, Oruveski, Pedassaare, Põhjakalda, Reiemäe, Suurekõrve, Suursoo, Ulkkari, Ulliallika, Valgejõe-Laukasoo, Viru raba ja Vainupea sihtkaitsevööndis on vajalik koosluste kujundamine vastavalt kaitse-eesmärgile.

Keelatud tegevused

Sihtkaitsevööndis on keelatud, kooskõlas kaitse-eeskirjaga sätestatud erisustega, majandustegevus, välja arvatud kutseline kalapüük Hauaneeme ja Ulkkari sihtkaitsevööndis. Samuti on keelatud loodusvarade kasutamine ning uute ehitiste püstitamine, välja arvatud kaitseala valitseja nõusolekul tee- ja tehnovõrgurajatiste või tootmisotstarbeta rajatise püstitamine kaitsealal paikneva kinnistu tarbeks või rajatiste püstitamine kaitseala tarbeks. Sihtkaitsevöönd on kaitseala maa- või veeala seal väljakujunenud või kujundatavate looduslike ja poollooduslike koosluste säilitamiseks.

Sihtkaitsevööndis asuvaid loodusvarasid ei arvestata tarbimisvaruna, seetõttu on seal majandustegevus keelatud. Samuti on keelatud loodusvarade kasutamine, välja arvatud kaitse-eeskirjaga lubatud tegevus (jahipidamine, marjade korjamine, rahvaürituste korraldamine jms). Kutseline kalapüük sihtkaitsevööndis on eesmärgipärane, sellega toetatakse rannakalandust ja rannakülade traditsioonide säilimist.

Tee- ja tehnovõrgurajatiste rajamine kaitsealal paikneva kinnistu tarbeks on lubatud üksnes juhul, kui see ei kahjusta kaitseväärtusi ja on kõige optimaalsem lahendus. Samuti võib vajaduse korral kinnistu tarbeks püstitada tootmisotstarbeta rajatise (nt piirdeaedaid, infotahvleid), kui see on kinnistu hooldamiseks vajalik. Lisaks läbivad matkarajad Viru raba, Suurekõrve, Mohni, Käsmu, Palganeeme, Korjuse, Kõrve, Merinõmme ja Sipa sihtkaitsevööndit, kus on vajalik amortiseerunud rajatiste asendamine ja võib tekkida vajadus uute püstitamiseks.

Inimeste viibimine väljaspool teid, välja arvatud järelevalve- ja päästetöödel, kaitseala kaitse korraldamise ja valitsemisega seotud tegevusel, kaitseala valitseja nõusolekul teostataval

teadustegevusel ning kaitseala valitseja nõusolekul kutselisel kalapüügil Ulkkari sihtkaitsevööndis, on keelatud:

- 1) Loosaarte, Saartneeme, Ulkkari ja Älvi sihtkaitsevööndis 1. aprillist 15. juulini;
- 2) Reiemäe sihtkaitsevööndis 15. märtsist 31. augustini;
- 3) Koolimäe, Metsaveere ja Rüütli sihtkaitsevööndis 15. veebruarist 31. juulini;
- 4) Laviku, Loobu, Põhjakalda ja Suursoo sihtkaitsevööndis 1. veebruarist 30. juunini;
- 5) Hara soo sihtkaitsevööndis 1. veebruarist 31. augustini.

1.4.3. Piiranguvööndid ja nende kaitsekord

Piiranguvöönd on kaitseala osa, mis ei kuulu loodusreservaati ega sihtkaitsevööndisse. Piiranguvööndisse jäävad piirkonna majanduslikult kasutatavad alad. Kaitsealal on üheksa piiranguvööndit: Altja, Ilumäe, Juminda, Lahemaa, Mere, Muuksi, Mõisaparkide, Natturi ja Sagadi.

Kultuuripärandi ja maastikuväärtuste säilivuse alusel jaotuvad piiranguvööndid rangema kaitsekorraga traditsioonilise pärandmaastiku, traditsioonilise asustusstruktuuri ja arhitektuuriga vöönditeks (Altja, Ilumäe, Juminda, Muuksi, Natturi ja Sagadi) ja leebema kaitsekorraga Lahemaa piiranguvööndiks, kus traditsioonilised pärandmaastikud on esindatud mosaiiksemalt. Lisaks on eripärase kaitsekorraga kaitstavad vööndid, milleks on Mõisaparkide ja Mere piiranguvöönd. Piiranguvööndid moodustavad 76% Lahemaa rahvuspargi pindalast, millest maismaale jäävate rangemate ja eripärase kaitsekordadega vööndite osakaal on 8% Lahemaa rahvuspargi piiranguvööndite kogupindalast.

Altja, Ilumäe, Juminda, Muuksi, Natturi ja Sagadi piiranguvööndi kaitse-eesmärk on pärandkultuurmaastiku, sh traditsioonilise asustusstruktuuri ja traditsioonilise pärandmaastiku, taluarhitektuuri, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonete ning loodusdirektiivi elupaigatüüpide, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse. Nendesse rangema kaitsega (suuremad ehituspiirangud) vöönditesse on arvatud alad, mille traditsioonilised pärandmaastikud ja traditsiooniline asustusstruktuur on valdavalt säilinud. Ilumäe, Muuksi ja Sagadi piiranguvööndis ulatub maakasutuse ja asustusmusteri säilivus muinasaega, need piirkonnad esindavad säilinud muinasmaastikke. Altja, Ilumäe, Juminda, Muuksi, Natturi ja Sagadi vööndis pole nõukogude aeg oluliselt külade traditsioonilist pärandmaastikku, asustusstruktuuri ja hoonestust muutnud. Nende piiranguvööndite külade taluarhitektuuris on vähemalt ligi kolmandik hooneist ajaloolis-kultuurilise väärtusega. Pärast 1940. a tekkinud hoonestus on enamasti kooskõlas piirkonnale iseloomulike ehitustraditsioonidega. Nende piiranguvööndite külates on ajaloolis-kultuurilist väärtust omavad elemendid tihti maastikus loetavad ja/või säilinud.

Lahemaa piiranguvööndi kaitse-eesmärk on pärandkultuurmaastiku, sh pärandmaastiku, asustusstruktuuri, taluarhitektuuri, miljööväärtuste, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonete ning loodusdirektiivi elupaikade, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse. Lahemaa piiranguvööndisse, mis on leebema kaitsekorraga (väiksemad ehituspiirangud), on arvatud valdavas enamuses alad, mille hästi säilinud mosaiiksel esineva traditsioonilise pärandmaastiku ja asustusstruktuuri kõrval on oluliselt muutunud asustusstruktuuri ja maakattega piirkondi: kasutusest

välja jäänud põllumajandusmaastikel sekundaarsete metsakooslustega alasad, mis omavad eelkõige loodusväärtusi või põõsastikke, mis omavad kõrget taastamispotentsiaali kultuurmaastikena. Piiranguvööndis esineb väiksemate ja/või mosaiiksete kaitstavate piirkondadena (üksikud külad, külaosad) alasad, kus on säilinud traditsioonilised pärandmaastikud, traditsiooniline, algupärane või miljööväärtuslik asustusmuster erinevatest ajaloo perioodidest, kõrge väärtusega taluarhitektuur või hoonestus. Lahemaa piiranguvööndi kultuurmaastikes esineb säilinud ajaloolis-kultuurilise väärtusega elemente, esiajaloolisi ja ajaloolisi objekte, ajaloolis-kultuuriliselt tähtsaid paiku. Kõrvuti ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonetega on uusi eluhooneid ja elamualasid. Lisaks varasematele teedele on lisandunud uued õgwendused ja laiendused, mõned vanad teed on suletud. Lahemaa piiranguvööndisse on tzoneeritud nõukogude ajal rajatud kas arvult ja/või mahult suuremaid hoonekomplekse, nende piirkondade ajalooline külastruktuur ja miljöo ei ole säilinud. Samuti on seal tootmisalasad, kus asuvad nõukogude ajal rajatud laudad, kalatööstus, saekaatriid jms.

Mõisaparkide piiranguvööndi kaitse-eesmärk on maastikuilme, kultuuripärandi, ajalooliselt kujunenud planeeringu, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonete, loodusdirektiivi elupaigatüüpide, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse ning dendroloogia, esteetika ja puhkemajanduse seisukohalt väärtusliku puistu, pargi- ja aiakunsti hinnaliste kujunduselementide säilitamine. Mõisaparkide piiranguvööndis kaitstakse rahvusparki mõisate ümbruses paiknevaid parke ja nende juurde kuuluvaid alleesid. Lahemaa rahvusparkis on neli mõisaparki, milleks on Sagadi park, Vihula park parkmetsaga, Palmse park ja parkmets ning Kolga mõisa park.

Mere piiranguvööndi kaitse-eesmärk on mere ökosüsteemi, loodusdirektiivi elupaigatüüpide, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade ning lindude pesitsemis- ja koondumispaike kaitse. Lahemaa rahvusparki koosseisu jääb ulatuslik mereala, mis on tzoneeritud ühte piiranguvööndisse. Mere piiranguvööndis kaitstakse mere- ja rannikuelupaiku. Tänu liigendatud rannajoonele on Lahemaa rannikul ja merealal asuvad elupaigad eriilmelised, madalate rannikualade vahele jäävad lähed moodustavad rahvusparki rannikut ümbritseva ühtse mereala. Lähed on rannikualadele oluliseks puhvriks. Lindude jaoks on olulised nii madalad ranniku läheduses paiknevad merealad kui ka väiksemad laiud.

Nimetatud eesmärkide tagamiseks on looduskaitseeaduse ja kaitse-eeskirjaga sätestatud piiranguvööndis lubatud, vajalikud ja keelatud tegevused.

Lubatud tegevused

Piiranguvööndites on lubatud majandustegevus, arvestades kaitse-eeskirjas sätestatud erisustega.

Kaitsekorralduse üks eesmärk on suunata puhkajatega seotud tegevused piiranguvööndi alale, et vähendada külastusest tulenevat koormust sihtkaitsevööndites. Kõikides piiranguvööndites on lubatud kuni 50 osalejaga rahvaürituse korraldamine selleks ettevalmistamata ja kaitseala valitseja nõusolekul tähistamata kohas ning kaitseala valitseja nõusolekul rohkem kui 50 osalejaga rahvaürituse korraldamine selleks ettevalmistamata ja kaitseala valitseja nõusolekul tähistamata kohas.

Kaitseala valitseja nõusolekul on piiranguvõõndis lubatud vooluveekogude veetaseme alandamine ja kaldajoone muutmine olemasolevate paisude rekonstrueerimisel, kalda kindlustusrajatiste ehitamisel, loodusliku veerežiimi taastamisel ja kalade läbipääsu tagamisel. Samuti on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud rannajoone muutmine sadamate ja lautrikohtade ning ranna kindlustusrajatiste ehitamisel. Muul viisil looduslike veekogude veetaseme ja kaldajoone muutmine on keelatud.

Loodusliku veerežiimi taastamine (paisutatud jõgedel paisutamise lõpetamine) või kaladele läbipääsu tagamine (paisutatud jõgedel) on vajalik lõhe, jõforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaigana kinnitatud vooluveekogudel, et parandada nimetatud kalaliikide elu- ja kudemistingimusi (taastada/tagada läbipääs üles- ja allavoolu, alandada jõevee keskmist temperatuuri ja seeläbi suurendada hapnikusisaldust, vähendada toitainete hulka jõevees). Lubatud on vooluveekogudel veetaseme alandamine ja kaldajoone muutmine olemasolevate paisude rekonstrueerimisel. Kaldajoone muutmine võib osutada vajalikuks ka kalda kindlustusrajatiste ehitamisel. Uusi kindlustusrajatise on võimalik rajada vaid erandkorras, kui esineb otsene oht inimese varale.

Sadamate ja lautrite rajamine on oluline traditsioonilise rannakalanduse ja meresõidu elushoidmiseks. Lautrite rajamine hoiab ära paatide vettelükkamise kohtadest, kus see tegevus võib kahjustada looduslikke kooslusi. Rannajoone muutmine võib osutada vajalikuks ka ranna kindlustusrajatiste ehitamisel. Uusi kindlustusrajatise on võimalik rajada vaid erandkorras, kui esineb otsene oht inimese varale.

Tehisveekogude, milleks on tiigid ja kraavid, veetaseme ja kaldajoone muutmist kaitse-eeskirjaga ei keelata ning see on lubatud tegevus. Tiigid ja kraavid täituvad setetega ning neid on vajalik puhastada. Tiikide puhastamine ja süvendamine on oluline ka kahepaiksete elutingimuste parandamiseks.

Mõisaparkide piiranguvõõndis on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud puu- ja põõsarinde kujundamine, puittaimestiku istutustööd ja raie. Pargi puud ja põõsad on olulised pargiruumi kujundajad. Puu- ja põõsarinde kujundamine ja regulaarne hooldamine tagab pargi ajaloolise struktuuri säilimise. Vanade puude hukkumisel ja järelkasvu puudumisel on pargi struktuuri säilitamiseks vajalik uute puude või põõsaste istutamine. Need tööd on vajalikud ka alleede puhul. Jämedatüvelised õõnsustega lehtpuud on sageli lindude või nahkhiirte pesapuudeks või kasvavad nende tüvedel väärtuslikud samblikuliigid. Kaitsealustes parkides on oluline loodusliku mitmekesisuse säilitamine.

Vajalikud tegevused

Poollooduslike koosluste esinemisaladel on nende ilme ja liigikoosseisu säilimise tagamiseks vajalik niitmine ja/või loomade karjatamine ning puu- ja põõsarinde kujundamine.

Mõisaparkide piiranguvõõndis on pargi ilme ja liigikoosseisu säilimise tagamiseks vajalik pargiaasade niitmine ning puu- ja põõsarinde kujundamine. Kaitsealustele parkide hooldamine toimub pargi hoolduskava järgi. Pargid sarnanevad poollooduslike kooslustega: kui järjepidevat

hooldamist ei toimu, siis park metsastub. Samas leidub parkmetsades väärtuslikke metsaelupaikasid.

Keelatud tegevused

Piiranguvööndis on keelatud uue maaparandussüsteemi rajamine. Veerežiimi muutmine on tavaliselt olulise keskkonnamõjuga tegevus, mis mõjutab kooslusi ja liike negatiivselt. Maaparandusseaduse kohaselt on maaparandussüsteem maatulundusmaa kuivendamiseks ja niisutamiseks ning keskkonnakaitseks vajalike ehitiste kogum, mis kantakse maaparandussüsteemide registrisse. Maaparandussüsteemina ei käsitleta kaitse-eeskirja kohaselt väikesemahulist kuivendusvõrku, mis rajatakse õuemaale hoone või hoonestuse teenindamiseks.

Piiranguvööndis on keelatud maavara kaevandamine, välja arvatud Uuemõisa karjääri Laukasoo mäeeraldise kasutamine kuni 2025. aastani. Uuemõisa karjääri Laukasoo eraldisel on kaevandamine lubatud kuni juba olemasoleva kaevandamisloa lõppemiseni, uut luba kaevandamiseks ei väljastata.

Piiranguvööndis on keelatud puhtpuistute kujundamine ja energiapuistute rajamine, sest see vaesustab looduslikku mitmekesisust ja maastikuilmet. Puhtpuistud ei ole Eesti loodusmaastikule omased.

Piiranguvööndis on keelatud biotsiidi, väetise ja taimekaitsevahendi kasutamine, välja arvatud mõisaparkide ilu- ja tarbeaia osas, õue- ja põllumaal. Nende kasutamine kahjustab vee-, soo-, niidu- ja metsakoosluste looduslikku tasakaalu, vähendab koosluste mitmekesisust ja liigilist mitmekesisust. Nende kasutamine soodustab osade liikide domineerimist. Õue- ja põllumaal ning parkide ilu- ja tarbeaedade osas tehakse kaitse-eeskirjaga leevendus, kuna nendel aladel ei leidu looduslikke koosluseid. Parkide iluaiad asuvad parkide peaosas, mis paikneb esindushoonete vahetus läheduses (esi- ja tagaväljak). See on reeglina avatud ala, mida ilmestavad regulaarparkide puhul vaippeenrad (parterid) ning vabakujundusliku pargi puhul eriilmelised vaippeenrad ja/või vabakujuliselt istutatud puudegrupid. Parkide eriosades leidub nii ilu- kui ka tarbeaedu, näiteks rosaariumeid, viljapuu-, juurvilja-, maitsetaimede ja kollektsiooniaedu.

Keelatud on roo varumine külmumata pinnasel, kuna tegevus kahjustab oluliselt ranna- ja kaldaalade pinnast ning põhjustab veekogude kallaste erosiooni.

1.4.4. Metsa majandamine piiranguvööndis

Kaitseala valitseja nõusolekul on lubatud turberaie langi pindalaga kuni kaks hektarit ning lageraie kuusikutes langi pindalaga kuni 0,5 hektarit ja hall-lepikutes langi pindalaga kuni üks hektar. Erandina on Läänemere ranna piiranguvööndis ja Mõisaparkide piiranguvööndis uuendusraie keelatud.

Raiete tegemisel tuleb säilitada koosluse looduslik tasakaal ning liigiline ja vanuseline mitmekesisus. Säilitada tuleb väärtuslikke üksikpuid või puugruppe. Tihti on see vajalik, et tagada puistu liigilise mitmekesisuse ja kaitsealuste liikide elupaikade säilimine. Sageli säilitatakse väärtuslikke laialehiseid puuliike. Vanad õõnsuste ja paksu korbaga lehtpuud on elupaigaks

lindudele, nahkhiirtele, samblikele ja sammaldele, sageli leiab neilt kaitsealuseid liike. Samuti tuleb jälgida, et pärast raiet oleks tagatud liigiliselt mitmekesise puistu taastumine. Hooldusraiate käigus on vaja jälgida eri puuliikide järelkasvu olemasolu. Hooldusraiate tegemisel saab taastuva puistu liigilist koosseisu reguleerida. Kasvama jäetakse ja kasvutingimusi parandatakse okaspuudel ning väärtuslikel laialehistel puuliikidel. Oluline on, et pärast uuendusraiet taastuks kasvukohale omane ja ümbritsevate elupaikadega sarnane puistu.

Kaitseala valitseja nõusolekuta on keelatud puidu kokku- ja väljavedu külmumata pinnaselt.

1.4.5. Ehitamine piiranguvööndis

Piiranguvööndis on keelatud hoonete püstitamine metsamaal. Metsamaa kaitse-eeskirja tähenduses on maa, mis on kantud maakatastrisse metsamaa kõlvikuna ja/või põhikaardile ja/või maatükk pindalaga vähemalt 0,1 ha, millel kasvavad puittaimed kõrgusega vähemalt 1,3 meetrit ja puuvõrade liitusega vähemalt 30 protsenti. Metsamaaks ei loeta põllu- või rohumaaale kasvanud keskmise vanusega kuni kümne aasta vanust metsa. Metsamaa kindlakstegemisel lähtub kaitseala valitseja Maa-ameti maakatastri andmetest, põhikaardist ning looduses realselt eksisteerivast olukorrast. Kui maakatastri andmed ja/või põhikaart ei vasta looduses realselt eksisteerivale olukorrale, siis lähtub kaitseala valitseja metsamaa kindlakstegemisel looduses realselt eksisteerivast olukorrast. Metsamaa kõlvik võib kuuluda maa koosseisu sõltumata maa sihtotstarbest. Seega kaitse-eeskirjas toodud hoonete püstitamise keeld metsamaale on metsamaal kehtiv erinõue, mis kehtib ükskõik millise sihtotstarbega maal, ka näiteks elamumaal, kuna ükski sihtotstarve ei välista sellel metsamaa kõlviku olemasolu.

Keelatud on ehitiste püstitamine ranna või kalda ehituskeeluvööndis, välja arvatud kaitse-eeskirjas sätestatud juhtudel kaitseala valitseja nõusolekul.

Piiranguvööndis on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud ehitiste väliskonstruktsioonide muutmine, Lahemaa ja Mõisaparkide piiranguvööndis ehitiste püstitamine ning Altja, Ilumäe, Juminda, Muuksi, Natturi ja Sagadi piiranguvööndis rajatiste püstitamine. Altja, Ilumäe, Juminda, Muuksi, Natturi ja Sagadi piiranguvööndis on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud hoonete püstitamine väljakujunenud õuemaal ja algsetes taluõuekohtades ning hoonete püstitamine väljaspool väljakujunenud õuemaad ja algseid taluõuekohti kavandataval elamumaal, juhul kui see on kooskõlas traditsioonilise asustusstruktuuriga, maatulundusmaal maastikuhoolduseks vajalike abihoonete ja ühiskondlike ehitiste maal kohaliku elu korraldamiseks oluliste hoonete püstitamisel. Mere piiranguvööndis on lubatud sadamarajatise, lautri, paadisilla ja veeliiklusrajatise püstitamine.

Kaitseala valitsejal on lähtuvalt kaitseala kaitse-eesmärgist õigus seada tingimusi, sealhulgas tingimusi ehitiste paiknemise, välisviimistluse, arhitektuurilahenduse, mahu, mõõtmete ja katusekalde kohta, kusjuures:

1) hoonetel on lubatud ainult kahepoolse viilkatuse ehitamine, välja arvatud Suurpeal, Vihasoos ja Võsul ning olemasoleva lamekatusega hoone rekonstrueerimise, ajutise hoone ja elamiseks mittekasutatava kuni 20 m² väikehoone ehitamise korral;

2) keelatud on kõrgemate kui kahekorruseliste (üks täiskorrus ja katusekorrus) ja Võsul kõrgemate kui kolmekorruseliste (kaks täiskorrust ja katusekorrus või kolm täiskorrust) hoonete ehitamine, välja arvatud olemasolevate kõrgemate hoonete rekonstrueerimine.

Ranna ja kalda ehituskeeluvööndi ehituskeeld ei laiene:

- 1) olemasoleva elamu juurde püstitatavale ehitisele, mis ei jää veekaitsevööndisse;
- 2) kalda kindlustusrajatisele;
- 3) supelranna teenindamiseks vajalikule rajatisele;
- 4) piirdeaiale;
- 5) piirivalve rajatisele;
- 6) tehnovõrgurajatisele;
- 7) kaitseala ja avalikuks tarbeks püstitatavale rajatisele;
- 8) teele ja tänavale;
- 9) võrgu- ja paadikuuri kasutusotstarbega väikeehitisele;
- 10) lautritele ja paadisillale.

Ranna ja kalda ehituskeeluvööndi ehituskeeld ei laiene kehtestatud detailplaneeringuga või kehtestatud üldplaneeringuga kavandatud:

- 1) pinnavee veehaarde ehitisele;
- 2) sadamaehitisele ja veeliiklusrajatisele;
- 3) ranna kindlustusrajatisele;
- 4) hüdrograafiateenistuse ja seirejaama ehitisele;
- 5) kalakasvatusehitisele;
- 6) riigikaitse, piirivalve ja päästeasutuse ehitisele;
- 7) sillale.

Kui enne kaitse-eeskirja jõustumist, kuid pärast looduskaitseeaduse jõustumist kehtestatud detailplaneering on vastuolus kaitse-eeskirjaga, saab selle detailplaneeringu alusel seatud ehitusõigust realiseerida ka pärast käesoleva määruse jõustumist. Enne 31. detsembrist 2010. a kehtestatud detailplaneeringute alusel koostatavatel ehitusprojektidel on nõutav arhitektuursete lisatingimuste taotlemine. Lisatingimused tuleb kooskõlastada kaitseala valitsejaga.

1.4.6. Tegevuste kooskõlastamine

Vastavalt looduskaitseeaduse § 14 lõikele 1 ei või kaitsealal ilma kaitstava loodusobjekti valitseja nõusolekuta:

- 1) muuta katastriüksuse kõlvikute piire ega sihtotstarvet;
- 2) koostada maakorralduskava ja teha maakorraldustoiminguid;

- 3) kehtestada detailplaneeringut ja üldplaneeringut;
- 4) lubada ehitada ehitusteatisega või ehitusloakohustuslikku ehitist;
- 5) anda projekteerimistingimusi;
- 6) anda ehitusluba;
- 7) rajada uut veekogu, mille pindala on suurem kui viis ruutmeetrit, kui selleks ei ole vaja anda vee erikasutusluba, ehitusluba ega esitada ehitusteatisi;
- 8) jahiulukeid lisasööta.

Lahemaa rahvuspargi kui kaitstava loodusobjekti valitseja on KeA.

Kaitseala valitseja ei kooskõlasta tegevust, mis kaitse-eeskirja kohaselt vajab kaitseala valitseja nõusolekut, kui see võib kahjustada kaitseala kaitse-eesmärgi saavutamist või kaitseala seisundit. Kui tegevust ei ole kaitseala valitsejaga kooskõlastatud või tegevuses ei ole arvestatud kaitseala valitseja kirjalikult seatud tingimusi, mille täitmisel tegevus ei kahjusta kaitseala kaitse-eesmärgi saavutamist või kaitseala seisundit, ei teki isikul, kelle huvides nimetatud tegevus on, vastavalt haldusmenetluse seadusele õiguspärasest ootust sellise tegevuse õiguspärasuse osas.

1.5. Uuritus

1.5.1. Läbiviidud inventuurid ja uuringud

1.5.1.1. Taimed

- 1) Kaja, U. 2010. Metsataimede inventuur.
- 2) Kukk, Ü., Hurt, E. 2002. Lahemaa rahvuspargi haruldaste ja ohustatud taimeliikide seisund, kaitsekorralduslikud meetmed ja vastav andmebaas.
- 3) Kalda, A. 1988. Lahemaa rahvuspargi taimkate ja selle geobotaaniline liigestus. Lahemaa uurimused 3, Tallinn.

Lahemaa kaitsealuste taimede kaardistamisega alustati rahvuspargi moodustamise ajal ja algusaastatel. Paraku erinesid tollal kehtinud kaitstavate liikide nimestik ja kaitseala piirid oluliselt tänapäevasest, mistõttu tolleaegseid ülevaateid ei saa tänapäevase olukorraga võrrelda.

2000. a koostasid Ülle Kukk ja Ene Hurt ülevaate „Haruldased taimeliigid Ida-Harjumaal” ning 2002. a ülevaate „Lahemaa rahvuspargi haruldaste ja ohustatud taimeliikide seisund, kaitsekorralduslikud meetmed ja vastav andmebaas”. Lausalisi välitõid ei tehtud, peamiselt kontrolliti teadaolevaid leiukohti. Mõningaid leiukohti külastasid samad autorid uuesti 2004. a Lääne-Virumaa kaitsealuste taimede inventuuri käigus.

Viimastel aastatel on leitud mitmeid uusi ja täpsustatud teadaolevaid leiukohti niiduinventuuride käigus (Pärandkoosluste Kaitse Ühing), metsataimede inventuuri käigus (Kaja, 2010) ning Lahemaa Rahvuspargi Administratsiooni, Riikliku Looduskaitsekeskuse ja Keskkonnaameti töötajate, samuti praktikantide ja kohalike taimehuviliste poolt.

1.5.1.2. Samblad ja samblikud

- 1) Marmor, L. 2011. Palmse pargi samblike inventuur. Tartu Ülikooli Ökoloogia ja Maateaduste Instituut.
- 2) Kupper, T., Ingerpuu, N., Leis, M., Vellak, K., Kupper, P. 2009. Projekti Lahemaa sammalde inventuur lõpparuanne.
- 3) Jüriado, I., Suija, A. 2008. Lahemaa samblike inventuur.

2008. a (Kupper jt, 2009) koostati ülevaade Lahemaa samblafloora uuritusest ja haruldastest sammaldetest. Ülevaade Lahemaa samblike uuritusest ja olulistest samblikest koostati 2008. a (Jüriado, Suija, 2008). Lisaks uuriti 2011. a Palmse pargi samblikke (Marmor, 2011).

1.5.1.3. Seened

Sell, I., Kalamees, R. 2009. Järva-Lääne-Viru regiooni haruldaste seente inventuur.

Ülevaade Lahemaa seenestiku uuritusest ja haruldastest seentest koostati 2009. a Järva-Lääne-Viru regiooni haruldaste seente inventuuri raames (Sell, Kalamees, 2009). Leiuandmeid on täpsustatud ka pärast seda riikliku seire ja juhuvaatlustega.

1.5.1.4. Kahepaiksed

LIFE+ projekti „Suur-rabakiili ja mudakonna kaitse ja asurkondade säilitamine põhjapiiril Eestis ja Taanis” inventeeriti 2010. a kaitseala Lääne-Virumaa osas olevaid tiike ning 2013. a viidi sama projekti raames korraldatud rahvusvahelise seminari käigus läbi Lahemaa rahvuspargis paiknevate tiikide ja potentsiaalsete uute tiigialade inventuur.

1.5.1.5. Selgrootud

- 1) Luig, J., Martin, M., Kruus, M. 2010. Järva-Lääne-Viru regiooni haruldaste selgrootute inventuur.
- 2) Luig, J. 2003. Eesti selgrootute mitmekesisus ja selle kaitse. Lõpparuanne. Tartu.

2009. a suvel täpsustati kaitsealuste liikide levikut Lahemaal Järva-Lääne-Viru regiooni haruldaste selgrootute inventuuri raames (Luig, Martin, Kruus, 2010). LIFE+ projekti „Suur-rabakiili ja mudakonna kaitse ja asurkondade säilitamine põhjapiiril Eestis ja Taanis” inventeeriti 2010. a kaitseala Lääne-Virumaa osas olevaid tiike, mille käigus registreeriti ka veeselgrootud ning 2013. a viidi sama projekti raames korraldatud rahvusvahelise seminari käigus läbi Lahemaa rahvuspargis paiknevate tiikide ja potentsiaalsete uute tiigialade inventuur. Riikliku seireprogrammi raames seiratakse ebapärlikarpi, kiile ja limuseid. Varem on toimunud ööliblikate, kimalaste ja kuklaste seire.

1.5.1.6. Linnud

- 1) EOÜ, 2014. Lahemaa linnustiku inventuur.
- 2) Leivits, A. 2009. Riikliku keskkonnaseire alamprogrammi „Eluslooduse mitmekesisuse ja maastike seire” projekti „Madalsoode ja rabade linnustik” 2009. aasta täitmise lõpparuanne.
- 3) LKÜ Kotkas ja Kotkaklubi. 2003. Linnustiku inventuur Lahemaa rahvuspargis 2003.
- 4) Kalamees, A. Kruus, A. 2002. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava koostamine – linnustik. Eesti Ornitoloogiaühing.
- 5) Liiv, K. 2010. 2009. a riikliku keskkonnaseire programmi tulemuste ülevaade. Keskkonnateabe keskus.

Lahemaa linnustikku on inventeeritud 2014. a Eesti Ornitoloogiaühingu ja 2003. a LKÜ Kotkas ja Kotkaklubi poolt teostatud linnustiku inventuuri, 2002. a Eesti Ornitoloogiaühingu poolt kaitsekorralduskava alusuuringuna koostatud linnustiku ülevaate, KeA Pärnu-Viljandi regiooni poolt 2009. a teostatud „Madalsoode ja rabade linnustik” inventuuri, riiklike seire ning juhuvaatluste raames.

2010. ja 2011. a kevadel teostati Eesti Ornitoloogiaühingu poolt metsisemängude inventuur mängupaikades.

2014. a teostati Eesti Ornitoloogiaühingu poolt Lahemaa linnustiku inventuur. Kuigi linnustikku on varasemalt inventeeritud ja koostatud on Lahemaa lindude koondnimekiri, siis ei ole võimalik anda arvukuse trende, kuna tulemused on saadud erinevatelt pindaladelt erinevate meetodikate järgi ja vaid üksikute liikide puhul on teostatud regulaarset seiret kindlas piirkonnas. 2014. a inventuur põhines standardiseeritud meetodikal, mis tagab korduvinventuuride võrreldavuse. Standardiseeritud loenduste abil kogutud andmed on kasutatavad ka võrdlus- e baasandmestikuna järgmistel aruandlusperioodidel meetodiliselt usaldusväärsete liigitrendide leidmiseks kogu linnualade võrgustiku kohta.

1.5.1.7. Imetajad

Lahemaa imetajate süsteemsema uurimise alguseks võib lugeda 1967. a suve, mil siin toimus esimene Tartu (Riikliku) Ülikooli zoologia välipraktikum. Iga-suvised uuringud, mille käigus koguti andmeid kõigi imetajarühmade kohta, kestsid 1990ndateni. Tänapäevaks on laiemad uuringud paraku soikunud, välja arvatud jahilukite seire. Arvukuse andmed eri aastaist on talletatud Eestis jahilukite nimekirja kuuluvate sõraliste, kiskjate, kopra jt kohta. Jahimehed koostöös KeA ja Metsakaitse- ja Metsauuenduskeskusega (alates 2014. a Keskkonnaagentuuriga) on teostanud igaaastaseid jäljeloendusi, hinnangulisi üldloendusi, hirvlaste pabulaloendusi. Lisaks toimuvad regulaarsed ulukivaatlused, mille käigus nähtud suurkiskjate, põtrade, metskitsede ja metssigade andmed kantakse aastast aastasse jahimeestele väljastatud vaatluskaartidele.

Loendus- ja vaatlusandmed ning muu ulukite arvukuse reguleerimise eeltööna ja jahtide käigus ulukite kohta kogutav info moodustab märkimisväärse osa üle-eestilistest ulukiseire andmeist. Nende alusel hinnatakse ulukite arvukust ja asurkondade seisundit ning otsustatakse igal aastal jahiulukiliikide arvukuse reguleerimise vajaduse üle. Jahiulukitest sõraliste asurkondade soolis-vanuselise struktuuri ja seisundi hindamiseks vajalik materjal kogutakse samuti jahimeeste abiga – näiteks kütitud isendite alalõualuud vanuse määramiseks, põdrasarved mõõtandmete ja vanuse seostamiseks, maosisuproovid toitumise eripära ja võimalike metsakahjustuste tuvastamiseks, kütitud emasloomade generatiivorganid viljakuse uurimiseks jpm. Kogutud andmeid on võimalik kasutada seirekokkuvõtete koostamisel, arvukuse reguleerimise korraldamisel ja uurimistöodes.

Jahiulukite seiret koordineerib ja andmeid analüüsib alates 2014. a Keskkonnaagentuuri eluslooduse osakond. Saarma seiret teostab Keskkonnaagentuur üle-eestilisse seirevõrgustikku kuuluvates seireruutudes.

1.5.1.8. Metsad

2010.–2011. a teostati Metsakorralduse büroo OÜ poolt Lahemaa metsaelupaigatüüpide inventuur ja väärtuste analüüs, mis käsitleb lisaks rangema kaitsega vööndite metsadele ka osaliselt piiranguvööndi alasid.

1.5.1.9. Niidud

2010.–2011. a teostati Pärandkoosluste Kaitse Ühingu poolt täiendavalt 1040 ha niitude, sh seni inventeerimata alade (480 ha) ja Lahemaa Rahvuspargi Administratsiooni (KeA õiguseellane) poolt inventeeritud niitude inventuur.

1.5.1.10. Sood

Lahemaa rahvuspargi suuremaid soomassiive, sh nende taimestikku, geoloogiat ja hüdroloogiat uuriti ja kirjeldati üsna põhjalikult 1980. aastatel (nt Loopmann jt, 1980; Pirrus, 1984; Raukas ja Karukäpp, 1982; Tennokesse, 1983). Aruanded ja skeemid asuvad Lahemaa rahvuspargi arhiivis KeA Viru regiooni Palmse kontoris. Tallinna Ülikool on teinud Viru rabas erinevaid uurimusi alates 1998. a (ülevaade Viru raba taastamiskavas – Pajula, 2009). Eesti mahajäetud turbatootmisalade revisjonis (Ramst jt, 2005) hinnati muuhulgas ka Lahemaa rahvuspargis asuvaid Viru ja Hara freesturbavälju. Eesti märgalade inventuuri ajal 1997. a Lahemaa rahvuspargis olevaid soid ei inventeeritud. Märgalade kaitseks ja kasutamiseks viidi 2008. a detsembrist kuni 2011. a aprillini läbi projekt „Eesti soode looduskaitseline hindamine” (*Estonian Mires Inventory Completion for Maintaining Biodiversity*) eesmärgiga aidata kaasa Eesti soolade elurikkuse kaitsele. Projekti tulemused on kajastatud raamatus „Eesti soode seisund ja kaitstus” (Paal, J., Leibak, E., 2013).

1.5.1.11. Kaitstavad üksikobjektid

2008. a teostas Riikliku Looduskaitsekeskuse Järva-Lääne-Viru regioon (KeA õiguseellane) üksikobjektide inventuuri Järva ja Lääne-Viru maakonnas ning Harju maakonnas Lahemaa

rahvuspargi piires, mille käigus kontrolliti üksikobjektide seisundit, teostati objektide mõõtmised (kõrgus, ümbermõõt), täpsustati asukohad ning määrati üksikobjektide kaitseks vajalikud tööd.

1.5.1.12. Muud loodusalsed inventuurid

- 1) Raukas, A., Karukäpp, R. 1982. Lõuna-Lahemaa pinnakatte ja pinnamoe kujunemine ning jõgede, järvede ja soode areng (vahearuanne).
- 2) Uurimused Lahemaa rahvuspargi arenduskava koostamiseks. 1981. Lõpparuanne. Eesti Metsamajanduse ja Looduskaitse Teadusliku Uurimise Instituut, Tartu.
- 3) Loopmann, A., Karise, V., Johannes, E. 1980. Lahemaa Rahvuspargi reservaat Laukaraba. ENSV Teaduste Akadeemia Tallinna Botaanikaaed Geoloogia Instituut.

1.5.1.13. Ajalooline maakasutus

Eesti Maaülikool. 2011. Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse analüüs ja pärandmaastike tsoneering.

Ajaloolise maakasutuse väärtuste piiritlemiseks ja kaitsemeetmete väljatöötamiseks analüüsiti maakatte muutusi Lahemaa rahvuspargi aladel viimase 150 aasta lõikes.

1.5.1.14. Arhitektuur ja asustusstruktuur

- 1) Artes Terrae OÜ. 2012. Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri inventuur.

Asustusstruktuuri väärtuste ja nende kaitsemeetmete määratlemiseks teostati alusuuring, mis hõlmas kõiki Lahemaa asustusüksusi, v.a Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu. Töö käigus külastati kõiki uurimisala 62 küla talusid ja saadud andmeid võrreldi arhiiviuuringute tulemusena koondatud ajalooliste kaartide andmetega küla kujunemise ja vana struktuuri kohta. Sama uuringu raames uuriti ka taluarhitektuuri ja inventeeriti väärtuslikud ehitised. Kõik hooned pildistati üles.

- 2) Välja, L. 2010. Lahemaa rannakülade Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs.

Uuringu käigus uuriti Käsmu, Vergi, Võsu ja Viinistu asustusstruktuuri, inventeeriti ja pildistati väärtuslikud ehitised ning anti meetmed asustusstruktuuri ja arhitektuuri kaitseks.

2007. a algatasid Kultuuriministerium ja Muinsuskaitseamet Eesti 20. sajandi arhitektuuri kaitsmise ja väärtustamise projekti, mille eesmärgiks on välja selgitada 20. sajandi arhitektuuri paremik, mis väärib riiklikku kaitset kultuurimälestiseks tunnistamise näol. Eesti 20. saj arhitektuuri kaitsmise projekt keskendub perioodile 1870–1991. Selle inventuuri raames on väärtuslikuks tunnistatud mitmed Lahemaa rahvuspargis asuvad hooned: Vihula vallas Võsul rannaklubi Mere 6a, puhkekodud Metsa 3 ja Laane 13, Kalda 12 suvila, Joaveski papivabrik Joaveski külas, Aedla taluhäärber Muuksi külas, Pudisoo puhkemaja, Pikakose taluhäärber Valgejõe külas, Vihaseo keskusehoone.

2012. a teostati maakoolimajade 1920–40 inventuur (Mälk, S, 2012), mille raames hinnati väärtuslikuks muuhulgas Võsu ja Vihula koolimajad. Võsu koolimaja on projekteeritud Haridusministeeriumi koolimajade konkursil 1930. a II auhinna saanud projekti nimega „Valgus II” alusel. „Valgus II” projekti järgi ehitatud hooned tunneb ära u-kujulisest võrdsete haaradega põhiplaanist, tõstetud räästakarniisiga mansardkatusest ja välja ehitatud katusekorrusel sissepääsu kohal olevast väikesest kolmnurkfrontoonist.

Väljaehitatud katusekorrusega traditsionalistlike koolide esindajad on Koolimäe ja Vihula. Hoonele on iseloomulik sümmeetriline ukseava paigutus, mille kohal on keskosa teisel korrusel välja ehitatud. Hoonetüüp on ära tuntav ristküliku kujulise põhiplaani, sümmeetrilise mahu ja fassaadijaotuse poolest. Lääne-Virumaal asuv Koolimäe on viilkatusega. Üldiselt asub välisuku hoone keskteljel. Vihula koolimaja on hoonetüübist rahvusromantilisem, mansardkatusega hoone on vooderdatud katteliistuga püstvoodriga.

1.5.1.15. Looduslikud pühapaigad

Tartu Ülikool, Kirjandusmuuseum, Maavalla Koda. 2009. Lahemaa rahvusparki Kuusalu kihelkonna ala looduslike pühapaikade inventuur.

2007.–2009. a läbi viidud Lahemaa rahvusparki Kuusalu kihelkonna ala looduslike pühapaikade inventuuri käigus lokaliseeriti 27 looduslikku pühapaika või selles kontekstis tähendusliku paika.

1.5.1.16. Esiajaloolised maastikud

Lang, V. 2002. Ülevaade Lahemaa rahvusparki esiajaloolistest väärtustest. Kaitsekorralduskava alusuuring.

Valter Langi poolt 2002. a teostatud Lahemaa rahvusparki arheoloogiapärandi ja muistsete maastike analüüsi raames tšoneeriti väärtuslikud esiajaloolised piirkonnad ning kavandati arheoloogilisele pärandile kaitsemeetmed.

1.5.1.17. Vaimne pärand

Alates Lahemaa rahvusparki loomisest kuni 1990ndate aastateni on tehtud mitmeid Lahemaa rahvusparki vaimset pärandit käsitlevaid uuringuid ja ettevõtmisi – uuritud on Lahemaa regivärssi, mõistatusi, murdekeelt, kogutud on pärimustekste, avaldatud sellealaseid raamatuid, peetud folkloorifestivale jm. Lahemaa rahvusparki ajaloo jooksul on rohkelt uuritud ja kogutud pärimusmaterjali, mis on süstematiseerimata ja avaldamata kujul talletatud Lahemaa rahvusparki arhiivi ja erakogudesse. Värskeid käsitusi alates 1990ndatest aastatest sellel alal tehtud ei ole.

Kirjandusmuuseum. 2010. Rahvapärimuse inventuur „Lahemaa mälumaastikud”.

2009.–2010. a viidi läbi Kirjandusmuuseumi arhiivides talletatud Lahemaa ala kohta käiva rahvapärimuse inventuur ning seostamine konkreetsete paikadega Lahemaal. Valmis aruanne Lahemaa rahvusparki kohapärimuse kogumise ning koondamise projektist paber kandjal. Inventuuri tulemuste põhjal valmis .tab formaadis andmekogu pärimuspaikadest ja sellega seotud

pärimusmaterjal, inventuuri tulemuste põhjal valmis interaktiivne veebilehekülj „Lahemaa mälumaastikud”. Ühtekokku leiti ja sisestati 940 teksti Kuusalu kihelkonnast ning Haljala/Kadrina kihelkonnast ligi 450 teksti. Kokku lokaliseeriti Lahemaa rahvuspargi alal 472 GPS punkti ning tehti 3342 fotot.

1.5.2. Riiklik seire

Kaitsealal asub 197 seirejaama ning 2015. a seisuga teostatakse seiret 37 valdkonnas (täpsemad seireandmed on toodud lisas 4):

- 1) ebapärlikarp (10 mõõtekohta ja 1 seirejaam või seireala koos andmetega);
- 2) haned, luiged ja sookurg (3 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 3) hüdroloogiline seire (1 seirejaam või seireala);
- 4) jõevähk (1 seirejaam või seireala koos andmetega);
- 5) jõgede hüdrobioloogiline seire (3 mõõtekohta, 14 seirejaama või seireala);
- 6) jõgede hüdrokeemiline seire (2 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 7) kahepaiksed ja roomajad (2 mõõtekohta ja 1 seirejaam);
- 8) kaitsealuste seeneliikide seire (3 mõõtekohta, 1 seirejaam või seireala, 2 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 9) madalsoode ja rabade linnustik (3 mõõtekohta ja 2 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 10) maismaalimused (3 seirejaama või seireala, 1 seirejaam või seireala koos andmetega);
- 11) mererannikute seire (4 mõõtekohta, 1 seirejaam või seireala);
- 12) meresaarte, luhtade ja niitude linnustiku seire (3 mõõtekohta, 1 seirejaam või seireala koos andmetega);
- 13) meteoroloogiline seire (1 seirejaam või seireala);
- 14) metsa ja metsamuldade seire (4 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 15) mullaelustiku seire (7 mõõtekohta ja 1 seirejaam või seireala);
- 16) ohtlike ainete seire rannikumeres (3 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 17) ohtlike ainete seire veekogudes (1 seirejaam või seireala);
- 18) ohustatud putukad, kuklased (1 seirejaam või seireala);
- 19) ohustatud soontaimede ja samblaliigid (18 mõõtekohta, 13 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 20) ohustatud taimekoosluste (Natura 2000 kooslused) seire (3 mõõtekohta, 13 seirejaama või seireala koos andmetega ja 1 seirejaam või seireala);
- 21) õõliblikate kooslused (seirejaam või seireala);
- 22) põhjataimestiku seire rannikumeres (6 seirejaama või seireala ja 1 seirejaam või seireala koos andmetega);
- 23) põhjavee makro- ja mikroelementide uuring ja seire (8 seirejaama või seireala koos andmetega ja 1 seirejaam või seireala);
- 24) põhjavee tugivõrgu seire (2 seirejaama või seireala);
- 25) randa uhutud linnud (1 mõõtekoht);

- 26) rannikumaastikud (7 mõõtekohta, 1 seirejaam või seireala koos andmetega ja 2 seirejaama või seireala);
- 27) rannikumere eutrofeerumine (2 seirejaama või seireala);
- 28) raskmetallide sadenemise bioindikatsiooniline hindamine (3 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 29) röövlinnud (1 seirejaam või seireala);
- 30) saarmas ja kobras (1 mõõtekoht, 7 seirejaama või seireala koos andmetega ja 1 seirejaam või seireala);
- 31) sademete keemia (1 seirejaam või seireala koos andmetega);
- 32) sõralised (2 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 33) tolmeldajate kooslused (2 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 34) väikejärvede seire (4 seirejaama või seireala);
- 35) välisõhu kvaliteedi seire (1 seirejaam või seireala koos andmetega);
- 36) valitud elupaikade talilinnustik (3 seirejaama või seireala).

Lisaks eelnevale on varasemalt kaitsealal teostatud järgmist seiret:

- 1) kärplased (1 seirejaam või seireala);
- 2) naarits (2 seirejaama või seireala);
- 3) haruldaste ja ohustatud taimekoosluste seire (3 seirejaama või seireala koos andmetega);
- 4) maastike kaugseire (1 seirejaam või seireala);
- 5) valitud elupaikade talilinnustik (1 seirejaam või seireala);
- 6) metsislased (1 mõõtekoht).

Riikliku seire raames korraldab Keskkonnaagentuur KAUR veel järgnevat seiret:

- 1) iga-aastane rähniseire rähniruuus;
- 2) iga-aastane meresaarte haudelinnustiku seire Eru lahe loodudel;
- 3) kormoranide seire meresaarte haudelinnustiku seire raames;
- 4) iga-aastane kotka- ja must-toonekure pesade seire (Kotkaklubi).

1.5.3. Inventuuride ja uuringute vajadus

1.5.3.1. Riiklik seire

Riiklikku seiret teostatakse peatükis 1.5.2 ja lisa 4 toodud valdkondades ja seirejaamades.

Korraldaja: KAUR, I prioriteet.

1.5.3.2. Sammalde ja samblike inventuur

Kaitse tulemuslikkuse vahehindamiseks korraldatakse sammalde ja samblike kordusinventuur. Kontrollitakse teadaolevaid ja potentsiaalseid leiukohti, antakse hinnang nende seisundile ja kaitsekorralduslikke soovitusi. Välitööalad valitakse lähteülesande koostamisel, võttes arvesse

vahepeal kogunenud kordusvaatlusi, liikide kaitse- ja ohukategooriaid, leiukohtades esinevaid võimalikke ohutegureid.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

1.5.3.3. Taimede inventuur

Kaitse tulemuslikkuse vahehindamiseks korraldatakse taimede inventuur. Kontrollitavad leiukohad valitakse lähteülesande koostamisel, võttes arvesse sel ajal teada olevaid andmeid. Ei kontrollita riiklikus seires olevaid leiukohti. Eelkõige vajavad kontrollimist leiukohad:

- 1) kaitse-eesmärgiks olevad liigid, II kaitsekategooria liigid, ohustatud liigid;
- 2) vaatlus on vanem kui 10 a;
- 3) leiukohas on teostatud hooldust või on seal toimunud raie, ehitustegevus vmt;
- 4) loodusvaatluste andmebaasist jm tulenevad täpsustamist vajavad viited.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

1.5.3.4. Elupaiga jõed ja ojad (3260) inventuur

Lahemaa rahvuspargi suuremad jõed ja ojad on enamikus kõik inventeeritud 2009. a. Samas on paljudel elupaigatüübiks olevatel jõgedel esinduslikkus määramata. Ühtlasi on elupaigatüübi jõed ja ojad esinduslikkus tugevalt mõjutatud ka inimtekkeliste paisude poolt, mis halvendavad kogu elupaigatüübi seisundit, takistades kalade rännet ning rikkudes jõgede väärtuslikke kärestikulisi jõelõike, halvendades seeläbi ka jõgede ökoloogilist seisundit. Kuna kõik eelpool nimetatud jõed kuuluvad ka keskkonnaministri määruses nr 73 „Lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistu” toodud nimekirja, on antud jõgedel kohustuslik tagada kalade läbipääs paisudest üles- ja allavoolu. Sellega seoses on alustatud inimtekkelistest paisudest rändetõkete likvideerimist ja nende mõju vähendamist, tänu millele on paranenud ka mitmete elupaigatüübi jõgede esinduslikkus. Seetõttu on vajalik kõigil suurematel jõgedel ja ojad (Altja oja, Kolga jõgi, Loo jõgi, Loobu jõgi, Mustoja oja, Pudisoo jõgi, Valgejõgi ja Võsu jõgi) kordusinventuuri läbiviimine, et uuendada andmeid elupaigatüübi jõgede esinduslikkuse ning elupaikade leviku kohta.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

1.5.3.5. Hüdrobioloogiline ja elustiku seire raba taastamisaladel

Hara raba seirepunktides aastaringelt toimuvad mõõtmised peavad näitama, kas korrastamise järgselt on veetase jääksuus tõusnud soovitud tasemele ning kui suured on veetaseme kõikumised. Väljadel asuvad mõõtekohad tuleb siduda taimkatte uuringu aladega – selleks märgistatakse püsiruudud. Erineva töötusega aladele rajatakse vähemalt viies korduses 1 x 1 m taimkatte püsiruudud, mis pikema jälgimise võimaldamiseks märgistatakse looduses vaiadega ning määratakse nende koordinaadid. Korrastamise järgselt määratakse vähemalt vegetatsiooniperioodi kõrgajal (juuni lõpus-juuli alguses) püsiruutudelt kõik taimeliigid, nende katvus ja taimkatte

kogukatvus. Taimkatteruutude kõrval asuvad veevõtupunktid võimaldavad uurida taimkatte muutuste iseloomu seoseid muutustega veetasemes ja vee koostises. Lisaks taimestikule tuleb seirata ka teisi elustikurühmi (linnustik, putukad), et hinnata koosluse looduslikkuse taastamise edukust.

Viru raba seirepunktides aastaringelt toimuvad mõõtmised peavad näitama, kas korrastamise järgselt on veetase jääksuus tõusnud soovitud tasemele ning kui suured on veetaseme kõikumised. Hüdroloogilise seirega saadakse teavet veetaseme tõstmisele eelneva aja hüdroloogiliste tingimuste sesoonsete muutuste kohta. Soovitatav on vähemalt kolmel korral aastas koguda jaamadest proove vee keemilise koostise jälgimiseks. Rajada tuleb püsivaatluste alad, kus tuleb jälgida taimestumist, biomassi juurdekasvu ja muutusi turbas. Samal ajal tuleb teha taimkatte seiret nn loodusliku raba osas, et hinnata piirdekraavide kuivendamise mõju piirkonnas, kuna tammitamise tulemusel muutuvad ka taimede kasvu mõjutavad hüdroloogilised tingimused. Lisaks taimestikule tuleb seirata ka teisi elustikurühmi (linnustik, putukad), et hinnata koosluse looduslikkuse taastamise edukust. Veetasemete mõõtmisi tehakse iga-aastaselt, elustiku seiret 2016.

Töö korraldajad: tulemusseire raames RMK – veetasemete mõõtmised, KeA – elustik (taimestik, putukad), II prioriteet; riikliku seire raames KAUR – soode haudelinnustik (Hara, Viru, Laukasoo taastamisaladel), I prioriteet.

1.5.3.6. Poollooduslike koosluste inventuur

Poollooduslike kooslusi on vaja regulaarselt inventeerida, kuna koosluste seisund aja jooksul muutub – hooldatavatel aladel väärtuslikumaks, hooldamata aladel väärtus väheneb. Kordusinventuur on vajalik teha vähemalt iga viie aasta tagant (tulemuslikkuse hindamise periood, samas ka vanemaid kui seitsme aasta taguseid andmeid peetakse niitude puhul aegunudteks), mistõttu rohkem kui viis aastat tagasi inventeeritud niitudel tuleb läbi viia kordusinventuur. Inventuurid on aluseks koosluste edaspidise hoolduse planeerimisel. Otsene seos on inventuuridel hooldamis- ja taastamistoetustega. Maaelu arengukava toetust saab taotleda ainult nendele poollooduslikele kooslustele, mis on inventeeritud ning seejärel keskkonnaregistrisse kantud. Ka taastamistoetusi saab taotleda inventuuride alusel. Lisaks seosele toetustega on inventuurid olulised ka sealt saadava liigiinfo tõttu, mis aitab planeerida liikide kaitset.

Suur osa kaitseala niitudest vajab kordusinventuuri: puuduoleva inventeerimise ajaga 154,7 ha, 2000. aastal inventeeritud 314,4 ha, 2002. a inventeeritud 196,8 ha, 2003. a inventeeritud 37,2 ha, 2005. a inventeeritud 18,4 ha, 2006. a inventeeritud 282 ha, 2007. a inventeeritud 92,3 ha, 2008. a inventeeritud 459,5 ha, 2009. a inventeeritud 113,9 ha, 2010. a inventeeritud 483,6 ha, 2011. a inventeeritud 718,6 ha, 2012. a inventeeritud 59 ha, 2013. a inventeeritud 9,4 ha, 2014. a inventeeritud 12,6 ha.

Ajaloolise maakasutuse analüüsis tzoneeritud III ja IV väärtusklassi maastikel (endised poollooduslikud kooslused, piiranguvööndis 7449 ha) analüüsitakse nende taastamispotentsiaali.

Kuna ajaloolise maakasutuse analüüsis tzoneeritud III väärtusklassi maastikud on kõrgema ja IV väärtusklassi maastikud madalama taastamispotentsiaaliga, analüüsitakse eelkõige III väärtusklassi maastike taastamispotentsiaali. IV väärtusklassi maastike edasine majandamine toimub üldjuhul vastavalt koosluse tüübile, kui maaomanik ega kohalik kogukond riigimaa osas ei ole näidanud üles taastamishuvi. Kui III ja IV väärtusklassi maastik piirneb poolloodusliku kooslusega ja/või on suurema pindalaga kompaktne ala ja/või maaomanikul ja/või kohalikul kogukonnal riigimaa osas on soov taastada traditsiooniline (1940. a väljakujunenud) põllumajanduslik maakasutus, viiakse alal läbi inventuur, mille tulemustest sõltub, kas ja kuidas ala endine põllumajanduslik maakasutus (poollooduslik kooslus) taastatakse. Aluseks on ajaloolise maakasutuse inventuur ja arvestada tuleb rahvuspargi kaitse-eesmärkidega laiemalt. Sel eesmärgil nähakse KKK-ga ette inventuuri läbiviimine vastavalt vajadusele ja konkreetsele taastamisiniitsiatiivile.

2018.-2019. a inventeeritakse 104,8 ha III väärtusklassi maastikke ja analüüsitakse nende taastamispotentsiaali. Lisaks analüüsitakse 123,8 ha kohaliku kogukonna 2015. a ettepanekul esitatud maastike taastamispotentsiaali. Inventuuri tulemustest lähtuvalt endised poollooduslikud kooslused taastatakse ja hooldatakse.

Kui lisaks 2015. a kaardistatud hooldushuvile tekib täiendavalt huvi poollooduslike koosluste taastamiseks, teostatakse eelnevalt vastavalt ettepanekutele alal inventuur. Inventuuri tulemustest lähtuvalt endised poollooduslikud kooslused taastatakse ja hooldatakse.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

1.5.3.7. Mobiilpositsioneerimisel teostatav külastajauuring

Kuna Lahemaa rahvuspargi üldine külastatavus pole teada, tavapärased uurimismeetodid (loendused õpperadadel, telkimisaladel ja teabepunktides vmt) ei anna adekvaatset tulemust kogu külastatavusest, viiakse ellu kogu kaitseala hõlmav mobiilpositsioneerimisel põhinev külastajauuring külastusintensiivsuse ja -mahu selgitamiseks. Selle tulemused on üheks alusandmestikuks külastusmõjude hindamisele.

Analüüsitakse:

- 1) Sise- ja välisturistide arv ja osakaal kuude lõikes sektorite kaupa (andmed esitatakse 12 kalendrikuu kohta andmetabelina).
- 2) Siseturistide päritolu (elukohamaakond) ning välisturistide koosseis (päritoluriik) aastas sektorite kaupa. Tulemus esitatakse andmetabelina.
- 3) Kohalike elanike ja külastajate ruumiline ja arvuline jaotus Lahemaa rahvuspargis. Eristatakse kohalikud elanikud, sise- ja välisturistid. Tulemus visualiseeritakse kaartidel.
- 4) Külastuste ruumiline jaotumine kuude kaupa kogu rahvuspargis. Tulemus visualiseeritakse kaardil (1x1 km ruutkaart).
- 5) Keskmise külastuse pikkus päevades sise- ja välisturistide seas kuude kaupa. Tulemus esitatakse andmetabelina.

- 6) Üritused. Eristatakse piirkonnas toimunud suuremad üritused (külastajate arv ja päritolu hüppelise külastuse tõusu puhul).
- 7) Analüüsitakse sise- ja välituristide ning kohalike elanike liikumist sektorite vahel Lahemaa rahvuspargi piires.

Mobiilpositioneerimise andmete kalibreerimiseks viiakse piirkonnas läbi täiendav küsitlusuuring tellijaga kooskõlastatud punktides. Küsitletakse vähemalt 300 inimest ning küsitlus viiakse läbi tellijaga kooskõlastatud perioodil vähemalt kuuel päeval. Uuringu eesmärgiks on selgitada külastajate päritolu, logistika ja motivatsioon erinevates uurimisala piirkondades. Välitööde tulemusena selgub uuritava ala tagamaa, külastussagedus ning külastuseesmärgid. Küsitluse käigus selgitatakse välja külastajate päritolu (kohalik elanik/siseturist/väliskülastaja) ja külastuse eesmärk (matkamine, korilus, transiit, sõprade külastamine, üritus, muu). Loendus viiakse läbi loenduritega kolmes tellijaga kooskõlastatud punktis. Loenduse käigus selgitatakse välja külastajate arv Lahemaa rahvuspargi erinevates piirkondades (parklad, sõlmpunktid).

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

1.5.3.8. Muud külastajauuringud

Ühtsel metoodikal (küsitlused) põhinevad külastajauuringud külastusrajatistel ja teabepunktides viiakse läbi perioodiliselt iga 5 aasta tagant. Varasemad uuringud toimusid 2010. a ja 2015. a vastavalt kuues ja 12 punktis (hõlmatud olid osad õpperajad, telkimisalad ja mõlemad teabepunktid), 2014. a vaid Oandu teabepunktis.

Korraldaja: RMK, II prioriteet.

1.5.3.9. Külastusmahu seire

Külastusmahu seiret automaatloenduritega teostatakse nii õppe- ja matkaradadel, telkimisaladel kui ka teabepunktides. Tulemuseks peab olema ülevaade kogu külastustaristu kasutuskooormusest.

Korraldaja: RMK, II prioriteet.

1.5.3.10. Külastusmõjude hindamine

Külastajauuringu tulemuste alusel (külastuste ruumiline jaotumine, külastajate liikumine, külastuse kestvus, loodusväärtuste paiknemine, loodusväärtuste seisund) töötatakse välja kaitsekorralduse tulemuslikkuse ja külastusmõjude hindamise metoodika rahvuspargi looduslikel ja poollooduslikel aladel.

Viiakse läbi kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamine lähtuvalt väljatöötatud külastusmõjude hindamise metoodikast. Probleemsetel aladel teostatakse külastusmõju hindamisel välitööd. Tulemus esitatakse teemakaardi ja andmetabelina MapInfo programmis ja aruandena.

Esimene hindamine teostatakse väljatöötamise raames töö teostaja poolt, vahe- ja lõpphindamisel viiakse mõjude hindamine läbi väljatöötatud süsteemi alusel KeA töötajate poolt.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

1.5.3.11. Ajaloolise maakasutuse uuringud

Lahemaa rahvuspargi aladel on teostatud ajaloolise maakatte muutuste inventuur. Maakatte muutuste kaardipõhine analüüs üksi ei kirjelda traditsioonilist maakasutust. Ajaloolise põllumajandusmaastiku säilimiseks on vaja uurida lisaks traditsioonilist maakasutust. Uuringuga tegeletakse spetsiifilisema siinsetele aladele iseloomuliku traditsioonilise maakasutuse määramisega piirkonnale iseloomulike maakasutuste, mõisate, külade ja töötavade tasandil (nt Valgejõe aasud kui piirkonnale tüüpilised jõeäärsed karjamaad, rannakarjamaade traditsioon). Tulemuseks on teave Lahemaa rahvuspargi maakasutuse piirkondlikest eripäradest, mis võimaldab piirkonnale iseloomulikku maakasutust jätkata.

Korraldaja: kohalik kogukond, III prioriteet.

1.5.3.12. Taluarhitektuuri ja asustusstruktuuri uuringud

Lahemaa rahvuspargi asustusstruktuuri ja arhitektuuri säilitamiseks on tellitud alusinventuurid, mis hõlmasid kogu Lahemaa territooriumi ja määratlesid väärtuslikud külastruktuurid ja hooned. Piirkonnale iseloomuliku asustusstruktuuri ja arhitektuuri mikrotopoloogia uurimiseks ning traditsioonide säilitamiseks on vajalik traditsioonilise asustusstruktuuri mikrotopoloogia uurimine (mõisakaardid, külade ja talude tasand) ning siinsete arhitektuuritraditsioonide uurimine hoonestuse tüübiti, piirkonniti ning ehitustavade kaupa. Uuringute tulemusel ja nende tulemuste rakendamise kaudu hoitakse elus siinseid arhitektuuritraditsioone erinevate Lahemaa rahvuspargi külade lõikes.

Korraldaja: kohalik kogukond, III prioriteet.

1.5.3.13. Lahemaa rahvuspargi ajaloolise teedevõrgu inventuur

Ajalooline teedevõrk on oluline asustusstruktuuri element. Spetsiifilist Lahemaa teedevõrgu ja sellega seotud elementide (verstakivid, alleed, tanumad, piirded jms) alusinventuuri pole tehtud. Lahemaa ajaloolise teedevõrgu inventuur tuvastab ajaloolise teedevõrgu väärtused ja säilivuse, annab juhised teedevõrgu kaitseks ja säilitamiseks.

Korraldaja: huvilised, III prioriteet.

1.5.3.14. Lahemaa rahvuspargi militaarobjektide inventuur

Ülevaade Lahemaa rahvuspargi militaarväärtustest puudub. Kuna Lahemaa oli Nõukogude ajal piiritsoon ning kunagine Idabloki piirihoon, on siinsetel rannikutel ka jälgi toleaeagsest piirivalvest. Suures osas on need küll Vene vägede lahkumisel rüüstatud. Hästi säilinud ja väärtuslikku osa

militaarobjektidest tuleb väärtustada ja säilitada. Lahemaa rahvuspargi militaarobjektide inventuur tuvastab militaarväärtused ja säilivuse, annab juhised selle kaitseks ja säilitamiseks.

Korraldaja: huvilised, III prioriteet.

1.5.3.15. Lahemaa rahvuspargi külade ajaloolis-kultuuriliste paikade inventuur (mäluaastikud)

Lahemaa maastikud oma põlise ja pideva asustusajalooga on täis väga erinevaid inimtegevuse jälgi. Lahemaa rahvuspargi külad on silmapaistvaim osa Lahemaa rahvuspargi pärandkultuurimaastikust. Need on väga eripärase ajaloo ja kultuuriloo, mis väärib kirjeldamist ja mille jäljed maastikus kaardistamist. Külade ajaloolis-kultuuriliselt tähtsad paigad pole seni kindlaks tehtud ja kaardistatud.

Vajalik on selgitada välja Lahemaa rahvuspargi külade ajaloolis-kultuuriliselt olulised paigad ja koostada külade ajaloolis-kultuurilised kirjeldused koos kaitsekorralduslike meetmetega. Lahemaa rahvuspargi külade ajaloolis-kultuuriliste paikade inventuuriga:

1) määratletakse külade elava pärimusega paigad ning külade jaoks ajaloolis-kultuuriliselt olulised paigad, sealhulgas piirkonna kaitsekorralduses väga olulised ajaloolised lautri- ja sadamakohad, küla- ja kiigeplatsid, laevaehitusplatsid, külades ajaloolis-kultuuriliselt tähtsad objektid;

2) koondatakse külade ajaloolis-kultuurilised kirjeldused, sh vaimse pärandi ja elulaadi kohta;

3) talletatakse olulisemate pärimuskandjate elava pärimuse külade paikade kohta. Uuringu läbiviimine on osaks rahvusparkide kogukonnakesksest kaitsekorraldusest külade kultuuripärandi kaitsel.

Korraldaja: kohalik kogukond, III prioriteet.

1.5.3.16. Looduslike pühapaikade inventuur

Lahemaa rahvuspargi Kuusalu kihelkonna ala looduslikud pühapaigad on inventeeritud ning neile rakenduvad kaitsekorralduslikud meetmed. Vihula valla looduslikud pühapaigad pole teada. Vajalik on teostada Vihula valla looduslike pühapaikade inventuur nende väljaselgitamiseks ning kaitsekorralduslike soovituste saamiseks.

Korraldaja: huvilised, II prioriteet.

1.5.3.17. Lahemaa rahvuspargi traditsiooniliste elatusalade ja elulaadi uuringud

Lahemaa rahvuspargi traditsioonilistest elatusaladest ülevaade puudub. 1970ndatel on tehtud üksikkäsitlusi, mis on süstematiseerimata, värsked alusuuringud vaimse pärandi vallas puuduvad. Vajalikud on traditsioonilise elulaadi, traditsioonilise karjakasvatuse, põlistõugude, traditsiooniliste põllutööde, traditsioonilise rannakalanduse, jahipidamistraditsioonide, metsakasutustraditsioonide, veskitraditsioonide, tööstuste, merendusajaloo, sõbrakaubanduse, suvitustraditsioonide valdkondlikud uuringud, et selgitada välja Lahemaa rahvuspargi traditsiooniliste elatusalade ja elulaadi väärtused ning rakendada neile kaitsekorralduslikke meetmeid.

Kalapüügitraditsioonide taastamiseks ja säilitamiseks on vaja siinse piirkonnaga seotud **kalapüügitraditsioonide ja -tavade** värsked uuringuid. Üksikuid meenutusi on üles kirjutatud alates 1970ndatest aastatest, aga süstemaatiline käsitlus puudub. Siinsele piirkonnale ainuomane on kalakabelite traditsioon, kalapüügiga seotud kombestik, uskumused ja ended. Samuti on oluline kalapüügikohtade kaardistamine, kalapüügi aastaring, kalapüügiviisid ja -vahendid, paadi- ja laevaehitustavad, kalapüügiga seotud hoonete ja rajatiste kaardistamine, kalaroad ja kalapüügiriietus. Rannakalandustraditsioonide uurimisel tuleb koguda mälestusi siinsest rannakalandusest.

Uuring Lahemaa kultuuriloos tähtsatest **veskitest ja veskimeestest** puudub, see on vajalik teostada. Lahemaal on olnud vähe tuulikuid, seevastu rohkesti vesiveskeid. Saeveskid on hilisemad ning neid on olnud vähem kui jahuveskeid.

Lahemaa **jahipidamise ajaloo** varasemad käsitlused puuduvad. Vajalikud on Lahemaa jahitraditsioonide, kommete ja tavade uuringud ning jahipidamise traditsioone (sh kombeid, tavasid, jahikoeri) tutvustavad üritused.

Uuring Lahemaa **tööstuste ajaloo**st puudub, see on vajalik teostada. Iga Lahemaa mõisa juures oli telliselööv või tellisevabrik.

Puudub ülevaade siinsest **merekultuurist**. Harry Sandström kirjutas 1990ndatel Lahemaa rannalaevanduse ajaloo üksikuid artikkelid ja käsitlusi, toetudes eelkõige Eru lahe materjalidele. See materjal on vananenud infoga. Värsket sellealast uuringut tehtud pole, vajadus selle järele on olemas. Väga oluline on alusuuring Lahemaa meresõidutraditsioonidest ning selle ajaloo, mis toetuvad seni käsikirjalisena kogutud ning Lahemaa ja teistes arhiivides talletatud materjalidele ja värsketele andmetele.

Piirkonnale iseloomuliku elulaadi säilitamiseks on vajalik teostada piirkonna **elulaadi, ajalooliste töötraditsioonide ja elatusalade** uuringud. Vastavate uuringute tulemusel kaardistatakse piirkonna traditsiooniliste elatusalade ja elulaadi väärtused ning see võimaldab rakendada neile kaitsemeetmeid.

Korraldaja: kohalik kogukond, III prioriteet

1.5.3.18. Lahemaa rahvakultuuri-alased uuringud

Süstemaatiliselt käsitlust Lahemaa rahvakultuurist ei ole. Sellealased erialased üksikkäsitlused ja trükised on jäänud Nõukogude aega. Vajalikud on värsked keele- ja folkloori-alased uuringud ja nende raames rahvakultuuri kaitsemeetmete väljatöötamine. Lahemaa rahvakultuuri-alased vajalikud uuringud hõlmavad järgmisi valdkondi: pärimusmuusika, rahvapärimus, kohapärimus, kombes, tavad, uskumused, abikirikud ja kogudused, koolid, seltsitegevus, Käsmu merekool.

Lahemaa rahvapärimuse uuringud

Lahemaa rahvapärimuse uurimisel on vaja teostada värsked vaimse pärandi alased uuringud. Koos kohaliku kogukonna ja seotud osapooltega tuleb kaardistada sinne kooli- ja seltsitegevuse pärimus, uurida koguduste lugusid. Lahemaa kombes, tavades ja uskumused tuleb kaardistada ja publitseerida. Vastavate alusuuringute tulemuseks on rahvakultuuri valdkondade väärtuste kindlakstegemine, kirjeldamine ning neile kaitsemeetmete kavandamine. Lisaks tuleb süstemaatiliselt jätkata külade elulaadi ning traditsioonide kodu-uurimuslikku talletamist video- ja audiomaterjali kogumisega Lahemaa rahvuspargi kultuuriloolisse arhiivi, koondada ja avalikustada Lahemaa kultuuriloolise arhiivi teave.

Lahemaa murrete ja keelekasutuse uuringud

Lahemaa rahvuspargi aladel on räägitud teadaolevalt viit keelemurret, millest keskmurre on olnud meie kirjakeele aluseks, kirderannikumurdes on säilinud palju rahvalaule ja ütlemisi. Värsked Lahemaa keelemurrete alaseid uuringuid teostatud pole. Sellealased erialased uurimused on jäänud Nõukogude aega. Lahemaa arhiivi kogutud materjalist ei ole publikatsioone. Keele säilimiseks on hädavajalikud värsked murdekeele ja kultuuri alased uuringud, keeleõppeks vajalikud alusmaterjalid (murdekeele grammatika, sõnaraamat, murdekeelsed kogumikud).

Lahemaa rahvuspargi traditsioonilise käsitöö uuringud

Traditsiooniliste käsitööoskuste inventuuri ja üldkäsitlust Lahemaa aladel tehtud pole. Sellised uuringud on vajalikud Lahemaa kultuuripärandi talletamiseks ja edasikestmiseks. Lahemaa piirkonnas on hinnatud sepiseid, puutööd, siinsele piirkonnale iseloomulikke pitse ja piirkondlikke toite. Lahemaa rahvuspargi traditsioonilise käsitöö uuringud hõlmavad tekstiilitöid, puutöid, metallitöid, paadiehitustraditsioone. Puupaatide tegemise traditsioon on Nõukogude okupatsiooni ajal katkestatud, see tuleb taaselavdada. Vajalikud on esemelite ning töövõtete alaste kultuuritraditsioonide alusuuringud.

Korraldaja: kohalik kogukond, III prioriteet

1.5.3.19. Linnustiku inventuur

Kaitse tulemuslikkuse lõpphindamiseks tuleb läbi viia Lahemaa rahvuspargi haude- ja rändelinnustiku inventuur valitud elupaikades ning liigirühmades. Inventuur tehakse standardiseeritud meetodikal (sama, mida kasutati 2014. a), mis tagab korduinventuuride võrreldavuse. Inventuuriga antakse Lahemaa rahvuspargi kohta kaitsekorralduslikult oluliste linnuliikide arvukushinnangud ja leiukohaandmed. Standardiseeritud loenduste abil kogutakse andmeid, mis on kasutatavad ka võrdlus- e baasandmestikuna järgmistel ja eelmistel Natura aruandlusperioodidel metoodiliselt usaldusväärsete liigitrendide leidmiseks kogu linnualade võrgustiku kohta.

Inventuur teostatakse rähnide, kakkude, tedre, öösorri, väike-kärbsenäpi, rukkiräägu, valgetoonekure, põld-tsiitsitaja, suurkoovitaja, jäälinnu, ranniku- ja järvebiotoopides pesitsevate liikide ming kevad- ja sügisrändel peatuvate veelindude kohta. Inventuuri käigus pannakse kirja ka kõik

teised kohatud kaitsekorralduslikult olulised linnuliigid. Samuti antakse inventeeritud liikide arvukushinnangud Lahemaa linnualal. Lisaks hinnatakse linnuala tundva eksperdina oma teadmiste baasil ka teiste kohatud kaitsekorralduslikult oluliste linnuliikide arvukust ja elupaiga kvaliteeti.

Korraldaja: KeA, II prioriteet

2. VÄÄRTUSED JA KAITSE-EESMÄRGID

2.1. Elustik

2.1.1. Soontaimed

Keskkonnaregistri andmetel on Lahemaal registreeritud 48 kaitsealust soontaimeliiki: üks I kaitsekategoorias (lisaks on põhja-raunjala katsealad), 15 II kaitsekategoorias, 33 III kaitsekategoorias. Loodusdirektiivi II lisa liikidest kasvavad Lahemaal nõmmnelk ja kaunis kuldking ning IV lisa liikidest kollad.

Lahemaa kaitsealuste taimede arv ja loetelu ei ole siiski lõplik. Mõned keskkonnaregistris olevad andmed on vanad, kontrollimisel ei ole taimi leitud: kõrge kannike, müür-raunjalg, künnapuu, rohekas käokeel. Samas ei saa ka kindlalt väita, et neid liike seal või lähiümbruses enam ei leidu, enne registrist kustutamist ja arhiivi kandmist on vaja potentsiaalseid/teadaolevaid kasvukohti veelkord kontrollida. Arhiveeritud on tumeda nokkheina (*Rhynchospora fusca*, LK II) leiukoht. Registreeritud ei ole kantud vanu ebatäpseid leiukohti, mida ei ole õnnestunud taasleida. Nt 20. saj algusest on teateid järgmiste liikide esinemisest: püstkivirik (*Saxifraga adscendens*, LK I), turvastarn (*Carex heleonastes*, LK II), rand-kesakann (*Sagina maritima*, LK II), varju-püsikluste (*Bromus benekenii*, LK II). Hävinuks võib lugeda vesilobeelia (*Lobelia dortmanna*, LK II) leiukoha Lohja järves ning ilmselt tee-ehituse käigus tekkinud tõmmu käpa (*Orchis ustulata*, LK II) leiukoha Koljaku-Ilumäe tee ääres. Mõnevõrra uuemad, kuid ebatäpsed ja/või määrangukahtlusega vaatlused on järgmiste liikide kohta: lehitu pisikäpp (*Epipogium aphyllum*, LK I), kollane kivirik (*Saxifraga hirculus*, LK II), mets-õunapuu (*Malus sylvestris*, LK III); kontrollimist vajab õrna tarna (*Carex disperma*, LK II) 2015. a vaatlus.

Keskkonnaregistrisse kantud liikidest kuuluvad Eesti ohustatud liikide punases nimestikus (2008) ohukategooriatesse:

- 1) äärmiselt ohustatud (CR) – üks liik: soomurakas;
- 2) ohustatud (EN) – neli liiki: haruline võtmehein, siberi piimikas, kõdu-koralljuur, aasnelk;
- 3) ohualdis (VU) – kaheksa liiki: müür-raunjalg, nõmm-vareskold, nõmmnelk, põhjatarn, mõru vesipipar, harilik nõgilillik (ei ole kaitse all), kõrge kannike, väike käöpõll, ainulehine soovalk.

Metsas kasvavad kaitsealused taimed

- 1) II kaitsekategooria: müür-raunjalg, kõdu-koralljuur, kaunis kuldking, väike käöpõll, kõrge kannike, mesimurakas, nõmmnelk, ainulehine sookäpp (soos, teeservades);
- 2) III kaitsekategooria: karukold, mets- ja nõmm-vareskold, harilik ungrukold, paas-kolmissõnajalg, karulauk, mets-kuukress, künnapuu, aas-karukell (ka teeservades), rootsi kukits (ka mererannas), vööthuul- ja kuradi-sõrmkäpp, laialehine neiuvaip, roomav

öövilge, suur käopõll (ka niitudel), pruunikas pesajuur, kahelehine käokeel, tumepunane neiuvaip (teeservas).

Niitudel kasvavad kaitsealused taimed

- 1) I kaitsekategooria: haruline võtmehein, põhja-raunjalg (kiviaial, istutuskatse);
- 2) II kaitsekategooria: klibutarn, põhjatarn, aasnelk (teeservas);
- 3) III kaitsekategooria: aas-karukell, roosa merikann, harilik kikkapuu, siberi võhumõök, ohakasoomukas, balti, vööthuul- ja kahkjaspunane sõrmkäpp, soo-neiuvaip (ka karjääris), harilik käoraamat, suur käopõll (ka metsas), hall käpp (ka teeservas), kahelehine käokeel (ka metsas), rohekas käokeel (liigimäärang kaheldav).

Soodes kasvavad kaitsealused taimed

- 1) II kaitsekategooria: kõdu-koralljuur, väike käopõll, sookäpp, ainulehine sookäpp;
- 2) III kaitsekategooria: vööthuul- ja kuradi-sõrmkäpp.

Rannal ja veekogudes kasvavad kaitsealused taimed

- 1) II kaitsekategooria: siberi piimikas, mõru vesipipar, ujuv jõgitakjas;
- 2) III kaitsekategooria: rootsi kukits (ka metsas), rand-seahernes, valge ja väike vesiroos, väike vesikupp, sile kardhein.

Lahemaa rahvusparki kaitse-eesmärgiks on kaitsta kõiki kaitsealuseid liike ja nende elupaiku. Eraldi on kaitse-eesmärkidena nimetatud järgmised taimeliigid: haruline võtmehein, kõdu-koralljuur, mõru vesipipar, väike käopõll, siberi piimikas, mesi- ehk soomurakas, põhjatarn ehk norra tarn. Nendele liikidele seatakse kaitsekorralduskavaga täpsemad (arvulised) eesmärgid, muude liikide kaitse tagatakse elupaikade kaitsega. Allpool kirjeldatakse üldiseid liigikaitselisi eesmärke ja põhimõtteid.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Kaitsealused liigid ja nende elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Kaitsealused liigid ja nende elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Väärtuslikumad potentsiaalsed elupaigad on piiritletud reservaatidesse või sihtkaitsevöönditesse.

- Taimede ja nende elupaikade kahjustamine. Mitmed leiukohad asuvad piiranguvööndis, sest nende piiritlemine sihtkaitsevööndisse ei ole otstarbekas. Sihtkaitsevööndites on küll

kaitsekorruga keelatud majandustegevusest tulenevad ohutegurid, kuid säilivad küllastusest tingitud ohud.

Administratiivmeede: isendikaitse. Vastavalt looduskaitseadusele ei tohi kahjustada, sh korjata ega hävitada I ja II kaitsekategooriasse kuuluvaid taimi. Keelatud on III kaitsekategooria taimede hävitamine ja korjamine loodusest ulatuses, mis ohustab liigi säilimist selles elupaigas.

Administratiivmeede: elupaikade kaitse – ei tohi kahjustada teadaolevaid leiukohti. Seatakse piiranguid ja tingimusi looduskasutusele (sh metsandus, ehitamine, rahvaürituste korraldamine), võttes arvesse kavandatava tegevuse mõju, liigi kaitse tegevuskavas, piiranguvööndi metsade majandamise juhistes ja teistes allikates kirjeldatud liigi elupaiganõudlusi, ohutegureid ning tingimusi ja soovitusi, leiukoha seisundit ja olulisust, liigi staatust Lahemaa kontekstis jm. Iga juhtumit analüüsitakse eraldi.

- Niidutaimede elupaikade võsastumine ja kulustumine.

Meede: poollooduslike koosluste hooldamine vastavalt niiduhooldusnõuetele. Oluline on niite koristamine. Kui liigi kaitse tegevuskavas seatakse või liigiekspert soovib täiendavaid tingimusi, tuleb neid järgida. Näiteks hilisem niitmine, et taimed jõuaks viljuda (nt haruline võtmehein, kâpalised) ning heina ladustamine, loomade jootmiskohtade ja varjualuste rajamine taimede täpsesse kasvukohta jms.

- Tallamine.

Administratiivmeede: küllastuse korraldamisel, küllastusobjektide planeerimisel, rahvaürituste jm looduskasutuse kooskõlastamisel arvestada teadaolevate, aga ka potentsiaalsete leiukohtadega. Tallamise poolest eriti tundlik aeg on taimede vegetatsiooniperiood. Tallamistundlikumad kooslused on nõlvad, märgalad, märjad metsad ja niidud, samblikumännikud. Üldjuhul uusi küllastusobjekte liikide leiukohtadesse ei planeerita. Olemasolevatel paigaldada vastavalt vajadusele piirdeid vmt, mis takistavad taimede kasvukohtades tallamist, infotahvlitele lisada liigituvustusi.

- Metsataimede elupaikade kahjustumine piiranguvööndis raiete tagajärjel.

Administratiivmeede: iga liigi leiukohta esitatud metsateatise puhul tuleb teha eraldi analüüs. Mõnede liikide kohta on info elupaiganõudluste ja ohutegurite kohta ning raiealased juhised olemas liigi kaitse tegevuskavades ja piiranguvööndi metsade majandamise juhistes. Lageraie üldjuhul hävitab liigi leiukoha, mistõttu seda ei saa liigi leiukohas lubada. Juhul kui teatud raie on lubatav, on üldised tingimused: liigi täpsesse leiukohta ei ladustata materjali ega tehta väljaveoteid, raie külmunud pinnasega. Vajadusel seatakse juhtumipõhiseid täiendavaid tingimusi (nt puude ettemärkimine).

- Metsades ja soodes kasvavate taimede elupaikade halvenemine.

Administratiivmeede: juhul kui paikvaatluse tulemusel selgub, et liigi leiukoha seisundi parandamiseks on vaja teostada raiet, võib teha kujundusraiet vastavalt liigi kaitse

tegevuskavas antud juhistele või looduskaitse bioloogi või liigieksperti antud soovitudele. Üldjuhul metsade ja soode taimed ei vaja sekkumist, kuid võib esineda erandolukordi, nt: taimede peale kukkunud lamapuu eemaldamine, valgusnõudlikumatel liikidel võsaraie, üksikute puude eemaldamine vms. Kujundusraiet võib teha nii piirangu- kui sihtkaitsevööndis.

- Elupaikade kahjustumine kuivendamise tagajärjel.

Administratiivmeede: olemasolevate süsteemide rekonstrueerimisel ja hooldamisel tuleb jälgida, et niiskuslembeste liikide kasvukohtades ei halveneks liigile vajalik veerežiim. Juhul kui kaitsealused taimed kasvavad kraavipervel, tuleb teha kohapõhine täiendav analüüs ning rakendada vajalikke ettevaatusabinõusid.

- Ehitamine.

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmisel üldjuhul mitte lubada ehitamist kaitsealuste liikide elupaikades ning juhul kui ehitamine kahjustab lähedalasuvaid elupaiku, seada piiranguid või rakendada leevendusmeetmeid.

- Teede jm kommunikatsioonide hooldus ja rekonstrueerimine.

Administratiivmeede: teede, liinisihide niitmine ja lumetõrje ei ole taimedele üldjuhul ohuks. Käpalisterohketes teelõikudes (nt Koljaku-Oandu) on soovitatav niita hiljem, kui taimed on viljunud (kuupäevad täpsustatakse käpaliste kaitse tegevuskavas). Taimede kasvukohas on soovitatav raidmed alalt eemaldada. Korjamine ja väljakaevamine on ohuteguriks dekoratiivsetele liikidele (nt osa käpalisi, kollad, aas-karukell, nõmmnelk) ja liikidele, mida saab kasutada toiduks vmt (nt karulauk).

Administratiivmeede: teadlikkuse tõstmine kaitsealustest liikidest.

- Taimede ja nende elupaikade kahjustamine teadmatuses, sest liigi leiukoht ei ole teada.

Meede: liikide tutvustamine õpperadade infotahvlitel, voldikutes jm. Koostada Lahemaal esinevate kaitsealuste taimede lühikesed tutvustused Lahemaa veebilehel. Kui liike paremini tuntakse, laekub ka rohkem leiuandmeid ning leiukohti on võimalik paremini kaitsta.

Meede: Leiukohtade registreerimine juhuvaatluste ning looduskasutuse ja metsandusega seotud paikvaatluste käigus.

2.1.1.1. Haruline võtmehein (*Botrychium matricariifolium*)

I kat; KE – jah, LoA – ei; LiA – ei; EPN ohustatud (EN)

Haruline võtmehein kasvab Eestis kaheksas kohas, Lahemaal ühes kohas 0,05 ha kuival liivasel kraavipervel Sagadi piiranguvööndis. 2008. a raiuti alal võsa, et parandada valgustingimusi ning 2009., 2010. ja 2014. a niideti rohustut. Vajalik on niitmise jätkamine. Arvukus on liigile omaselt kõikuv: 1994 – arvukus teadmata, 1997 – ei leitud, 2004 – paarkümmend, 2007 – üks, 2008 – viis, 2010 – kaks, 2012 – viis, 2014 – 11 isendit. Liigi kaitse tegevuskava eelnõu järgi on peamiseks ohuteguriteks poollooduslike koosluste majandamise katkemine. Teised tegurid (väetamine, põletamine, mootorsõidukitega sõitmine jm) on Lahemaa leiukohas vähetõenäolised.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on vähemalt üks soodsas seisundis leiukoht (0,05 ha).

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Teadaolev leiukoht (0,05 ha) on soodsas seisundis. Leiukoht on hooldatud.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Leiukoht on riiklikus seires. Uue seirekava kohaselt kontrollitakse seda kolmel järjestikusel aastal, seejärel on kolm aastat vahet.

- Kasvukoha kulustumine ja võsastumine.

Meede: rohustu niitmine suve teisel poolel (augustis-septembris), niide eemaldada. Vajadusel korrata võsaraiet.

- Tallamine. Leiukoht asub kõrvalises kohas, kuid ohuks võib kujuneda nn botaaniline turism. Taimed on väga väikesed ja raskesti märgatavad. Ohuks võib olla ka leiukoha tallamine kõrvalolevate metsade majandamisel.

Administratiivmeede: asukohta ei tohi massiteabevahendites avalikustada. Leiukohta ei tohi planeerida külastust. Kõrvalolevate metsade majandamisel ei tohi leiukohta kahjustada (materjali ladustamine, väljaveoted).

- Kuivendamine. Kuivendamine ei ole liigile otseselt ohuteguriks, kuid kuna leiukoht asub kraavipervel, võidakse seda kahjustada, kui kraavi puhastamisel laotatakse setteid taimede kasvukohta.

Administratiivmeede: liigi kasvukohanõudlusega arvestamine looduskasutusele tingimuste seadmisel.

2.1.1.2. Põhjatarn (*Carex mackenziei*)

II kat; KE – jah; LoA – ei; LiA – ei; EPN ohualdis (VU)

Põhjatarn ehk norra tarn on Eestis haruldane, registreeritud ainult Läänemaal Noarootsis ning Põhja-Eestis kolmes kohas, millest kaks asuvad Lahemaal: Ulkkaris ja Mohnil. Kasvab rannaniitudel. Ulkkari leiukoht on riiklikus seires: 1996, 2002, 2009 anti arvukushinnanguks 1 miljon isendit. 2014. a hindasid teised seirajad, et u 500 m² kasvab u 100 taime, populatsiooni seisund on rahuldav, vajalik on rannaniidu hooldamine (karjatamine) ja pilliroo niitmine. Arvukuse langus tuleneb eelkõige ilmselt meetodika muutumisest (varem hinnati võsusid mitte taimi). Murusalt või puhmikuna kasvava tarna arvukust ongi raske hinnata. Samas on ka kasvukoha seisund halvenenud, sest niit on olnud kaua hooldamata ja roostub. Praegu on Ulkkari rannaniit taastamisel. Põhjatarna seisund paraneb eeldatavalt, kui ala niidetakse/karjatatakse. Mohni leiukoht on palju väiksem: metsast ja rannavallidest piiratud väiksel soolaigul kasvas 1991. a kümmekond põhjatarna

isendit, 2015. a oli arvukus sama, leiti kaks kogumikku, kokku u 4 m². Mohnil praegu roostumise probleemi ei ole, hooldust ei vaja, kuid leiukohas karjatamist ei ole ka vaja tõkestada.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on kaks leiukohta. Ulkkari seisukoha seisund on hea, rannaniit on hooldatud, 500 m² kasvab hinnanguliselt 100 taime. Mohni leiukoht on säilinud, kasvab u kümme isendit.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Ulkkari populatsiooni seisund on hea, rannaniit on hooldatud, 500 m² kasvab hinnanguliselt 100 taime. Mohni leiukoht on säilinud, kasvab u kümme isendit.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Ulkkari leiukoht on riiklikus seires. Uue seirekava kohaselt on seiresamm 5 aastat.

- Roostumine

Meede: Pilliroo niitmine, karjatamise taastamine Ulkkaril – seda tehakse poollooduslike koosluste hooldamise raames, eraldi liigikaitselisi töid praegu ei planeerita. Juhul kui poollooduslikku kooslust ei hooldata, on vaja niita vähemalt liigi kasvukohta; niide eemaldada. Liigi kasvukohale ei tohi ladustada niidet, rajada loomade söötmiskohti, põletada heina vmt (koht ongi selleks tegelikult ebasobiv, liiga märg).

2.1.1.3. Siberi piimikas (*Lactuca sibirica*)

II kat; KE – jah, LoA – ei; LiA – ei; EPN ohustatud (EN)

Siberi piimikal on Eestis ainult kaks kaasaegsete andmetega leiukohta, mõlemad asuvad Lahemaal. Kahest varasemast Ida-Virumaa leiukohast ei ole liiki viimastel aastatel enam leitud. Alti populatsioon on väike, stabiilselt kehvast seisusest, üksikute vegetatiivsete isenditega, sest kasvukoht on liigile ebatüüpiline – taimed kasvavad jõe varjulisel kaldanõlval. Kasvukoha seisundi parandamiseks midagi ette võtta ei saa, see eeldaks ulatuslikke pinnase-, metsa- ja kaldajoone muutmistöid, mis on vastuolus kaitse-eeskirjaga. Käsnu leiukoht on ulatuslik ja heas seisusest, koosneb mitmest väiksemast osapopulatsioonist. Liik esineb laiguti u 1,75 km pikkusel rannalõigul. Käsnu kasvab siberi piimikas liigile tüüpiliselt kivistel-liivastel randadel, ka hõredas roostikus. Hooldust ei vaja. Liigi peamiseks ohuteguriks on looduslikud rannikuprotsessid – tormide ja jääga kaasnevad muudatused rannajoones, mida ei saa mõjutada. Ilmselt just ranna ärauhumise tõttu on hävinud Ida-Virumaa leiukohad. Mere või jõe murrutus- ja kuhjetegevus võib oluliselt mõjutada liigi arvukust. Käsnu võib kohati ohustada ka külustus.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Käsmu leiukoht on heas seisus, taimed kasvavad laiguti u 1,75 km pikkusel rannalõigul. Altja leiukoht on rahuldavas seisus.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Käsmu leiukoht on heas seisus, taimed kasvavad laiguti u 1,75 km pikkusel rannalõigul. Altja leiukoht on rahuldavas seisus.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Mõlemad leiukohad on riiklikus seires. Uue seirekava kohaselt on seiresamm 5 aastat.

- Rannikuprotsessid võivad oluliselt mõjutada liigi arvukust ning väiksemate (osa)populatsioonide säilimist ja tekkimist. Rannikuprotsesse mõjutada ei saa.

- Potentsiaalsed ohutegurid on lautrite, sadamate, paadikuuride ehitamine, ujumiskohtade rajamine liigi leiukohta.

Administratiivmeede: liigi kasvukohanõudlustega arvestamine taotluse menetlemisel, kui tegevust kavandatakse liigi leiukohas.

- Potentsiaalseks ohuteguriks on külustus (noppimine, tallamine, lõkke tegemine jne), sest Käsmu leiukoht asub osaliselt väga külustatavas kohas.

Administratiivmeede: vajalik on seisundi jälgimine ning külustuse järelevalve ja suunamine. Vajadusel piirata ohustatavad osapopulatsioonid rahvaürituste ajal ajutise piirdega. Vajadusel kaaluda kõige külustatavasse kohta (ajutise) infotahvli panemist.

2.1.1.4. Mõru vesipipar (*Elatine hydropiper*)

II kat; KE – jah, LoA – ei; LiA – ei; EPN ohualdis (VU)

Mõru vesipipar on väikesekasvuline madalvees või veepiiril liivasel põhjal kasvav taim. Liik on Eestis hajusa levikuga, üsna haruldane, enamus keskkonnaregistri vaatlusi vanad. Varasematel andmetel kasvab mõru vesipipar mitmel pool Lahemaa rannikul, jõesuudmetes ja järvedes, kuid 2011. a otsingutel leiti liiki ainult Käsmu järvest. Kasvukoha ja haabituse tõttu ei ole võimalik isendite arvu hinnata. Rannikul olevaid vanu ebatäpseid leiuandmeid kontrollitakse taimeatlase välitööde käigus (2015–2016).

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Käsmu järve leiukoht on soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Käsmu järve leiukoht on soodsas seisundis. Liigi levikuandmestik on paranenud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Potentsiaalsed ohutegurid on lautrite, sadamate, paadikuuride ehitamine, ujumiskohtade rajamine liigi leiukohta.

Administratiivmeede: Liigi kasvukohanõudlustega arvestamine taotluse menetlemisel, kui tegevust kavandatakse (täpsete andmetega) liigi leiukohas.

2.1.1.5. Mesi- ehk soomurakas (*Rubus arcticus*)

II kat; KE – jah, LoA – ei; LiA – ei; EPN ohulähedane (NT)

Mesi- ehk soomurakas on jäänuktaim külmemast kliimaperioodist. Ta on siin oma levila lõunapiiril. Eestis kasvab taim soostunud metsades. Kaasaegsetel andmetel on Eestis üks suur populatsioon Pärnumaal Kaansoos ning kaks väikest: Jõgevamaal Endla rabas ja Lahemaal Vergi lähistel (Lahemaa piiranguvööndis). Vergi leiukoht on stabiilne, kuid üsna väike ja kidur, taimed õitsevad, kuid puudub info viljumise kohta (liik viljub harva ka põhiareaali osas, mistõttu seda ei saagi eeldada siin, levila lõunapiiril valitsevates ebasoodsates oludes). Võttes arvesse, et sobivates tingimustes Põhja-Soomes on tegemist dominantliigiga, et saa Vergi väikese leiukoha seisundit pidada soodsaks. Klonaalse kasvuviisi tõttu on isendeid raske loendada; 2010. a anti arvukushinnanguks 100 isendit. Registrisse kantud elupaiga pindalaks on 1 ha. Olemas on GPS-täppisandmed. 2008. a raiuti alal võsa, et parandada elupaiga valgustingimusi.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Teadaolev leiukoht on säilinud, seisund rahuldav, hinnanguliselt 100 isendit 1 ha-l.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Teadaolev leiukoht on säilinud, seisund rahuldav, hinnanguliselt 100 isendit 1 ha-l.

Mõjutegurid ja meetmed

- Raie.

Administratiivmeede: lageraie keeld kaitsealuse liigi elupaigas.

- Kuivendamine. Leiukohas asuvad vanad väikesed kuivenduskraavid, mis on üsna kinnikasvanud.

Administratiivmeede: sobiva niiskusrežiimi säilitamine. Uusi kraave ei tohi teha ja olemasolevaid hooldada. Leiukohas olevad kraavid on selle üsna väikese kuivendussüsteemi servaosas, seega nende puutumata jätmine ei takista kogu süsteemi toimimist.

- Võsastumine. Hetkel suurt võsastumise probleemi ei ole.

Meede: Vajadusel teostada võsaraie. Otsus tehakse pärast vahehindmist.

2.1.1.6. Kõdu-koralljuur (*Corallorhiza trifida*)

II kat; KE – jah, LoA – ei; LiA – ei; EPN ohustatud (EN)

Lahemaal on neljas piirkonnas registreeritud kuus leiukohta ning üks 1976. a vaadeldud leiukoht Lohjal, kust hilisemate korduvate otsingutega ei ole liiki leitud – leiukohta tuleb kontrollida, kui taimi ei leita, kanda leiukoht arhiivi. Liik võib esineda ka mujal sobivates kasvukohtades, mida Lahemaal on mitmel pool, kuid tema leidmine on juhuslik, sest kasvukohad on harva külastatavad ja taimed vähemärgatavad. Kõdu-koralljuur kasvab enamasti märgades metsades, sooservades. Populatsioonid on enamasti väikesed, koosnevad üksikutest isenditest. Neli leiukohta asuvad Lahemaa piiranguvööndis, kaks Kõrve sihtkaitsevööndis.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Teadaolevad leiukohad (6) on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Teadaolevad leiukohad (6) on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Kuivendamine.

Administratiivmeede: säilitada kasvukohad looduslikuna.

- Tallamine.

Administratiivmeede: vältida rahvaürituste korraldamist kaitsealuse liigi elupaikades.

- Raie.

Administratiivmeede: säilitada leiukohad looduslikuna.

2.1.1.7. Väike käopõll (*Listera cordata*)

II kat; KE – jah, LoA – ei; LiA – ei; EPN ohualdis (VU)

Väike käopõll on Lahemaal registreeritud üheksas piirkonnas, sh Lahemaa ja Mõisaparkide piiranguvööndites, Kõrve ja Lobineeme sihtkaitsevööndites. Osades kohtades on mitu alampopulatsiooni, keskkonnaregistris on kokku 16 kirjet. Leiukohad on heas seisundis, andmed enamasti kaasaegsed ja GPS-täpsusega. Ainult Käsmu leiukoha andmed on vanad ja ilmselt ebatäpsed, kontrollimisel liiki ei leitud. Sobivaid kasvukohti (niisked kuusikud, kõdusoometsad, soostunud ja rabastuvad metsad, soolaigud, ojakaldad, allikalised alad) leidub Lahemaal palju, mistõttu on tõenäoline liigi ulatuslikum esinemine. Taim on väike ja esmapilgul raskesti märgatav.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Teadaolevad leiukohad (8) on säilinud soodsas seisundis, arvukus on enam-vähem sama.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Vähemalt täpsete andmetega leiukohad (8) on säilinud soodsas seisundis, arvukus on enam-vähem sama. Käsmu leiukoha andmed on täpsustunud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Tallamine. Taimed on väikesed ja tallamisõrnad. Osa leiukohti on õpperaja kõrval, kus külastajad võivad astuda laudrajalt kõrvale.

Administratiivmeede: õpperaja rekonstrueerimise ajal vältida väikse käopõlle kahjustamist (vältida liigset tallamist jm).

Administratiivmeede: külastuse reguleerimine, nt rahvaürituste suunamine eemale liigi teadaolevatest ja potentsiaalsetest kasvukohtadest (ei puuduta õpperaja külastamist).

- Raie, kuivendamine.

Administratiivmeede: liigi elupaiganõudlusega arvestamine raiete, kuivendamise jm tegevuste kooskõlastamisel.

2.1.1.9. Teised kaitsealused taimed

Sõnajalgtaimed

Põhja-raunjalg (*Asplenium septentrionale*) I kat; EPN äärmiselt ohustatud (CR)

Põhja-raunjalg kasvab Eestis looduslikult ainult ühes kohas Prangli saarel. 2008. a rajati Lahemaale istutuskatse, kus uuritakse liigi paljunemist ja elupaiganõudlusi. Taimed istutati kolme kohta kiviaedadele. Kõik kolm kohta asuvad riigimaal või jätkuvalt riigi omandis oleval maal, mis on taotletud riigi omandisse. Leiukohad on küll kantud keskkonnaregistrisse, kuid kuna ei ole looduslikud, ei loeta liiki Lahemaa floorasse kuuluvaks ning seetõttu kavaga liigile kaitse-eesmärke ei seata. Küll aga tuleb jälgida, et kasvukoht (kiviaiad) ei häviks, sest seeläbi toetatakse liigi säilimist Eestis ja teadusuuringuid. Lubatud on niitmine ja karjatamine, vajadusel puhastada aedu võsast.

Müür-raunjalg (*Asplenium ruta-muraria*) II kat; EPN ohualdis (VU)

Müür-raunjalg on Eestis üsna haruldane, kasvab paepaljanditel. Lahemaal leiti Muuksi klindinõlval 2000. a kaks kogumikku, kuid hiljem mitte (2007 seire, 2010 inventuur, 2015 otsingud). Liik võib esineda mujalgi klindinõlvadel, on väiksuse ja kasvukoha ligipääsmatuse tõttu raskesti märgatav.

Karukold (*Lycopodium clavatum*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Karukold on Eestis üsna sage ja leidub ka Lahemaal mitmel pool. Looduslikud kasvukohad nõmmemännikutes väärivad suuremat tähelepanu kui leiukohad sihi- ja kraaviservades.

Mets- ja nõmm-vareskold (*Diphasiastrum complanatum*, *D. tristachyum*) III kat

Mets-vareskold (EPN NT) esineb peamiselt Kagu-Eestis ning Lahemaal ja Põhja-Kõrvemaal. Kasvab nõmmemännikutes, ka sihi- ja kraaviservades. Lahemaal on mõned heas seisus looduslikud leiukohad. Nõmm-vareskold (EPN VU) on haruldasem, kasvab ka nõmmedel. Lahemaal on registreeritud kaks väikest kaasaegset ja üks vana vaatlus.

Harilik ungrukold (*Huperzia selago*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Harilik ungrukold kasvab niisketes metsades, on Eestis hajusalt levinud. Lahemaal kasvab kümnes piirkonnas, neist osades on registreeritud mitu alampopulatsiooni.

Käpalised

Kaunis kuldking (*Cypripedium calceolus*) II kat; EPN ohulähedane (NT)

Kauni kuldkinga vanast, 1977. a registreeritud leiukohast ei ole liiki hiljem leitud, leiukoht kustutati registrist. Praegu on Lahemaal teada üks 2010. a avastatud, hiljem korduvalt kontrollitud leiukoht, kus kasvab ainult üks generatiivne puhmik. Lahemaal ei ole sellele liigile tüüpilisi elupaiku kuigi palju, tegemist ei ole selle liigi jaoks võtmealaga.

Ainulehine soovalk (*Malaxis monophyllos*) II kat; EPN ohualdis (VU)

Lahemaal on leitud ainulehise soovalgu üksikud taimed kolmes piirkonnas, ükski leiukoht ei ole väga esinduslik. Koljaku-Oandu tee äärde kuiva männikusse on see liik sattunud tõenäoliselt koos kruusaga tee-ehituse käigus. Peamine ohutegur sealsetele üksikutele taimedele on asjaolu, et kasvukoht ei ole liigiomane, samuti teehooldustööd, juhuslikud tegurid. Teised, looduslikumad leiukohad Kahala järve ääres ja Muuksi piirkonnas avastati 2010. a. Võimalik, et seal leidub taimi rohkem ja ulatuslikumalt.

Sookäpp (*Hammarbya paludosa*) II kat; EPN ohustatud (EN)

Lahemaal leiti sookäppa Hara soost (Suurekõrve sihtkaitsevöönd) 2009. a sooinventuuri ajal. Kaitse on tagatud läbi elupaikade kaitse.

Pruunikas pesajuur (*Neottia nidus-avis*) III kat; EPN ohuväline (LC)

Lahemaal on selle viljaka mullaga metsades kasvava käpalise jaoks suhteliselt vähe sobivaid elupaiku, seetõttu on siiani leitud vaid üksikuid leiukohti.

Roomav öövilge (*Goodyera repens*) III kat; EPN ohuväline (LC)

Roomav öövilge on Eestis hajusalt levinud, Lahemaa metsades aga väga tavaline.

Sõrmkäpad (*Dactylorhiza* spp.) III kat; EPN ohuväline (LC)

Vööthuul-sõrmkäpp (*D. fuchsii*) on sage kogu Eestis ja ka Lahemaa niisketes metsades, niitudel, tee- ja kraaviservades.

Kuradi-sõrmkäpp (*D. maculata*), EPN ohulähedane (NT), kasvab rabastunud metsades.

Balti ja kahkjaspunane sõrmkäpp (*D. baltica*, *D. incarnata*) on Eestis suhteliselt tavalised käpalised, kuid Lahemaal vähelevinud. Eelistavad kasvada soostunud ja rannaniitudel, võivad esineda ka kraaviservades, karjäärilompides, soodes. Kahkjaspunase sõrmkäpa Lahemaa parimad leiukohad on Koolimäe, Ulkkari ja Viinistu. Mujal on teada üksikud taimed soostunud niitudel või kraavides. Balti sõrmkäpp on üksikute taimedena Kolli karjääris, Andineemel endise põllu niiskes servas, Pärismeal kahel niidul, Leesil, Uglahel ja Käsmu lahe ääres rannaniidul.

Neiuvaibad (*Epipactis* spp.) III kat; EPN ohuväline (LC)

Laialehine neiuvaip (*E. helleborine*) on Eestis sage, kasvab lehtmetsades, puisniitudel. Lahemaal on ta levinud hajusalt. Kasvab ka teeservades.

Soo-neiuvaip (*E. palustris*) kasvab soostunud kohtades, on Eestis, eriti Lääne-Eestis tavaline. Lahemaal on ta haruldane, teada on ainult üks leiukoht soostunud niidul ja üks vanas karjääris.

Tumepunane neiuvaip (*E. atropurpurea*) kasvab niitudel. Lahemaal on ta haruldane, kasvab ainult teeservas.

Käokeeled (*Platanthera* spp) III kat; EPN ohuväline (LC)

Kahelehine käokeel (*P. bifolia*) kasvab niitudel, puisniitudel, metsades, teeservades. Levinud kogu Eestis, Lahemaal hajusalt.

Roheka käokeeled (*P. chlorantha*) põhilevila on Lääne- ja Kagu-Eestis. Lahemaal on 2002. a registreeritud üks leiukoht, mis vajab kontrollimist. Kontrollida on vaja ka mõningaid liigini määramata leide.

Harilik käoraamat (*Gymnadenia conopsea*) III kat; EPN ohuväline (LC)

Lahemaal on teada ainult kaks kaasaegset ja üks vana leiukoht, kus kontrollimisel taimi ei leitud. Kasvab niitudel.

Hall käpp (*Orchis militaris*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Lääne-Eestis suhteliselt tavaline hall käpp on Lahemaal üsna haruldane. Hetkel on teada ainult üks looduslik leiukoht nelja isendiga. Lisaks on kolm ilmselt juhuslikku ja ajutist leiukohta väikeste teede ääres, kus kasvavad üksikud taimed on sinna sattunud tõenäoliselt tee-ehituse käigus.

Teised taimed

Aasnelk (*Dianthus superbis*) II kat; EPN ohustatud (EN)

Aasnelki leiti esmakordselt Lahemaal 2010. a. Kasvukoht asub maantee ääres, seega on sekundaarne. 2010.–2015. a oli seisund stabiilne, üksikud generatiivsed isendid.

Nõmmnelk (*Dianthus arenarius*) II kat; EPN ohualdis (VU)

Taim kasvab kahes kohas. Suurem, u 100 isendiga leiukoht on Lahemaa piiranguvööndis. Teine koosneb neljast hajusalt paiknevast väikesest alampopulatsioonist, asub Oruveski ja Soone sihtkaitsevööndites. Kasvukohaks on peamiselt (sihi)teede servad männikus.

Rand-seahernes (*Lathyrus maritimus*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Rand-seahernes (sün. *L. japonicus*) on Lahemaa liivastel randadel sage. Taim talub ja isegi vajab mõõdukalt tallamist: kinnikasvav luide ei ole konkurentsivõimeline liigile enam sobiv. Lubatav ei ole aga taimede väljakitkumine ranna puhastamise eesmärgil. Kuni 20. saj keskpaigani oli peamiseks ohuteguriks rannas loomade karjatamine, nüüd karjatamist praktiliselt enam ei toimu.

Rootsi kukits (*Cornus suecica*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Rootsi kukits on Eestis oma leviku lõunapiiril, leidub vähestes kohtades Põhja-Eestis. Lahemaal üksikud leiukohad põhjarannikul: Käsmu poolsaarel, Purekkaril ja Mohnil. Kuna leiukohad asuvad külastatavates kohtades, võib ohuks olla tallamine. Kuna liik kasvab rannas, mõjutavad leiukohtade seisundit ka looduslikud protsessid – nt Purekkaril kahanes leiukoha pindala märgatavalt merejää tõttu.

Roosa merikann (*Armeria elongata*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Roosa merikann on Eestis suhteliselt haruldane. Lahemaal on üks leiukoht Kolga-Aablas. Viimati kaardistati taime 2010. a (mõnikümme generatiivset taime). Kasvab rannaäärses kadastikus randa suunduva raja ääres. Ala hakati 2010. a taas karjatama veistega. Jätkata ala karjatamist, vajadusel takistada merikanni ärasõomist (piirded). Randa suunduvat rada ei tohi laiendada, kruusaga katta vmt.

Mets-kuukress (*Lunaria rediviva*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Mets-kuukress kasvab peamiselt Põhja-Eesti pangametsades, mujal hajusalt. Lahemaal on teada kolmes piirkonnas: Tsitre, Nõmmeveski, Vihula. Kaitseala on liigi kaitstes üsna oluline. Mets-kuukressi ohustab raie ning silmatorkavate õite ja viljade tõttu ka noppimine. Jälgida, et leiukohti ei kahjustataks raiete tegemisel, nt vaadete avamisel. Kõigi leiukohtade piirkonnad on populaarsed külastusobjektid. Vajalik on liigi tutvustamine, külastuse suunamine ja korraldamine nii selleks ettevalmistatud kui ka ettevalmistamata kohtades.

Karulauk (*Allium ursinum*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Karulauk kasvab Põhja- ja Lääne-Eestis klindimetsades, Lahemaal laiguti Tsitre, Muuksi ja Kolga klindineemikute nõlvadel ja nõlvaalustel. Kuna karulauk on populaarne vitamiinirikas taim, siis korjatakse teda kevaditi toiduks. Vähene korjamine populatsioone ei ohusta, kuid on raske öelda, millal koormus muutub liiga suureks. Vajalik külastuse (rahvaürituste) suunamine tallamise vältimiseks. Tallamine ohustab taime enim Kolga klindineemiku leiukohas, sest läheduses olev Raudsilla puhkekeskuse korraldatavad retked läbivad karulauku kasvukohta. Ohuteguriks on ka raie.

Siberi võhumõök (*Iris sibirica*) III kat; EPN ohulähedane (NT)

Siberi võhumõök on levinud Kesk- ja Lääne-Eestis. Lahemaa leiukoht on Eesti põhjapoolsem, kuid ei ole ilmselt pikemas perspektiivis elujõuline, sest asub teistest u 100 km eemal ja 2009. a leiti vaid üks taim (ka 2002. a üksikud puhmad). Võimalik, et leiukoht ei ole päris looduslik ja tegemist on kultuurist metsistunud taimedega.

Aas-karukell (*Pulsatilla pratensis*) III kat; EPN ohuväline (LC)

Aas-karukell on levinud Põhja-, Lääne- ja Kagu-Eestis. Lahemaal kasvab Kolga-Pudisoo ja Andineeme kandis ning väikeste kogumikena Palmse lähedal luitemännikutes, liivastel niitudel-nõlvadel ja teeservades. Aas-karukella ohustavad raie, võsastumine, korjamine (ilusad õied ja viljad) ja tallamine, sh autode parkimine tee äärde.

2.1.2. Sammaltaimed

2008. a seisuga (Kupper jt, 2009) kuulub Lahemaa sammalde nimekirja 307 taksonit (37 helvik- ja 250 lehtsammalt), sh 14 liiki on Eestis väga haruldased (Eestis 1–3 leiukohta), 14 haruldased (4–7 leiukohta), 30 üsna haruldased (8–12 leiukohta), 75 pillatult esinevad (13–20 leiukohta), 27 üsna sagedased (21–30 leiukohta), 84 sagedased (31–70 leiukohta) ja 61 väga sagedased (üle 70 leiukoha). Seitse samblaliiki on leitud Eestis ainult Lahemaalt. Eesti ohustatud liikide punases nimestikus (2008) nimetatud liike on 47: üks äärmiselt ohustatud (CR), üks eriti ohustatud (EN), 15 ohualdist (VU), 22 ohulähedast (NT), kaks määratlemata (NE), neli regionaalselt välja surnud (RE) ja kaks puudulikult tuntud (DD) liiki. Euroopa punasesse raamatusse (ECCB 1995) kuulub seitse liiki: üks haruldane, kaks ohualdist, kolm regionaalselt ohustatud ja üks ebapiisavalt uuritud liik. Lahemaalt on teada 26 vääriselupaiga tunnusliiki ja 59 hemerofobset liiki.

Kahjuks on osa vaatlusi vanad ja ebatäpsete asukohakirjeldustega. Samblaliigid on enamasti väikesed, raskesti leitavad ja määratavad. Samas ei ole ka alust väita, et need liigid on Lahemaalt kadunud. Keskkonnaregistrisse on kantud ainult täpsed andmed.

Kaasaegsete ja täpsete leiuandmetega kümme kaitsealust samblaliiki

II kaitsekategooria

Suur sagarsammal (*Tritomaria quinquedentata*) – graniitkividel. Eesti ainus keskkonnaregistrisse kantud leiukoht asub Palmses.

III kaitsekategooria

- 1) kivi-lõhiskupar (*Andreaea rupestris*) – graniitkividel. Eestis pillatult, Lahemaal hajusalt mitmel kivikülvil (nt Käsmu, Mohni, Tapurla).
- 2) Corda porella (*Porella cordeana*) – niiskel maapinnal, kividel, tüvedel. Vasaristil ja Tsitre klindinõlval.
- 3) suurelehine porella (*Porella platyphylla*) – kividel, tüvedel. Vasaristil.
- 4) Helli ebatähtlehik (*Anastrophyllum hellerianum*) – vanades metsades lamapuidul. Lahemaal neli leiukohta: reservaatides, Võsu ja Pärlijõe ääres.
- 5) sulgjas õhik (*Neckera pennata*) – vanades metsades ja parkides laialehistel puudel. Eestis sage, Lahemaal hajusalt. Liigile tüüpilist elupaika, vanu haavikuid on Lahemaal vähe.
- 6) müür-nokksammal (*Rhynchostegium murale*) – kividel. Eestis pillatult, Lahemaal teada kaks leiukohta: Nõmmeveski ja Tsitre.
- 7) viierealine turbasammal (*Sphagnum quinquefarium*) – rabastuvates okasmetsades maapinnal. Eestis vähe leiukohti. Lahemaal Oandu kandis.
- 8) wulfi turbasammal (*Sphagnum wulfianum*) – soostunud metsades, soodes. Eestis sage, Lahemaal teada kaks kaasaegset leiukohta: Pedaspeal ja Loobus.
- 9) kähär põõsassammal (*Thamnobryum alopecurum*) – paerahnudel, tüvealustel. Lahemaal Vasaristil ja Kolga klindineemikul.

Lisaks on väga vanad ja ebatäpsed andmed veel II kaitsekategooriasse kuuluva kurdõhiku (*Neckera crispa*) ja kahe III kaitsekategooria liigi kohta: läikiv kurdsirbik (*Hamatocaulis vernicosus*) ja harilik valvik (*Leucobryum glaucum*). Seega on Lahemaalt läbi aegade leitud kokku 13 kaitsealust samblaliiki.

Liigirikkamad piirkonnad on kõik klindialad koos klindimetsaga, Käsmu poolsaar (eriti kivikülvi) ja Mohni saar. Haruldusterohkemate piirkondadena võib eraldi nimetada Turjekeldrit, Mohni saart ning Nõmmeveski ja Vasaristi piirkonda.

Väärtuslikumad sammalde kasvukohad on metsad, puisniidud, mõisapargid ja -alleed, kivid, paljandid, klindinõlvad, märgalad, lagealadel kasvavad vanad puud.

Riikliku seire all on kähara põõsassambla leiukoht Vasaristil, kusjuures seireruutu jääb ka suurelehine porella ja kivi-lõhiskupar.

II, III kat kaitsealused samblad; LoD I – ei; KE – ei, LoA – ei; LiA – ei

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Teadaolevad elupaigad on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Teadaolevad elupaigad on säilinud, leiuandmed on paranenud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Raie, kuivendamine ohustab eelkõige metsades, parkides ja märgaladel, samuti kiviikulvidel kasvavaid liike.

Administratiivmeede: täpsete leiuandmetega leiukohtade puhul arvestada liikide elupaiganõudlusega raiete, kuivendamise jm tegevuste kooskõlastamisel. Metsade majandamisel säilitada vanu puid, tüükaid, lamapuitu.

- Võsastumine ohustab liike, mis kasvavad lagealade suurtel puudel, kivilidel või kiviaedadel, puisniitudel, (avatud planeeringuga) mõisaparkides ja -alleedel.

Meede: sammalde kaitse tagatakse läbi elupaikade kaitse (üksikobjektide, puisniitude ja parkide hooldamine).

- Tallamine ohustab kivilidel, kalmetel, paljanditel ja klindinõlvadel, samuti märgaladel ja luitaladel kasvavaid liike.

Meede: külastuse suunamine – rahvaüritused, radade planeerimine. Vajadusel piirete rajamine (Vasaristi). Sammalde tutvustamine infotahvlil (nt Käsmu kiviikulv).

- Kivide korjamine (nt Mohnil meeneks), kiviaedade ja kalmete lammutamine.

Administratiivmeede: Mohnil külastajate informeerimine. Liikidega arvestamine tegevuste kooskõlastamisel.

2.1.3. Samblikud

2008. a koostatud ülevaate (Jüriado, Suija, 2008) järgi on Lahemaalt leitud 401 samblikutaksonit, neist 17 on väga haruldased (Eestis 1–2 leiu kohta), 24 haruldased (3–5 leiu kohta), 43 üsna haruldased (6–10 leiu kohta), 86 üsna sagedased (11–20 leiu kohta), 100 sagedased (21–50 leiu kohta) ning 128 väga sagedased (üle 50 leiu kohta). Kuus samblikuliiki on ainuleiud Eestis. Enamus väga haruldastest liikidest rahvuspargis kasvab graniitkivilidel (11 liiki), üks lubjakivipangal ja viis on epifüüdid (kasvavad puidul). Eesti ohustatud liikide punase nimestiku ohukategooriasse kuulub 71 samblikuliiki, neist kaks (*Umbilicaria polyrrhiza* ja *Usnea glabrata*) on äärmiselt ohustatud (CR), 11 ohustatud (EN), 23 ohualtid (VU), 26 ohulähedased (NT) ja üheksa puudulikult

tuntud (*DD*). Lahemaa samblikest 26 on väriselupaiga indikaatorliigid ja 59 hemerofoobsed ehk inimpegligid.

Kõikide Lahemaal aegade jooksul leitud haruldaste ja kaitsealuste samblikuliikide leiuandmed ei ole piisavalt üksikasjalikud, mistõttu neid ei ole võimalik kontrollida (samblikud on väikesed, raskesti märgatavad ja määratavad) ega piisava täpsusega kaardile kanda. Samas ei ole ka alust väita, et need liigid on Lahemaalt kadunud. Keskkonnaregistrisse on kantud ainult täpsed andmed.

Kaasaegsete ja täpsete leiuandmetega 17 kaitsealust samblikuliiki

II kaitsekategooria

- 1) kahvatu seensamblik (*Baeomyces carneus*)
- 2) rohe-tilksamblik (*Biatoridium monasteriense*)
- 3) must limasamblik (*Collema nigescens*)
- 4) männi-soomussamblik (*Hypocenomyce anthracophila*)
- 5) õli-luulissamblik (*Pyrenula nitidella*)
- 6) võrk-nuisamblik (*Sclerophora peronella*)
- 7) Mougeot' koldsamblik (*Xanthoparmelia mougeotii*)

III kaitsekategooria

- 1) pikk lõhnasamblik (*Evernia divaricata*)
- 2) harilik põissamblik (*Lasallia pustulata*)
- 3) harilik kopsusamblik (*Lobaria pulmonaria*)
- 4) harilik poorsamblik (*Menegazzia terebrata*)
- 5) harilik neersamblik (*Nephroma parile*)
- 6) pisi-tinasamblik (*Stereocaulon condensatum*)
- 7) suur nõöpsamblik (*Megalaria grossa*)
- 8) rant-tähnsamblik (*Arthonia byssacea*)
- 9) rant-tünnsamblik (*Cyphelium inquinans*)
- 10) lumi-nuisamblik (*Sclerophora nivea*)

Lisaks on vanad ja ebatäpsed andmed kuue liigi kohta: II kaitsekategooria liigid: nõel-narmassamblik (*Bryoria furcellata*), näsa-kuldsamblik (*Caloplaca verruculifera*) ning III kaitsekategooria liigid: puna-näsasamblik (*Lecidea erythrophaea*), haava-tardsamblik (*Leptogium saturninum*), niitjas rihmsamblik (*Ramalina thrausta*), kare habesamblik (*Usnea barbata*).

Väärtuslikud samblike kasvukohad on vanad metsad, kus on palju kuivanud puid ja lamapuitu, pargid, looniidud, rändrahnud ja kivikülvid. Käsmu kivikülv on samblike kasvukohana väga väärtuslik. Eesti jaoks täiesti unikaalne on Mohni saare samblike floora, kuna saarel kasvab palju põhjapoolse levikuga liike, keda mujal ei ole. Saarelt on teada 191 taksonit samblikke ja samblikel

kasvavaid seeni, eriti liigirikkaks kasvupinnaks on sealsed rändrahnud ja graniitkiviklibu, tähelepanuväärne on liivaluidete maapinnasamblike kooslus, mitmed haruldased pisisamblikuliigid kasvavad ajupuidul.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Teadaolevad elupaigad on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Teadaolevad elupaigad on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Raie ohustab puudel kasvavaid liike.

Administratiivmeede: täpsete leiuandmetega leiukohtade puhul arvestada liikide elupaiganõudlusega raiete jm tegevuste kooskõlastamisel. Metsade majandamisel säilitada vanu puid, tüükaid, lamapuitu.

- Tallamine ohustab luidetel, graniitklibul, kivikülvidel, rändrahnudel, paljanditel kasvavaid liike. Eriti tundlikud piirkonnad on Mohni saar, Käsnu kivikülv (haruldased liigid, palju külastajaid).

Meede: külastuse reguleerimine, nt radade tähistamine Käsnu kivikülvil. Mohnil kasutada luidetel liikumiseks peamiselt laudradu, uute rajalõikude planeerimisel kaasata samblikuekspert.

- Samblikega kivide kaasakorjamine. On ohuks eelkõige Mohnil, kus mitmed haruldased samblikud kasvavad just ilusatel väikestel kivil, mida külastajad meeneks kaasa korjavad. Võib esineda ka teistel kivikülvidel (Käsnu).

Administratiivmeede: külastajate informeerimine infotahvritel (Mohni, Käsnu), giidide teavitamine.

- Vösastumine ohustab looniitudel (Muuksi), luidetel-nõmmedel (männid Mohnil), kiviaedadel ja kalmetel (nt Muuksi), rändrahnudel kasvavaid liike.

Meede: samblike jaoks eraldi töid ei planeerita, nende elupaikade kaitse tagatakse niitude, üksikobjektide jm hoolduse raames. Looniitude hooldamisel tuleb säilitada vanu ja ka kuivanud kadakaid, mis võivad olla kasvukohaks haruldastele samblikele. Looniitude karjatamine samblikukooslusi ei ohusta, kuid kivikalmetele ei tohi suurt koormust kavandada. Mohni luidetel eemaldada noori mände.

- Ajupuidul kasvavaid liike ohustab ajupuidu kasutamine küttepuiduna.

Administratiivmeede: ajupuitu ei tohi kasutada küttematerjalina. Võimalused: olemasolevate kaitseala valitseja nõusolekul rajatud lõkkekohtade varustamine küttepuudega. Mohnil (kus on

registreeritud ajupuidul kasvavad haruldased samblikud, hetkel ametlikku lõkkekohta ei ole) külastuse korraldamine ja järelevalve.

2.1.4. Seened

Lahemaal kasvab 12 kaitsealust seeneliiki: üks I, kuus II ja viis III kaitsekategooria liiki. Leidub ka mitmeid vääriselupaiga tunnusliike ja Eesti ohustatud liikide punase nimestiku liike, samuti paar ainuleidu. Lisaks on vanad ja ebatäpsed leiuandmed veel mõne liigi kohta: II kaitsekategooria kroonliudik (*Sarcosphaera coronaria*), III kaitsekategooria kadakatarjak (*Oxyporus philadelphi*). Kaitseala kaitse-eesmärgina on nimetatud limatünnik. Eesti kaitsealuste seeneliikide levikuandmestik ei ole kuigi hea, paljudel liikidel on teada vaid mõned leiukohad. Seetõttu on Lahemaa oma kaasaegsete ja täpsete vaatlusandmetega seente kaitsel oluline ala. Seenekaitseliselt olulisimad piirkonnad Lahemaal on Oandu, Käsmu, Mohni, Haili. Männikutes kasvavad: kährikseen, sellerheinik, liiv-kampnarmik, hiidheinik, hall hundiseenik. Liiv-maakeel kasvab ruskel luitel ning ebe-limanuti Lahemaa leiukoht asub sarapikus. Haavanääts on seotud haabade ja lehise-õõspuravik lehisega. Kuusega on seotud limatünnik ja valge sirmik.

Seente viljakehad ei arene igal aastal, paus võib kesta aastaid. Viljakehade puudumine ei tähenda, et liik on sellest leiukohast hävinud. Seetõttu peab seisundi hindamisel, kaitse-eesmärkide seadmisel ja kaitse korraldamisel lähtuma kasvukoha seisundist, mitte viljakehade esinemisest või arvust.

I kaitsekategooria

Limatünnik (*Sarcosoma globosum*)

II kaitsekategooria

- 1) kährikseen (*Sparassis crispa*)
- 2) sellerheinik (*Tricholoma apium*)
- 3) liiv-maakeel (*Geoglossum arenarium*)
- 4) lehise-õõspuravik (*Boletinus cavipes*)
- 5) ebe-limanutt (*Hygrophorus chrysodon*)
- 6) valge sirmik (*Leucoagaricus nymphaeum*)

III kaitsekategooria

- 1) liiv-kampnarmik (*Bankera fuligineoalba*)
- 2) hiidheinik (*Tricholoma colossus*)
- 3) hall hundiseenik (*Boletopsis grisea*)
- 4) haavanääts (*Junghuhnia pseudozilingiana*)
- 5) must narmik (*Phellodon niger*)

Eraldi käsitletakse ala kaitse-eesmärgiks seatud limatünnikut. Teiste liikide kohta antakse lühitutvustus.

Seente kaitse seisneb eelkõige elupaikade ja isendite (viljakehad ja seeneniidistik) kaitses ning teadlikkuse tõstmises.

Suurema osa seeneliikide puhul on peamiseks ohuteguriks raie (Lahemaal erandiks ruskel luitel kasvav liiv-maakeel). Vajalik on kaitsta teadaolevaid leiukohti ning säilitada potentsiaalseid elupaiku. Viimane seisneb sihtkaitsevöönditesse ja reservaatidesse piiritletud loodusdirektiivi elupaigatüüpide kaitses ning piiranguvööndi metsade majandamises viisil, mis tagab seentele sobiva substraadi säilimise: lamapuit, vanad puud. Vajalikud raiepiirangud ja/või leevendavad kaitsemeetmed teadaolevates leiukohtades, kaalutletakse juhtumipõhiselt, arvestatakse liigi elupaiganõudlusi (substraat jm), liigi kaitse tegevuskavas (kui see on olemas) olevaid või liigieksperti soovitusi, piiranguvööndi metsade majandamise juhises olevaid juhiseid jm.

Mitmed kaitsealused seened on küllalt silmatorkavate viljakehadega. See võib kaasa tuua nende korjamist, aga teisalt on abiks uute leiukohtade avastamisel. Kuna kaitsealused seened on haruldased, neid ei tunta. Seetõttu tuleb koostada Lahemaal esinevaid kaitsealuseid seeni tutvustav infomaterjal (fotod, tekstid), mida saab näidata Lahemaa looduskeskuses Palmses ning Sagadi looduskooli poolt korraldatavatel seenenäitustel. Seenenäitusel saab mõnikord näidata ka mõne liigi viljakehi (valge sirmik, hall hundiseenik, liiv-kampernarmik).

2.1.4.1. Limatünnik (*Sarcosoma globosum*)

I kat; KE – jah; LoA – ei; LiA – ei; EPN ohualdis (VU)

Limatünnik kasvab kuusikutes ja kuuse-männi segametsades, on seotud kuusega. Viljakehad ilmuvad pärast lume sulamist varakevadel, kuid sõltuvalt lumeoludest võivad areneda ka juba hilissügisel või talvel. Limatünniku levila Euroopas on kahanemas, kuid Eestis on leiukohtade arv viimastel aastatel parema uurituse tõttu suurenenud. Suurem osa limatünniku leiukohti asub Kagu-Eestis ja Lääne-Virumaal. Lahemaal on seitse üsna suurt ja esinduslikku limatünniku populatsiooni: Haili, Mustoja, Sipa, Esku, Koljaku, Juminda, Tsitre. Kõik on täpsete ja kaasaegsete andmetega, osades on alampopulatsioonid registreeritud eraldi kirjetena. Viis leiukohta asuvad piiranguvööndis.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Vähemalt seitse populatsiooni on heas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Vähemalt seitse populatsiooni on heas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Osades leiukohtades tehakse riiklikku seiret (Mustoja, Sipa, osa Esku leiukohast).

+ Liigile on koostatud kaitse tegevuskava.

- Raie.

Administratiivmeede: Kasvukohtade säilitamine looduslikus seisundis läbi looduskasutusele tingimuste seadmise.

- Mitu leiukohta on teede ja radade servades, kus ohuteguriks võivad olla tee rekonstrueerimine ja hooldamine, nt teeservade sahkamine jms.

Administratiivmeede: kasvukohtade säilitamine looduslikus seisundis läbi looduskasutusele tingimuste seadmise.

Meede: vajadusel paigaldada teepiire (nt Mustoja leiukoht).

- Tallamine.

Administratiivmeede: limatünniku leiukohtadesse ei kavandata külastusobjekte ning viljakehade esinemisajal ei lubata korraldada rahvaüritusi.

2.1.4.2. Teised seeneliigid

Kährikseen (*Sparassis crispa*) II kat; EPN ohustatud (EN)

Kährikseen kasvab männikutes. Suur silmatorkav viljakeha areneb sügisel, kuid mitte igal aastal. Isend on arvatavasti seotud ühe konkreetse männipuuga. Keskkonnaregistri andmetel on Eestis umbes kümme leiukohta. Lahemaal kasvab kährikseen kolmes kohas: Käsmu (kaks leiukohta, kolme männi all), Tepelvälja, Joandu. Joandu leiukoht asub piiranguvööndis, teised sihtkaitsevööndis. Viljakeha on kergesti märgatav, suur ja huvitava välimusega, osa leiukohti asuvad suure külastatavusega kohas. Enamasti ei teata, et tegemist on kaitsealuse liigiga, seega võidakse viljakeha lõhkuda. Vajadusel (kui seen asub külastatavas kohas) paigaldada viljakeha ilmumisel ajutine kiletatud infosilt. Seda praktikat on edukalt kasutatud Viitna maastikukaitsealal asuvas leiukohas.

Sellerheinik (*Tricholoma apium*) II kat; EPN ohustatud (EN)

Eestis on neli leiukohta: kaks Saaremaal, üks Tartumaal Järveljal ja üks Lahemaal Käsmu sihtkaitsevööndis. Käsmu leiukoht avastati 2009. a. 2010. a viljakehi ei leitud. Sellerheinik kasvab liivastes männikutes. Viljakehi esineb harva, liik ei ole väga kergesti äratuntav.

Hiidheinik (*Tricholoma colossus*) III kat; EPN äärmiselt ohustatud (CR)

Hiidheinik kuulub Berni konventsiooni lisas esitatud 33 Euroopas kaitset vääriva liigi hulka. Sarnaseid liike on palju, seetõttu on ta raskesti määratav. Kasvab liivastes männikutes. Eestis on läbi aegade teada ainult kolm leidu, neist kaks Lahemaal. Seejuures asub siin, Oandul Eesti ainus täpsete ja kaasaegsete (2009) andmetega leiukoht. Kolgalt leiti hiidheinikuid 1959. a. 2009–2010. a

viljakehi ei leitud, kuid kasvukoht oli sobiv. Kolga leiukoht ei ole andmete vanuse ja ebatäpsuse tõttu keskkonnaregistrisse kantud. Kolmas leid Eestis on Harjumaalt Vasalemmast (1938).

Hall hundiseenik (*Boletopsis grisea*) III kat; EPN ohualdis (VU)

Hall-hundiseenik kasvab palu- ja nõmmemännikutes, iseloomulikud halli värvi viljakehad kasvavad sügisel maapinnal. Elupaiganõudlustelt sarnaneb pruunika mütsnarmikuga. Söögiseenena väärtusetu, kuid kasutatakse lõnga värvimiseks – seda ei tohi populariseerida. Leitud Eestis hajusalt u 17 piirkonnas. Suurimad ning kaasaegsete täpsete andmetega populatsioonid on Kurtnas ja Lahemaal. Oandu kandis on suurel alal eristatud kaheksa leiukohta, lisaks on üks leiukoht Juminda poolsaarel. Pooled leiukohtadest on sihtkaitse-, pooled piiranguvööndis.

Pruunikas mütsnarmik (*Bankera fuligineoalba*) III kat; EPN ohualdis (VU)

Pruunikas mütsnarmik ehk liiv-kampnarmik kasvab palu- ja nõmmemännikutes, viljakehad kasvavad sügisel maapinnal. Elupaiganõudlustelt sarnaneb halli hundiseenikuga. Liiki on leitud Hiiumaalt, Saaremaalt, Prangli saarelt, Kurtnast ning Lahemaal. Lahemaal leidub kolmes piirkonnas: Käsmu, Vainupea ja Oandu. Suurim populatsioon on Oandu kandis, kus üsna suurel alal on eristatud üheksa leiukohta.

Must narmik (*Phellodon niger*) III kat; EPN ohualdis (VU)

Must narmik ehk must vöötnarmik kasvab männi-kuuse segametsades. Mustjashallid viljakehad kasvavad maapinnal. Lahemaal on neli leiukohta Käsmu ja Oandu kandis.

Lehise-õõspuravik (*Boletinus cavipes*) II kat; EPN ohustatud (EN)

Lehise-õõspuravik kasvab Eestis teadaolevalt ainult Tartumaal Järvseljal ja ühes kohas Lahemaal. Liik on seotud lehisega. Lahemaa leiukoht asub teeservas, üksikud viljakehad.

Ebe-limanutt (*Hygrophorus chrysodon*) II kat; EPN ohustatud (EN)

Ebe-limanutt on levinud Lõuna- ja Lääne-Euroopas laialehistes metsades. Keskkonnaregistri andmetel on Eestis kolm leiukohta (neist üks ilmselgelt valede kaardiandmetega). Lahemaa leiukoht asub kinnikasvanud niidul sarapikus. Liigi elupaiganõudlused ei ole hästi teada.

Liiv-maakeel (*Geoglossum arenarium*) II kat; EPN ohualdis (VU)

Uue süstemaatika järgi on liigi ladinakeelne nimetus *Sabuloglossum arenarium*. Liiv-maakeel kasvab Põhja-Eestis neljas piirkonnas, neist kaks asuvad Lahemaal. Tegemist on väga kasvukohaspetsiifilise seenega: kasvab ainult rusketel luidetel lahtise liivaga ümbritsetud kukemarjapuhmaste juures. See kooslus on Eestis haruldane. Väikesed vähemärgatavad mustad tõlvjad viljakehad moodustuvad sügisel. Mohni saare leiukoht koosneb mitmest alampopulatsioonist, on üsna suur ja heas seisus. Avatud elupaiga säilitamiseks tuleb raiuda noori mände. Liigi leiukohtadega tuleb arvestada külastuse korraldamisel (sh radade planeerimine). Tallamine võib viljakehi hävitada, samas takistab see luite kinnikasvamist. Teine leiukoht

Vainupeal on väike, sest sobiv elupaik on piiratud ulatusega – ainult kolm kukemarjapuhmast. Liivmaakeelele sobivaid elupaiku on Lahemaal veel vaid paaris kohas, seni ei ole sealt liiki leitud.

Valge sirmik (*Leucoagaricus nympharum*) II kat; EPN ohulähedane (NT)

Keskkonnaregistri andmetel on valgeid sirmikuid leitud Eestis neljast piirkonnast. Lahemaal on hetkel teada neli leiukohta, neist kolm asuvad üsna lähestikku. Arvestades sobivate kasvukohtade olemasolu ümbruskonnas ja vähest uuritust, võib liik olla laiemalt levinud. Valge sirmik kasvab vanades kuusikutes, kuid Lahemaal kuusenoorendikes. Kõik leiukohad on piiranguvööndis, kus on suur tõenäosus kuusenoorendike harvendamiseks. Liigi elupaiganõuded ei ole hästi teada. Võimalik, et noorendike harvendamine liiki ei kahjusta, kui välditakse pinnasekahjustusi ja harvendusmaht ei ole väga suur. Jälgida liigi seisundit pärast raiet ja vajadusel muuta tingimusi järgmiste teatiste puhul.

Haavanääts (*Junghuhnia pseudozilingiana*) III kat; EPN ohualdis (VU)

Haavanääts on üheaastase valkja viljakehaga torikseen, mis kasvab ühe teise torikseene, vanadel haabadel kasvava haavataeliku viljakehadel. Keskkonnaregistrisse on kantud ainult täpsete andmetega leiukohad, neid on Eestis kokku seitse. Lahemaal on teada üks leiukoht Reiemäe sihtkaitsevööndist. Lisaks on teada varasem vaatlus Oandult. Mõlemad leiukohad asuvad sihtkaitsevööndis. Lahemaal on suhteliselt vähe haavikuid, seetõttu ei ole kaitseala selle liigi jaoks võtmetähtsusega ala.

2.1.5. Linnud

Lahemaa rahvuspargi linnustik on väga mitmekesine, kuna suure territooriumi ja elupaikade mitmekesisuse tõttu pakub Lahemaa häid pesitsusvõimalusi paljudele erineva elupaiganõudlusega liikidele. Eelkõige omavad kõrget linnukaitselist väärtust siinsed metsad, jõed, rabad ja rannikualad.

Lahemaa rahvuspargi territooriumil on 1990ndate alguses Marek Vahula poolt koostatud Lahemaa lindude voldikus nimetatud 222 linnuliiki, mis on loendatud rahvuspargi varasemates (enne 1997. a) piirides. LKÜ Kotkas ja Kotkaklubi poolt 2003. a teostatud linnustiku inventuuri käigus loendati Lahemaal 156 linnuliiki. 2014. a inventeeriti Lahemaal 82 linnuliiki, lisaks läbirändavad liigid. 2014. a inventuuri põhjal on linnuliikide nimekiri ja hinnanguline arvukus täpsustunud ning välja on toodud kaitsekorralduslikult oluliste linnuliikide arvukus Lahemaal (tabel 1) ning kaitsekorralduslikult oluliste linnuliikide rändeagne ühekordne maksimumarvukus Lahemaal (tabel 2).

Rändlinnud

Oma asukoha tõttu Läänemere ääres jääb Lahemaa mitmete partide, hanede, kurgede, kotkaste ja kullide põhja-lõuna suunalisele rändeteele. Põhiliselt on siin peatuvad rändlinnud pärit Soome ja Venemaa pesitsusaladelt. Rändlindudest on rändeperioodil arvukamalt esindatud sookured, luiged, pardid, haned ja lagled. 2009. a sügisel loendati Lahemaa rahvuspargis ligi 6000 rändel olevat

sookurges ning 2014. aastal 1100. Olulisemad rändeaegsed peatumispaigad kurgede jaoks on Sagadi ja Vihula ümbruskaudsed põllud ning Koolimäe laht. Hanede rändeaegsed peatuspaigad jäävad samuti Sagadi-Vihula ümbrusesse, Kahala järvele ning selle ümbrusesse. Sagadi-Vihula ja Kahala järve ümbruse teeb rändlindude jaoks sobilikuks eelkõige toitumiseks vajalike põllumassiivide olemasolu ning veekogude lähedus. Olulised on rändlindude jaoks ka Vergi ja Eru laht.

Meri

Liivased ja mudased pagurannad, rannikulõukad, laiad madalad lahed, karid jt merealad on olulised toitumiskohad lindudele, näiteks partlastele, kajaklastele, kormoranlastele. Hästi liigendatud rannajoon pakub varjevõimalusi tormide eest, pakkudes samas häid toitumisvõimalusi. Väga olulised on siinsed lahed ka rändlindude peatuspaikadena. Rändlindudest on siinsetel lahtedel arvukamalt esindatud aulid, luigid, sõtkad ja vaerad. Talvituvatest veelindudest on siinkandis olulisemad aulid ja sõtkad. Kajakatest on arvukamad kalakajakas ja naerukajakas.

Kormoranide koloonia oli Eru lahe Suurloom, viimati õnnestus pesitsus seireandmetel 2010. a (98 pesa), 2009. a rüüstati suurem osa, 2011. a kõik pesad. 2012. ja 2013. a pesi ei olnud, 2014. ja 2015. a olid mõned pesaalged, kuid pesitsemine ei õnnestunud.

Väikesaared

Väikesaared on väga linnurikkad alad, kus keskmine asustustihedus võib olla 200–300 paari hektari kohta. Lahemaa olulisemad meresaaresed asuvad Eru lahes (Eru lahe lood, Haldi saar), Hara lahes (Hara saar) ja Ulkkari lahes (Älvi saar). Kindlasti on linnustiku seisukohalt olulised Mohni ja Saartneem. 2009. a meresaaresed haudelinnustiku seire andmetel oli näiteks Eru lahe Suurloomul asustustihedus 498 paari hektari kohta, mis oli tingitud eelkõige kormoranlaste olemasolust saarel. Arvukamateks pesitsejateks loodudel on hõbekajakas ja Eru lahe Suurloom ka kormoran. Viimased kaks on välja tõrjumata teisi väikesaartele iseloomulikke linnuliike. Eru lahe loodudel on linnustiku seiret tehtud juba rahvusparki loomisest alates ning seega on olemas küllaltki hea ülevaade sealsetest linnustiku muutustest. Näiteks 1970ndate alguses on Eru lahe loodudel tuttvarde arvukuseks hinnatud 73–165 paari, 2014. a aga loendati 113 paari ja hõbekajakate arvukuseks 4–6 paari ning 2014. a loendati 101 paari. 2010. a loenduse tulemusel oli loodudel kokku üheksa paari tuttvarde, 2014. a loendusel aga 113 paari ning 190 paari hõbekajakaid ja 2014. a 101 paari. Arvukalt on esindatud ka kümnokk-luik, keda 2010. a loendati 56 paari ja 2014. a inventuuri käigus 102–103 paari.

Teistel väikesaartel on arvukamateks pesitsejateks tuttvar, naerukajakas, kalakajakas, randtiir ja jõgitiir. Metsaga kaetud väikesaartel on iseloomulikeks liikideks värvulised ning teised metsades pesitsevad tüüpilised linnuliigid.

Rannaniidud

Rannaniite iseloomustab väga mitmekesine ja rikkalik linnustik. Rannaniidud on eelistatud rändeaegseteks koondumispaikadeks paljudele hanelistele ja kurvitsaliste liikidele. Samade

rühmade esindajad domineerivad ka rannaniitudel pesitsevate liikide hulgas. Võsastuvatel rannaniitudel suureneb pesitsevate värvuliste liikide arv põdsastes pesitsevate liikide arvelt. Karjatavate lagedate rannaniitude linnustikus on domineerivateks liikideks kurvitsalised. Rannaniidud on oluliseks toitumispaigaks ka kullidele ja kotkastele. Lahemaa olulisemad rannaniidud asuvad Pärисpea poolsaare idaosas ja rahvuspargi idaosa rannikualadel Natturist Vergini.

2003. a registreeriti Lahemaal kolm I kaitsekategooria linnuliigi niidurüdi pesitsusterritooriumit, kuid 2008. a niidurüdi nendest elupaikadest ei leitud. Selle põhjuseks on rannaniitude kinnikasvamine ning seeläbi niidurüdile sobilike elupaikade kadumine, aga ka niidurüdi üldine arvukuse langus Läänemere piirkonnas. Olulisematest röövlindudest kasutavad rannaniite toitumispaigana merikotkas (I kaitsekategooria) ja roo-loorkull (III kaitsekategooria).

Roostikud

Roostike tavalisemad pesitsejad on pütülsed (tuttpütt), toonekurelised (hüüp), hanelised (kühmnokk-luik, jääkoskel, piilpart), värvulised (rootsiitsitaja, roolinnud) jt selle elupaigaga kohastunud linnuliigid. Samuti on roostikud oluliseks elupaigaks ja toitumiskohaks mitmetele kullilistele. Arvukamalt on roostikes pesitsevatest linnuliikidest esindatud sinikael-part, rohukoskel, jääkoskel, naerukajakas ja kalakajakas. Suuremad roostikud asuvad Eru lahe edelakaldal, Pärисpea poolsaare põhjaosas, Ulkkari lahe kaldal ning Vergi ja Käsmu vahelisel alal.

Sood

Kuna paljude Lahemaa soode puhul on erinevate keskkonnategurite mõjul täheldatud metsastumist (eelkõige lagerabade muutumine puisrabadeks), siis on seal domineerivateks puistulembesed linnuliigid. Arvukamad pesitsejad on metskiur (186 paari) ja metsvint (52 paari). Kahlajate liigiline mitmekesisus on madal. 2009. a soolinnustiku seire raames kohati vaid mudatildrit (5 paari), rüüta (4 paari), metstildrit (2 paari), punajalg-tildrit (1 paar) ja vihitajat (1 paar). Sooveekogudega seotud linnuliikidest on arvukamalt esindatud sõtkas. Lisaks sõtkale pesitseb siin veel sinikael-part, piilpart, tuttvart jt. Märkimist väärib ka sarvikpüti esinemine. Sood on oluliseks peatus- ja pesitsuspaigaks ka sookurele. Riikliku seire raames teostatakse Lahemaa rahvuspargi soodes madalsoode ja rabade linnustiku seiret (Hara, Viru ja Laukasoo).

Metsad

Metsades elutsevad kaitsekorralduslikult olulisematest linnuliikidest kotkad, must-toonekurg, kanakull, kassikakk ja rähnid. Samuti on Lahemaa metsad elupaigaks metsisele, tedrele ja laanepüüle. Arvukamad pesitsejad on siiski värvulised. Nagu mujalgi Eestis on värvulistest kõige rohkem metsvinti (34 000 paari). Röövlindudest võib sagedamini kohata hiireviusid (35–40 paari). Lahemaa metsad muudab eriliseks just suurte puutumate massiivide olemasolu, mistõttu on siin võimalik mitmete harulduste pesitsemine.

Kultuurmaastikud

Kultuurmaastikel esineb mitmeid värvulisi, nurmkana ja rukkirääku. Samuti on põllud toitumispaigaks mitmetele kotkastele, kullilistele, kakulistele, kurvitsalistele, pääsukestele, toonekurgedele ning ka siinkandis peatuvatele rändlindudele. 2014. a inventuuri käigus olid arvukaimad põllumaastiku liigid punaselg-õgija ja kiivitaja.

Siseveekogud

Siseveekogudest omab kõrgemat ornitoloogilist väärtust Kahala järv, kus tüüpilisteks liikideks on erinevad partlased ja kajaklased. Jõed on eelkõige väärtuslikud jäälinnu elupaigana. Hinnanguliselt võib siin pesitsevate jäälindude arv olla umbes 8–10 paari, mis teeb Lahemaast Eesti ühe tähtsaima jäälinnu kaitseala. Jõed on oluliseks talvituspaigaks ka vesipapile. Teistest linnuliikidest on tüüpilisemad pesitsejad sinikael- ja piilpart ning jõgedel vihitaja.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Kaitse-eesmärgiks olevad liigid ja nende elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Kaitse-eesmärgiks olevad liigid ja nende elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Väärtuslikumad elupaigad on tsooneeritud reservaatidesse ja sihtkaitsevöönditesse.

+ Saartel pesitsevatele lindudele on peamiseks ohuteguriks pesitsusaegne häirimine, mistõttu olulisematel väikesaartel on pesitsusperioodil sätestatud liikumiskeeld.

- Suurimaks ohuks rannaniitudele on nende hooldamata jätmine, mille tulemusel kasvavad nad kinni ning muutuvad elupaigana kõlbmatuks seal pesitsevatele liikidele.

Meede: rannaniitude taastamine ja hooldmine.

- Maaspesitsejatele on oluliseks ohuteguriks väikekiskjate arvukuse tõus.

Administratiivmeede: väikekiskjate arvukuse reguleerimine.

Administratiivmeede: säilitada avamaastike mitmekesisus puuderühmade, mittemajandavate rohuribade jmt näol.

- Metsaliikidele on ohuteguriks raied.

Administratiivmeede: majandatavate metsade puhul on oluline võimalusel vältida raietegevust pesitsusperioodil 1. märtsist kuni 31. juulini ning säilitada bioloogilise mitmekesisuse elemente (jalal seisvad puutüükad, lamapuit, säilikpuud, õõnsustega puud), mis on toitumis- ja pesitsuskohaks paljudele metsalindudele. Majandamisel tuleb arvestada metsade väärtuspõhise majandamise juhises toodud nõudeid.

2.1.5.1. Kaitsekorralduslikult olulised linnuliigid Lahemaal

Lahemaa rahvuspargi kaitse-eesmärgiks on seatud 63 linnuliigi ja nende elupaikade kaitse (tabel 1).

I kaitsekategooria linnuliikidest pesitseb Lahemaal keskkonnaregistri andmetel (2014) merikotkas (kümme registreeritud pesa), kalakotkas (kaks registreeritud pesa), kaljukotkas (üks registreeritud pesa), must-toonekurg (üks registreeritud pesa), kassikakk (viis registreeritud pesa) ja niidurüdi (seitse registreeritud pesitsuskohta).

II kaitsekategooria linnuliikidest on Lahemaal registreeritud metsis, laanerähn, valgeselg-kirjurähn, kanakull, jäähind, põldtsiitsitaja, karvasjalg-kakk, laululuik ja merivart.

III kaitsekategooria linnuliikidest on registreeritud herilaseviu, hiireviu, välja-loorkull, väiketüll, liivatüll, väike-kärbsenäpp, lõopistrik, väänkael, ristpart, rukkirääk, vesipapp, väike-kirjurähn, punaselg-õgija, randtiir, jõgitiir, punajalg-tilder, kodukakk, händkakk, teder, laanepüü, raudkull, hänilane, hoburästas, suitsupääsuke, kaldapääsuke, tõmmuvaeras, valge-toonekurg, roo-loorkull, tuuletallaja, täpikhuik, sookurg, rüüt, väikekoovitaja, suurkoovitaja, mudatilder, värbkakk, öösorr, musträhn, tamme-kirjurähn, nõmmelõoke, hallõgija, vööt-põõsalind ja õõnetuvi.

2003. a inventuurile tuginedes on Lahemaal lisaks eelpool mainitule suure tõenäosusega pesitsemas sellised haruldased liigid nagu must-harksaba, habekakk ja nõmmekiur, kuna siin on neile sobilikud elupaigad, kuid 2014. a inventuuri käigus neid liike ei kohatud. 2011. a teostatud vaatluste põhjal on lisaks eelpool mainitule suure tõenäosusega pesitsemas veel mudanepp. Samuti on ornitoloogide hinnangul Lahemaal pesitsemas ka väike-konnakotkas, kuid pesasid seni (2014. a) veel leitud ei ole. Roherähni vaatlusi Lahemaal registreeritud ei ole, mustviirese samuti mitte (2014. a on arvukuse hinnanguks kolm isendit).

Tabel 1. Kaitsekorralduslikult oluliste linnuliikide arvukus Lahemaal (2014)

Liik (*kaitse-eesmärgiks)	Loendus		Hinnang		Pesitseja (P), rändliik (R)	Kaitse kategooria	LiD	Leiukohti EELISes
	Min	Max	Min	Max				
Hahk <i>Somateria mollissima</i> *	15	15	15	15	PR		II	0
Hallhaigur <i>Ardea cinerea</i> *	90	95	90	95	PR			1
Hallhani <i>Anser anser</i>	4	4	4	5	PR		II	0
Hallõgija <i>Lanius excubitor</i>	1	1	1	2	PR	3		0
Herilaseviu <i>Pernis apivorus</i> *	6	6	15	20	PR	3	I	3
Hiireviu <i>Buteo buteo</i>	35	40	70	80	PR	3		15

Hoburästas <i>Turdus viscivorus</i>	9	9	1000	1200	PR	3	II	0
Händkakk <i>Strix uralensis</i> *	16	16	50	60	PR	3	I	1
Hänilane <i>Motacilla flava</i>	1	1	5	10	PR	3		0
Hüüp <i>Botaurus stellaris</i> *	0	0	0	1	PR	2	I	0
Jögitiir <i>Sterna hirundo</i>	15	20	15	20	PR	3	I	1
Jääkoskel <i>Mergus merganser</i> *	275	282	300	350	PR		II	0
Jäälind <i>Alcedo atthis</i> *	8	8	8	10	PR	2	I	2
Kalakajakas <i>Larus canus</i> *	198	223	210	230	PR		II	0
Kalakotkas <i>Pandion haliaetus</i> *	2	2	2	2	PR	1	I	2
Kaldapääsuke <i>Riparia riparia</i>	20	25	20	25	PR	3		0
Kaljukotkas <i>Aquila chrysaetos</i> *	1	1	1	1	PR	1	I	1
Kanada lagle <i>Branta canadensis</i>	1	2	1	2	PR		II	0
Kanakull <i>Accipiter gentilis</i> *	4	5	9	11	PR	2	I	7
Karvasjalg-kakk <i>Aegolius funereus</i> *	1	1	5	10	PR	2	I	1
Kassikakk <i>Bubo bubo</i> *	5	5	5	5	PR	1	I	5
Kiivitaja <i>Vanellus vanellus</i> *	84	84	100	110	PR		II	0
Kivirullija <i>Arenaria interpres</i>	1	1	1	2	PR	2		0
Kodukakk <i>Strix aluco</i> *	3	4	5	10	PR	3		2
Kormoran <i>Phalacrocorax carbo</i>	4	4	4	4	PR			0
Külmnokk-luik <i>Cygnus olor</i> *	117	119	115	120	PR		II	0
Laanepüü <i>Tetrastes bonasia</i> *	30	30	400	500	PR	3	I	1
Laanerähn <i>Picoides tridactylus</i> *	58	58	250	300	PR	2	I	7
Lauk <i>Fulica atra</i>	4	4	4	6	PR		II	0
Laululuik <i>Cygnus cygnus</i> *	2	3	2	3	PR	2	I	0

Liivatüll <i>Charadrius hiaticula</i>	3	3	3	5	PR	3		2
Luitsnökk-part <i>Anas clypeata</i>	10	10	10	12	PR		II	0
Lõopistrik <i>Falco subbuteo</i>	7	7	7	10	PR	3		1
Merikotkas <i>Haliaeetus albicilla</i> *	6	7	6	7	PR	1	I	10
Merisk <i>Haematopus ostralegus</i>	14	15	14	15	PR		II	0
Merivart <i>Aythya marila</i> *	2	3	2	3	PR	2	II	0
Metsis <i>Tetrao urogallus</i>	40	56	50	65	PR	2	I	7
Mudatilder <i>Tringa glareola</i>	5	5	5	5	PR	3	I	0
Musträhn <i>Dryocopus martius</i> *	21	21	80	100	PR	3	I	0
Must-toonekurg <i>Ciconia nigra</i> *	0	0	0	1	PR	1	I	1
Männi-käbilind <i>Loxia pytyopsittacus</i> *	0	0	1	3	PR	3		0
Naerukajakas <i>Larus ridibundus</i> *	62	62	60	70	PR		II	0
Nurmkana <i>Perdix perdix</i>	3	3	3	5	PR		II	0
Nõmmekiur <i>Anthus campestris</i> *	0	0	0	0	PR	2	I	0
Nõmmelõoke <i>Lullula arborea</i> *	5	5	20	30	PR	3	I	0
Piilpart <i>Anas crecca</i> *	27	29	30	50	PR		II	0
Punajalg-tilder <i>Tringa tötanus</i> *	18	18	18	20	PR	3	II	4
Punapea-vart <i>Aythya ferina</i> *	6	11	8	12	PR		II	0
Punaselg-õgija <i>Lanius collurio</i> *	85	90	100	120	PR	3	I	2
Põldtsiitsitaja <i>Emberiza hortulana</i> *	4	4	4	5	PR	2	I	1
Randtiir <i>Sterna paradisaea</i> *	40	50	40	50	PR	3	I	3
Raudkull <i>Accipiter nisus</i>	15	16	30	40	PR	3	I	1
Ristpart <i>Tadorna tadorna</i>	14	14	15	20	PR	3		5

Rohukoskel <i>Mergus serrator</i> *	4	7	4	7	PR		II	0
Roo-loorkull <i>Circus aeruginosus</i> *	2	2	2	3	PR	3	I	0
Rukkirääk <i>Crex crex</i> *	384	384	450	500	PR	3	I	3
Rästas-roolind <i>Acrocephalus arundinaceus</i> *	94	125	100	150	PR			0
Rääkspart <i>Anas strepera</i>	6	6	6	8	PR		II	0
Rüüt <i>Pluvialis apricaria</i>	4	4	4	4	PR	3	II	0
Sarvikpütt <i>Podiceps auritus</i> *	3	3	3	4	PR	2	I	1
Sinikael-part <i>Anas platyrhynchos</i> *	338	345	400	500	PR		II	0
Sookurg <i>Grus grus</i> *	22	24	40	50	PR	3	I	0
Soopart <i>Anas acuta</i>	0	0	0	1	PR	2	II	0
Soorüdi <i>Calidris alpina</i>	0	0	0	0	PR	1		7*
Suurkoovitaja <i>Numenius arquata</i> *	3	4	3	5	PR	3	II	0
Sõtkas <i>Bucephala clangula</i> *	171	176	200	250	PR		II	0
Tamme-kirjurähn <i>Dendrocopos medius</i>	2	2	2	3	PR	3	I	0
Teder <i>Tetrao tetrix</i> *	64	75	75	85	PR	3	II	1
Tutkas <i>Philomachus pugnax</i> *	0	0	0	0	PR	1	I	0
Tuttpütt <i>Podiceps cristatus</i> *	11	12	11	12	PR			0
Tuttvart <i>Aythya fuligula</i> *	116	116	120	130	PR		II	0
Tuuletallaja <i>Falco tinnunculus</i>	6	7	6	8	PR	3		0
Tõmmukajakas <i>Larus fuscus</i> *	0	0	0	0	PR	2	II	0
Tõmmuvaeras <i>Melanitta fusca</i> *	0	1	0	1	PR	3	II	0
Täpikhuik <i>Porzana porzana</i>	4	4	5	10	PR	3		0
Vaenukägu <i>Upupa epops</i> *	0	0	0	1	PR	3	II	0

Valgeselg-kirjurähn <i>Dendrocopos leucotos</i>	8	8	30	40	PR	2	I	14
Valge-toonekurg <i>Ciconia ciconia</i> *	10	12	10	12	PR	3	I	0
Viupart <i>Anas penelope</i> *	5	5	5	7	PR		II	0
Väike-kirjurähn <i>Dendrocopos minor</i> *	11	11	50	60	PR	3		3
Väike-konnakotkas <i>Aquila pomarina</i> *	0	0	0	1	PR	1	I	0
Väikekoovitaja <i>Numenius phaeopus</i>	1	1	1	1	PR	3	II	0
Väike-kärbsenäpp <i>Ficedula parva</i> *	20	20	1500	1700	PR	3	I	7
Väikeluik <i>Cygnus columbianus</i> *	0	0	0	0	R	2	I	0
Väiketüll <i>Charadrius dubius</i>	41	41	40	45	PR	3		4
Välja-loorkull <i>Circus cyaneus</i> *	0	0	0	1	PR	3	I	1
Värbkakk <i>Glaucidium passerinum</i> *	8	8	50	60	PR	3	I	0
Väänkael <i>Jynx torquilla</i> *	8	8	10	15	PR	3		3
Vööt-põõsalind <i>Sylvia nisoria</i> *	7	8	10	15	PR	3	I	0
Õõnetuvi <i>Columba oenas</i> *	2	2	20	30	PR	3	II	0
Õösorr <i>Caprimulgus europaeus</i> *	90	90	400	500	PR	3	I	0

Tabel 2. Kaitsekorralduslikult oluliste linnuliikide rändeaegne ühekordne maksimumarvukus Lahemaal 2013.–2014. a

Liik	Loendus Max	Pesitseja (P), rändliik (R)	Kaitse- kategooria Eestis
Alk <i>Alca torda</i>	1	PR	2
Aul <i>Clangula hyemalis</i>	25609	R	
Hahk <i>Somateria mollissima</i>	89	PR	
Hallhaigur <i>Ardea cinerea</i>	78	PR	
Hallhani <i>Anser anser</i>	6	PR	

Hallpõsk-pütt <i>Podiceps grisegena</i>	91	PR	3
Hallõgija <i>Lanius excubitor</i>	1	PR	3
Heletilder <i>Tringa nebularia</i>	122	PR	3
Hiireviu <i>Buteo buteo</i>	6	PR	3
Hõbehaigur <i>Egretta alba</i>	15	PR	
Jõgitiir <i>Sterna hirundo</i>	239	PR	3
Järvekaur <i>Gavia arctica</i>	34	PR	2
Jääkoskel <i>Mergus merganser</i>	654	PR	
Jäälind <i>Alcedo atthis</i>	3	PR	2
Kalakajakas <i>Larus canus</i>	2693	PR	
Kalakotkas <i>Pandion haliaetus</i>	4	PR	1
Kanada lagle <i>Branta canadensis</i>	8	PR	
Kanakull <i>Accipiter gentilis</i>	1	PR	2
Kiivitaja <i>Vanellus vanellus</i>	177	PR	
Kormoran <i>Phalacrocorax carbo</i>	1309	PR	
Krüüsel <i>Cephus grylle</i>	7	PR	2
Kühmnokk-luik <i>Cygnus olor</i>	635	PR	
Laanepüü <i>Tetrastes bonasia</i>	2	PR	3
Lauk <i>Fulica atra</i>	1060	PR	
Laululuik <i>Cygnus cygnus</i>	202	PR	2
Liivatüll <i>Charadrius hiaticula</i>	130	PR	3
Luitsnokk-part <i>Anas clypeata</i>	42	PR	
Lõopistrik <i>Falco subbuteo</i>	7	PR	3
Madukotkas <i>Circaetus gallicus</i>	0	R	1
Merikotkas <i>Haliaeetus albicilla</i>	14	PR	1
Merisk <i>Haematopus ostralegus</i>	49	PR	
Merivart <i>Aythya marila</i>	2112	PR	2
Metstilder <i>Tringa ochropus</i>	6	PR	
Mudatilder <i>Tringa glareola</i>	22	PR	3
Mustlagle <i>Branta bernicla</i>	37	R	
Mustsaba-vigle <i>Limosa limosa</i>	4	PR	2
Mustvaeras <i>Melanitta nigra</i>	4328	R	
Naerukajakas <i>Larus ridibundus</i>	901	PR	
Nõmmelõoke <i>Lullula arborea</i>	1	PR	3
Piilpart <i>Anas crecca</i>	1419	PR	
Plüü <i>Pluvialis squatarola</i>	17	R	
Punajalg-tilder <i>Tringa totanus</i>	5	PR	3
Punakurk-kaur <i>Gavia stellata</i>	10	R	3
Punapea-vart <i>Aythya ferina</i>	145	PR	

Punaselg-õgija <i>Lanius collurio</i>	8	PR	3
Rabahani <i>Anser fabalis</i>	855	R	
Randtiir <i>Sterna paradisaea</i>	16	PR	3
Raudkull <i>Accipiter nisus</i>	2	PR	3
Ristpart <i>Tadorna tadorna</i>	95	PR	3
Rohukoskel <i>Mergus serrator</i>	671	PR	
Roo-loorkull <i>Circus aeruginosus</i>	2	PR	3
Rägapart <i>Anas querquedula</i>	1	PR	
Räusktiir <i>Hydroprogne caspia</i>	23	PR	2
Rääkspart <i>Anas strepera</i>	19	PR	
Rüüt <i>Pluvialis apricaria</i>	110	PR	3
Sarvikpütt <i>Podiceps auritus</i>	3	PR	2
Sinikael-part <i>Anas platyrhynchos</i>	2155	PR	
Sookurg <i>Grus grus</i>	1100	PR	3
Soopart <i>Anas acuta</i>	51	PR	2
Soorüdi <i>Calidris alpina</i>	30	PR	1
Suurkoovitaja <i>Numenius arquata</i>	8	PR	3
Suur-laukhani <i>Anser albifrons</i>	2158	R	
Sõtkas <i>Bucephala clangula</i>	11716	PR	
Tumetilder <i>Tringa erythropus</i>	20	R	
Tutkas <i>Philomachus pugnax*</i>	7	PR	1
Tuttpütt <i>Podiceps cristatus</i>	2885	PR	
Tuttvart <i>Aythya fuligula</i>	2784	PR	
Tuuletallaja <i>Falco tinnunculus</i>	3	PR	3
Tömmukajakas <i>Larus fuscus</i>	2	PR	2
Tömmuvaeras <i>Melanitta fusca</i>	2133	PR	3
Valgepõsk-lagle <i>Branta leucopsis</i>	5370	PR	3
Valge-toonekurg <i>Ciconia ciconia</i>	1	PR	3
Vihitaja <i>Actitis hypoleucos</i>	65	PR	
Viupart <i>Anas penelope</i>	1292	PR	
Väikekajakas <i>Hydrocoloeus minutus</i>	685	PR	2
Väike-kirjurähn <i>Dendrocopos minor</i>	1	PR	3
Väikekoovitaja <i>Numenius phaeopus</i>	2	PR	3
Väikekoskel <i>Mergellus albellus</i>	149	R	2
Väikeluik <i>Cygnus columbianus</i>	355	R	2
Väikerüdi <i>Calidris minuta</i>	2	R	
Väiketüll <i>Charadrius dubius</i>	1	PR	3
Välja-loorkull <i>Circus cyaneus</i>	1	PR	3
Värbrüdi <i>Calidris temminckii</i>	2	R	

Vöötsaba-vigle <i>Limosa lapponica</i>	7	R	3
Õõnetuvi <i>Columba oenas</i>	15	PR	3

2.1.5.1.1. Kaljukotkas (*Aquila chrysaetos*)

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohualdis (VU)

Kaljukotkas eelistab massiivseid soolasid, kus toitumis- ja pesitsuspaigana kasutab lagesood. Maailmas hinnatakse liigi koguarvuks 170 000 vanalindu, kellest Euroopas pesitseb 5000–7000 paari. 2013. a seire andmetel pesitseb Eestis kaljukotkaid 55–65 paari. Esimene kaljukotka pesa leiti Lahemaal 2010. a kevadel, ent edukat pesitsust pole tuvastatud. Pesakohas teostatakse iga-aastaselt seiret. Lahemaa rabad on toitumispaikadena kaljukotkale väga olulised.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elu- ja toitumispaik ning üks pesakoht on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elu- ja toitumispaik ning üks potentsiaalne pesakoht on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Pesa jääb sihtkaitsevööndisse, kus on kehtestatud ajaline liikumispiirang.

2.1.5.1.2. Väike-konnakotkas (*Aquila Pomarina*)

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohulähedane (NT)

Liigi elupaigaks on mosaiikne maastik looduslike rohumaadega. Väike-konnakotka levila on Euraasia, valdavalt Kesk ja Ida-Euroopa, kus pesitseb 14 000 – 19 000 paari linde. 2013. a seire andmetel pesitseb Eestis väike-konnakotkaid 600–700 paari. Väike-konnakotka populatsiooni seisundit peetakse heaks, kuna liik on Eestis pesitsevatest kotkaliikidest arvukaim ning viimaste aasakümnete jooskul olnud stabiilne. Ornitoloogide hinnangul on Lahemaal pesitsemas väike-konnakotkas, kuid pesi pole seni leitud. Kuna pesi ei ole seni leitud, täiendavaid kaitsemeetmeid kavaga ette ei nähta. Liik on kaitstud läbi elupaiga kaitse.

2.1.5.1.3. Must-toonekurg (*Ciconia nigra*)

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN tugevasti ohustatud (EN)

Must-toonekurg on loodusliku metsamaastiku lind, kelle elupaikadeks on eelkõige vanad, minimaalse häirimise ja soodsate toitumispaikadega (väikesed vooluveekogud) looduslikult mitmekesised metsamassiivid. *BirdLife* 2004 andmetel on Euroopas 7800–12 000 paari must-toonekurgi. Must-toonekure arvukus Eestis on madalseisus. 2013. a seireandmetel pesitseb must-

toonekurgi Eestis 60–90 paari. Pesakohti on registreeritud rohkem (193). Viimastel aastatel pole Lahemaal must-toonekure pesitsemist teadaolevas pesakohas täheldatud. Pesa asub must-toonekure jaoks sobilikus elupaigas ning seetõttu on ekspertide hinnangul vajalik see pesakoht säilitada. Must-toonekure juhuvaatlusi on Lahemaal tehtud igal aastal.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Üks pesakoht on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Üks potentsiaalne pesakoht on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Pesapaik jääb sihtkaitsevööndisse, kus on kehtestatud ajaline liikumiskiirang.

*2.1.5.1.4. Merikotkas (*Haliaeetus albicilla*)*

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohulähedane (NT)

Merikotkaid on kohatud Lahemaal kogu rahvusparki ajaloo vältel ja praegu läheb merikotkal nii Lahemaal kui ka mujal Eestis küllaltki hästi. Euroopas on hinnanguliselt 5000–7000 paari merikotkaid. 2013. a seire andmetel on Eestis merikotkaid 220–250 paari. Keskkonnaregistris on Lahemaal registreeritud kümme merikotka pesakohta ning hinnanguliselt jääb rahvusparki neli pesitsusterritooriumi. Merikotkas eelistab vanu hõredamaid männikuid, kuuse-segametsi. Lahemaa on merikotkale pesitsemiseks igati sobilik. Viimati seirati merikotka pesi Lahemaal 2013.–2015. a (kõik pesad ei ole korraga seires).

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on vähemalt neli asustatud merikotkapesa.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on vähemalt neli asustatud merikotkapesa.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Pesad jäävad sihtkaitsevööndisse, kus on kehtestatud ajaline liikumiskiirang.

2.1.5.1.5. Kalakotkas (*Pandion haliaetus*)

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohualdis (VU)

Kalakotka elupaigaks on Eestis üldjuhul raba- ja metsamaastik ning ta toitub järvedel, suurematel jõgedel ja kalatiikidel. Valdavalt on kalakotkast Kagu- ja Ida-Eestis. Maailmas on hinnanguliselt 25 000 – 30 000 paari kalakotkaid. 2013. a seireandmetel on Eestis 91 kalakotka pesa, sh 75–85 kalakotkapaari. 2010. a leiti Lahemaal esimene kalakotka pesa. Pesa oli leidmise hetkel umbes kaks aastat vana ning asustatud. 2014. a leiti teine pesakoht. Kuna pesad jäävad sihtkaitsevööndisse, siis olulisi häirivaid pesitsust segavaid tegureid (metsaraie, häirimine) kalakotka jaoks Lahemaal ei ole.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaik ja vähemalt kaks asustatud pesa on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaik ja vähemalt kaks asustatud pesa on säilinud soodsas seisundis.

- **Mõjutegurid ja meetmed**

+ Pesad asuvad sihtkaitsevööndis.

2.1.5.1.6. Kassikakk (*Bubo bubo*)

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohualdis (VU)

Kassikakud pesitsevad enamasti vanades männikutes mere lähedal. Kassikaku arvukus on Eestis langenud. Euroopa kassikakupopulatsiooni suuruseks on hinnanguliselt 19 000 – 114 000 paari. 2013. a seireandmetel on Eestis 50–90 paari kassikakke. 2014. a andmeil on Lahemaal registreeritud viis kassikaku pesakohta. Viimastel aastatel on pesitsemas üks paar.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis ning vähemalt 1 paar pesitseb.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis ning vähemalt 1 paar pesitseb.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Pesad jäävad sihtkaitsevööndisse.

- Pesarüüste väikekiskjate poolt.

Meede: väikekiskjate arvukuse reguleerimine.

- Häirimine.

Meede: metsateede sulgemine mootorsõidukitega liiklemiseks.

2.1.5.1.7. Niidurüdi e niidurisla (*Calidris alpina schinzii*)

I kat; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohustatud

Niidurüdi on rannaniitudel pesitsev liik, kelle elupaikade säilimine sõltub rannaniitude hooldusest (karjatamine ja niitmine). Populatsioon on kiiresti kahanemas nii Eestis kui ka mujal Läänemere ääres. Kui veel 2007. a pesitses Eestis hinnanguliselt 170–240 niidurüdi paari, siis nüüdseks on arvukus veelgi langenud (32 pesitsevat paari). Niidurüdi elupaigaks on väga madala taimestikuga avatud märg niit. 2014. a andmeil on Lahemaal registreeritud seitse niidurüdi pesitsuskohta, kuid 2008. aastast ei ole üheski neist niidurüdi registreeritud. Potentsiaalseid elupaiku – rannaniite – on viimastel aastatel taastatud ja hooldatud. Samu elupaiku kasutavad ka kiivitaja, punajalg-tilder ja mustsaba vigle.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Rannaniite taastatakse ja hooldatakse.

- Pesarüüste väikekiskjate poolt.

Meede: väikekiskjate arvukuse reguleerimine.

- Elupaikade hävimine roostumise või võsastumise tagajärjel.

Meede: rannaniitude taastamine ja hooldamine.

2.1.5.1.8. Tutkas (*Philomachus pugnax*)

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN tugevasti ohustatud (EN)

Tutkas on maailmas kahlajaliikidest üks arvukamaid, kuid Euroopas parasvöötmes pesitseva asurkonna arvukus on viimastel aastakümnetel oluliselt kahanenud. Eestis on 10–30 pesitsevat emaslindu. Liigi elupaigaks on majandatavad rohumaad/rannaniidud. Tutkas pesitseb erinevates avamaastikes – tundras, lammi- ja rannaniitudel, Eestis luhtadel ja madalsoodes. Tutka kaitse katuseliikideks on kiivitaja ja mustsaba-vigle. Potentsiaalsete elupaikade säilimiseks tuleb rannaniite hooldada nagu ka niidurüdi puhul. Lahemaal ei ole seni ühtki tutkast registreeritud, kuid potentsiaalseid elupaiku rannaniitude hooldamisel leidub.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

- Elupaikade hävimine roostumise või võsastumise tagajärjel.

Meede: rannaniitude taastamine ja hooldamine.

2.1.5.1.9. Karvasjalg-kakk (Aegolius funereus)

II kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohualdis (VU)

Karvasjalg-kakk tegutseb Eestis luitemännikutes ning metsajõgede ja -järvede ümbruse segametsades. Karvasjalg-kakk pesitseb mustrahni tehtud õõnsustes. Eestis pesitseb hinnanguliselt 200–400 paari karvasjalg-kakke. Lahemaal on registreeritud üks pesa, mis jääb Lahemaa piiranguvööndisse. 2012. a pesitses seal üks paar. Kilomeetri raadiuses on registreeritud ka mustrahni esinemisi.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad ja vähemalt üks pesitsev paar on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad ja vähemalt üks pesitsev paar on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Pesitsusaegne häirimine.

Meede: ajaline raiepiirang 100 m raadiuses (15.02 kuni 30.06).

- Pesade hävimine piiranguvööndis metsaraie käigus.

Meede: 15 m raadiuses pesapuust ei tohi teostada lageraiet. Säilitada õõnsustega puid ja harvendusraiel u 0,1 ha suurusil harvendamata alasid.

2.1.5.1.10. Jäälind (Alcedo atthis)

II kat; LiD I; KE – jah, LoA – ei; LiA – jah; EPN ohulähedane (NT)

Jäälind pesitseb puude või põõsastega ääristatud jõgede, ojade ja kraavide ääres, eelistades madala ja puhta veega jõgesid. Lahemaa kõrgete kallastega ja kiirevoolulised jõed sobivad suurepäraselt jäälinnule elu- ja pesitsuspaigaks. Pesa võib veekogust olla kuni 300 m kaugusel. Eestis pesitseb

hinnanguliselt 50–300 paari jäälinde ning liigi arvukus kõigub tugevalt külmade talvede tõttu. Jääлинд on hajusalt levinud üle Eesti. Lahemaal on registreeritud kaks jäälinnu leiukohta: Altja jõel ning Nõmmeveskil. 2014. a linnuinventuuri käigus loendati jäälinde Lahemaal kaheksa paari ning hinnanguline arvukus Lahemaa kohta on 8–10 paari. Jäälinde ohustab veekogude (jõgede) muutmine ja reostamine inimese poolt ning külmadel talvedel hukkumine.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad ja vähemalt kaheksa pesitsevat paari on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad ja vähemalt kaheksa pesitsevat paari on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Jõgeorgude looduslikkuse rikkumine, sh loodusliku taimestikuga puhvertsooni hävitamine jõgede kallastel.

Administratiivmeede: liigi kaitse läbi elupaiga kaitse. Jäälinnu kaitse tagamiseks tuleb hoiduda jõgede muutmisest ning oluline on loodusliku taimestikuga puhvertsooni säilitamine jõgede kallastel.

2.1.5.1.11. Väikeluik (Cygnus columbianus bewickii)

II kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohualdis (VU)

Eesti üks arvukamaid läbirändavaid luigeliike on väikeluik. Madalad merelahed, suuremad järved, jõeluhad ning liigniisked alad on ideaalsed rändeaegsed peatuspaigad. Rändeloenduse tulemusena (2014. a) oli Lahemaal maksimum loendussummaks 355 isendit, suurim parv loendati Natturi lahes. Väikeluige ohuteguriks on häirimine. Kui luik ei jõua kevadel piisavalt rasvavarusid koguda, võib pesitsus ebaõnnestuda.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Häirimine.

Administratiivmeede: rahvaürituste korraldamiseks nõusoleku andmisel arvestada rändlindude koondumiskohtadega, kust suunata üritused eemale.

2.1.5.1.12. Põldtsiitsitaja (*Emberiza hortulana*)

II kat, LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN – ohualdis (VU)

Põldtsiitsitaja on Eestis hajusalt levinud haudelind, peamiselt Lääne- ja Põhja-Eestis, sh ka Lahemaal. Väiksearvuline liik – Eestis 300–600 paari. Peamiselt põllumajandusmaastiku liik, kus põldude vahel ja teede ääres on hekiribasid. Sobilik on mitmekesiste kultuuridega põllumaastik, mitte suurte monokultuuride alad. 2014. a Lahemaal läbiviidud linnuinventuuri käigus loendati põldtsiitsitajaid neli paari. Põldtsiitsitajad asustavad lokaalselt Kahala järve ümbruse põllumaastikku. Liik on kaitstud läbi elupaikade säilitamise.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ PRIA toetus (tingimuseks on: põllumajandusmaal asuva puuderea, heki või üksiku puu lõikamine on keelatud lindude pesitsemise ja poegade üleskasvatamise ajal).

2.1.5.1.13. Laanerähn e kolmvarvas-rähn (*Picoides tridactylus*)

II kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohuväline (LC)

Laanerähn on üle Mandri-Eesti laialt levinud haudelind, kes eelistab pesitseda vanemates kuuse-segametsades. Laanerähni arvukust on Eestis hinnatud 2000–3000 paarini. Viimaste aastate rähniseire ja juhuvaatluste käigus on laane- e kolmvarvas-rähni märgatud Lahemaal üsna tihti, mis annab alust arvata, et liigile on siin soodsad elupaigatingimused. Samuti toetavad seda väidet ulatuslike laanerähni sobilike metsamassiivide olemasolu Lahemaa sihtkaitsevööndites. 2014. a loendusandmetel on hinnanguliselt Lahemaal pesitsemas 250–300 paari. Liik on kaitstud läbi elupaiga kaitse.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Palju sobivat elupaika sihtkaitsevööndites, kus metsaraiele on ranged piirangud.

- Vanade, pesitsuseks sobilike metsade raie piiranguvööndites.

Meede: metsateatisel soovitus jätta palju tüükaid, lamapuitu, säilikipuid, suuri ja sumud lehtpuid, sanitaarraiet võimalusel mitte teostada.

Meede: raiete kooskõlastamisel tuleb lähtuda piiranguvööndi metsade majandamise juhises toodud tingimustest.

2.1.5.1.14. Kanakull (*Accipiter gentilis*)

II kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohulähedane (NT)

Maailmas on kanakull üks levinumaid röövlind. Eestis on hinnanguliselt 300–500 paari kanakulle. Kanakullide arvukus on Eestis viimastel aastakümnetel järsult kaks korda vähenenud. Lahemaal on keskkonnaregistris registreeritud seitse kanakulli pesakohta. 2003. a linnustiku inventuuri andmetel on liiki leitud neljal pesitsusterritooriumil. Kui arvestada sobivate pesitsuskohtade rohkust, mahuks inventuuri koostajate hinnangul territooriumile pesitsema u 12 paari. Kanakulli jaoks on elulise tähtsusega vanade harvendamata metsamassiivide olemasolu. Liik on kaitstud läbi elupaikade kaitse. 2012.–2014. a on keskkonnaregistris andmeid kahe paari pesituse kohta, ülejäänud andmed on varasemast ajast. Viimati leiti Lahemaal uus kanakulli pesa 2014. a.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Pesakohad on säilinud soodsas seisundis ning vähemalt 2 paari pesitsevad.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Pesakohad on säilinud soodsas seisundis ning vähemalt 2 paari pesitsevad.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Osaliselt jäävad pesapaigad sihtkaitsevööndisse või Mõisaparkide piiranguvööndisse, kus uuendusraie on keelatud.

- Pesitsuseks sobilike metsamassiivide raie piiranguvööndites.

- Pesitsusaegne häirimine piiranguvööndis.

Meede: lähtuda piiranguvööndi metsade majandamise juhises toodud tingimustest.

2.1.5.1.15. Metsis e mõtus (*Tetrao urogallus*)

II kat; LiD I; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohualdis (VU)

Metsise elupaik hõlmab vanu loodusmetsi, kus metsa vanus on valdavalt 81–126 aastat. Mängupaigad jäävad rabade ümbruse männikuisse. Väljakujunenud mängupaiku kasutatakse aastakümneid. Elupaik on aastaläbi nii isas- kui emaslindudel u 3 km raadiuses ümber mängupaiga. Metsise arvukus Euroopas on vähenenud ning viinud mitmel pool lokaalse väljasuremiseni. 2009.–2012. a metsisemängude inventuuri põhjal on kukkede hinnanguline arvukus Eestis 1100–1200 isendit.

Lahemaale jääb seitse keskkonnaregistris registreeritud metsise elupaika, üheksa teadaolevat mängupaika ning juhuvaatlustena on metsiseid märgatud kogu kaitsealal. Uuemõisa kahes mängus on varasemaid teateid (1976/1978) 7–15 kuke kohta, Harametsas 8–10 kuke kohta, Elsijärvel 10–15 kuke kohta (tabel 3).

Tabel 3. Keskkonnaregistris registreeritud metsisemängud Lahemaal

Mäng	Aasta	Kukkede arv
Laviku	2000–2010	3–4
Uuemõisa 1, 2 ja 3	2010–2011	13
Laukasoo 4	2010	3
Oruveski	2010–2011	0–2
Harametsa	2010	4
Elsijärve	2010	5
Vergi	2010	3

Tabel 4. Metsisemängud Lahemaal

Mäng	Aasta	Kukkede arv		Asustatud
		Min arv	Max arv	
Vergi	2015	3	5	jah
Laviku	2015	2	3	jah
Laukasoo 4	2015	1	2	jah
Laukasoo S	2015	2	2	jah
Vainupea	2015	0	0	ei
Uuemõisa 2	2015	2	3	jah
Uuemõisa 1	2015	1	2	jah
Tõugu	2015	0	0	ei
Korjuse	2015	1	3	jah

Oruveski	2015	0	3	jah
Hara	2015	3	4	jah
Keikamäe	2015	0	0	jah
Elsijärve	2015	15	17	jah
Porgaste	2015	2	3	jah
Koljaku 1	2014	2	2	jah
Murksi	2014	3	4	jah
Kotka	2014	2	3	jah
Ojaäärse	2014	1	2	jah
Esku	2014	2	3	jah
Uuemõisa 4	2014	2	3	jah
Käsmu	2014	1	3	jah
Pärispea	2014	2	2	jah
Hara soo W	2014	0	0	ei
Hara soo E	2014	0	0	ei
KOKKU		59	81	22

Lahemaal on hulga potentsiaalseid metsise elu- ja mängupaiku, mida tõendavad ka ornitoloogide 2014. a linnuinventuuri käigus leitud uued mängukohad ning juhuvaatlused. Lahemaal on 2014.–2015. a seireandmetel asustatud mängu 22, teadaolevaid mängu 26, teadaolevaid ja potentsiaalseid mängukohti kokku u 30, kukkede arvukushinnang 60–80 (tabel 4). Valdavalt jäävad uued vaatlused sihtkaitsevööndisse, kuid nende mängude suurused tuleb edaspidi täpsustada. Mängude täpsustamisel tuleb piiritleda ümber nende pesakondade toitumisala ning uuema teabe alusel teha vajadusel hooldustöid toitumisala kvaliteedi hoidmiseks. Lahemaal on Eesti metsisemängude kohta üsna hea seis, kuigi varasemaga võrreldes on arvukus kaks korda langenud ning seetõttu vajab liigi seisund jälgimist. Peamiseks ohuteguriks metsisele Eestis on metsaraie ning elupaikade killustatus. Lahemaal jäävad metsisemängud sihtkaitsevööndisse ning on seetõttu raiete eest kaitstud.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis. Teadaolevate mängupaikade (26) säilimine koguarvukusega vähemalt 60 kukke.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis. Teadaolevate mängupaikade (26) säilimine koguarvukusega vähemalt 60 kukke.

Mõjutegurid ja meetmed

- + Kaitse-eesmärk: mängud asuvad sihtkaitsevööndis, kus on kehtestatud ajaline liikumispiirang.

- Kisklus.

Meede: väikekiskjate ja metssigade arvukuse reguleerimine.

2.1.5.1.16. Teder (*Tetrao tetrix tetrix*)

III kat; LiD II; KE – jah; LoA – ei; LiA – jah; EPN ohulähedane (NT)

Teder asustab üle kogu Eesti soid ja nende servakooslusi. Lahemaal on palju tedrele sobilikku elupaika. Eestis on hinnanguliselt 6 000 – 12 000 paari tetri. Arvukuse hinnang Lahemaal on 100–200 paari, sh 75–85 kukke, kus 75 on 2014. a loendatud kukkede arv. Lahemaal viidi 2014. a kevadel läbi tedreloendus, kus kõige arvukamalt loendati tedrekukki Haral (23–25) ja Laukasoo (26–32). Seni oli keskkonnaregistris registreeritud vaid üks tedre elupaik ning Lahemaa oli tedre tõenäoline pesitsuskoht. 2014. a inventuur näitas, et siin on kordades rohkem tetre.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Enamik tedremänge on sihtkaitsevööndis, kus majandustegevuse piirangud maandavad ka paljud liigile mõjuda võivatest ohtudest (lageraie, kuivendamine), või metsise mängualal.

- Kisklus.

Meede: väikekiskjate arvukuse reguleerimine.

2.1.6. Kalad

Rahvuspargi kaitsekorralduslikult olulised kalaliigid elutsevad nii jõgedes (harilik hink, harjus ja võldas) kui ka rannikumeres, suundudes jõgedesse üksnes kudemisperioodil (jõesilm ja lõhe). Kalad, kelle elupaiku Lahemaal kaitstakse, on harilik hink (*Cobitis taenia*), harilik võldas (*Cottus gobio*), jõesilm (*Lampetra fluviatilis*) ja lõhe (*Salmo salar*) – kõik nimetatud liigid kuuluvad loodusdirektiivi II lisasse (lõhe ja jõesilm ka V lisasse) ja on ühtlasi seatud ka Lahemaa loodusala kaitse-eesmärkideks.

2.1.6.1. Harilik hink (*Cobitis taenia*)

I kat; LoD II; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN ohulähedane (NT)

Hink (*Cobitis taenia*) esineb Eestis oma levila põhjapiiri lähedal. Hink eelistab selgeveelisi liivase või mudase põhjaga kohtasid, jõgedes peamiselt aeglase vooluga lõikusid, vanajõgesid. Üldiselt väldib hink kiirevoolulisi ja külmaveelisi veekogu osi, ent võib esineda nimetatud piirkondade

taimestikurohketel servaaladel. Võime toituda ja sigida vee madala hapnikusisalduse juures on võimaldanud hingul asustada ka elupaiku (nt eutroofsed jõelõigud, madalaveelised lahesopid), mis eutrofeerumise tõttu võivad olla muutunud elupaigana kõlbmatuks mitmetele teistele kalaliikidele.

Hinku leiab arvukalt Loobu jõe alamjooksul, kuna Loobu jõe kesk- ja ülemjooksul puuduvad talle sobilikud elutingimused. Püügisurve liigile on madal.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse, ohutegurid ja meetmed on toodud alapeatükis 2.2.4.1.

2.1.6.2. Harilik võldas (*Cottus gobio*)

I kat; LoD II; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN ohulähedane (NT)

Võldast (*Cottus gobio*) esineb nii magevetes (peamiselt jõgedes) kui ka meres. Võldas on tüüpiline põhjaeluviisiga kala, kes asustab veekogudes tavaliselt kivise põhjaga alasid. Ta võib esineda ka liivase ja kruusase põhjaga aladel, kus on piisavalt sobivaid varjupaiku (tühjad karbikojad, puurisu, suurtaimestik, kaldauurded jms). Suhteliselt kõrge hapnikunõudluse tõttu asustab võldas ainult neid veekogusid, kus vee hapnikusisaldus on püsivalt kõrge. Eestis on võldas tavaliseks asukaks vooluves, kus asustab peamiselt kärestikke ja kiire või mõõduka vooluga ritraalseid jõelõike. Vähem arvukalt võib esineda ka potamaalsetes jõelõikudes kivise, kruusase ja liivase põhjaga aladel.

Vooluveekogude puhul määravad nende kvaliteedi võldase elupaigana ära kaks põhilist kvaliteedielementi: hüdro-morfoloogiline kvaliteet (füüsiline kvaliteet, hüdroloogiline režiim ja tõkestamatus) ja vee kvaliteet. Liigi hea kaitseseisund on võimalik tagada vaid siis, kui mõlemad kvaliteedielemendid on heas seisundis.

Võldast leidub kogu Pudisoo jõgikonnas ning Valgejões kogu jõe ulatuses. TÜ EMI noodapüükide käigus on võldase esinemine registreeritud ka Käsnu lahes.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse, ohutegurid ja meetmed on toodud alapeatükis 2.2.4.1.

2.1.6.3. Jõesilm (*Lampetra fluviatilis*)

I kat; LoD I; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN ohulähedane (NT)

Jõesilm on siirdekala, kelle elutsükkel algab jões, kus koetud marjast kooruvad kaks nädalat pärast koorumist kollakasvalged vastsed, keda nimetatakse ka liivasonglasteks ning kes peituvad põhjasetesse, jäädes sinna 4–5 aastaks. Pärast vastsestaadiumi möödumist ning moonet rändavad jõesilmud merre, kus kasvatakse ning toitutakse 1–3 aastat. Jõesilm on parasiitse eluviisiga sõõrsuu. Merest tullakse jällegi jõkke kudema. Neile sobivad kudemiseks hapnikurikkad kivise-kruusase põhjaga jõed. Samuti on nad väga väärtuslikud püügikalad ning püügisurve neile on kõrge. Jõesilmu leidub Lahemaa rahvusparkis Pärlijões, Valgejões, Loobu jões, Võsu jões, Mustojas. Jõesilmu koelmualad ning noorjärkude elupaigad on säilinud neis jõgedes suudmest kuni esimese ületamatu rändetõkkeni.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse, ohutegurid ja meetmed on toodud alapeatükis 2.2.4.1.

2.1.6.4. Lõhe (*Salmo salar*)

I kat; LiD I; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN ohulähedane (NT)

Lõhe on anadroomne siirdekala, kes elab ja toitub meres, kuid sigimiseks tõuseb jõgedesse. Lõhele sobivad kudemiseks hapnikurikkad kivise-kruusase põhjaga jõelõigud. Samuti on lõhe väga väärtuslik püügikala ning püügisurve neile on eriti sigimisperiodil (hilissügis) kõrge. Lahemaal leidub lõhet Valgejões, Loobu jões, Mustojas. Kudemisalad ja noorjärkude elupaigad on säilinud neis jõgedes suudmest kuni esimese ületamatu rändetõkkeni.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Asurkond on säilinud, elupaigad on säilinud soodsas seisundis

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse, ohutegurid ja meetmed on toodud alapeatükis 2.2.4.1.

2.1.7. Kahepaiksed

Kahepaiksetest leidub Lahemaa rahvuspargis tähnikvesilikku (*Triturus vulgaris*), kes elab väikeveekogudes. Lahemaa rahvuspargist on teda leitud Ilumäel ning Muikes asuvatest tiikidest. Lisaks on kaitsealal teada järgmiste liikide esinemine: harilik kärnkonn (*Bufo bufo*), rohukonn (*Rana temporaria*), rabakonn (*Rana arvalis*), kes on rahvusvahelise tähtsusega liigid.

Kahepaikseid eraldi Lahemaa rahvuspargi kaitse-eesmärkideks ei ole, liikide kaitse tagatakse elupaikade kaitsega (tiikide hooldamine).

2.1.8. Selgrootud

Kirjandusülevaate (Luig, 2003) järgi on kaitsealal teada 1981 selgrootute liiki, kellest 51 võib pidada looduskaitsealalt oluliseks. Lahemaa rahvuspargi kaitse-eesmärgiks on seitsme selgrootu ja nende elupaikade kaitse.

Lahemaale jääb ainus teadaolev hariliku ebapärlikarbi (*Margaritifera margaritifera*) elupaik Eestis. Limustest on leitud veel vasakkeermene pisitigu (*Vertigo angustior*) ja paksukojaline jõekarpi (*Unio crassus*), liblikatest on esindatud suur-mosaiikliblikas (*Euphydryas maturna*) ja suur-kuldtiib (*Lycaena dispar*), kiilidest rohe-vesihobu (*Ophiogomphus cecilia*) ja suur-rabakiil (*Leucorrhinia pectoralis*).

Selgrootute rohkuse Lahemaal tagab elupaikade mitmekesisus, olulistest elupaikadest võib nimetada Lahemaa rannikuala ja jõgesid ning Kahala järve. Limustest elab Lahemaal I kaitsekategooriasse kuuluv ebapärlikarp, siin asub ainus liigi leiukoht Eestis. Paksukojalise jõekarpi elupaigaks Lahemaal on Valgejõgi, Loobu jõgi ja Mustoja. 2009. a välitöödel leiti Valgejõhest ainult surnud isendeid. Vasakkeermese pisiteo olemasolu on Lahemaal teada ühel rannaäärsel niidul. Suur-mosaiikliblika ja suur-kuldtiiva leidude kohta Lahemaal on andmeid napilt, kuid mõlemat liiki arvatakse Lahemaal leiduvat. Suur-kuldtiiba on leitud Palmse-Ojaäärsel kandis 1993. ja 2001. a. Suur-rabakiil elab valdavalt rabades, kuid nad asustavad ka Lahemaa tiike ja jõgesid. Rohe-vesihobu elupaigana on märgitud Valgejõgi ja Loobu jõgi, seirekohad on Porgaste luhal ja Nõmmeveskil (viimati seiratud 2009). Selgrootute inventuuriaruandes nimetatakse potentsiaalse elupaigana ka Pudisoo silla ümbrust.

2.1.8.1. Limused

2.1.8.1.1. Harilik ebapärlikarp (*Margaritifera margaritifera*)

I kat; LoD II; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN – äärmiselt ohustatud (CR)

Ebapärlikarbi elukäik koosneb erineva elupaiganõudlusega arengujärkudest: osaliselt või täielikult põhjasubstraadis elav ja filtreerijana toituv täiskasvanu staadium, veekogu põhjasubstraati kaevunult elav noorlooma staadium ja peremeesorganismi lõpustele kinnitunult elav vastsejärg. Seega peavad elupaigatingimused sobima kõikidele ebapärlikarbi arengujärkudele nagu ka tema peremeesorganismidele. Ebapärlikarp elab puhastes jahedaveelistes vooluveekogudes.

Ebapärlikarbi ainus leiukoht Eestis asub Lahemaal. Liigi seisundit seiratakse riikliku seireprogrammi käigus, seisund on väga halb.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaik ja populatsioon on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaik ja populatsioon on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Kobraste suur arvukus ja nende poolt tekitatud paisud.

Meede: kobraste arvukuse reguleerimine, paisude lõhkumine.

- Oma nooruse (esimesed 9 kuud) veedavad kolmnurgelise kujuga nn pihtvastsed forelli lõpuste küljes nugides, mistõttu on üheks ohuteguriks forellide arvukuse vähenemine jões.

Meede: jõe- ja meriforelli rändetingimuste parandamine jões ning kudemisalade kvaliteedi parandamine.

- Settereostus.

Meede: settekoormuse vähendamist tagavate rajatiste (puittarad) hooldamine, vajadusel settetaskute ehitamine jõeorgu.

2.1.8.1.2. Vasakkeermene pisitigu (*Vertigo angustior*)

III kat; LoD II; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN puuduliku andmestikuga (DD)

Vasakkeermese pisiteo elupaigaks on märgalad, peamiselt niisked rohumaad, sood, lehtmetsad. Lahemaal on teada liigi olemasolu ühel rannaäärsel niidul. Maismaalimuseid seiratakse Lahemaal Lahe seirejaamas. 2013. a oli Lahe seirealal erakordselt madal teoliikide arvukus, mis on selgitatav erakordselt kuiva suveperioodiga. 2013. a ei leitud üheski seirejaamas vasakkeermest pisitigu.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Jätkuv seire.

- Niitude võsastumine.

Meede: niitude hooldamine.

2.1.8.1.3. Paksukojaline jõekarp (Unio crassus)

II kat; LoD II; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN – ohulähedane (NT)

Liigi elupaigaks on selged, liivase või kruusase põhjaga keskmise- või kiirevoolulised veekogud. Keskkonnaregistris on elupaigaks märgitud Loobu jõgi ja Valgejõgi. 2009. a välitöödel leiti Valgejõest ainult surnud isendeid.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisus.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisus.

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse, ohutegurid ja meetmed on toodud alapeatükis 2.2.4.1.

2.1.8.2. Liblikad

2.1.8.2.1. Suur-mosaiikliblikas (Euphydryas maturna)

III kat; LoD II, IV; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN - puuduliku andmestikuga (DD)

Suur-mosaiikliblikas (*Euphydryas maturna*) on Eestis lokaalse levikuga, Euroopa mastaabis taanduv liik. Suur-mosaiikliblikad on väheliikuvad ja elavad väikeste kolooniatena üle Eesti. Suur-mosaiikliblikale sobivaks elupaigaks on puisniidud. Lennuaeg on juuni algusest juuli keskpaigani. Röövikud on sügisel saartel jt puuliikidel, kevadel kuslapuudel ja hiljem uuesti saartel. Andmed leidude kohta Lahemaal puuduvad.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse.

*2.1.8.2.2. Suur-kuldtiib (*Lycaena dispar*)*

III kat; LoD II, IV; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN ohuväline (LC)

Suur-kuldtiib (*Lycaena dispar*) on Eestis suhteliselt uus liblikaliik, esimest korda leiti see liik 1947. a Tartumaalt. Sellest ajast on suur-kuldtiib oma leviala Eestis pidevalt laiendanud. Suur-kuldtiivad elavad luhtadel, soistel niitudel ja veekogude kallastel, kus on piisavalt niiskust. Lennuaeg on juuni lõpust juuli keskpaigani. Soodsatel aastatel esineb ka teine põlvkond. Röövik toitub ja talvitub jõgioblikal jt oblikatel. Teda on leitud Palmse-Ojaäärse kandis 1993. ja 2001. a (täpsemad andmed puuduvad).

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse.

*2.1.8.2.3. Muud liblikad: Mustlaik-apollo (*Parnassius mnemosyne*)*

II kat; LoD IV; KE – ei; LoA – ei; LiA – ei; EPN – ohuväline (LC)

Mustlaik-apollo esineb Kirde- ja Kagu-Eestis. Esmapilgul meenutab mustlaik-apollo kapsa- või põualiblikat (valged tiivad mustade laikudega), kuid on neist siiski kergesti eristatav. Lahemaal viidi läbi vaatlusi 2009. ja 2010. a. Sobivaks elupaigaks on liigile jõeorud ja puisniidud; röövikud toituvad lõokannusel. Lahemaal on leiukohad teada mitmel pool jõeorgudes (kokku 15 leiukohta). Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse.

2.1.8.3. Kiililised

Lahemaal on registreeritud kõik viis Eestis kaitsealust III kaitsekategooria kiililiiki: suur-rabakiil (*Leucorhina pectoralis*), valgelaup-rabakiil (*L. albifrons*), hännak-rabakiil (*L. caudalis*), rohetondihobu (*Aeschna viridis*) ja rohe-vesihobu (*Ophiogomphus ceciliae*). Kõik on tõenäoliselt laiemalt levinud kui praegu teada. Rabakiilid (kõik loodusdirektiivi IV lisa liigid) elavad valdavalt rabades, kuid asustavad ka tiike ja jõgesid.

2.1.8.3.1. Rohe-vesihobu (*Ophiogomphus cecilia*)

III kat; LoD II, IV; KE – jah, LoA – jah; LiA – ei; EPN puuduliku andmestikuga (DD)

Rohe-vesihobu (*Ophiogomphus cecilia*) on keskmisest veidi suurem kiililiik, teistest vesihobudest eristatav eemalt üleni rohelisena näiva rindmiku järgi. Vastsed on sarnased hariliku vesihobu ning näps-vesihobu vastsetega, kes elavad eranditult puhta veega vooluveses, liivasel või õhukese mudakihiga kaetud põhjal. Valmikud elavad vooluvete lähedal, kiire vooluga puhtaveeliste ja hapnikurikaste ojade ja jõgede kallastel. Liigi peamised ohutegurid on sobivate elupaikade vähesus ning veekogude kaldajoone ja veetaseme muutmine.

Eestis on liik levinud paiguti ja vähearvuliselt. Peamised liigi teadaolevad asualad on Kagu-Eestis ja Lahemaal. Keskkonnaregistris on rohe-vesihobu elupaigana märgitud Valgejõgi ja Loobu jõgi, seirekohad on Porgaste luhal ja Nõmmeveskil (viimati seiratud 2009). Selgrootute inventuuriaruandes nimetatakse potentsiaalse elupaigana ka Pudisoo silla ümbrust.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Sigimisveekogud on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Sigimisveekogud on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse, ohutegurid ja meetmed on toodud alapeatükis 2.2.4.1.

2.1.8.3.2. Suur-rabakiil (*Leucorhina pectoralis*)

III kat; LoD II, IV; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN – puuduliku andmestikuga (DD)

Suur-rabakiil (*Leucorhina pectoralis*) elutseb taimestikurikaste tiikide, väikeste järvede ja vanajõgede läheduses. Sigimiseks sobivad veekogud peavad olema puhtaveelised ja kalavabad, mitmekesise ja mitte liialt tiheda taimestikuga. Eestis on kiilide levikut vähe uuritud ning suur-rabakiili leiu kohta on vähe teada, kuid liiki leidub nii Euroopas kui ka Eestis üksnes vähestes piirkondades. Tegu on elupaikade suhtes nõudliku liigiga, kelle vastsete leidumine väikeveekogus

annab märku selle mitmekesisest elustikust. Peamised ohutegurid on sobivate elupaikade (väikeveekogud) vähesus ja kinnikasvamine. Suur oht on ka sobivate elukohtade hõivamine rabakiili vastsetest ja munadest toituvate kalade poolt. Suur-rabakiil elab valdavalt rabades, ent Lahemaal on leitud ka tiikides ja jõgedes.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Sigimisveekogud on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Sigimisveekogud on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse.

*2.1.8.3.3. Muud kiililised: Rohe-tondihobu (*Aeschna viridis*)*

III kat; LoD II, IV; KE – ei; LoA – ei; LiA – ei; EPN puuduliku andmestikuga (DD)

Rohe-tondihobu on loodusdirektiivi IV lisa liik. Tema sigimisveekoguks on taimestikurikkad veekogud ja tiigid, eriti need, kus kasvab vesikarikas – väga spetsiifiline elupaigaeelistus, kerge kaardistada, kuna vesikarikas on kergesti äratuntav ja märgatav, kuid samas vähelevinud taim. Lahemaalt leiti rohe-tondihobu vastseid 2010. a Valgejões. Eestis on teada kolm levikupiirkonda. Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse.

2.1.8.4. Mardikad

Kaitsealuseid mardikaid ei ole Lahemaal teada. Tähelepanu väärib Eestis väga haruldane liik *Nothorhina punctata* (eestikeelse nimeta). Liigile on omane väga spetsiifiline elupaik: vanad männid, mis on päikesele avatud. 2009. a leiti Lahemaalt mitmeid potentsiaalseid elupaiku, kuid kõik jäljed olid vanad. See tähendab, et liik on kas hävinud või väga haruldane.

*2.1.8.5. Kimalased (*Bombus* spp.)*

Kimalased omavad tähtsust tolmeldajatena, seetõttu on Eestis võetud kaitse alla 18 kimalaseliiki (kõik III kaitsekategoorias). Lahemaal on leitud neist 12: kivi-, põld-, maa-, hall, niidu-, ristiku-, nõmme-, soro-, Schrencki, tume ja metsakimalane. Liikide määramine on üsna keeruline. Liike kaitstakse läbi elupaikade kaitse.

*2.1.8.6. Kuklased (*Formica* spp.)*

Kuklased omavad suurt tähtsust metsaökosüsteemis, seetõttu on seitse liiki võetud kaitse alla. Lahemaa metsades leidub arvukalt kuklaste pesi, kuid neid ei ole täpselt kaardistatud. 2006. a tehti laanekuklaste (*F. aquilonia*) asurkondade seirealad Mustoja ja Vainupea lähedal; hiljem ei ole seal

seiret tehtud. 2009. a välitöödel registreeriti veel kolm liiki: aru- (*F. rufa*), palu- (*F. polycтена*) ja liivakuklane (*F. pratensis*). Kuklasi kaitstakse läbi elupaiga kaitse.

Juhul kui kuklased ehitavad pesa inimasustuse vahetusse lähedusse (majja, kuuri vmt), tuleb vajadusel tegutseda vastavalt kuklasepesade ümberasustamise juhendile. Juhul kui kuklasepesad jäävad ette kavandatavatele ehitustöödele (sh teede jm kommunikatsioonide ehitus), tuleb otsida alternatiivseid lahendusi või kui see ei ole võimalik, tegutseda vastavalt kuklasepesade ümberasustamise juhendile.

2.1.9. Imetajad

Kaitsealustest imetajaliikidest on Lahemaa rahvuspargi kaitse-eesmärgiks seatud tiigilendlane (*Myotis dasycneme*) ja saarmas (*Lutra lutra*). Lahemaa rahvuspargis on II kaitsekategooria liikidest esindatud mitmed käsitiivalised, III kaitsekategooria liikidest on esindatud kasetriibik (*Sicista betulina*) ja saarmas (*Lutra lutra*), võimalikud juhukülalised on ahm (*Gulo gulo*) ja pringel (*Phocoena phocoena*). I kaitsekategooriasse kuuluva Euroopa naaritsa (*Mustela lutreola*) ning lendorava (*Pteromys volans*) asurkonnad on tõenäoliselt hävinud. Varem Lahemaa imetajate liiginimekirjas olnud lendorava leiukohad jäävad praegustest rahvuspargi piiridest välja Ohepalu looduskaitsealale. Kuna viimasel aastakümnel pole imetajate liigilise koosseisu põhjalikku inventuuri toimunud, siis pole muudatused liiginimestikus, sh uute liikide leiud, välistatud. Puuduvad täpsemad andmed ka pisiimetajate (hamsterlased, hiirlased, karihiirlased) ning siillaste kohta.

Jahiseaduse alusel jahihiulukite hulka kuuluvatest imetajatest on Lahemaa rahvuspargis arvukamalt esindatud hirvlastest metskits ja põder, samuti meie ainus sigalane mets siga. 2010. ja 2011. a loendustulemuste põhjal elas Lahemaa rahvuspargis u 600 metskitse, põdra ja metsseale talvist arvukust hinnati u 200 isendile. 2014. a arvukuse hinnang on põdrale ning metsseale sama Metskitsede arvukus on aga langenud nii Lahemaal kui ka üle Eesti 2010. ja 2011. a lumerohkete talvede tõttu. Metskitsi on hinnanguliselt 2014. a 345. Kopro hinnanguline arvukus Lahemaal on 144.

Suurkiskjaist karu ja ilvese arvukuseks on Lahemaa rahvuspargis hinnanguliselt 10–15 isendit. Karu arvukus on pigem tõusuteel, sest karu on väga kohanemisvõimeline ja laiendamas levikut kogu Eestis. Ilves on Lahemaa rahvuspargis küllalt tavaline olnud läbi aegade, kuid hetkel on arvukus Eestis pigem langusteel. Hunte on rahvusparki sattunud pärast 1990ndate tippaega ja Lahemaa rahvuspargi piiride tunduvat ahenemist 1997. a lõuna- ja idapoolseilt aladelt vaid ajuti. Varem seevastu täheldati siin ka püsivamat hundiasustust ja pesakondade esinemist, hundi vaatlusi oli Suurekõrve, Laukasoo, Vila, Vihula ja muudest piirkondadest. Praegu teadaolevat hundi püsiasurkonda Lahemaal ei ole.

1990ndail arvati Lahemaa rahvusparki territoorium tervikuna kaitsealana jahimaa hulgest välja, 2004. a jahiseaduse alusel aga jäävad rahvusparki piiranguvööndid jahimaa hulka. 2010. a polnud Lahemaa rahvuspark erinevalt mitmetest uuematest kaitsealadest naaberjahipiirkondadega liidetud. See on võimaldanud järjekindlamalt kui mujal järgida printsiipi, et rahvuspark kaitsealana ei paku mitte jahipidamise võimalust, vaid kasutab kaitse-eesmärkide täitmise piires jahimeeste abi ulukite arvukuse reguleerimisel. Siin on kätketud põhimõtteline erinevus tavapärasest jahipidamisest kui hobitegevusest, samuti jahimajandusest tulu saamise eesmärgil. 25.04.2014 moodustati Keskkonnaameti peadirektori käskkirjaga Lääne- ja Ida-Lahemaa jahipiirkonnad. 2013. a on Eestis ka uus jahiseadus, mille alusel väikeulukite küttimise üle otsustab maaomanik.

Kaitsekorralduslikult on lisaks kaitsealustele liikidele olulised need ulukid, kelle suur arvukus võib hakata negatiivselt mõjutama teiste kaitsealuste liikide arvukust, halvendada metsakoosluste kui elupaikade seisundit või muul viisil takistada kaitse-eesmärkide saavutamist. Suurima keskkonnamõjuga imetajaliikideks võib pidada kobrast, põtra ja mets siga. Väikekiskjate puhul on oluline silmas pidada nende koosmõju saakloomadele. Metssea, rebase, kähriku ja metsnugise arvukusest ja koosmõjust sõltub otseselt näiteks maaspesitsevate lindude elumus ja püasurkondade säilimine. Kõigi looduslike vaenlaste rohkus aga on üks olulisemaid tegureid nt hall- ja valgejänese pikaajalises madalseisus mitte ainult Lahemaal. Põder võib seevastu tekitada ulatuslikke kahjustusi metsanoorendikes. Kõige probleemsemaks liigiks on viimastel aastatel saanud kobras, kelle poolt Pärlijõe jõgikonna asustamine ja sellega kaasnev negatiivne keskkonnamõju veerežiimi muutmise läbi on seadnud väga tõsisesse ohtu I kaitsekategooria liigi, ebapärlikarbi elupaigad ja eksistentsi. Vajaduse ilmnemisel ja probleemide ennetamiseks tuleb nende liikide arvukust reguleerida inimesel. Peamiseks inimese sekkumise põhjuseks on asjaolu, et nende saakloomaliikide arvukust piiravate tegurite, sh looduslike vaenlaste mõju pole piisav. Seda tuleb silmas pidada sõralistest põdra ja metssea, kiskjaist rebase ja kähriku, närilistest kopra puhul. Isendite kõrvaldamisel asurkondadest püütakse järele aimata looduslikku valikut, jättes tugevamaile võimaluse anda rohkem järglasi.

2.1.9.1. Saarmas (*Lutra lutra*)

III kat; LoD II; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN – ohuväline (LC)

Saarmas (*Lutra lutra*) on poolveeline imetaja, kelle miinimumarvukus on käesoleval ajal 1000 – 1 200 isendit. Eestis asustab saarmas kõiki siseveekogusid ja rannikumerd. Saarma põhielupaikadeks on suuremad jõed ja järved, kuid ta liigub ka mööda väga väikeseid kraave ja ojasid. Kaldasse uuristab ta uru, mille suue avaneb vee alla. Järsu kalda asemel sobib ka risune kallas, kuhu saab samuti varjulisi urge uuristada. Kui tingimused on soodsad, siis on saarma territooriumiks 2–6 km jõelõik. Ta eelistab sügavate hauakohtade ja karestikega jõgesid, mis on aasta läbi jäävabad. Lahemaal võib pidada liigi seisundit heaks, sest siin on saarmale piisavalt toidubaasi ja elupaigaks sobivaid jõgesid, näiteks Valgejõgi, Loobu ja Pudisoo jõgi.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

Liigi kaitse tagatakse läbi elupaiga kaitse.

2.1.9.2. Käsiivalised. Tiigilendlane (*Myotis dasycneme*)

II kat; LoD II; KE – jah; LoA – jah; LiA – ei; EPN – ohulähedane (NT)

Käsiivalisi on kaitsealal registreeritud kaheksa liiki – Nattereri (*Myotis nattereri*), tõmmu- (*Myotis brandtii*), tiigi- (*Myotis dasycneme*) ja veelendlane (*Myotis daubentoni*), põhja- (*Eptesicus nilssonii*) ja pargi-nahkhiir (*Pipistrellus nathusii*), suurvidevlane (*Nyctalus noctula*), suurkõrv (*Plecotus auritus*). Kaitse-eesmärgiks on seatud tiigilendlase ja tema elupaikade kaitse. Liikide seisundit võib kaitsealal pidada heaks. Siin on piisavalt elu- ja toitumispaigaks sobivaid kohti. Päevaste varjupaikadena kasutatakse puuõõnsusi, kirikutorne, pööninguid, pesakaste, sillaehitisi jm varjupaiku. Talvitumispaikadeks on koopad ja keldrid, kus on stabiilne temperatuur ning kõrge õhuniiskus. Juhuvaatluste käigus võib välja tulla ka teiste käsiivaliste liikide esinemine.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigad ja talvitumiskohad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigad ja talvitumiskohad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

- Talvitumiskohtade ja suviste pesitsuspaikade hävimine.

Administratiivmeede: säilitada teadaolevad talvituskohad ning suvised pesitsuskohad. Nahkhiirte talvituspaikades vältida vanade keldrite kinnimüürimist ning restaureerimise puhul jälgida liigieksperti poolt antud juhiseid. Suvistes elupaikades vältida vanade õõnsuste ja pragudega puude raieid.

2.2. Kooslused

2.2.1. Metsad

Lahemaa rahvuspargi metsades on inventeeritud olulisi metsaelupaigatüüpe, mis kvalifitseeruvad sageli ka Euroopas väärtustatud elupaikadeks. Lahemaale jääb palju erinevaid loodusdirektiivi metsaelupaigatüüpe: vanad loodusmetsad (9010*), vanad laialehised metsad (9020*), rohunditerikkad kuusikud (9050), okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel (9060), puiskarjamaad (9070), soostuvad ja soo-lehtmetsad (9080*), rusukallete ja jäärakute metsad e pangametsad (9180*), siirdesoo- ja rabametsad (91D0*), lammi-lodumetsad (91E0*), laialehised lammimetsad (91F0, ei ole kaitse-eesmärgiks) ja metsastunud luited (2180).

Mets hõlmab Lahemaa rahvuspargist u 35 000 ha, millest u $\frac{2}{3}$ jääb majandatavatesse piiranguvöönditesse. Väärtuslikumad metsaalad on tsoneeritud rangeima kaitsekorruga reservaatidesse ja sihtkaitsevöönditesse, kus metsi ei majandata. Reservaatide ja sihtkaitsevööndi aladel on inventeeritud üle 8000 ha metsaelupaigatüüpe, millest üle 6000 ha moodustavad vanad loodusmetsad. Peaaegu 1200 ha leidub ka siirdesoo- ja rabametsi, 540 ha soostuvaid ja soo-lehtmetsi ja 150 ha rohunditerikkaid kuusikuid. Lammi- ja lodumetsi, okasmetsi oosidel, pangametsi, vanu laialehiseid metsi ja puiskarjamaid leidub väga väikestel aladel. Reservaatide alale jääb kokku natuke üle 100 ha vanu loodusmetsi, soostuvaid ja soo-lehtmetsi ning väikesel alal ka rohunditerikkaid kuusikuid. Väikeste fragmentidena leidub metsaelupaiku ka piiranguvööndi aladel.

Euroopa Komisjonile esitatud loodusdirektiivi metsaelupaigatüübid, nende pindalad ja esinduslikkus on esitatud tabelis 5. Samuti on tabelis kajastatud seda, kui suures mahus on nimetatud elupaiku Lahemaal kaardistatud ja tsoneeritud rangema kaitsekorruga vöönditesse, kus on tagatud elupaikade säilimine looduslikuna. Loodusdirektiivi elupaigatüüpide kaardikiht vajab kontrollimist. Eelkõige tuleb üle vaadata need andmed, mis ei ole hõlmatud 2010. a inventuuriga (nt osade piiranguvööndite metsaelupaigatüübid, kus võib olla teostatud uuendusraieid) või mis 2010. a inventuuri kohaselt ei ole elupaigatüübiks määratud (aladel, kus 2010. a teostati metsaelupaigatüüpide inventuur).

Tabel 5. Euroopa Komisjonile (EK) esitatud loodusdirektiivi metsaelupaigatüüpide pindalad ja esinduslikkused Lahemaal (Natura 2000 andmebaas, 2015, kaardistatud elupaigatüübid, 2015)

Elupaigatüüp ¹	EK esitatud elupaigatüübi pindala (pindala/ha)	Esinduslikkus (A-C)	Kaardistatud elupaigad (pindala/ha ja esinduslikkus/A-D ²)	Elupaigad loodusreservaatides või sihtkaitsevööndites (pindala/ha)
9010* - vanad loodumetsad	7726	A	9574,3 A-D	7486,6
9020* - vanad laialehised metsad	45,9	B	44,4 B-D	4,3
9050 – rohunditerikkad kuusikud	11,2	C	223,9 A-D	223,9
9060 – okasmetsad oosidel			13,7 A-B	13,7
9070 - puiskarjamaad	34,6	C	80,8 A-D	0
9080* - soostuvad ja soo-lehtmetsad	3731	A	3560,5 A-D	1061,2
9180* - pangametsad	27,4	A	28,0 A, C	15,0
91D0* - siirdesoo ja rabametsad	1565	A	2636,0 A-D	1712,0
91E0* - lammlodumetsad	53,4	C	48,7 A-D	7,8
91F0 – laialehised lammimetsad			1,8 määramata	1,8
2180 – metsastunud luited	744,4	A	663,7 A-C	422,4

¹ Kuna puiskarjamaad (9070) on poollooduslikud kooslused, käsitletakse neid niitude peatükis

² A – väga esinduslik; B – esinduslik; C – keskmine, arvestatav esinduslikkus; D – esinduslikkust üldjuhul ei märgita looduses. See tähendab, et elupaik esineb Natura alal mitteolulisel määral (liiga väikse pindalaga, et suudaks elupaigana säilida ja toimida). D väärtus antakse välitöödel juhul, kui looduses esineb rahuldava struktuuriga, kuid maastikus fragmendina paiknev elupaigalaik, mille elustiku igakülgset kaitset ei ole tema väikese pindala tõttu võimalik tagada.

Elupaigatüüp ¹	EK esitatud elupaigatüübi pindala (pindala/ha)	Esinduslikkus (A-C)	Kaardistatud elupaigad (pindala/ha ja esinduslikkus/A-D ²)	Elupaigad loodusreservaatides või sihtkaitsevööndites (pindala/ha)
2190 – luidetevahelised niisked nõod	0,7	C	3,4 B-C	3,4
Kokku	13 194,5	A-C	16879,2 A-D	10952,1

Reservaatides ja sihtkaitsevööndites on majandustegevus keelatud, mistõttu pikas perspektiivis arenevad sealsed metsad (kokku u 14 000 ha metsamaad) elupaigatüüpidele vastavateks. Mitmed väärtuslikud elupaigad asuvad killustatult ja väikeste fragmentidena piiranguvööndis, kus piiratakse vastavalt kaitse-eesmärgile uuendusraieid ning säilitatakse raiete käigus erinevaid loodusliku mitmekesisuse elemente. Seetõttu on ka piiranguvööndi metsad liigirikkamad kui majandusmetsad väljaspool kaitseala. Seega, kui arvestada ka sihtkaitsevöönditesse ja reservaatidesse jääva taastuva metsaalaga ning roteeruvate elupaigatüübilaiudega piiranguvööndites, on loodusdirektiivi metsaelupaigatüüpide kaitse rahvusparkis pikemas perspektiivis piisaval pindalal tagatud.

2.2.1.1. Vanad loodumetsad (9010*)

KE – jah; LoA - jah

Elupaigatüüp hõlmab looduslikke vanu metsi, aga ka looduslike häiringute aladele uuenevaid igas vanuseastmes puistuid. Looduslikud vanad metsad esindavad vähese inimõjuga või üldse igasuguse inimõjuta tasakaalulisi kooslusi ehk siis suksessioonirea hiliseid staadiume. Metsad on kindlasti maastikuliselt järjepidevad.

Vanad loodumetsad on levinud üle Lahemaa ning suuremad massiivid jäävad järgmistesse sihtkaitsevöönditesse: Kõrve (911 ha, millest A-esinduslikkusega on hinnatud metsi 64,2 ha-l, B-esinduslikkusega 453,7 ha-l ja C-esinduslikkusega 393,2 ha-l), Suurekõrve (879 ha, millest A-esinduslikkusega on 57,4 ha, B-esinduslikkusega 474,1 ha, C-esinduslikkusega 338,9 ha ja D-esinduslikkusega 8,9 ha), Valgejõe-Laukasoo (549 ha, millest A-esinduslikkusega metsad kasvavad väikeste fragmentidena vööndi lääneosas 34 ha-l, B-esinduslikkusega metsad üle kogu ala 330,3 ha-l ja C-esinduslikkusega metsad vööndi peamiselt piiranguvööndiga piirnevatel äärealadel 183,3 ha-l, lisaks on 1,5 ha suurune ala hinnatud D-esinduslikkusega), Palganeeme (504 ha, millest A-esinduslikkusega on vaid 2,4 ha suurune ala. B-esinduslikkusega vanu loodumetsi on 251,7 ha-l ja C-esinduslikkusega metsi 250,1 ha-l), Oruveski (290 ha, A-esinduslikkusega vanad loodumetsad kasvavad vööndi ida- ja lääneosas vaid 7,2 ha-l, B-esinduslikkusega metsad kogu alal 126,7 ha-l ja C-esinduslikkusega metsad 156 ha-l) ja Kotka (234 ha, millest A-esinduslikkusega metsad kasvavad 9 ha-l, B-esinduslikkusega metsad 83,8 ha-l ja C-esinduslikkusega metsad 141,5 ha-l, vanu loodumetsi leidub hajusalt kogu alal).

Kokku on elupaigatüüpi kaardiandmetel 9574,3 ha, sh reservaatides ja sihtkaitsevööndites 7486,6 ha. Eesmärgid seatakse metsaelupaigatüübi osas pikaajaliselt Natura 2000 standardandmebaasis märgitud ulatuses ning kaitsekorraldusperioodil sihtkaitsevööndites ja reservaatides märgitud ulatuses. Ajapikku sihtkaitsevööndites paiknevate metsade väärtus suureneb, mistõttu pikemas perspektiivis on Natura 2000 standardandmebaasis märgitud ulatuses eesmärgid täidetavad.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Vanad loodusmetsad on säilinud 7726 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Vanad loodusmetsad on säilinud sihtkaitsevööndites ja reservaatides 7486,6 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Suurem osa koosluse levikualast on tzoneeritud sihtkaitsevööndisse või reservaat, kus kaitsekord tagab nende looduslikuna säilimise.

- Kuivendamine.

Meede: olemasolevate kuivendussüsteemide hooldamisest hoidumine, lubatud on teega piirnevate kraavide hoiutööd.

2.2.1.2. Vanad laialehised metsad (9020*)

KE – jah; LoA - jah

Vanad laialehised metsad kasvavad kõige parema troofsusega ning kogu aasta jooksul veega hästi varustatud karbonaadirikastel muldadel. Vanadele salumetsadele on iseloomulik lopsakas alustaimestu, avatud häilude ja tihedamate metsaosade vaheldumine, erinevate kooreomadustega puuliikide esinemine, tüügaste ja lamapuidu rohkus. Sellesse elupaika kuuluvad kõik vanad salumetsad, mille puurindes moodustavad laialehised puuliigid vähemalt 50%.

Vanad laialehised metsad on haruldane elupaigatüüp, mis levib Lahemaal võrdlemisi väikeste laikudena piiranguvööndis. Elupaigatüüpi on kaardiandmetel kokku 40,5 ha, suurem osa sellest jääb Lahemaa piiranguvööndisse. Vanu laialehiseid metsi võib leida näiteks Valgejõe kallastel, Tsitres, Kolgas, Jumindal ja Lohjal. Eesmärgid seatakse metsaelupaigatüübile kogu selle leviku ulatuses, pikaajaliselt Natura 2000 standardandmebaasi kantud ulatuses, kuna tegu on Lahemaal väheesineva elupaigatüübiga. Ajapikku võib seda elupaika juurde tekkida teise elupaigatüübi (9050) arvelt.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Vanad laialehised metsad on säilinud 46 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Vanad laialehised metsad on säilinud 40,5 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Ranna ja kalda piiranguvööndis, kuhu jääb mitmeid elupaigatüübilaike, on uuendusraie keelatud.

- Piiranguvööndis laialehiste puuliikide ja vanade, suurte (sh surnud) puude väljaraie.

Administratiivmeede: piiranguvööndis metsateatise menetlemisel tingimuste seadmine lähtuvalt kaitse-eesmärgist: laialehiste puuliikide säilitamine, nende valgustingimuste parandamine, surnud ja lamapuidu osaline (suuremad puud) säilitamine.

2.2.1.3. Rohunditerikkaid kuusikuid (9050)

KE – jah; LoA - jah

Rohunditerikkad kuusikud on hariliku kuuse enamusega eakad ja rohkete looduselementidega puistud, mis kasvavad viljakamatel kasvukohtadel. Kuusega kaasnevad sageli laialehised liigid. Rohurindes esinevad kõrgekasvulised lopsakad saluained või kõrrelised ja sõnajalad (soovikumetsades).

Rohunditerikkad kuusikud on Lahemaal registreeritud väga vähesel määral ning seega ei saa siinkohal suurtest massiividest rääkida. Elupaigatüüp paikneb kaitsealal kildudena, kaardiandmetel on seda kokku 223,9 ha, millest kõik sihtkaitsevööndis ja reservaadis. Suurim elupaik (94 ha, millest A-esinduslikkusega on 60,4 ha, B-esinduslikkusega 32 ha ja C-esinduslikkusega 1,5 ha) on kaardistatud Kõrve sihtkaitsevööndis. Mujal võib antud elupaigatüüpi väiksemate laikudena leida näiteks Ilumäel, Lahel, Erus ja Kolgas. Eesmärgid seatakse elupaigatüübile kogu selle leviku ulatuses, kuna kaitsekord tagab nende kaitse.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Rohundirikkad kuusikud on säilinud 223,9 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Rohunditerikkad kuusikud on säilinud 223,9 ha esinduslikkusega C.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Elupaigatüübile vastavad metsad on tzoneeritud sihtkaitsevööndisse ja reservaati, kus kaitsekord tagab nende säilimise looduslikuna.

2.2.1.4. Okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel (9060)

KE – jah; LoA – ei

Okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel (sürjametsad) on Euroopas haruldased, kuna on levinud kitsal alal boreaalses piirkonnas, peamiselt Soomes ja Rootsis. Eestis on okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel mandrijäätekkelistel oosistikel tüüpiliseks metsatüübiks.

Lahemaal on okasmetsi oosidel ja moreenikuhjatistel inventeeritud 13,7 ha, kogu ulatuses sihtkaitsevööndis. Metsaelupaigatüüp on levinud peamiselt Koolimäe (3,4 ha esinduslikkusega B) ja Suurekõrve (4,7 ha ulatuses esinduslikkusega on A) sihtkaitsevööndis.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel kuusikud on säilinud 13,7 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel on säilinud 13,7 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Elupaigatüübile vastavad metsad on tzoneeritud sihtkaitsevööndisse ja reservaati, kus kaitsekord tagab nende säilimise looduslikuna.

2.2.1.5. Soostuvad ja soo-lehtmetsad (9080*)

KE – jah; LoA – jah

Soostuvad ja soo-lehtmetsad on soostuvad, vähemalt keskealised järjepidevad madalsoo- ja lodulehtmetsad tasandikel, laugetes nõgudes või nõlvade jalamil, kus põhjavesi on maapinna lähedal. Põhjavee tase on muutuv: kevaditi ulatub põhjavesi sageli maapinnani, suvel on põhjavee tase sügavamal.

Soostuvad ja soo-lehtmetsad on levinud niiskemates kasvukohtades üle Lahemaa. Kokku on kaardiandmetel seda elupaigatüüpi 3560,5 ha, millest sihtkaitsevöönditesse ja reservaatidesse jääb 1061,2 ha. Suuremad massiivid paiknevad Kõrve (139 ha, millest esinduslikkusega A on metsi 33 ha-l, esinduslikkusega B 72,6 ha-l ja esinduslikkusega C 33,7 ha-l), Loisu (88 ha, millest 3,1 ha on esinduslikkusega A, 61,8 ha esinduslikkusega B ja 23,4 ha esinduslikkusega C), Valgejõe-Laukasoo (88 ha, A-esinduslikkusega metsi kasvab 17,5 ha-l, B-esinduslikkusega metsi 43,2 ha-l ja C-esinduslikkusega metsi 26,8 ha-l) ja Suurekõrve sihtkaitsevööndis (43,5 ha, millest B-esinduslikkusega on 23,9 ha ja C-esinduslikkusega 11,4 ha).

Eesmärgid seatakse metsaelupaigatüübi osas pikaajaliselt Natura 2000 standardandmebaasis märgitud ulatuses ning kaitsekorraldusperioodil sihtkaitsevööndites ja reservaatides märgitud ulatuses. Ajapikku sihtkaitsevööndites paiknevate metsade väärtus suureneb (varasemalt kraavitatud aladel loodusliku veerežiimi taastamisel või taastumisel suureneb märgade metsade osakaal – täpsemalt on kuivendamisest rikutud alad toodud alapeatükkides 4.1.1.5 ja 4.1.1.16). Kaitsekorraldusperioodil korrastatakse elupaigatüübi andmestik ning vajadusel korrigeeritakse Natura 2000 standardandmebaasis märgitud elupaigatüübi leviku ulatust ja pikaajalist kaitseeesmärki.taastumisel suureneb märgade metsade osakaal).

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk
Soostuvad ja soo-lehtmetsad on säilinud 3731 ha esinduslikkusega A.
- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk
Soostuvad ja soo-lehtmetsad on säilinud 1061,2 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

- Kuivendamine (sihtkaitsevööndis paiknevad vanad kuivenduskraavid).

Administratiivmeede: sihtkaitsevööndis olemasolevate kuivendussüsteemide hooldamisest hoidumine, lubatud on teega piirnevate kraavide hoiutööd.

2.2.1.6. Siirdesoo- ja rabametsad (91D0*)

KE – jah; LoA - jah

Selle elupaigatüübi puhul on tegemist vähemalt 80-aastaste puudega või erivanuselise puurindega siirdesoo- ja rabametsadega, mille puistu tagavara on vähemalt 100 tm/ha, või mille liituvus on üle 0,3 ja keskmine kõrgus enam kui 4 m, turbakihi tusedus on üle 30 cm. Siirdesoo- ja rabametsad asuvad peamiselt suuremate soode ümbruses.

Kokku on elupaigatüüpi kaardiandmetel 2636,0 ha, millest sihtkaitsevööndites ja reservaatides 1712,0. Lahemaal paiknevad suuremad massiivid Suurekõrve (510 ha, millest A-esinduslikkusega 18 ha, B-esinduslikkusega 290,3 ha, C-esinduslikkusega 199,7 ha ja D-esinduslikkusega 2,6 ha) ja Valgejõe-Laukasoo sihtkaitsevööndis (253 ha, millest A-esinduslikkusega on 34,7 ha, B-esinduslikkusega 158,4 ha, C-esinduslikkusega 44 ha ja D-esinduslikkusega 16,5 ha).

Eesmärgid seatakse elupaigatüübi sihtkaitsevööndites ja reservaatides leviku ulatuses.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk
Siirdesoo- ja rabametsi on säilinud 1712,0 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Siirdesoo- ja rabametsi on säilinud 1712,0 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

- Kuivendamine (sihtkaitsevööndis paiknevad vanad kuivenduskraavid).

Administratiivmeede: sihtkaitsevööndis olemasolevate kuivendussüsteemide hooldamisest hoidumine, lubatud on teega piirnevate kraavide hoiutööd.

2.2.1.7. Lammi-lodumetsad (91E0*)

KE – jah; LoA - jah

Lammimetsad on üleujutusala metsad, mis kasvavad kihilistel, tulvavete poolt kohale kantud ainese setetel jõe- ja ojalammidel, samuti madalatel järveäärsetel aladel. Muldadeks on erineva sügavusega lammi-madalsoomullad. Alluviaalsete setete түsedus võib olla 1 m ja rohkemgi, kusjuures orgaanilise aine poolest rikkamad kihid vahelduvad vaesematega. Lammimetsade ökoloogiline seisund, liigiline koosseis ja struktuur oleneb sellest, millises lammiterrassi osas mets kasvab.

Lahemaal asuvad lammi-lodumetsad väikeste siiludena suuremate jõgede kallastel, kokku on neid kaardiandmetel 48,7 ha, millest sihtkaitsevööndites ja reservaatides 7,8 ha. Rohkem on seda elupaigatüüpi registreeritud Merinõmme sihtkaitsevööndis (1,1 ha esinduslikkusega C).

Eesmärgid seatakse metsaelupaigatüübi osas pikaajaliselt Natura 2000 standardandmebaasis märgitud ulatuses ning kaitsekorraldusperioodil praegu levinud ulatuses.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Lammi-lodumetsi on säilinud 53,4 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Lammi-lodumetsi on säilinud 48,7 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Loodusliku veerežiimi muutmine on keelatud.

+ Kalda piiranguvööndis on uuendusraie keelatud.

2.2.1.8. Pangametsad (9180*)

KE – jah; LoA - jah

Pangametsad on Eestis klindialustel rusukalletel levinud metsad, kus sagedamini esinevad puuliigid on harilik saar, harilik vaher, jalakas, harilik pärn, sanglepp, arukask, harvem lisanduvad tamm ja

üksikud kuused. Looduslike häiringute esinemise kohtades võib mets olla noor või koosneda kaskedest ning hallidest leppadest.

Pangametsad asuvad peamiselt Muuksi ja Tsitre klindinõlval Muuksi piiranguvööndis u 13 hektaril. Väikeste fragmentidena leidub elupaigatüüpi ka mujal, peamiselt jõgede kallastel paepaljandite jalamil. Kaardiandmetel on seda elupaigatüüpi kokku 28,0 ha, millest sihtkaitsevööndis ja reservaadis 15, ha. Valdav osa elupaigatüübist on määratud A-esinduslikkusega.

Eesmärgid seatakse metsaelupaigatüübi osas Natura 2000 standardandmebaasis märgitud ulatuses.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk
Pangametsi on säilinud 27,4 ha esinduslikkusega A.
- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk
Pangametsi on säilinud 27,4 ha esinduslikkusega A.

Mõjutegurid ja meetmed

- + Ranna ja kalda piiranguvööndis on uuendusraie keelatud.
- + Järskudel nõlvadel on majandushuvi raieteks vähene.
- Raied.

Administratiivmeede: metsateatise menetlemine arvestades kaitse-eesmärkidega: laialehiste liikide säilitamine, lamapuidu osaline (suuremad) säilitamine.

2.2.1.9. Metsastunud luited (2180)

KE – jah; LoA - jah

Metsastunud luiteid on nõmmemetsaga, kohati ka palumetsaga kaetud luited (luitemetsad) mererannikul. Puurinde moodustavad hõredavõitu kasvavad männid (*Pinus sylvestris*), vaid kohati võib vähesel määral lisanduda arukaski (*Betula pendula*). Põõsarinne puudub või koosneb üksikutest kadakatest (*Juniperus communis*). Kaardiandmeil on metsastunud luiteid 663,7 ha, millest sihtkaitsevööndites 422,4 ha. Varem leidis elupaika rohkem, 2010. a metsainventuuri käigus selgus, et elupaigatüüp on inimõju puudumise tõttu paljudel aladel vanaks loodusemetsaks muutunud. Elupaigatüüpi võib leida rannikualal kogu Lahemaal, kuid kõige rohkem on seda tüüpi metsi Lahemaa piiranguvööndis (251,7 ha esinduslikkusega B). Kuna valdav osa metsastunud luidetest on esinduslikkusega A või B, siis taastamistegevusi (alusmetsa raiet) käesoleval kaitsekorraldusperioodil ei kavandata.

Eesmärgid seatakse elupaigatüübi leviku ulatuses. Ehkki suur osa elupaigatüübist on levinud piiranguvööndis, on selle kaitse tagatud, kuna ranna piiranguvööndis on kaitse-eeskirjaga

uuendusraie keelatud. Natura 2000 standardandmebaasis märgitud ulatuses ei ole eesmärgid täidetavad.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika metsastunud luited 663,7 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika metsastunud luited 663,7 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Uuendusraie on Läänemere ranna piiranguvööndis keelatud.

2.2.1.10. Luidetevahelised niisked nõod (2190)

KE – jah; LoA - jah

Lodumetsadega luidetevahelised niisked nõod (2190) on floristiliselt äärmiselt rikkad, ent ohustatud põhjaveepeegli alandamise suhtes. Sanglepalodud on levinud Edela-Eesti rannikul, paiguti ka Läänemaa ja Lahemaa rannikul. Lahemaal hõlmavad luidetevahelised niisked nõod vaid 3,4 ha, kõik asuvad sihtkaitsevööndis ja peamiselt A-esinduslikkusega. Seda elupaika võib leida Loksa-Suurpea vahelisel lõigul. Eesmärgid on seatud kogu elupaigatüübi leviku ulatuses.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika luidetevahelised niisked nõod 3,4 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika luidetevahelised niisked nõod 3,4 ha esinduslikkusega A.

Mõjutegurid ja meetmed

Otsesed ohutegurid puuduvad.

2.2.2. Sood

Lahemaa rahvuspargi sooökosüsteemide kogupindala on 3425 ha, millest 1873,1 ha vastab loodusdirektiivi elupaigatüüpide kriteeriumitele. Loodusdirektiivi sooelupaigatüüpidest on Lahemaal esindatud looduslikus seisundis rabad (7110*), rikutud, kuid taastumisvõimelised rabad (7120), siirde- ja õõtsiksood (7140), nokkheinakooslused (*Rhynchosporion*) turvastunud nõgudes (7150), fennoskandia mineraaliderikkad allikad ja allikasood (7160) ning aluselised ja nõrgalt happelised liigirikkad madalsood (7230). Euroopa Komisjonile esitatud ja Lahemaal kaardistatud sooelupaigatüübid, nende pindalad ja esinduslikkus on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Euroopa Komisjonile (EK) esitatud loodusdirektiivi soolupaigatüüpide pindalad ja esinduslikkused Lahemaal (Natura 2000 andmebaas, 2015, kaardistatud elupaigatüübid 2015)

Elupaigatüüp ³	EK esitatud elupaigatüübi pindala (pindala/ha)	Esinduslikkus (A–C)	Kaardistatud elupaigatüübid (pindala/ha ja esinduslikkus/A–C)	Elupaigatüübidloodusreser vaatides või sihtkaitsevööndites (pindala/ha)
7110* - looduslikus seisundis rabad	2024,7	A	1320,2 A–C	1285,5
7120 – rikutud, kuid taastumisvõimelised rabad	86,4	C	114,4 C–D	60,4
7140 – siirde- ja õõtsiksood	737,3	A	436,7 A–C	353,0
7150 - nokkheinakooslused	0,0	-	0	0
7160 – allikad ja allikasood	1,9	C	1,8 B, D	1,1
Kokku	2850,3	A või C	1873,1 A–D	1700,0

2.2.2.1. Looduslikus seisundis rabad (7110*), siirde- ja õõtsiksood (7140), nokkheinakooslused (7150), allikad ja allikasood (7160), rikutud, kuid taastumisvõimelised rabad (7120)

KE – jah; LoA – jah

Lahemaa suuremad rabamassiivid on valdavas ulatuses inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks looduslikus seisundis rabad, mida on kokku 1320,2 ha, sh sihtkaitsevööndites 1285,5 ha. Suuremad massiivid on Viru raba sihtkaitsevööndis asuv Viru raba, Suurekõrve sihtkaitsevööndis asuvad Abla ja Hara rabad ning Valgejõe-Laukasoo sihtkaitsevööndis asuv Laukasoo. Nende elupaigatüüpide üldine seisund on hinnatud esinduslikkusega A.

Nokkheinakooslused (7150) esinevad Eestis rabaälvestes, kujutades endist ühte osa rabale (7110* –looduslikus seisundis rabad) iseloomulikust taimkattekompleksist. Väljaspool rabasid võib

³ Kuna liigirikkad madalsood (7230) on poollooduslikud kooslused, käsitletakse neid niitude peatükis; kuna lubjarikkaid madalsoid lääne-mõõkrohu ja/või raudtarnaga (7210*) Lahemaal registreeritud ei ole, neid kavas ei käsitleta.

nokkheinakooslusi leida vaid väga väikeste fragmentidena, mistõttu ei ole vajadust seda elupaigatüüpi iseseisva tüübina käsitleda. Nokkheinakooslusi eraldi ei kaardistata.

Siirde- ja õõtsiksoid (7140) leidub väikeste kildudena üle Lahemaa, suurem osa elupaigast paikneb Juminda poolsaarel. Valdav osa elupaigatüübist on esinduslikkusega A.

Allikad ja allikasood (7160) on Lahemaal haruldased, kuna neid leidub seal väga vähe. Inventeeritud elupaigatüüpide esinduslikkuseks on hinnatud B ja D. Allikasoid esineb eeldatavalt ka astangute jalamil, ent neid ei ole vastavaks elupaigatüübiks inventeeritud. Üks tuntumaid allikasoid Koljaku-Oandul piirneb põhjast vanade rannamoodustistega, mis on Läänemere arengustaadiumi Antsülusjärve poolt tekitatud vallid. Kohati jääb valles ka soolale üksikute saartena. Lõuna poolt piirab sood mattunud rannaastang, mille jalamil väljub põhjavesi allikatena.

Rikutud, kuid taastumisvõimelised rabad ei moodusta suuri massiive, ent neid elupaiku leidub pea kõigis suurema või väiksema inimõjuga rabades. Rikutud, kuid taastumisvõimelisi rabasid (7120) jääb Lahemaale 114,4 ha esinduslikkusega C ja D. Suurimad alad on inventeeritud Uuemõisa turbmaardlaga piirneval alal ning Kahala soos.

Eesmärgid seatakse Natura 2000 standardandmebaasis märgitud ulatuses.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaikade kaitse-eesmärk on loodusliku seisundi säilitamine:

looduslikus seisundis rabasid (7110*) ja nokkheinakooslusi (7150) on säilinud 2024,7 ha esinduslikkusega A;

rikutud, kuid taastumisvõimeliste rabade (7120) pindala on vähenenud seni inventeeritud osas (114,4 ha), kuna nende alade seisund on paranenud, või on 0-elupaiga arvelt suurenenud;

siirde- ja õõtsiksoid (7140) on säilinud 737,3 ha esinduslikkusega A;

allikaid ja allikasoid (7160) on säilinud 1,9 ha esinduslikkusega C.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaikade kaitse-eesmärk on loodusliku seisundi säilitamine:

looduslikus seisundis rabasid (7110*) nokkheinakoosluseid (7150) on säilinud 2024,7 ha esinduslikkusega A;

rikutud, kuid taastumisvõimeliste rabade (7120) pindala on vähenenud seni inventeeritud osas (114,4 ha), kuna nende alade seisund on paranenud, või on 0-elupaiga arvelt suurenenud;

siirde- ja õõtsiksoid (7140) on säilinud 737,3 ha esinduslikkusega A;

allikaid ja allikasoid (7160) on säilinud 1,9 ha esinduslikkusega C.

Kuna sood moodustavad ühtse tervikliku ökosüsteemi, käsitletakse alljärgnevalt neid soostike, mitte loodusdirektiivi elupaigatüüpide kaupa.

Koljaku-Oandu allikasoo

Põhjast piiravad Koljaku-Oandu allikasood vanad rannamoodustised, mis on Läänemere arengustaadiumi Antsülusjärve poolt tekitatud vallid. Kohati jääb valle ka soolale üksikute saartena. Lõuna poolt piirab sood mattunud klindiasang, mille jalamil väljub põhjavesi allikatena. Koljaku-Oandu allikasoo ala on tihedalt kraavitatud. Klindialuseid allikasoid on seni rikkunud astangusse rajatud vee ärajuhtimiskraavid, neist alla valguv vesi on muutnud looduskeskkonda klindi jalamil.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Allikasoo looduslik seisund on säilinud, rikutud piirkonnas on looduslik seisund taastunud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Allikasoo looduslik seisund on säilinud, rikutud piirkonnas on looduslik seisund taastumas.

Mõjutegurid ja meetmed

- Loodusliku veerežiimi muutmine (kuivendamine).

Meede: vajalik on hinnata sookoosluse taastamise võimalikkust, vajadusel koostada taastamiskava ja selle alusel teostada vajalikud tööd (kraavide sulgemine).

Viru raba

Raba on üsna väike (u 200 ha) ja kompaktne laugastega raba. Kui raba lõuna- ja idaosa on looduslikus seisundis (mõned kraavid piirialadel), siis põhja- ja lääneosas on väga tugev inimõju. Raba põhjaosas olevad vanad turbavõtukohad u 20 ha suurusel alal on suhteliselt hästi taastunud. Raba loodeosas asub u 37 ha suurune mahajäetud freesturbaväli, mille kuivendusveed juhiti Kalme oja kaudu Pudisoo jõkke. Freesturbaväli on ikka veel taimestumata, ehkki kaevandamine lõpetati 30 a tagasi (1985. a). Kolmel freesturbaväljakul esineb paljas turbapind (u 90%). Taimkate on kujunenud vaid freestväljade servaladele, ala läbiva tee lähedusse ning kogujakraavide kallastele. Freesväljade siiani funktsioneeriv kuivendussüsteem mõjutab negatiivselt ka piirnevaid looduslikus seisundis rabaalasisid. Jääkturbaväljakutel toimuv orgaanilise aine lagunemine ja turba kadu põhjustab jätkuvat CO₂ emissiooni ning heljumi, orgaaniliste ainete ning toiteelementide kandumist eesvooluks olevasse kraavi. Suvel läbikuivav turbaväli on ka väga tuleohtlik.

Viru rabas asub 5,5 km pikkune õpperada, millest u 2,4 km on risti üle raba kulgev laudtee. Raba keskel asub vaatetorn. Õpperada on väga intensiivselt kasutatav. See loob hea võimaluse tutvustada sookooslusi ja rabade taastamise teemat, kuid ühtlasi kahandab raba looduslikkust.

Esimene rekultiveerimiskava koostati Viru raba jaoks 1987. a (Traat, 1987), kuid seal ette nähtud tegevusi ellu ei viidud. Tallinna Ülikooli Ökoloogia Instituudi teadlased üritasid 1998. a sulgeda osa dreene ja ehtasid keskmisele väljakule ülevooluregulaatori. 2007. a rajati keskmisele väljakule turbasambla külvikatse. KeA tellimusel koostati 2009. a Viru raba tammitamiskava (Hiisjärvi, 2009) ja taastamisprojekt (Maves AS, 2009), mille alusel teostati järgmised tööd: kraavid puhastati setetest ja võsast; loodusliku veerežiimi taastamise eesmärgil rajati 26 tõkkesammi, et takistada vee väljavoolu rabast ning hoida veetaset taastataval alal. Tammide ehitamiseks kasutati puitu, turvast ja geotekstiili. Sootaimede levikule paremate tingimuste loomiseks raiuti 2011.–2012. a talvel freesturbaväljalt puittaimed. Turbasambla diaspooride käsitsi külvamine toimus 2013. a kevadel, ala ettevalmistamiseks kooriti oksüdeerunud turbakiht u 4 ha ulatuses. Külvimaterjali kinnistamiseks kaeti turbasammal õhukese põhukihiga.

Paigaldatud on veetaseme automaatseirejaamad, et taastamisalal oleks võimalik jälgida veetaseme muutusi. Viru raba 2012. a seirejaamade andmed on lisas 5. Vajalik on koosluse looduslikkuse taastamiseks elustiku seire (taimestiku taastamise hindamiseks taimestiku seire, samuti teiste liigirühmade – linnustiku ja putukate – seire).

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Viru raba looduslik seisund on säilinud, rikutud piirkonnas on looduslik seisund taastunud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Viru raba looduslik seisund on säilinud, rikutud piirkonnas on looduslik seisund taastunud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Loodusliku veerežiimi muutmine (kuivendamine).

Meede: analüüsida Viru raba servaaladele kaevatud väiksemate kraavide mõju ja sulgemise vajadust.

Meede: loodusliku veerežiimi ja koosluse looduslikkuse taastamise hindamiseks on vajalik veetasemete ja elustiku seire.

Hara soostik

Juminda poolsaare lõunaosas asub ulatuslik Hara soostik (u 1400 ha). Ligikaudu pool sellest on väga huvitava reljeefiga – ala edelaosas vahelduvad pikad kitsas sooribad pikkade põhjalõunasuunaliste kuivade liivaste seljandikega. Ulatuslikumad tasased ja laugastega rabamassiivid (Hara soo, Hara raba, u 470 ha) jäävad ala ida- ja kirdeosasse. Ala põhjaosas laiub mahajäetud u 100 ha suurune freesturbaväli. Maavarade registri andmeil on mahajäetud Hara tootmisala pindala 107,7 ha. Sellest 99,4 ha moodustab endine freesturba tootmise ala ning 8,3 ha vanad karjäärid maardla kirdeserval. Sellest kirde pool on vanad, nüüdseks taastaimestunud karjäärid (u 8 ha). Freesvälja kuivendussüsteemi veed juhiti ala edelanurgast Hara ojasse, mis

suubub u 4,5 km kaugusel Pudisoo jõkke, ning ala põhjaosast õgvendatud Tünnersepa oja kaudu merre (u 3 km).

Hara soo idaservas on põhja-lõunasuunaline merre suubuv magistraalkraav, millesse on suunatud vett ka ühe 500 m pikkuse laukaga ühendatud kraavi kaudu. Hara soo idaosast saab alguse läbi luidete kulgev 2,6 km pikkune kraav, mis suubub Sääsepauna ojasse (see omakorda 250 m eemal Hara ojasse).

Erinevalt Viru raba freesturbaväljast on Hara mahajäetud turbatootmisala, eriti selle põhjaosa, suhteliselt hästi taastaimestunud. Tootmisala poolitavast teest põhja pool paiknevatel väljakutel ulatub tupp-villpea katvus paiguti 40–50%-ni. Kraavid on lakanud toimimast ja need on turvast täis vajunud. Puurinde moodustavad väljakutel üksikud väikesed kased. Kõrgemaid kaski ja mände ning puhmaid ja raba-karusammalt kasvab peamiselt piirdekraavi ja suurte kogumiskraavide ääres.

OÜ Inseneribüroo STEIGER koostas 2012. a RMK tellimusel Hara soo mahajäetud turbaala taastamis- ja tammitamisprojekti”, mis koostati lähtudes sama osatühingu 2011. a Hara soo mahajäetud turbaala korrastamise kavast. Hara jääsoo korrastamise peamisteks eesmärkideks on tingimuste loomine ala looduslähedasemaks muutumiseks ja tingimuste loomine rabataimestiku ning turbatekke taastumiseks. 2013. a sügiseks oli Hara freesturbaväljadel teostatud järgmised tööd: oksüdeerunud turbapinna koorimine (u 46 ha), kuivenduskraavide täitmine, paisude, veetaseme regulaatorite ja kuue tammi ehitamine, suurema puittasimestiku eemaldamine. Hara rabas sammalt ei külvatud, kui paisutus tööle hakkab ja veetase saavutab nõutava kõrguse, algab soostumise ja rabataimestiku taastumise protsess.

Lisaks eelpool nimetatud projektile koostati 2013. a põhiprojekti lisa täiendavate lisatööde teostamiseks. Kontrollmõõdistamised näitasid, et korrastatava ala edelaosas oli u 400 m pikkusel lõigul maapind madalam ja vajalik oli u 2,2 ha ulatuses metsa raadamine, turbavalli rajamine u 450 m ulatuses ning kanali rajamine kogujakraavist vee ärajuhtimiseks turbaväljale.

Hara raba 2012. a seirejaamade andmed on lisas 5.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Hara raba, sh endise freesturbavälja looduslik seisund on taastunud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Hara raba, sh endise freesturbavälja looduslik seisund on taastumas.

Mõjutegurid ja meetmed

- Loodusliku veerežiimi muutmine (kuivendamine).

Meede: analüüsida kahe Hara soos oleva magistraalkraavi ja nendega seotud üksikute väiksemate kraavide mõju soostikule ning nende sulgemise vajadust ja võimalust.

Meede: hinnata tuleb veetaset ja koosluse taastumise edukust (elustiku seire).

Aabla raba

Juminda poolsaare keskel Suurekõrve sihtkaitsevööndis asuvat Aabla raba (u 225 ha) eraldab Hara soost u 800 m laiune kõrge seljandik. Koos moodustavad need soostikud ühtse terviku. Aabla raba on üsna looduslikus seisundis. Valdav on puisraba, keskosas leidub laukaid. Aabla rabasse on rajatud Majakivi-Pikanõmme õpperada

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Aabla raba looduslik seisund on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Aabla raba looduslik seisund on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Loodusliku veerežiimi muutmine (kuivendamine).

Meede: analüüsida kirdeserva lähedal olevate suhteliselt väikeste kraavide mõju ja nende sulgemise vajadust.

Laukasoo

Laukasoo on rahvuspargi suurim ühtne (u 800 ha), neljast rabamassiivist koosnev soostik. Lõunapoolseimat massiivi nimetatakse mõnikord ka Rauasooks. Valdav on puislauka-, puisälve- ja puisraba, põhjaosas on kuivendusest mõjutatud puhmaraba. Iseloomulik on laugaste rohkus (u 360). Ehkki suures osas üsna looduslik, on Laukasoo inimtegevusest siiski mõjutatud. Juba 1898. a rajati ühendus Loobu jõe ja Kuivlauka (tolleagse nimetusega Suurlaugas) vahele. Pärast korduvate tammide ehitamist ja lõhkumist tõusis vee alla jäänud turvas üles ja veekogu hakkas kinni kasvama. Raba loodeosas on vana, u 11 ha suurune mahajäetud turbakarjäär, kust lõigati alusturvast. Võrreldes Viru ja Hara rabade freesturbaväljadega, on see ala suhteliselt hästi taimestunud. Laukasoo põhjaosa taimekooslused on siiski kuivendusest tugevasti mõjutatud. Arvukad kuivenduskraavid ümbritsevad Laukasood igast küljest. Kraavide kaevamisel liiva sisse lõhuti vettpidavad kihid, mistõttu vesi infiltreerub suhteliselt kiiresti. Ümber soostiku kulgeb 15 km pikkune magistraalkraav.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Laukasoo, sh rikutud piirkonnas, on looduslik seisund taastunud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Laukasoo, sh rikutud piirkonnas, on looduslik seisund taastumas.

Mõjutegurid ja meetmed

- Loodusliku veerežiimi muutmine (kuivendamine).

Meede: koostada taastamiskava ja selle alusel teostada vajalikud tööd (kraavide sulgemine).

Uuemõisa

Uuemõisa soo on väga rikutud. Ligikaudu poole alast hõlmab jätkuvalt kasutuses olev turbamaardla ning ülejäänud alal esineb puis-puhmaraba. Uuemõisa turbamaardlas on kehtiv kaevandamisluba perioodiga 28.04.2000 kuni 28.04.2025.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Uuemõisa soo looduslik seisund on taastumas.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Uuemõisa soo seisund on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Loodusliku veerežiimi muutmine (kuivendamine) ja turba kaevandamine.

Meede: kaitsekorralduskava perioodil Uuemõisa soos koosluse taastamiseks tegevusi ei kavandata, kuna on kehtiv kaevandamisluba.

2.2.3. Niidud

Lahemaa rahvuspargis on 2014. a seisuga kokku inventeeritud 3041,9 ha poollooduslike kooslusi (keskkonnaregistri poollooduslike koosluste kaardikiht, 2015 järgi). Loodusdirektiivi elupaigatüüpidest esinevad rahvuspargis järgmised poollooduslikud kooslused: lubjarikkal olulise orhideede kasvualaga aruniidud, lubjavaesel mullal liigirikkad aruniidud, aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niidud, sinihelmikakooslused, niiskuslembesed kõrgrohustud, nõmmeniidud, loopealsed, kadastikud, soostunud niidud, lamminiidud, puisniidud, puiskarjamaad ja rannaniidud.

Euroopa Komisjonile esitatud ja Lahemaal kaardistatud (keskkonnaregistri poollooduslike koosluste kaardikihi järgi) loodusdirektiivi elupaigatüüpide pindalad ja esinduslikkus on esitatud tabelis 7. Keskkonnaregistri loodusdirektiivi elupaigatüüpide kaardikiht tuleb üle kontrollida nende koosluste osas, mis ei ole hõlmatud keskkonnaregistri poollooduslike koosluste kaardikihiga, kuna kahe kaardikihi vahel esineb erinevusi (varem loodusdirektiivi elupaigatüübina inventeeritud elupaigad on poollooduslike koosluste kaardikihilt küll kustutatud, ent koondkihilt mitte).

Tabel 7. Euroopa Komisjonile (EK) esitatud loodusdirektiivi niiduelupaigatüüpide pindalad ja esinduslikkused Lahemaal (Natura 2000 andmebaas, 2015, kaardistatud elupaigad keskkonnaregistri poollooduslike koosluste kaardikiht, 2015 järgi)

Elupaigatüüp	EK esitatud elupaigatüübi pindala looduslal (ha)	Esinduslikkus (A, B, C)	Kaardistatud elupaigatüübid (pindala/ha ja esinduslikkus/ A–C)	Taastamisel 2015 (ha)	Hooldamisel 2015 (ha)
6210* – lubjarikkal mullal olulise orhideede kasvualaga aruniidud	917,6	B	169,3 A–D	0	31,5
6270* – lubjavaesel mullal liigirikkad aruniidud	241,8	C	804,5 A–D	9,3	133,5
6510 – aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niidud	215,9	C	782,8 A–D	0	141,8
6410 – sinihelmikakooslused	2,9	C	0,8 C	0	0
6430 – niiskuslembesed kõrgrohustud	39,7	C	153,5 B–C	0	23,7
4030 – nõmmeniidud	293,9	C	16,0 A–D	0	0
6280* – loopealsed	660,7	A	350,5 A–C	7,2	129,0
5130 – kadastikud	33,4	C	30,8 B–C	0	0
7230 – soostunud niidud	494,8	C	81,3 B–D	0	7,1
6450 – lamminiidud	281,9	C	170,1 A–C	0	10,8
6530* – puisniidud	91,3	C	90,9 A–C	0	5,1
9070 – puiskarjamaad	34,6	C	76,1 B–C	2,3	8,8
1630 – rannaniidud	233,7	C	315,4 A–C	130,2	19,6
KOKKU	3542,2	A–C	3041,9	149,0	510,9

Lahemaal asuvad prioriteetsemad niidud Soorinna-Muuksi ning Muike-Vatku piirkonnas. Elupaigatüübi kuivad nõmmed esinduslikemad alad asuvad Kõnnu ja Muuksi külas. Kadastikud paiknevad peamiselt Muuksi piirkonnas ja Mohni saarel. Olulisemad loopealsed asuvad Lahemaal Palmse-Vihasoo piirkonnas ning Muuksi ümbruses. Soostunud pinnasel asuvaid niite leidub väikeste fragmentidena kogu rahvuspargis. Liigirikastest madalsoodest suurimad on Lahemaal kuni 2,4 m paksuse turbakihi madalsoo Virve küla lähedal ning kuni 1,2 m paksune Linaaia soo Juminda põhjaosas. Lamminiitudest asuvad prioriteetsemad Valgejõe ääres Vanaküla piirkonnas. Valgejõe, Loobu jõe ning Mustoja äärsed luhad on kohati võsastumas või angervaksastumas, kuid on enamasti siiski hooldatavad. Lahemaa kaks suurimat puisniitu paiknevad lähestikku Soorinna külas.

Peaaegu kõik kaardistatud poollooduslikud kooslused asuvad piiranguvööndis, vaid üksikud lamminiidud jäävad laiguti Valgejõe-Laukasoo, Suurekõrve ja Laviku sihtkaitsevööndisse, 31,8 ha rannaniitu jääb Ulkari sihtkaitsevööndisse ning mitmeid erinevaid niiduelupaiku jääb Mohni sihtkaitsevööndisse. Valdav osa poollooduslikest kooslustest asub eramaadel, vähesed riigimaadel asuvad niidud on võetud 2014. a taastamise ja hooldamise eesmärgil rendile.

Niidud võivad hävida nii liiga intensiivse (liigsage niitmine, väetamine jt valed hooldusvõtted) kui ka puuduva majandamise tagajärjel. Hooldamata niidud võsastuvad, puisniidud metsastuvad. Samuti tekitab probleeme koristatud heina jätmine niidule. Koosluste säilimiseks on vaja neid ekstensiivselt majandada, st niitmise või karjatamise teel hooldada. Koostatud on niidutüüpide hoolduskavad, milles antud soovitusi tuleb järgida. Poollooduslike kooslusi ei tohi väetada, künda, külvata või muud moodi kahjustada. Kindlasti on vaja niide kokku koguda ja koosluselt ära viia, kuna niite maha jätmine tekitab viltkihi, millest väiksemad taimed ei suuda läbi kasvada ning mis takistab valguse jõudmist maapinnani. Selle tagajärjel koosluse liigirikkus väheneb.

Aru- ja soostunud niitude hoolduskava viitab, et aruniitude mõiste hõlmab enam-vähem ilma puudeta pärisaruniite, paluniite ja nõmmeniite, seega on niidud grupeeritud alljärgnevates alapeatükkides peamiste tüübirühmade järgi.

[2.2.3.1. Kuivad niidud lubjarikkal mullal \(6210\), liigirikad niidud lubjavaesel mullal \(6270*\), aasrebasesaba ja ürt-punanupuga niidud \(6510\), sinihelmikakooslused \(6410\), niiskuslembesed kõrgrohusud ehk servaniidud \(6430\), nõmmeniidud \(4030\)](#)

Aruniidud on loodusliku niidutaimkattega lagedad niidud ja heinamaad. Valdav osa praegusi aruniite on sekundaarse tekkega, olles kujunenud lagedaks raiutud metsa, põõsastiku, puisniidu või mahajäetud põllu asemele. Niidutaimestiku moodustavad mitmesugused valguslembesed ja regulaarset inimõju (niitmine, tallamine) taluvad liigid. Erinevad aruniitude tüübid moodustavad ligikaudu poole Lahemaal esinevatest poollooduslikest kooslustest. Aruniitude klass jaguneb neljaks tüübirühmaks: looniidud, nõmmeniidud, paluniidud ja pärisaruniidud (Mesipuu, 2011).

Aruniidud, mille esinduslikkus on Natura hindamisel vähemalt B, vajavad kindlasti taastamist oma väärtusliku liigilise koosseisuga. Vaid raskesti ligipääsetavate alade puhul on taastamisest

loobumine mõistlikum. Aruniit tuleb taastada enam-vähem lagedana, kohati võib kasvama jätta üksikuid puid ja põõsaid, mis pakuvad tuulevarju päevaliblikatele. Puude ja põõsaste kasvama jätmisel tuleb kindlasti arvestada, et need hiljem niitmist ei segaks. Lehtpuuvõsa eemaldamisele peab järgmisel aastal järgnema hooldamine või uus taastamine, kuna ühekordne võsalõikamine võib mõjuda halvemini kui selle kasvama jätmise – noore võsa pealekasv intensiivistub peale ühekordset lõikamist. Soontaimede suurema liigirikkuse saavutamiseks soovitatakse hooldada niitmise, kivisemates piirkondades aga tuleb kasutada karjatamist. Niitmise algusaeg sõltub alal leiduvatest kaitsealustest liikidest, arvestama peab liigi tegevuskavaga ning selle puudumisel kaitseala kaitseeeskirjaga ja kaitsekorralduskavaga (Mesipuu, 2011).

Esinduslikumad aruniidud asuvad Vatu ja Uusküla külas. Esinduslikkusega A on kokku 22 ha niite lubjarikkal mullal, 126 ha niite lubjavaesel mullal ning 7 ha aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niite. Esinduslikkusega B on 73 ha niite lubjarikkal mullal, 271 ha niite lubjavaesel mullal ning 119 ha aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niite.

Sinihelmikakooslusi on Lahemaal esinduslikkusega B inventeeritud kokku 0,77 ha, taastamis- ja hooldustegevusi kooslustel ei toimu. Servaniite esinduslikkusega B on kokku inventeeritud 15 ha. Nõmmeniite on esinduslikkusega B inventeeritud 2 ha.

2.2.3.2. Lamminiidud (6450)

Lammi- ehk luhaniidud on lammidel asuvad üleujutatavad niidud. Lamminiite kujundavateks looduslikeks teguriteks on perioodilised üleujutused ja veega juurdekantavad setted. Enne lamminiidu taastamist peab selgitama, kas juurdepääs alale võimaldab hiljem ligipääsu ka hooldustehnikaga. Luha üldilme peab olema lage, põõsaid ei tohiks olla üle 10% ning need ei tohi asetada ribadena, kuna see soodustab väikekiskjate ligihiilimist. Seega eemaldatakse taastamisel puud, põõsad ja mättad. Parim aeg taastamiseks on talvel külmunud pinnasel kui luht ei ole veega kaetud. Kuna taimestik on taastamisvõtetele vastupidav, ei tasu peljata mätaste hekseldamise või sahkamise tagajärjel paljanduvat mulda, luhale omane taimestik taastub. Kui aga alal esineb looduskaitsealuseid taimede kogumikke, tuleb mullakihi koorimist vältida (Metsoja, 2011).

Lamminiitudest asuvad prioriteetsemad Valgejõe ääres Vanaküla piirkonnas. Valgejõe, Loobu jõe ning Mustoja äärsed luhad on kohati võsastumas või angervaksastumas, kuid on enamasti siiski hooldatavad. Lahemaal on esinduslikkusega A inventeeritud 5 ha ja esinduslikkusega B 92 ha lamminiite.

2.2.3.3. Loopealsed (alvarid) (6280*), kadastikud (5130)

Loopealsed ehk alvarid on õhukese lubjarikka mullaga poollooduslikud rohumaad, mille mullakihi paksus on üldjuhul vähem kui 20 (30) cm. Loopealsete teke ja püsimine on tihedalt seotud eelkõige karjatamisega. Heas seisukorras loopealsete rohustu on madalakasvuline, koosnedes peamiselt lubjalembestest ja ekstreemseid kasvutingimusi taluvatest taimeliikidest, alal kasvavad üksikult või rühmiti kadakad (Helm, 2011).

Kuna väikesekasvulised valgusnõudlikud liigid on eriliselt ohustatud, tuleb ka näiliselt väheväärtuslikke loopealseid taastada ning hooldada. Kuna loopealsed kasvavad kinni eelkõige kadakatega, on taastamisel vajalik eemaldada kadakavõsa võimalikult maa lähedalt ning seejärel alustada karjatamist, seda eriti juhtudel, kui ala on väga kinni kasvanud ning loopealsele omase liigifondi on juba peaaegu kadunud. Kui kohe karjatamisega ei alustata, on oht, et kadakatest vabastatud alal hakkavad kasvama umbrohud ja viljakamate kasvukohtade taimed. Sobilik kadakate katvus taastavatel loopealsetel on 10–30% (Helm, 2011).

Kui kadakaid on üle 80%, võib ala klassifitseerida kui kadastik. Siiski soovitatakse loopealsete ja kadastike hoolduskavas kinnikasvanud või kinnikasvamisoshus ala käsitleda loopealsena, mitte kadastikuna, et mitte riskida loopealsete ja seal kasvavate liikide hävimisega. Niitu soovitatakse taastada loopealsena kui: ala eelnev seisund on olnud avatud loopealne, mulla tüsedus okkavariseta on alla 30 cm, laiguti on säilinud avatud loopealsele iseloomulik niidukamar või kui kadakate katvus on vähem kui 75–80% ning valgustingimused on veel head (Helm, 2011).

Olulisemad loopealsed asuvad Lahemaal Palmse-Vihasoo piirkonnas ning Muuksi ümbruses. Lahemaal on inventeeritud esinduslikkusega A 96 ha ja esinduslikkusega B 129 ha looniite. Kadastikud paiknevad peamiselt Muuksi piirkonnas ning Mohni saarel.

2.2.3.4. Soostunud niidud (7230)

Soostunud rohumaad paiknevad alaliselt või ajutiselt liigniisketel muldadel ja need on tekkinud kas aruniitude soostumisel või soostunud metsade raadamisel ning seejärel ala rohumaana kasutamisel. Nagu aruniit, tuleb ka soostunud niit taastada enam-vähem lagedana, kohati võib kasvama jätta üksikuid puid ja põõsaid, mis pakuvad tuulevarju päevaliblikatele. Puude ja põõsaste kasvama jätmisel tuleb kindlasti arvestada, et need hiljem niitmist ei segaks. Lehtpuuvõsa eemaldamisele peab järgmisel aastal järgnema hooldamine või uus taastamine, kuna ühekordne võsalõikamine võib mõjuda halvemini kui selle kasvama jätmise – noore võsa pealekasv intensiivistub peale ühekordset lõikamist (Mesipuu, 2011).

Ka soostunud niitudel soontaimede suurema liigirikkuse saavutamiseks soovitatakse hooldada niitmiseega, kivisemates piirkondades aga tuleb kasutada karjatamist ning niitmise algusaeg sõltub alal leiduvatest kaitsealustest liikidest (Mesipuu, 2011).

Soostunud pinnasel asuvaid niite leidub väikeste fragmentidena kogu Lahemaal, esinduslikkusega A on inventeeritud vähem kui 1 ha ja esinduslikkusega B 39 ha.

2.2.3.5. Puisniidud (6530*), puiskarjamaad (9070)

Puisniit ja puiskarjamaa on metsa ja niidu vahepealne kooslus, millest on tingitud ka selle liigirikkus. Puisniidu ja puiskarjamaa taastamise ja hooldamise kohta leiab infot puisniitude- ja karjamaade hooldamiskavast.

Puisniidu taastamisel tuleb jätta vanad ja erilise kujuga puud alles. Kui järelkasvuna soovitakse jätta nooremaid puid, tuleb need jätta kasvama niitmiseks vähesobivatesse kohtadesse, näiteks suurte

kivihunnikute või ebatasaste alade lähedusse. Arvestama peab, et need ei hakkaks niitmist segama. Et keskkonnatingimused niidul liiga järsult ei muutuks, hajutatakse taastamine mitme järjestikuse aasta peale, kõigepealt eemaldatakse võsa ning hiljem valikuliselt puud (Talvi, 2010).

Taastamisperioodile järgneb hooldamine, puisniitu hooldatakse regulaarse niitmiseega. Parim aeg niitmiseks on juulikuu, liiga varane niitmine võib vähendada puisniitude liigirikkust, kuna taimed ei jõua viljuda ning liiga hiline niitmine ei võimalda niidul uuesti täis kasvada ning see takistab putukate toitumist ja talvitumiseks valmistumist. Siiski tuleb iga puisniidu niitmise kuupäev määrata vastavalt seal leiduvatele liikidele (Talvi, 2010).

Puiskarjamaade rohukamar on tekkinud pikaajalise karjatamise käigus. Alal kasvavad niiduliigid, karjamaade umbrohud ning vastupidavamad heintaimed. Puiskarjamaid taastatakse sarnaselt puisniiduga, lisaks pannakse alale ka loomad. Hooldamine jätkub karjatamisega (Talvi, 2010).

Lahemaa kaks suurimat puisniitu paiknevad lähestikku Soorinna külas, kokku on Lahemaal inventeeritud esinduslikkusega A 15 ha ja esinduslikkusega B 18 ha puisniite. Puiskarjamaid esinduslikkusega A on alla 1 ha ning esinduslikkusega B on 34 ha.

2.2.3.6. Rannaniidud (1630*)

Botaaniliselt nimetatakse rannaniitudeks mere kaldal suuremal või vähemal määral soolase merevee mõju all asuvaid niite, mille taimkattele on tulenevalt merevee mõju tugevusest ning tuulte, lainete ja jää mehhaanilisest toimest iseloomulik vööndilisus. Neid niite kasutati traditsiooniliselt heinavarumiseks või karjatamiseks, mis tagas nende pindala laienemise ja hoidis soontaimede poolest rikka taimkatte madala ning oli sobivaks pesitsuspaigaks kurvitsalistele. Lahemaa looduslal on rannaniite inventeeritud Pärisea poolsaare idapoolses küljes Päriseast Vihasooni (sh Kasispea rannaniit), Vergi poolsaarel ja Lobineemelt Pedassaareni (sh Ulkkari rannaniit) (Lotman, 2009–2011).

Rannaniidu taastamisel tuleks kõigepealt pilliroog eemaldada niitmiseega ning seejärel kohe panna niidule loomad, kes uuesti kasvama hakkava pilliroo ära tallavad. Pilliroogu on otstarbekas hekseldada siis kui esmalt on seda niidetud ja niide ära veetud, hekseldamisega kõrvaldatakse niitmisel jäänud tüükad, mis loomade jalgu võivad vigastada. Niidetud pilliroog tuleb kindlasti alalt eemaldada, kuna maha jääv roomatt ei lase valgust maapinnani ja see pärsib niidutaimestiku arengut (Lotman, 2009–2011).

Pilliroo niitmisel on mõtet vaid siis, kui järgneval hooajal plaanitakse loomad alale viia. Karjatamist peab alustama enne kui pilliroog lehe lahti keerab ja roheliseks muutub, sel ajal karjatamisega alustamine lihtsustab tunduvalt roostiku tõrjet. Taastamisperioodil peab karjatamiskoormus olema suurem kui hiljem hooldamisperioodil (Lotman, 2009–2011).

Lahemaal on esinduslikkusega A inventeeritud <1 ha ning esinduslikkusega B 94 ha rannaniite.

Eesmärgid on seatud Natura 2000 standardandmebaasi kantud ulatuses, esinduslikkuse eesmärkide seadmisel on arvestatud ka niitude seisundi paranemisega hooldamisel.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Lubjarikkal mullal aruniite (6210*) on säilinud 917,6 ha esinduslikkusega B;
lubjavaesel mullal liigirikkaid aruniite (6270*) on säilinud 241,8 ha esinduslikkusega B;
aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niite (6510) on säilinud 215,9 ha esinduslikkusega B;
sinihelmikakoosluseid (6410) on säilinud 2,9 ha esinduslikkusega B;
niiskuslembeseid kõrgrohustuid (6430) on säilinud 39,7 esinduslikkusega B;
nõmmeniidud (4030) on säilinud 293,9 ha esinduslikkusega B;
loopealseid (6280*) on säilinud 660,7 ha esinduslikkusega A;
kadastikke (5130) on säilinud 33,4 ha esinduslikkusega B;
soostunud niite (7230) on säilinud 494,8 esinduslikkusega B;
lamminiite (6450) on säilinud 281,9 ha esinduslikkusega B;
puisniite (6530*) on säilinud 91,3 ha esinduslikkusega B;
puiskarjamaid (9070) on säilinud 34,6 ha esinduslikkusega B;
rannaniite (1630) on säilinud 233,7 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Lubjarikkal mullal aruniite (6210*) on säilinud 917,6 ha esinduslikkusega B;
lubjavaesel mullal liigirikkaid aruniite (6270*) on säilinud 241,8 ha esinduslikkusega C;
aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niite (6510) on säilinud 215,9 ha esinduslikkusega C;
sinihelmikakoosluseid (6410) on säilinud 2,9 ha esinduslikkusega C;
niiskuslembeseid kõrgrohustuid (6430) on säilinud 39,7 esinduslikkusega C;
nõmmeniidud (4030) on säilinud 293,9 ha esinduslikkusega C;
loopealseid (6280*) on säilinud 660,7 ha esinduslikkusega A;
kadastikke (5130) on säilinud 33,4 ha esinduslikkusega C;
soostunud niite (7230) on säilinud 494,8 C;
lamminiite (6450) on säilinud 281,9 ha esinduslikkusega C;
puisniite (6530*) on säilinud 91,3 ha esinduslikkusega C;
puiskarjamaid (9070) on säilinud 34,6 ha esinduslikkusega C;
rannaniite (1630) on säilinud 233,7 ha esinduslikkusega C.

Mõjutegurid ja meetmed

- + Taastamise ja hooldamisega tekib juurde palju sobivaid elupaiku eri liikidele, sh kaitsealustele liikidele.
- + Erinevad toetused poollooduslike koosluste taastamiseks ja hooldamiseks.
- Niidud võivad hävida nii liiga intensiivse (liigsage niitmine, väetamine, purustamine jt valed hooldusvõtted) kui ka puuduva majandamise tagajärjel. Hooldamata niidud võsastuvad, puisniidud metsastuvad. Samuti tekitab probleeme koristatud heina jätmine niidule.

Meede: koosluste säilimiseks on vaja neid ekstensiivselt majandada, st niitmise või karjatamise teel hooldada. Poollooduslikke kooslusi ei tohi väetada, künda, külvata või muud moodi kahjustada. Niide on vaja kokku koguda ja koosluselt ära viia, kuna niite maha jätmise tekitab viltkihi, millest väiksemad taimed ei suuda läbi kasvada ning mis takistab valguse jõudmist maapinnani.

Meede: teavitustöö niitude õige hooldamise kohta.

2.2.4. Mageveekogud

Loodusdirektiivi magevee elupaikadest on Lahemaal esindatud jõed ja ojad (3260), looduslikult rohketoitelised järved (3150) ning huumustoitelised järved ja järvikud (3160, tabel 8).

Peamised elupaigatüüpi jõed ja ojad kuuluvad vooluveekogud on Lahemaal Altja oja, Loobu jõgi, Mustoja oja, Pudisoo jõgi, Valgejõgi ja Võsu jõgi, mis kõik kuuluvad lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse. Lisaks loetakse Loobu, Pudisoo ja Valgejõgi Eestis olulisemate lõheliste elupaikadena kaitstavate veekogude nimekirja.

Suurimad järved on Kahala, Käsmu ja Lohja järv. Lahemaa rabades leidub kümme huumustoitelise järve ja järvikut. Lahemaal on huumustoitelised järved ja järvikud pindalalt väikesed, tavaliselt paari hektari ringis või vähemgi. Erandiks on laukad Laukasoo, mille kogupindala on 19,9 ha.

Tabel 8. Euroopa Komisjonile (EK) esitatud loodusdirektiivi mageveeelupaigatüüpide pindalad ja esinduslikkused Lahemaal (Natura 2000 andmebaas, 2015, kaardistatud elupaigad 2015)

Elupaigatüüp	EK esitatud elupaigatüübi pindala (ha)	Esinduslikkus (A, B, C)	Kaardistatud elupaigatüübid (pindala/ha ja esinduslikkus A–C)
3260 – jõed ja ojad	188,3	C	170,5 A–C
3150 – looduslikud rohketoitelised järved	443,5	B	398,6 C–D
3160 – huumustoitelised järved ja järvikud	35,9	C	62,4 B
Kokku	667,7	B või C	631,5

2.2.4.1. Jõed ja ojad (3260)

KE – jah; LoA – jah

Elupaigatüüpi jõed ja ojad on Lahemaal inventeeritud 170,5 ha. Vastavalt Natura 2000 eesmärkidele tuleb sellesse elupaigatüüpi kuuluvaid veekogusid hoida looduslikus või looduslähedases seisundis, et tagada tingimused liigirikka ja väärtusliku jõeelustiku säilimiseks. Seejuures on oluline, et jõge kui elupaika kaitstakse koos lähiümbrusega. Natura 2000 standardandmebaasis on elupaigatüübi ulatuseks Lahemaa looduslal märgitud 188,3 ha. Osad jõelõigud ei vasta elupaigatüübi kriteeriumidele rikutud loodusliku veerežiimi tõttu. Rikutud aladel tuleb taastada looduslikkus. Elupaigatüübile vastavad peamiselt suuremate jõgede suudmealad kuni suuremate inimtekkeliste paisudeni, mis on kaladele olulisteks rändetõketeks. Lisaks inimtekkelistele paisudele on olulisteks rändetõketeks (eriti halva ujumisvõimega jõesilmule) koprapaisud, mis lisaks kalade rände tõkestamisele koguvad enda taha hulgaliselt peeneteralisi setteid ning on võimaliku lagunemise tagajärjel seetõttu potentsiaalseks settereostuse allikaks.

Lahemaal asuvad peamised vooluveekogud on Altja oja, Kolga jõgi, Loo jõgi, Loobu jõgi, Mustoja oja, Pudisoo jõgi, Valgejõgi ja Võsu jõgi, mis kõik kuuluvad lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse. Tõkestamatus on jõgede parema seisundi saavutamisel üks olulisi eeldusi. Paljude jõgede puhul pole kalastiku hea seisund saavutatav, kui praegune olukord paisude juures säilib ning kalade rändeid efektiivselt ei õnnestu avada. Lisaks loetakse Loobu, Pudisoo ja Valgejõgi Eestis olulisemate lõheliste elupaikadena kaitstavate veekogude nimekirja, mida kinnitab keskkonnaministri 9. oktoobri 2002. a määruse nr 58 „Lõheliste ja karpkalalaste elupaikadena kaitstavate veekogude nimekiri ning nende veekogude vee kvaliteedi- ja seireõuded ning lõheliste ja karpkalalaste riikliku keskkonnaseire jaamad”. Veeseadus kohustas, et lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaigana kinnitatud veekogule või selle lõigule ehitatud paisul tuli tagada kaladele läbipääs nii üles- kui ka allavoolu 2013. a 1. jaanuariks. Jõgedel, mis ei kuulu lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaigana kinnitatud veekogude hulka, tuli vee erikasutusloa andja põhjendatud nõudmisel tagada kalade läbipääs 2015. aasta 1. jaanuariks.

Lahemaa territooriumil asuvatest paisudest on 2012. a saanud vee erikasutusloa Võsu jõel paiknevad Ojaäärse I, Oruveski, Muike ja Laviku paisud. Load kehtivad aastani 2017. Väljastatud on ka vee erikasutusluba Vihula II paisule, mis asub Mustojal, Lahemaa rahvusparki alal. Luba kehtib aastani 2019. Mustojal paiknevale Vihula I paisule on rajatud kivipuistkalapääs, seega seal enam vee erikasutusluba vaja ei ole. Väljaspool Lahemaa rahvusparki paiknevale Vihula III paisule Mustoja ojal on väljastatud vee-erikasutusluba jätkuvaks paisutamiseks ja hüdroenergia tootmiseks 2013. a ning luba kehtib aastani 2018.

Järgnevalt kirjeldatakse Lahemaa suuremate ja kaitsekorralduslikult olulisemate jõgede seisundit, kaitse-eesmärke, ohutegureid ja vajalikke tegevusi. Seisundi hindamisel on kasutatud Natura 2000 andmebaasi ja veemajanduskavasid (edaspidi nimetatud VMK).

Altja oja (1076600)⁴ asub Viru alamvesikonnas. Oja on 17,4 km pikk, valgala pindala on 46,1 km². Veekogu kuulub lõhe, jõforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse Oandu paisjärve paisust suubumiseni Soome lahte. Kalastik on selles lõigus väga heas seisus. Oja on heledaveeline ja vähese orgaanilise aine sisaldusega (tüüp IB)⁵ ning suubub merre. Vooluveekogul asub Oandu pais, mis on kaladele ületamatu rändetõke. Veekogu seisund on perioodi 2015–2021 Lääne-Eesti VMK järgi 2013. a seisuga kesine. Oja ökoloogiline seisund on võrreldes 2010. a andmetega halvenenud ning pikendatud keskkonnaseisundi eesmärk aastaks 2021 on vähemalt oja „hea” ökoloogiline seisundiklass. Kaardiandmetel on Altja oja inventeeritud elupaigatüübiks 3260 esinduslikkusega A.

Kolga jõgi (1081500) kuulub Harju alamvesikonda ning on tumedaveeline ja humiinaineterikas jõgi (tüüp IA). Jõgi on 13,6 km pikk, valgala 47,1 km². Veekogu kuulub kogu ulatuses lõhe, jõforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse. Kolga jõgi suubub Pudisoo jõkke. Kolga jõe seisund on perioodi 2015–2021 Lääne-Eesti VMK andmete järgi 2013. a kesine ning jõe seisund ei ole muutunud võrreldes 2010. a andmetega. Jõe ökoloogilise seisundi eesmärk aastaks 2021 on vähemalt „hea” ökoloogiline seisundiklass. Kaardiandmetel ei ole Kolga jõgi inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260.

Loo jõgi (1082100) kuulub Harju alamvesikonda, jõe pikkuseks on 16,4 km ning valgala pindalaks 60,3 km². Veekogu kuulub kas osaliste lõikudena või tervikuna riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude loetellu ning jõgi kuulub Loo paisust kuni suudmeni õhe, jõforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse). Veekogu on heledaveeline ja vähese orgaanilise aine sisaldusega (tüüp IB). Jõgi algab Hirvli külast 5 km edela pool ja suubub Kolga lahte 5,5 km Pudisoo jõe suudmest lääne-edela pool. Jõel asuvad kaks paisu – Loo I ja Loo II. Loo jõe ökoloogiline seisund on perioodi 2015-2021 Lääne-Eesti VMK andmete järgi 2013. a hea ning jõe seisund ei ole muutunud võrreldes 2010. a andmetega. Jõe ökoloogilise seisundi eesmärk aastaks 2021 on hea seisundi säilitamine. Kaardiandmetel ei ole Loo jõgi inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260.

Harju alamvesikonnas asuv **Loobu jõgi** saab alguse Jõepere järvest ning suubub Eru lahte. Jõe pikkuseks on 65,4 km ning valgala pindalaks 314 km². Veekogu kuulub kas osaliste lõikudena või tervikuna riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude loetellu ning on lõheliste elupaigana kaitstav

⁴ Vooluveekogu nime järel on siin ja edaspidi sulgudes antud veekogumi kood keskkonnaregistris.

⁵ Veekogude tüübid on antud vastavalt Keskkonnaministri 28. juuli 2009. a määrusele nr 44 „Pinnaveekogumite moodustamise kord ja nende pinnaveekogumite nimestik, mille seisundiklass tuleb määrata, pinnaveekogumite seisundiklassid ja seisundiklassidele vastavad kvaliteedinäitajate väärtused ning seisundiklasside määramise kord” (RTL 2009, 64, 941).

veekogu. Lisaks kuulub jõgi kogu ulatuses lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse. Lõhele, meriforellile, jõeforellile ja harjusele on Loobu jõgi oma looduslike eelduste poolest üheks paremaks elupaigaks Eestis. Eriti sobib jõgi elupaigana jõe- ja ojasilmule. Majanduslikult kasutatavateks liikideks Loobu jões on jõesilm, lõhe, meriforell, jõeforell, haug, vähesel määral ka angerjas, siirdesiig, teib, vimb, luts ja ahven.

Joaveski pais on olnud ületamatuks rändetõkkeks paljudele kalaliikidele, sh kõikidele siirdekaladele. Paisule on ehitatud kalapääs (kalatrepp). 2013. a hinnati kalatrepi rajamisel seatud eesmärkide saavutamist ja vajadust täiendavate tööde järele. Ihtüoloogiliste uuringute ajal oli Joaveski kalatrepi veetäide olemas. Kalatrepi ja paisust allavoolu jäävas jõeosas tabati mitmeid kalaliike, kellest arvukaimalt esines forelli. Antud perioodil toimus meriforelli kuderänne, kalapääsust vahetult allavoolu jääval jõelõigul ja paisu alusel alal tabati ka meriforelle. Kalapääsu kambrites kala ei olnud. Paisust ülesvoolu jääval alal (Loobu piirkond) meriforelli seirepüükidel ei saadud. Kokkuvõtlikult, kalapääsu kui toimiva rändete kohta tõendeid ei saadud. See võis olla seotud veevaegusega sügiseste rännete perioodil. Seega ei saanud kalapääsu toimimisele lõplikke hinnanguid anda, seiret jätkatakse edaspidi. (Eesti Loodushoiu Keskus, 2014)

Looduslikuks tõkkeks on Joaveski joastik sadakond meetrit samanimelisest paisust allavoolu. Joastik on ületatav hea ujumisvõimega liikidele (lõhe, meriforell, jõeforell), kehvema ujumisvõimega liikidele on ta aga vähemal või rohkemal määral rändetõkkeks. Põlula Kalakasvatustehas on Loobu jõkke alates 2002. aastast asustanud pidevalt lõhe noorjärke. Loobu jõe seisund hinnatakse kahes eraldi osas. Lähtudes EL veepoliitika raamdirektiivi (2000/60/EÜ) põhimõtetest, on Loobu jõe kalastiku praegune seisund hinnatud jõe suudmest kuni Joaveski paisuni kesiseks, Joaveski paisust ülesvoolu kuni Loobu paisuni kesiseks kuni halvaks ja Loobu paisust ülesvoolu kuni Undla paisuni kesiseks kuni halvaks.

Lähtudes 2007. a koostatud Loobu jõe keskkonnamõju hindamisest on Loobu jõel järgmised paisud, mis on kalade rändetõkkeks: rahvusparki piires Joaveski HEJ pais (10,4 km jõe suudmest, 2012. a ehitatud kalatrepp); rahvusparki piirest väljaspool Loobu pais (28 km jõe suudmest, 2011. a ehitatud möödaviikpääs, paigaldatud kalaloendur, puhastatud paisjärv setetest), Undla pais (50 km jõe suudmest) ja Kadrina pais (54 km jõe suudmest, ehitatud 2008. a kalatrepp ja paisregulaator, rekonstrueeriti 2012. a ja rajati kalapääs).

Lähtest kuni Udriku ojani (1077900_1) (1B) oli 2013. a jõe üldine ökoloogiline seisund kesine. Viru alamvesikonna veemajanduskava 2006. a andmeil võib väita, et keemiline seisund halveneb Loobu jões märgatavalt allpool Kadriinat. Samuti toimub Loobu jõe valgalal intensiivne põllumajandustootmine, kus 314 km² valgalast on põllumajandusmaa all 118,7 km². Ida-Eesti VMK (aastateks 2016-2021) järgi on antud veekogumi ökoloogilise seisundiklassi eesmärk aastaks 2021 vähemalt hea seisundiklass.

Udriku ojast suudmeni (1077900_2) (2B) on Loobu jõgi 2013. a andmete kohaselt kesises seisus. Väga hea on suurselgrootute seis, see-eest on kesiseks hinnatud ökoloogiline seisundiklass

(looduslikel veekogumitel ning kalade järgi). Erandiks on antud lõigus vees liigne lämmastiku üldine sisaldus, kuuludes kolmandasse ehk kesisesse klassi. Vastavalt Ida-Eesti VMKle (aastateks 2016–2021) on antud veekogumi eesmärgiks saavutada aastaks 2021 vähemalt hea seisundiklass.

Kaardiandmetel on Loobu jõgi inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260, ent seisundit ei ole määratud.

Läsna jõgi (1078900) asub Viru alamvesikonnas. Jõgi on 16,9 km pikk, valgalaga 37,1 km². Jõgi on heledaveeline ja vähese orgaanilise aine sisaldusega (tüüp 1B). Alguse saab jõgi Udriku rabast ning suubub Loobu jõkke. Veekogu kuulub kogu ulatuses lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse. Väga heas seisus on suurselgrootute seisund. Jõe üldine seisund on 2013. a andmete järgi hea. Ida-Eesti vesikonna VMK (aastateks 2016–2021) kohaselt on peab aastaks 2021 säilima veekogu hea seisund. Kaardiandmetel ei ole Läsna jõgi inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260.

28 km pikkune **Mustoja** kuulub Viru alamvesikonda. Veekogu kuulub kas osaliste lõikudena või tervikuna riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude loetellu ning lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse Vihula mõisa alumisest paisust suubumiseni Soome lahte. Valgala pindalaks on 138,9 km². Vastavalt Ida-Eesti VMKle aastateks 2016–2021, on aastaks 2021 eesmärgiks saavutada Mustoja hea ökoloogiline seisundiklass.

Mustoja oja lähtest Vihula alumise paisjärveni (1076000_1) (tugevasti muudetud pinnaveekogum) oli 2013. a kesises seisus. Kesine oli antud piirkonnas nii kalade kui ka ökoloogilise potentsiaali seisundiklass tugevasti muudetud veekogudel. Kesise seisundi on põhjustanud maaparandus, hajukoormus, loomakasvatus ning paisud: Vihula alumine (Saeveski) pais (5,7 km oja suudmest), Vihula mõisa pais (6,8 km oja suudmest) ning Vihula ülemise paisjärve pais (7,5 km oja suudmest). 2011. a muudeti Vihula alumine pais kaladele läbitavaks. Nüüd pääsevad eeldatavalt merest Mustoja jõkke kudema tulevad siirdekalad uutele koelmutele, seda kuni Vihula mõisa paisuni.

Mustoja üldist seisundit Vihula alumisest paisjärvest suudmeni (1076000_2) (2B) (6,8 km) loeti 2013. a heaks. Heas seisus oli jõe hüdro-morfoloogiline kvaliteet ning eriti heas seisus selle piirkonna kalade ökoloogiline seisund. Jões kaitstavateks liikidest on kaladest jõesilm, vee selgrootutest paksukojaline jõekarp, vee-eluviisiga imetajatest saarmas.

Katsepüükide põhjal võib üldlevinud liikideks oja kesk- ja alamjooksul pidada forelli ja luukaritsat, alamjooksu ulatuses ka jõesilmu, lepamaimu ja trullingut. Üldlevinud liigiks võib pidada ka haugi, kuid tema arvukus on enamasti väga madal. Särge esineb oja alamjooksul arvukalt periooditi, tõenäoliselt on suurelt osalt tegemist siirdelise eluviisiga särjepopulatsiooniga. Teib, rünt ja ogalik esinevad ainult oja alamjooksul, ahven ja hõbekoger peamiselt ojal olevates paisjärvedes. Kalastikuliselt kõige väärtuslikum on oja alamjooksu suudmest kuni Vihula mõisa paisuni. Vihula mõisa pais on kaladele ületamatuks rändetõkkeks. Oja kesk- ja ülemjooks on kalastikuliselt vähem

väärtuslikud, peamiselt on selle põhjuseks ojal olevad paisud ja paisjärved, samuti oja kesk- ja ülemjooksul tehtud maaparandustööd.

Vihula alumisest (Saeveski) paisust (5,7 km oja suudmest) olid 2007. a keskkonnamõju hindamise põhjal säilinud vaid varemed, kuid kalade jaoks oli tegemist siiski raskestiületatava rändetakistusega. Paisjärve kunagine kõrgus on olnud 4,6 m, paisutuse mõjuala on ulatunud ülesvoolu u 1 km (praeguse Vihula mõisa paisuni). 2011. a ehitati Vihula alumisele paisule (Vihula I) kivipuistkalapääs, mille tulemusena pääsevad siirdekalad kuni Vihula mõisa paisuni (6,8 km oja suudmest).

2013. a teostatud kalapääsu efektiivsuse hindamiseks teostatud uuringutel leiti, et kalade rändeteede avatus on siin tagatud. Kalade rändeid tagav rajatis on tehtud hästi, otstarbekas on jälgida selle heas ehk kalade rännete seisukohalt soodsas seisukorras püsimist ka ekstreemsetes oludes (jääminekud, suurveed). Ülesvoolu jääb kalapääsu vahetusse naabrusesse kaladele ületamatu pais (Vihula mõisa pais), mistõttu on rändetingimuste parandamise positiivne efekt võrdlemisi vähene. Endisest paisust allavoolu jääb piirkond, kus oli eesmärgiks parandada kalade kudemistingimusi. Sellealaseid töid viidi läbi mitmes järgus, viimati 2013. aasta sügisperioodil. Tööde hilise teostuse tõttu tööde tulemusi veel hinnata ei saadud. Endise paisu piirkonnas tabati 2013. a ahvenat, forelli, lepamaimu ja trallingut, kõrge oli selles piirkonnas forellide arvukus (nii suhtelises kui absoluutses skaalas). Püükidel tabati nii suguküpsed kui ka juveniilseid isendeid, noorkaladest olid esindatud kõik vanusejärgud. Antud piirkond on forelli noorkaladele oluliseks elupaigaks. (Eesti Loodushoiu Keskus, 2014)

Vihula mõisa paisust ülesvoolu siirdekalad, samuti harjus, teib ja rünt puuduvad. Paisu mõju ulatub ülesvoolu praktiliselt kuni järgmise paisuni, milleks on Vihula ülemise paisjärve pais (7,5 km oja suudmest). Paisu kõrgus 6,2 m, paisjärve pikkus u 800 m, laius ligikaudu 200 m. Kaardiandmetel on Mustoja inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260 esinduslikkusega A.

Pudisoo jõgi (VEE1080600) kuulub Harju alamvesikonda ning on lõheliste elupaigana kaitstav veekogu. Veekogu kuulub kogu ulatuses lõhe, jõforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse. Valgala pindalaks on 143,7 km². 31,4 km pikkuse jõe lähteks on Pikklauka järv ning suubub merre Kolga lahte.

Pudisoo jõgi koos lisajõe Pärlijõega on Eestis ainus jõgi, kus elutseb magevees elav ebapärlikarp (*Margaritifera margaritifera*), kes on Eesti looduskaitseaduse järgi I kaitsekategooria liik. Samuti on ebapärlikarp kantud loodusdirektiivi II ja V lissasse ning IUCN-i punasesse raamatusse. Lisaks elab jões kaitsealustest liikidest harilik võldas (*Cottus gobio*), kes kuulub III kaitsekategooriasse ja loodusdirektiivi II lissasse ning vee-eluviisiga imetajatest saarmas (*Lutra lutra*), kes kuulub kaitsealuste liikide III kaitsekategooriasse. Ebapärlikarbi kaitseks ette nähtud tegevustel on positiivne mõju ka kogu Pudisoo jõe vesikonnale.

Jõgi on tumedaveeline ja humiinaineterikas (tüüp IA). Vastavalt 2013. a andmetele on Pudisoo jõe ökoloogiline seisundiklass hinnatud kesiseks. Keemilise seisundi kõige halvemaks näitajaks oli Põhja-Eesti 2013. a hüdrokeemilise seire tulemuste järgi jõe vee fosfori üldine sisaldus, mis oli liiga kõrge ning fosfori üldine seisundiklass hinnati kesiseks. Lääne-Eesti VMK (aastateks 2016–2021) kohaselt on Pudisoo jõe pikendatud ökoloogilise seisundiklassi eesmärk aastaks 2021 jõe hea ökoloogiline seisund.

Pudisoo jõel asuv Sae pais on tänaseks lammutatud paisu omaniku poolt. Jõel on varasemalt olnud ka Kalmeveski pais, mis on samuti tänaseks lammutatud. 2005. a tehtud hinnangus on Pudisoo jõe kehva veekvaliteedi peamiseks põhjuseks peetud fosfori kõrget sisaldust, mida põhjustavad heitveed. Jõe seisundi paranemist takistavad peamiselt kaks survetegurit: koprad ning maaparandussüsteemidest tulenev surve settekoormuse suurenemise näol. Kaardiandmetel on Pudisoo jõgi inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260 esinduslikkusega C.

Valgejõgi (VEE 1079200) kuulub Harju alamvesikonda ning on lõheliste elupaigana kaitstav veekogu. Lisaks kuulub Valgejõgi kogu ulatuses lõhe, jõforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse. Valgala pindalaks on 451,5 km². 101,1 km pikkune Valgejõgi on Soome lahe vesikonna üks pikemaid jõgesid. Alguse saab jõgi Porkuni järvest ning suubub Hara lahte. Jõe ülemjooks paikneb Pandivere kõrgustikul, keskjooks ja alamjooksu ülemine osa Kõrvemaal ning alamjooksu alumine osa Põhja-Eesti rannikumadalikul. Jõe valgala alamjooksu piirkond jääb suures osas Lahemaa loodusala piiridesse ning seetõttu ei ole inimtegevus sellel nii intensiivne kui ülejäänud valgagal. Teada on 23 kalaliigi esinemine Valgejões. Majanduslikult kasutatavateks liikideks Valgejões on jõesilm, lõhe, meriforell, jõforell, haug, angerjas, särg, teib, säinas, turb, linask, vimb, koger, hõbekoger, luts ja ahven.

Valgejõel on 2007. a keskkonnamõju hindamise aruande põhjal järgmised paisud ning kalade rändetõkked: Kotka pais (9 km jõe suudmest, kõrgus 3 m), Nõmmeveski juga (19 km jõe suudmest, kõrgus 1,0-1,1 m), Nõmmeveski pais (19 km jõe suudmest, 2010. a lagunenu, taastunud on jõe looduslik seisund endise paisjärve alal). Kalapääsud projekteeriti ja ehitati 2012. a Tapa paisule (66 km jõe suudmest), Moe paisule (69 km jõe suudmest) ja Vahakulmu paisule (72 km jõe suudmest, kõrgus 1,8 m).

Nõmmeveski juga on neist ainus looduslik tõke, mis pole enamikele kaladele ületatav. Vaid lõhe ja meriforell ning üksikud jõforellid tulevad toime selle tõkke ületamisega. Eelduseks on aga sel juhul paras jõe vooluhulk. Veevaestel perioodidel ning suurvee ajal pole Nõmmeveski juga ületatav tõenäoliselt ühelegi kalaliigile. Lisaks eelnimetatud rändetõketele on jõe keskjooksul, Nõmmeveski paisu ning Tallinn-Narva mnt vahelisel lõigul, veel rida kividest laotud madalamaid tõkkeid. Enamik neist on kaladele püsivalt ületatavad, kuid neli kõrgemat (kõrgused 30–45 cm) võivad madalvee perioodidel osutada raskesti ületatavateks.

Valgejõe kesk- ja alamjooks (Tapa linnast suudmeni, 66 km) on looduslike eelduste poolest üks parema füüsilise kvaliteediga jõgesid Eestis, ühtlasi on see jõelõik potentsiaalselt väga heaks elupaigaks lõhelastele (lõhele, meriforellile, jõeforellile ja harjusele) ning siirdekaladele. Lisaks leidub jões keskkonnaregistri andmetel kaitsealustest liikidest harilikku võldast (*Cottus gobio*), kes kuulub III kaitsekategooriasse ja loodusdirektiivi II lisasse ning paksukojalist jõekarpi (*Unio crassus*), kes kuulub Eestis kaitsealuste liikide III kaitsekategooriasse ning on kantud ka Eesti ohustatud liikide punasesse nimistusse tähelepanu vajava liigina.

Jõe seisund on paisude tõttu lõiguti väga erineval tasemel ning seetõttu on Valgejõgi jagatud veemajanduskavas neljaks erinevaks lõiguks. Vastavalt Lääne-Eesti vesikonna VMKle on Valgejõe kõigi veekogumite ökoloogilise seisundiklassi eesmärgiks aastaks 2021 vähemalt hea seisund.

Kotka paisust suudmeni (1079200_4) (tüüp 2B) loeti Valgejõe seisundit 2013. a üldiselt kesiseks ning võrreldes 2010. a andmetega on jõe ökoloogiline seisund halvenenud. Selles lõigus on levinud paljud siirdekalad. Antud jõelõik jääb täies ulatuses Lahemaa loodusala piiridesse.

Lahemaa loodusalasse jääb ka jõe osa Pikkojast kuni Kotka paisuni (1079200_3) (2B). Selle lõigu seisundit loetakse 2013. a andmete põhjal kesiseks, mida põhjustab kesine ökoloogiline seisundiklass looduslike veekogude ja kalade järgi. Peamiseks surveteguriteks on Kotka pais.

Valgejõgi Moest Pikkojani (1079200_2) (2B) on 2013. a andmete põhjal üldiselt kesises seisundis, seejuures on väga heal tasemel ökoloogiline seisundiklass suurselgrootute ja fütobentose järgi. Võrreldes 2010. a andmetega on antud jõelõigu ökoloogiline seisundiklass halvenenud.

Valgejõgi on kõige halvemas seisundis lähtest kuni Moe paisuni (1079200_1) (1B). Seisundi lõplik määrang antud piirkonnas 2013. a on halb. Halvaks hinnatakse riikliku hüdrobioloogilise seire järgi jõe ökoloogiline seisundiklass looduslikel veekogumitel ning kalade seisund. Fütobentose seisund on see-eest antud jõelõigus väga hea. Selles lõigus asuvad Moe ja Vahakulmu pais.

Kaardiandmetel on Valgejõgi inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260 esinduslikkusega A.

Võsu jõgi (VEE1077100) kuulub Viru alamvesikonda. Vooluveekogu pikkus on 24,9 km, valgala pindala 63,6 km². Tegemist on heledaveelise ja vähese orgaanilise aine sisaldusega jõega (tüüp IB). Veekogu kuulub Laviku paisjärve paisust kuni suubumiseni Soome lahte lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistusse.

Jõeale jääb viis paisu: Laviku, Muike, Ojaäärse I, Ojaäärse II ning Oruveski. Laviku pais on tulvaohhtlik, kaladele ületamatu rändetõke. Võsu jõel asuvate paisjärvede kaskaadidel asuvad alumised paisregulaatorid ei lase läbi ülesvoolu asuva paisu avariilisi vooluhulkasid. Hüdroõlmed ei ole valmis suurte tulvavete (nagu need olid 2003. ja 2005. a) läbilaskmiseks. Ojaäärse I, Oruveski

ja Muike paisule väljastati 2012. a vee erikasutusload, mis seavad tingimuseks avariiliste vooluhulkade läbilaskmise. Laviku paisule anti 2012. a vee erikasutusluba, kehtivusega aastani 2017.

Võsu jõe seisund oli 2013. a andmete põhjal halb ning võrreldes 2010. a andmetega on jõe ökoloogiline seisund halvenenud. Väga heas seisus on kalastik kuni Laviku paisuni. Vastavalt Ida-Eesti VMKle (aastateks 2016–2021) peab aastaks 2021 olema saavutatud Võsu jõe hea ökoloogiline seisundiklass kõikides veekogumites. Kaardiandmetel on Võsu jõgi inventeeritud loodusdirektiivi elupaigatüübiks 3260 esinduslikkusega B.

Eesmärgid on seatud Natura 2000 standardandmebaasi kantud ulatuses, esinduslikkus peab paranema kõigil lõikudel.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Elupaigatüüpi 3260 on säilinud 188,3 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigatüüpi 3260 on säilinud 188,3 ha:

- 5) Altja oja on säilinud heas seisundis esinduslikkusega A (VMK kohaselt tuleb aastaks 2021 saavutada veekogu hea seisundiklass⁶).
- 6) Kolga jõe seisund on paranenud ja vastab elupaigatüübi 3260 kriteeriumitele (VMK kohaselt tuleb aastaks 2021 saavutada veekogu hea seisundiklass).
- 7) Loo jõe seisund on paranenud ja vastab elupaigatüübi 3260 kriteeriumitele (VMK kohaselt tuleb säilitada veekogu hea seisundiklass).
- 8) Loobu jõe seisund on paranenud (esinduslikkus B, VMK kohaselt on saavutatud hea seisundiklass).
- 9) Säilinud on Läsna jõe hea seisund (esinduslikkus B, VMK kohaselt on säilinud hea seisundiklass).
- 10) Säilinud on Mustoja hea seisund esinduslikkusega A (VMK kohaselt tuleb rahvusparki jääval ojalõigul Vihula alumisest paisjärvest suudmeni säilitada veekogu hea seisundiklass, rahvuspargist välja jääval ojalõigul lähtest alumise paisjärveni saavutada veekogu hea seisundiklass).
- 11) Puidisoo jõgi on säilinud heas seisundis (esinduslikkus B, VMK kohaselt on saavutatud hea seisundiklass).

⁶ Veekogude seisundiklass on siin ja edaspidi antud vastavalt Keskkonnaministri 28. juuli 2009. a määrusele nr 44 „Pinnaveekogumite moodustamise kord ja nende pinnaveekogumite nimestik, mille seisundiklass tuleb määrata, pinnaveekogumite seisundiklassid ja seisundiklassidele vastavad kvaliteedinäitajate väärtused ning seisundiklasside määramise kord”.

12) Säilinud on Valgejõe hea seisund esinduslikkusega A (VMK kohaselt tuleb saavutada veekogu hea seisundiklass).

13) Säilinud on Võsu jõe hea seisund esinduslikkusega B (VMK kohaselt tuleb saavutada veekogu hea seisundiklass).

Mõjutegurid ja meetmed

- Haju- ja punktrestostus, viimast põhjustab tavaliselt reovee juhtimine veekogusse; restostus on tingitud eelkõige seadustest tulenevate keskkonnanõuete eiramisest.

Administratiivmeede: seadustest tulenevate keskkonnanõuete järgimine, teavitamine selle kohustusest ning järelevalve, sh keskkonnanõuete täitmisel, piirata tuleb haju- ja punktkoormust.

- Inimtekkelised paisud takistavad kalade jõudmist üles- ja allavoolu ning tõkestavad veevoolu ja muudavad looduslikku veerežiimi, tekitavad settereostust allapoole paise.

Administratiivmeede: kalade läbipääsu tagamine üles- ja allvoolu kas paisude lammutamise või efektiivsete kalapääsudega, settereostuse vältimine.

- Kobraste ehitatud paisud tõkestavad veevoolu, häirivad kalade rännet ning koguvad enda taha peeneteralisi setteid.

Meede: kobraste arvukuse reguleerimine ja koprapaisude lõhkumine (vajadusel eelnevalt torude paigaldamine).

- Jõgedel hüdroenergia kasutamine.

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmine, millega välditakse veekogu tõkestamist, vooluhulga reguleerimist, voolurežiimi muutmist, settereostust, kalade noorjarkude suremist turbiinides.

- Kaldajoone muutmine (kaldakindlustused asustusega aladel, maaparandussüsteemid jm).

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmine.

- Puude raie jõgede kallastel.

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmine, millega välditakse kallaste erosiooni, vee temperatuuri kõrgenemist, veetaimestiku ja niitjate rohevetikate vohamist suurenenud valguse/veetemperatuuri mõjul, et tagada piisavate mikroelupaikade olemasolu jõesängis ning varjevõimalused lõhelistele ja nende noorjarkudele. Lähtutakse põhimõttest, et vajalik on tagada kaldapuistu mosaiiksus ning mitte eemaldada kõiki surnud ja vee kohale vajunud puid. Lisaks tuleb tagada ka piisav põõsavõondi olemasolu, millega välditakse kallaste ulatuslikku erodeerumist.

2.2.4.2. Looduslikud rohketoitelised järved (3150)

KE – jah; LoA – jah

Eestis hõlmab see elupaigatüüp keskmiselt kalgiveelisi rohketoitelisi eutroofseid järvi moreenmaastike nõgudes. Taimhõljum on neis järvedes liigirikas, kuid mõõduka biomassiga. Eestis on need parimateks kalajärvedeks, seetõttu tuleb neid elupaiku kaitsta ja hoida.

Lahemaal on elupaigatüüpi inventeeritud 449,5 ha esinduslikkusega C või D. Looduslikud rohketoitelised järved (3150) Lahemaal on Kahala, Käsmu ja Lohja järv. VMK kohaselt on need järved heas seisundis ning eesmärk aastaks 2021 on säilitada neis veekogudes hea seisund.

Kahala järv (VEE2001600) on pruuniveeline düstroofne looduslik järv Lahemaa piiranguvööndis. Veekogu kuulub reostustundlike veekogude nimekirja. Valgala pindala on 16,4 km² ning veepeegli pindala on järvel 345,2 ha. Keskmine sügavus on 0,9 m ja maksimaalne sügavus 2,8 m. Tüübilt (VRD) on järv keskmise karedusega kihistumata (II) järv. Limnoloogilise tüübi järgi on veekogu kalgiveeline miksotroofne e kalgiveeline segatoiteline. Veevahetus toimub järves üks kord aastas. 2013. a väikejärvede seire tulemuste järgi on järv heas seisundis. Vastavalt Lääne-Eesti VMKle (aastateks 2016–2021) peab aastaks 2021 olema säilinud Kahala järve hea ökoloogiline seisundiklass.

Käsmu järv (VEE2001100) on pruuniveeline düstroofne looduslik järv Lahemaa piiranguvööndis. Valgala pindala on 16,5 km², veepeegli pindala on 48,5 ha. Järve keskmine sügavus on 2,17 m ning maksimaalne sügavus 3,3 m. Tüübilt (VRD) on Käsmu järv pehme- ja tumedaveeline (IV); limnoloogilise tüübi järgi pehmeveeline miksotroofne e pehmeveeline segatoiteline. Veevahetus toimub järves neli korda aasta jooksul. Keskkonnaregistri järgi on veekogus registreeritud kaks II kaitsekategooria taimeliiki ujuv jõgitakjas (*Sparganium gramineum*) ja mõru vesipipar (*Elatine hydropiper*) ning üks III kaitsekategooria taimeliik väike vesikupp (*Nuphar pumila*). 2013. a toimunud väikejärvede riikliku seire käigus leiti, et järve hüdroloogiline režiim ning kaldaala looduslikkust võib hinnata heale kuni väga heale tasemele. Hüdrokeemilised näitajad olid aga halval tasemel. Suurselgrootute seisund järves hinnati heaks. 2013. a andmete kohaselt oli Käsmu järv heas ökoloogilises seisundis. Vastavalt Ida-Eesti VMKle (aastateks 2016–2021) peab aastaks 2021 olema säilinud Käsmu järve hea ökoloogiline seisund.

Lohja järv (VEE2001000) on pruuniveeline düstroofne looduslik järv Lahemaa piiranguvööndis. Veekogu kuulub reostustundlike veekogude nimekirja. Valgala pindala on 12,3 km² ning veepeegli pindala on järvel 56 ha. Keskmine sügavus on 2,2 m ja maksimaalne sügavus on 3,7 m. Tüübilt (VRD) on järv pehme- ja tumedaveeline (IV). Limnoloogilise tüübi järgi on veekogu pehmeveeline miksotroofne e pehmeveeline segatoiteline. Veevahetus toimub järves kaks korda aastas. Keskkonnaregistri järgi on veekogus registreeritud üks III kaitsekategooria liik harilik hink (*Cobitis taenia*). 2013. a väikejärvede hüdrokeemilise ja hüdrobioloogilise riikliku seire kohaselt oli järv

heas seisundis. Vastavalt Ida-Eesti VMKle (aastateks 2016–2021) peab aastaks 2021 olema säilinud Lohja järve hea ökoloogiline seisundiklass.

Kaardiandmetel on Kahala ja Käsmu järv hinnatud esinduslikkusega C ning Lohja järv esinduslikkusega D. Eesmärgid on seatud kaardistatud ulatuses, seisund peab paranema.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika looduslikud rohketoitelised järved 449,5 ha esinduslikkusega B; VMK kohaselt on säilinud veekogu hea seisundiklass.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika looduslikud rohketoitelised järved 449,5 ha esinduslikkusega B; VMK kohaselt on säilinud veekogu hea seisundiklass.

Mõjutegurid ja meetmed

- Haju- ja punktrestus.

Administratiivmeede: üldine keskkonnanõuete järgimine ja looduskasutuseks tingimuste seadmine (piirata olemasolevate punktkoormusallikate mõju, vältida uute punktkoormusallikate lisandumist ja piirata hajukoormust).

- Eutrofeerumine võib ebasoodsatel aastatel suvisel ja talvisel perioodil põhjustada järvede elustikule (eriti kaladele) hukutavalt mõjuvat vee hapnikuvaegust, soodustada vetikate õitsemist ja kiirendada oluliselt järvede kinnikasvamist.

Meede: Maa ja Vesi AS poolt 2014. a koostatud Kahala järve tervendamise insenertehnilise tegevuskava (I etapi eelprojekt) järve hea seisundi saavutamiseks ja ökoloogilise potentsiaali säilitamiseks elluviimine.

2.2.4.3. Huumustoitelised järved ja järvikud (3160)

KE – jah; LoA – jah

Elupaigatüüpi on inventeeritud Lahemaal kokku 62,4 ha esinduslikkusega B. Lahemaa rahvuspargis asuvates rabades leidub kümnekond huumustoitelist järve ja järvikut. Need on eelkõige huumustoitelised rabaveekogud: pruuniveelised järved ja rabalaukad. Vesi on neis happeline (pH 4-6) ning rohkete humiainete tõttu üsna tume. Lahemaal on huumustoitelised järved ja järvikud pindalalt väikesed, tavaliselt paari hektari ringis või vähemgi. Erandiks on laukad Laukasoo, mille kogupindala on 19,9 ha ning nende üldine seisund on hinnatud esinduslikkusega B. Laukasoo laukad on nagu teisedki rabalaukad pehme- ja tumedaveelised. Ülejäänud huumustoiteliste järvede ja järvikute seisundi kohta puudub info. Eesmärgid on seatud kaardistatud ulatuses ja esinduslikkusega, kõik elupaigatüübile vastavad järved ja järvikud asuvad sihtkaitsevööndites.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika 62,4 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaika 62,4 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Elupaigad jäävad sihtkaitsevööndisse, kus ohutegurite mõju on viidud miinimumini.

2.2.5. Rannikelupaigad

Pika ja liigendatud rannajoone tõttu on rannikelupaikade olulisus rahvuspargis suur, need moodustavad 7952,4 ha (tabel 9). Merealad on tsoneeritud valdavalt piiranguvööndisse, ranniku maismaaalad on samuti tsoneeritud valdavalt piiranguvööndisse, kuid vähesel määral ka sihtkaitsevööndisse.

Suurimad ohutegurid rannikelupaikadele on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine (sh tuulegeneraatorid). Olulisemad kaitsemeetmed tulenevad üldistest keskkonnanõuetest, mistõttu eraldi kaitsemeetmeid kaitsekorralduskavaga ei kavandata. Maismaaelupaikasid ohustab ka sõidukitega sõitmine väljaspool teid ning maastikusõidukiga sõitmine, mis on reguleeritud kaitse-eeskirjaga. Eesmärgid seatakse Natura 2000 standardandmebaasi katud ulatuses, esinduslikkus peab paranema. Kaardiandmete kontrolli järgselt korrigeeritakse ka eesmäärke.

Tabel 9. Euroopa Komisjonile (EK) esitatud loodusdirektiivi rannikelupaikade pindalad ja esinduslikkus Lahemaal (Natura 2000 andmebaas, 2015, kaardistatud elupaigad 2015)

Elupaigatüüp ⁷	EK esitatud elupaigatüübi pindala (ha)	Esinduslikkus (A, B, C)	Kaardistatud elupaigatüübi (pindala/ha ja esinduslikkus/A–C)
1110 – veealused liivamadald	6377,7	A	6390,0 B–C
1140 – liivased ja mudased pagurannad	756,2	A	708,2 A
1150* - rannikulõukad	29,4	C	27,3 määramata

⁷ Kuna rannaniidud (1630*) on poollooduslikud kooslused, käsitletakse neid niitude peatükis; kuna metsastunud luided (2180) ja luidetevahelised nõod (2190) on metsakooslused, käsitletakse neid metsade peatükis.

Elupaigatüüp ⁷	EK esitatud elupaigatüübi pindala (ha)	Esinduslikkus (A, B, C)	Kaardistatud elupaigatüübi (pindala/ha ja esinduslikkus/A–C)
1160 – laiad madalad lahed	103	B	82,4 A–C
1170 – karid	438,1	A	441,5 A
1210 – esmased rannavallid	33,9	C	32,3 A–C
1220 – püsitaimestuga kivirannad	96,3	B	86,4
1620 – väikesaared ja laiud	90,1	A	61,1 A, C
1640 – püsitaimestuga liivarannad	79,9	B	76,2 A–C
2110 - eelluited	11	C	11,0 B–C
2120 – valged luited	25,8	C	25,7 A–C
2130* - hallid luited	5,3	C	7,6 A–B
2140* – rusked luited kukemarjaga	4,4	B	2,7 A–C
2320 – Kanarbiku (<i>Calluna</i>) ja hariliku kukemarjaga (<i>Empetrum nigrum</i>) kuivad liivanõmmed	13,2	C	puudub
Kokku	8064,3	A–C	7952,4 A–C

2.2.5.1. Veealused liivamadalad (1110)

KE – jah, LoA – jah

Lahemaa loodusala rannikuelupaikadest kõige suurema osa moodustavad veealused liivamadalad (1110), mille kogupindalaks on 6390,0 ha esinduslikkusega B–C. See elupaigatüüp hõlmab eeskätt liivase põhjaga madalmerd kuni taimestiku alumise leviku piirini, mis jääb rannikumeres tavaliselt 5–15 m sügavusele. Lahemaal asuvad suuremad veealused liivamadalate alad Eru, Kolga ja Käsmu lahes esinduslikkusega B.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi veealused liivamadalad 6377,7 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi veealused liivamadalad 6377,7 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.2. Liivased ja mudased pagurannad \(1140\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Liivased ja mudased pagurannad (1140) hõlmavad 708,2 ha esinduslikkusega A. Selle elupaigatüübi all käsitletakse Eestis kõiki liivaseid, saviseid ja mudaseid laugeid mererandu, mis ajuti paguveega peamiselt tuulte mõjul paljanduvad. Enamasti on nende alade põhjaloomastik üsna rikkalik, olles heaks toitumisalaks paljudele lindudele. Lahemaal on neid alasid kokku 23, paiknedes väikeste vahedega kogu Lahemaa loodusala rannikualal, tihedamalt Juminda poolsaare idapoolses küljes. Esinduslikkuseks on hinnatud A.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi mudased pagurannad 756,2 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi mudased pagurannad 756,2 ha esinduslikkusega A.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.3. Rannikulõukad \(1150*\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Rannikulõukad (1150*) hõlmavad 27,3 ha. Need on madalad, merega veel ajuti ühenduses olevad rannikujärved, mis on tekkinud madalate abajate lahtede eraldumisel merest. Lõugaste soolsus on väga varieeruv. See sõltub veevahetusest merega ning sademete hulgast. Siinne vesi sisaldab rohkesti kloriide ja sulfaate ning hinnatud on ka veekogu muda, mis on raviva toimega. Samuti on

rannikulõugastel rikkalik linnustik. Põhjamuda katavad sageli mändvetikad, elustik on enamasti vaene. Taimhõljum võib küll olla liigirikas, kuid biomass on sel väike. Neid elupaiku on Lahemaal alla kümne. 29,4 ha suurusest kogupindalast moodustab suurema osa Pärisea poolsaare otsas asuvad 20,5 ha suurune Viinistu Maalaht ning suurema pindalaga on ka samas asuv Ulglaht (6,2 ha), nende esinduslikkus on määramata. Teiste elupaikade pindala jääb alla hektari esinduslikkusega D.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi rannikulõukad 29,4 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi rannikulõukad 29,4 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

2.2.5.4. Laiad madalad lahed (1160)

KE – jah; LoA – jah

Laiad madalad lahed (1160) hõlmavad 82,4 ha esinduslikkusega A–C. Siia kuuluvad lainetuse eest üsna hästi kaitstud madalaveelised lahed ja abajad. Mitmekesise põhjaelustiku tõttu leiab sellistest lahtedest toitu palju eri liike linde. Lahemaal on need alad mõõtmelt väikesed, enamuse neist jääb alla 10 ha. Alad paiknevad kogu Lahemaa ranniku ulatuses, enim leidub neid Käsma lahes.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi laiad madalad lahed 103 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi laiad madalad lahed 103 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

2.2.5.5. Karid (1170)

KE – jah; LoA – jah

Karid (1170) hõlmavad 441,5 ha esinduslikkusega A. Karid on rahnuderikkad või aluspõhjakiivimitest merepõhjakeõrgendikud, mis paguvee ajal võivad ulatuda üle veepinna. Selliseid kõrgendikke leidub moreensete merepõhjaseljandike piirkonnas. Karide elustik on väga mitmekesine, taimestiku moodustavad põhiliselt pruun- ja punavetikate kooslused, eriti liigirikkad on põisadru kooslused. Hulgaliselt elab seal põhjale kinnituvaid loomi nagu karbid, merituped, sammalloomad; ent seal leidub ka palju molluskeid, koorikloomi ja põhjakalasad. Karisid kasutab kudemispaigana enamik tööstusliku tähtsusega kalaliike. Siin asuvad molluskeid ja koorikloomi söövate sukelduvate lindude toitumiskohad. Lahemaal asuvad karid kaldast umbes kilomeetri kaugusel. Alasid on kõigest kaheksa ning enamused on pindalalt alla 30 ha. Suurim karide ala (189 ha) asub Pärisea poolsaare tipust põhja suunas.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi karid 438,1 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi karid 438,1 ha esinduslikkusega A.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine, sõidukiga sõitmine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

2.2.5.6. Esmased rannavallid (1210)

KE – jah; LoA - jah

Esmased rannavallid (1210) hõlmavad kokku 32,3 ha esinduslikkusega A–C. Need on lainete kuhjatud liiva-, kruusa- või klibuvallid veepiiril või selle lähedal, mis on sageli mattunud adru ja muu mereheidise alla. Elupaigatüüp esineb sageli kaasneva elupaigatüübina, kuna teda on raske piiritleda

(mere mõju ulatuses on selle asukoht pidevalt muutuv). Lahemaa rahvuspargis on need alad pindalalt väikesed, jäädes alla 8 ha, enamused isegi alla 1 ha.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi esmased rannavallid 33,9 ha esinduslikkusega C.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi esmased rannavallid 33,9 ha esinduslikkusega C.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine, sõidukiga sõitmine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.7. Püsitaimestikuga kivirannad \(1220\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Püsitaimestikuga kivirannad (1220) hõlmavad kokku 86,4 ha esinduslikkusega A–C. See elupaigatüüp hõlmab jämedast kruusast ja veeristikust rannavalle ning kiviseid moreenrandu, kuhu tormilained tavaliselt ei ulatu ning kus on kujunemas või kujunenud püsitaimestu. Kivirannad moodustavad loomuliku jätku esmastele klibuvallidele. Neid elupaiku on Lahemaal palju, umbes 30 ringis, kuid pindalalt on kõik alad väikesed, jäädes tavaliselt 2 ha piiresse.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi püsitaimestuga kivirannad 96,3 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi püsitaimestuga kivirannad 96,3 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine, sõidukiga sõitmine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.8. Väikesaared ja laiud \(1620\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Väikesaared ja laiud hõlmavad kokku 61,1 ha esinduslikkusega A ja C. See elupaigatüüp on oluline eeskätt lindude pesitsus- ja puhkepaigana ja üldjuhul ka hüljeste lesilana. Lahemaal kuuluvad sellesse elupaika Mohni (elupaigatüüp kaardistatud selles ulatuses, mis ei vasta teistele elupaigatüüpidele), Hara ja Älvi saar, Saartneem ning Ulkkari laiud. Ulkkari on oluliseks elu- ja peatuspaigaks mitmetele rändlindudele. Mohni saare samblike floora on Eestis unikaalne, kuna saarel kasvab palju põhjapoolse levikuga liike. Liigikaitseks vajalikud tegevused ja ohud on välja toodud kava samblike peatükis.

Elupaigatüübi seisund kaitsealal on hea. Väikesaarte ja laidude taimkatet mõjustavad peamiselt riimvesi ja jätkuv maakerge, ent olulised on ka tuul, kestev päikesepaiste ning üldine kuivus, osal saartest ka lämmastikurikas linnusõnnik: mõõdukal hulgal soodustab see taimekasvu, väga suurtes kogustes aga vastupidi – hävitab kogu taimkatte.

Elupaigatüübi eesmärgid on seatud Natura 2000 standardandmebaasi kantud ulatuses. Kuna mitmetel väikesaartel ja laidudel on inventeeritud teised elupaigatüübid, täpsustatakse nende pindala kaitsekorraldusperioodil tehtava elupaigatüüpide kaardikihi korrastamise käigus ning vajadusel muudetakse nii standardandmebaasi kantud ulatust kui ka eesmäärke.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi väikesaared ja laiud 90,1 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi väikesaared ja laiud 90,1 ha esinduslikkusega A.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: nafta- ja õlireostus, suuremahulised süvendustööd, kaevandamine väljaspool kaitseala, ehitamine. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

2.2.5.9. Püsitaimestuga liivarannad (1640)

KE – jah; LoA – jah

Püsitaimestuga liivarannad hõlmavad 76,2 ha ning neid leidub hajusalt kogu Lahemaa rannikul. Suuremad liivarannad asuvad Mustoja-Vainupea vahelisel alal, Lobineeme läänerannikul ning Hara lahe ääres. Kuna liivarannad on suviti intensiivselt küllastatavad, siis on ka nende seisund hinnatud valdavalt B ja C väärtuseks.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi püsitaimestuga liivarannad 79,9 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi püsitaimestuga liivarannad 79,9 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: sõidukiga sõitmine väljaspool teid ja maastikusõidukiga sõitmine, lõkketegemine väljaspool selleks ettenähtud kohti. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.10. Eelluited \(2110\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Eelluited hõlmavad kokku 11,0 ha esinduslikkusega B–C. Tegemist on tuiskliiva-aladega, kus ei saagi olla väljakujunenud taimkatet – taimed kasvavad vaid üksikute kogumikena. Lahemaal on kaardistatud viis eelluute elupaika, millest enamus jääb Mustoja-Vainupea vahelisele alale. Külastuskoormusest tingituna ei ole ühtegi elupaika hinnatud väärtusega A.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi eelluited 11 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi eelluited 11 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: sõidukiga sõitmine väljaspool teid ja maastikusõidukiga sõitmine, lõkketegemine väljaspool selleks ettenähtud kohti. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.11. Valged luited \(2120\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Valged luited hõlmavad 25,7 ha valdavalt esinduslikkusega C. Valged luited on loomulik jätk eelluudetele (2110). Viimasega võrreldes on taimi rohkem ning need moodustavad laiguti esikooslusi. Valged luited paiknevad hajusalt väikeste pindaladena kogu Lahemaa rannikul, pikim neist jääb Altja-Mustoja vahelisele alale.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi valged luited 25,8 ha esinduslikkusega C.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi valged luited 25,8 ha esinduslikkusega C.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: sõidukiga sõitmine väljaspool teid ja maastikusõidukiga sõitmine, lõkketegemine väljaspool selleks ettenähtud kohti. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.12. Hallid luited \(2130*\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Hallid luited hõlmavad 7,6 ha esinduslikkusega A-B. Seda elupaika leidub Lahemaal üksikute väikeste laikudena kolmes kohas: Kiiu-Aabla ja Kolga-Aabla külas, Pärисpea poolsaarel Pähkneemel ning Pedassaare külas.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi hallid luited 5,3 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi hallid luited 5,3 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: sõidukiga sõitmine väljaspool teid ja maastikusõidukiga sõitmine, lõkketegemine väljaspool selleks ettenähtud kohti. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

[2.2.5.13. Rusked luited kukemajaga \(2140*\)](#)

KE – jah; LoA – jah

Rusked luited kukemajaga hõlmavad 2,7 ha esinduslikkusega B–C. See elupaik sarnaneb taimestult sisemaa nõmmedele (2320). Neid eristabki peamiselt asend maastikul: käsitletav elupaigatüüp esineb rannikulähedastel kinnistunud luidetel. Muld on primitiivne leetunud liivmuld (Lo) või õhuke leedemuld (LI), puu- ja põõsarinne puudub, kohati võib kasvada üksikuid väikesi mände või kadakaid. Seda elupaika esineb Lahemaal üksikute väikeste laikudena, peamiselt Altja-Mustoja vahelisel alal.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi rusked luited 4,4 ha esinduslikkusega B.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Säilinud on elupaigatüüpi rusked luited 4,4 ha esinduslikkusega B.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: sõidukiga sõitmine väljaspool teid ja maastikusõidukiga sõitmine, lõkketegemine väljaspool selleks ettenähtud kohti. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

2.2.5.14. Kanarbiku (*Calluna*) ja hariliku kukemarjaga (*Empetrum nigrum*) kuivad liivanõmmed (2320)

KE – jah; LoA – jah

Kanarbiku (*Calluna*) ja hariliku kukemarjaga (*Empetrum nigrum*) kuivad Põhjamere ja Läänemere ranniku liivanõmmed on kujunenud mandrijää poolt kohaletoodud ja läbipestud liivast ega ole seega seotud luidetega. Seega hõlmab käsitletav elupaigatüüp Eestis vanadel rannikuluidetel ja rannikulähedastel liivatasandikel paiknevaid kanarbiku- ja kukemarjanõmmesid, mis kasvavad õhukesel leede- (LI) või huumuslikul leedemullal (L(k)), mida kohati katab nõmmekõdu (O) horisont. Seda elupaika Lahemaal kaardistatud ei ole, ent Natura 2000 standardandmebasi on kantud elupaigatüübi levik 13,2 ha esinduslikkusega C.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Eesmärgid seatakse elupaigatüübi esinemisel.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Elupaigatüübi kanarbiku ja hariliku kukemarjaga kuivad liivanõmmesid esinemine on kindlaks tehtud.

Mõjutegurid ja meetmed

Mõjutegurid on seotud otsese inimõjuga: sõidukiga sõitmine väljaspool teid ja maastikusõidukiga sõitmine, lõkketegemine väljaspool selleks ettenähtud kohti. Meetmed on administratiivsed ja täiendavaid meetmeid kaitsekorralduskavaga ei planeerita.

2.2.6. Paljandid ja koopad

Keskkonnaregistri elupaigatüüpide koondkihi järgi ei ole Lahemaal ühtegi loodusdirektiivi paljandite ja koobaste elupaigatüüpi määratud, kuigi Lahemaa loodusala kaitse-eesmärgiks on need seatud ja neid alal ka realselt esineb. Ülevaate elupaigatüüpidest annab tabel 10.

Tabel 10. Euroopa Komisjonile (EK) esitatud loodusdirektiivi paljandite ja koobaste elupaigatüüpide pindalad ja esinduslikkused Lahemaal (Natura 2000 andmebaas, 2015, kaardistatud elupaigad 2015)

Elupaigatüüp	EK esitatud elupaigatüübi pindala (ha)	Esinduslikkus (A, B, C)	Kaardistatud elupaigatüübid (pindala/ha ja esinduslikkus (A–C))
8210	0,2	A	0
8220	0,0	A	0
8310	0,0	B	0
Kokku	0,2	A või B	0

2.2.6.1. Lubjakivipaljandid (8210)

KE – jah; LoA – jah

Sellesse elupaigatüüpi kuuluvad paepaljandid nende pragudes kasvava taimestuga. Elupaigatüüpi leidub peamiselt Põhja-Eesti rannikul ning Soome lahte suubuvate jõgede orgudes. Kuigi lubjakivipaljandeid ei ole kaardistatud, esineb neid siiski, mistõttu tuleb need edaspidi kaardistada. Ordoviitsiumi ladestu tuntuimad paljandid on Nõmmeveski kanjonis Valgejõe ääres ja Joaveskil Loobu jõe ääres, samuti Muuksi ja Tsitre klindilõigul. Nõmmeveskil on jõgi uuristanud aluspõhja kivimeisse kuni 15 m sügavuse kanjonilaadse oru, mille seintel paljanduvad Ordoviitsiumi lubjakivid, glaukoniitliivakivi, diktüoneemakilt ja oobulusliivakivi (fosforiit). See paljand on Kesk-Ordoviitsiumi Kunda lademe Nõmmeveski kihistiku tüüppaljandiks. Loobu jõe orus Joaveskil paljanduvad jõe põhjas ning erineva kõrgusega kalda- ja joaastanguis kuni 400 m lõigul Kunda lademe keskosa Loobu kihistu hallid lubjakivid. Joaastangu alumises osas paljanduvad Sillaoru kihistu ooiidlubjakivid, nende all omakorda Volhovi lademe Toila kihistu glaukoniitlubjakivide ülemine osa. Tsitre klindisaarel ja Muuksi klindineemikul paljandub Kambriumi-Ordoviitsiumi astang (Eesti geoloogiline kaart, 2002).

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Lubjakivipaljandite elupaigatüüp on säilinud 0,2 ha esinduslikkusega A.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Lubjakivipaljandite elupaigatüüp on säilinud 0,2 ha esinduslikkusega A, täpsustatud on elupaigatüübi levik.

Mõjutegurid ja meetmed

- Paljandi mehhaaniline rikkumine (lubjakivi kraapimine, lubjakivitükkide eemaldamine vmt).
- Administratiivmeede:** üldise looduskaitse teadlikkuse tõstmine (infotahvil teavitamine).

2.2.6.2. Liivakivipaljandid (8220)

KE – jah; LoA – jah

Liivakivipaljandid esinevad rohkem Kagu-Eesti ürgorgude järskudel veergudel, aga ka Kallastel Peipsi järve kaldal. Samuti võib neid leida Põhja-Eesti pankrannikul, kus avanevad Ordoviitsiumi liivakivi lademed. Liivakivipaljandid on elupaigaks jäälinnule (*Alcedo atthis*) ja kaldapääsukesele (*Riparia riparia*). Kuigi seda elupaigatüüpi ei ole Lahemaal kaardistatud, esineb seda siiski, mistõttu tuleb see edaspidi kaardistada. Liivakivipaljanditest tuntuim on Turjekelder, kus paljandub Alam-Ordoviitsiumi Pakerordi lademe liivakivi. Pangalt laskuv Turjekeldri juga ongi omanäoline seetõttu, et ta on üks väheseid liivakivilt laskuvaid jugasid. Teine oluline liivakivipaljand asub Mustoja vasakkaldal, kus paljandub samuti Pakerordi lademe liivakivi (Eesti geoloogiline kaart, 2002). Kuna Turjekelder on kaitstav ka looduse üksikobjektina ning jõgede kaldajoone muutmine on kaitse-eeskirjaga reguleeritud, siis otsest ohtu paljandite säilimisele ei ole.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Liivakivipaljandite elupaigatüüp on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Liivakivipaljandite elupaigatüüp on säilinud, täpsustatud on elupaigatüübi levik.

Mõjutegurid ja meetmed

- Paljandi mehhaaniline rikkumine (liivakivi kraapimine vmt).
- Administratiivmeede:** üldise looduskaitse teadlikkuse tõstmine (infotahvil teavitamine).

2.2.6.3. Koopad (8310)

KE – jah; LoA – jah

Sellesse elupaika kuuluvad maa-alused tühemikud, kus elavad väga kitsalt kohastunud või endeemsed liigid (peamiselt nahkhiired). Kõige rohkem on Eestis põhjavee uuristatud koopaid: neid leidub rohkesti Põhja-Eesti paekaldas ja sellesse lõikunud sügavates orgudes. Kuigi seda elupaigatüüpi ei ole Lahemaal kaardistatud, esineb seda siiski, mistõttu tuleb see edaspidi kaardistada. Koobastes talvitavad nahkhiirlased. Esinduslikum näide Lahemaa rahvuspargis on Turjekelder Tsitre klindisaarel. Kuna Turjekelder on kaitstav ka looduse üksikobjektina, on koopa kaitse tagatud.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Koobaste elupaigatüüp on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Koobaste elupaigatüüp on säilinud, täpsustatud on elupaigatüübi levik.

Mõjutegurid ja meetmed

- Koopa rikkumine mehaaniliselt (liivakivi kraapimine, lubjakivitükkide eemaldamine vmt).

Administratiivmeede: keskkonnateadlikkuse tõstmine (infotahvilil teavitamine).

2.3. Maastik, pargid ja üksikobjektid

2.3.1. Maastik

Eesti maastikuteaduse rajaja Johannes Gabriel Granö eristas 20. sajandi algul Lahemaana Põhja-Eesti rannikumadaliku kõige enam liigestatud osa, millest rahvuspargi piiresse jääb nelja suurema poolsaare ja lahtedega ala. Tänapäevane Lahemaa rahvuspark on oluliselt suurem tookordsest maastikurajoonist, kuuludes maastikulise liigestuse järgi mitmesse erinevasse maastikurajooni. Lahemaa rahvuspargi maismaa-ala hõlmab peamiselt kolme maastikurajooni: Põhja-Eesti e Soome lahe rannikumadalikku ja saari, Põhja-Eesti e Harju lavamaad ja Kirde-Eesti e Viru lavamaad, vähesel määral ka Kõrvemaad. Rahvuspargi mereala hõlmab Soome lahte. Tähelepanuväärseks pinnavormiks alal on Põhja-Eesti klint, mis sisemaise astanguna moodustab selgelt jälgitava klindiorgude ja -lahtedega tugevasti liigestatud piiri klindiesise madaliku ja Põhja-Eesti lavamaa vahel. Sageli on klindiastang terrassiline ja osaliselt mattunud.

Lahemaa rahvuspargi koosseisu kuulub **Põhja-Eesti rannikumadaliku** keskne kõige laiem osa, ulatudes kohati kuni paarikümne kilomeetrini. Rannikumadalik on poolsaarte ja lahtede rohke, millest suuremad on loode-kagusuunalise orientatsiooniga Juminda, Pärисpea, Käsmu ja Vergi poolsaar ning neid eraldavad Kolga, Hara, Eru ja Käsmu laht. Lahed on vahelduva põhjareljeefiga, üldiselt sügavad ja neis paikneb rohkesti karisid, loodusid ja saari. Pärисpea poolsaarel paiknev Purekkari neem on Eesti mandriosa põhjapoolne äärmuspunkt. Rannikul paiknevatest saartest suuremad on Mohni, Hara, Haldi, Älvi, Saartneem, Kasispea lood.

Rannikumadalikul esineb mitmesuguseid rannamoodustusi: rannavalle ja terrasse, mille vahele on kujunenud kitsad nn ribasood. Kitsaste sooribadega üksteisest eraldatud rannavallistikud moodustavad sageli omapäraseid viirulisi maastikke, näiteks Pudisoo ümbruses. Hästi on jälgitavad Antsülsjärve, Litoriina- ja Limneamere rannamoodustised.

Rannikumadaliku lõunapiirile, klindijalamile on kuhjunud ulatuslikud rusukalded, mis loovad erilised tingimused pangametsade kasvuks. Põhja-Eesti rannikumadalik on rikas suurte rändrahnude ja kivikülvide poolest. Suuri kivikülve esineb Juminda poolsaarel Tapurla lähedal ning Käsmu poolsaare metsas ja rannas, mis oma u 400 ha pindalaga on üks suuremaid Eestis ja kogu Põhja-Euroopa jäätumisalal. Mahult kuuluvad esikümnesse Juminda poolsaarel asuv Majakivi ja Turbuneemes paiknev Painuva kivi. Kõrguse poolest on tähelepanuväärsed Tammispea rahn ja Jaani-Tooma Suurkivi Kasispeal.

Põhja-Eesti rannikumadalikku eristab lõuna pool paiknevatest lavamaadest **Põhja-Eesti klint**, millest u 70 km moodustab Lahemaa klindilõik Muuksi klindineemiku (Oldoja) ja Palmse klindioru vahemikus. Klindilõigule on iseloomulik osaliselt või täielikult mattunud, tugevasti liigestatud ja merest eemaldunud laugevõitu klindiastring. Ordoviitsiumi (lubjakivi) ja Kambriumi I (liivakivi) astringut eristab 2–3 km laiune, sügavalt liiva alla mattunud Kambriumi terrass. Paljanduvat astringut on näha Tsitre klindisaarel ja Muuksi klindineemikul. Tsitre klindisaare põhjaserva keskossa lõikub sügavalt lühikese sälkoruga Turjekeldri oja, millel asub ka u 6 m kõrguse liivakivist astringuga juga. Muuksi klindineemikut ääristava Kambriumi-Ordoviitsiumi astringu kõrgus on suurim (kuni 30 m) neemiku kirdenõlval, kus I aastatuhande teisest poolest e.m.a. kuni viikingiaja lõpuni 11. saj asus muinaseestlaste kolmnurkse põhiplaaniga linnus. Valdavaks on Lahemaa rahvusparki piires osaliselt mattunud astring, st astring on reljeefis jälgitav, kuid ei paljandu. Kolga klindineemikust idas on astringud täielikult mereliste liivade alla mattunud, st ei ole valdavalt enam isegi tänapäevases reljeefis jälgitavad. Vähesele paljandumisele vaatamata kerkib klindi perv kõige kõrgemale just Lahemaal, ulatudes Vihulas 67 m üle merepinna.

Põhja-Eesti klindist lõuna poole jäävad ulatuslikud, kohati väga õhukese pinnakattega paetasandikud – **Põhja- ja Kirde-Eesti lavamaad**. Seal, kus pinnakate on paksem, levivad lavamaadel moreentasandikud. Paljudes kohtades esineb karstiasid. Jõgede lang on lavamaal väike, kuid paekaldalt laskudes moodustavad nad jugasid ja kärestikke.

Palmse külje alt algab juba **Kõrvemaa** maastikurajoon, kus valitsevad mandrijää sulamisvees kuhjunud liivikud. Liivaalade keskele jääb suuri soostikke, enamasti rabasid. Suurim neist on Laukasoo Loobu jõe paremal kaldal (Eesti geoloogiline baaskaart, 2005).

2.3.1.1. Maastikuilme

Rahvusparki väärtuseks on maastik⁸ kõige laiemas tähenduses, mille moodustab geomorfoloogia, maakasutusmuster, asustusstruktuur, pärandkultuur ja inimese poolt tajutud maastikuilme. Maastikuilme omapära sõltub reljeefist, avatud ja suletud alade vaheldumisest, asustuse paiknemisest, hoonete arhitektuursest ilmest, veekogudest, maakasutusest.

⁸ Maastik – inimese poolt tajutav, looduslike ja/või inimtekkeliste tegurite toimel ning vastasmõjul kujunenud iseloomulik ala.

Lahemaa on maastikuilmelt mitmekesine, siin on esindatud suurem osa Põhja-Eestile iseloomulikest maastikuelementidest ja pinnavormidest. Rannikut ilmestavad poolsaared, lahed ja hulgalised väikesaared. Reljeefi suurvormidest avaldab olulist mõju maastikuilmele klint, mis Lahemaa piires on suures osas mattunud. Lahemaa on rikas jõgede poolest, mis klindilt alla voolates moodustavad jugasid ja joastikke.

Maastikuilme hoidmiseks on oluline säilitada siinset maakatet ja -kasutust. Klindi peale lavamaale jäävad ka olulisemad avatud alad, mida on läbi aegade kasutatud heina- või põllumaadena. Lahemaa maastikku iseloomustavad looduslikult mitmekesised metsamassiivid, mis on elupaigaks paljudele liikidele. Raietegevus muudab oluliselt metsade ilmet ja struktuuri, mistõttu on raiel oluline arvestada puistute liigilise koosseisu ning maastikumustri säilimisega. Iseloomulikeks looduskooslusteks nii klindi all olevale rannikumadalikule kui ka klindipealsele alale on rabad. Varasematel aastakümnetel toimunud intensiivne kuivendamine ja turbatootmine on rikkunud paljusid siinseid rabasid – oluline on rabakoosluste taastamine ja edasise kuivendamise vältimine. Rannikualal paiknevad mitmekesised looduskooslused – metsad, erinevat tüüpi rannikukooslused, – rannaniidud, mis kujundavad maastikuilmet ka asustusaladel. Intensiivne ehitustegevus rannikualadel muudab oluliselt maastikuilmet, mistõttu on ehitustegevusel oluline arvestada rannikul paiknevate looduskooslustega, mis on osa asustusstruktuurist.

Põhja-Eesti klint jagab Lahemaa kaheks eripalgeliseks pärandkultuurmaastikuks – rannikumadalikule jäävaks ja klindipealseks lavajaks alaks, kus on kujunenud iseloomuliku struktuuriga asustusalad. Lahemaa külades on tihedalt kontsentreerunud ajaloolis-kultuuriliselt väärtuslikke elemente mitmetest ajalooperioodidest. Lahemaa rahvuspargis asuvad neli säilinud mõisakompleksi, mille mõisasüdamed olid 18. saj kujunenud parkide ja alleedega terviklikeks ansambliteks.

Maastikku risustavad ja koosluste looduslikku arengut häirivad endise Vene piirivalve rajatud ehitiste varede. Vared on ka ohtlikud külastajatele. Palganeeme ja Lobineeme sihtkaitsevööndis paiknevad vared ja tornid tuleb likvideerida ja maastik korrastada, et taastuks koosluste looduslikkus.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk
Piirkonnale iseloomulik maastikuilme on säilinud.
- Kaitsekorraldusperioodi eesmärk
Piirkonnale iseloomulik maastikuilme on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Niidualade võsastumine, rannaniitude roostumine.

Meede: traditsioonilise põllumajandusliku tegevuse jätkumine, niidualade hooldamine niitmise või karjatamise läbi.

- Maastiku ja olulisemate vaadete kinnikasvamine.

Meede: avatud maastiku säilitamine läbi poollooduslike koosluste hooldamise, maastikuvaadete avatuna hoidmine (Pähkneeme männik, Ilumäe klindipealne, Pedassaare männid).

- Maastikus domineerv ehitustegevus, väärtuslike koosluste hävimine ehitustegevuse tagajärjel.

Administratiivmeede: ehitustegevusele tingimuste seadmine lähtuvalt kaitse-eesmärkidest.

- Raie.

Administratiivmeede: metsaraiele tingimuste seadmine lähtuvalt kaitse-eesmärkidest.

- Maastikku risustavad ja koosluste looduslikku arengut häirivad ehitiste vared skv-des.

Meede: varede lammutamine ja maastiku korrastamine.

2.3.1.2. Pinnavormid

Lahemaa rahvuspargis kaitstakse siinset iseloomulikku maastikku, sealhulgas pinnavorme. Tähelepanuväärseks pinnavormiks alal on Põhja-Eesti klint, mis sisemaise astanguna moodustab selgelt jälgitava klindiorgude ja -lahtedega tugevasti liigestatud piiri klindiesise madaliku ja Põhja-Eesti lavamaa vahel. Klint on Lahemaal mattunud hilisemate setete alla ja avaldub pinnamoes järkjärgulise astanguna, klindi nõlval ja jalamipiirkonnas avanevad maapinnale veesoone allikatena.

Lahemaal maa ja vee piirilt ning ka põlismetsast võib leida kogukaid rändrahne ning kohata rannamoodustisi Läänemere eri perioodidest. Olulised on pinnakattelised reljeefvormid: need on peamiselt veekogude kunagisi rannajooni markeerivad rannavallid, luitestikud ja nõlvad, sest hilise- ja pärastjääaegsel ajal oli ala veekogude mõju all. Balti jääpaisjärve rannamoodustised on peamised märkimistväärid positiivsed pinnavormid Lahemaal. Ka soode teke on suures osas seotud rannikuprotsessidega: mitmed sood on tekkinud rannamoodustiste vahele nõgusatele aladele või siis jäänukjärvede kinnikasvamise tulemusena.

Negatiivsetest reljeefvormidest on esindatud jõgede liigestatud orud, mis on kulutatud klindilahte täitvatesse kobedatesse setetesse. Jõeorgudele on iseloomulikud klindiastangud, kus moodustuvad joad ja joastikud.

Iseloomulikud on paljandid, mida leidub võrreldes Eesti ida- ja loodeosaga Lahemaal siiski vähe. Ordoviitsiumi ladestu tuntuimad lubjakivipaljandid on Nõmmeveski kanjonis Valgejõe ääres ja Joaveskil Loobu jõe ääres, samuti Muuski ja Tsitre klindilõigul.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Pinnavormid on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Pinnavormid on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Maavarade kaevandamise keeld.

- Ehitamine.

Administratiivmeede: looduskasutusele tingimuste seadmine arvestades pinnavormide säilimisega.

2.3.2. Pargid

Lahemaa rahvusparki territooriumile jääb neli parki, mis on nelja lahustükina tsoneeritud Mõisaparkide piiranguvööndisse kogupindalaga 265,9 ha. Need kõik on muinsuskaitsealused mõisapargid: Sagadi park, Vihula park parkmetsaga, Palmse park ja parkmets ja Kolga mõisa park. Parkide juurde kuuluvad ka parkmetsad ja alleed. Alleede vööndisse tsoneerimisel on arvestatud, et kogu alleeruum ehk puude võrade laius kuuluks vööndisse. Seega kuulub allee puhul vööndisse 15 m laiune ala tee teljest kahele poole.

Mõisaparkide piiranguvööndi kaitse-eesmärk on maastikuilme, kultuuripärandi, ajalooliselt kujunenud planeeringu, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonete, loodusdirektiivi elupaikade, kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse ning dendroloogia, esteetika ja puhkemajanduse seisukohalt väärtusliku puistu, pargi- ja aiakunsti hinnaliste kujunduselementide säilitamine.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Ajalooliselt kujunenud planeering, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hooned ning dendroloogia, esteetika ja puhkemajanduse seisukohalt väärtuslik puistu, pargi- ja aiakunsti hinnalised kujunduselemendid on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Ajalooliselt kujunenud planeering, ajaloolis-kultuurilise väärtusega hooned ning dendroloogia, esteetika ja puhkemajanduse seisukohalt väärtuslik puistu, pargi- ja aiakunsti hinnalised kujunduselemendid on säilinud.

2.3.2.1. Kolga mõisa park

Kolga mõisa park asub Harjumaal Kolga alevikus. Mõisa on esmakordselt mainitud 1298. a, oma praeguse klassitsistliku välisilme sai mõisa peahoone 1820. aastatel. Park rajati 18. saj II poolel, 1830. aastatel tehti mõisas ulatuslikke töid – ehitati kaks kasvuhoonet ja pikk paekivist müür kirsside ja ploomide spaleeri jaoks, mis on tänapäevani osaliselt säilinud. Kaugem pargiosa muudeti vabakujunduslikuks: rajati looklevad teed, istutati mitmeid võõrpuuliike ja põõsagruppe. 19. saj algul kujundati olemasolev park kohalike puuliike ja maastiku omapära arvestades inglise metsapargi stiilis ümber. Pargipuistu oli mitmekesine ja liigirikas. Valdavalt on tegemist siiski kodumaiste liikidega: haavad, vahtrad, tammed, jalakad, sanglepad, pihlakad, kuused. Vähesel

määril esineb ka pärnasid ja hobukastaneid. Kolga mõisa park on kultuurimälestisena riiklikus registris nr 2852.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Kolga mõisa pargile on koostatud puistu dendroloogiline hinnang (Maastikuarhitektuuri Stuudio, 2015) ja koostamisel on Kolga mõisa pargi hoolduskava 2015–2024 (Maastikuarhitektuuri Büroo, 2015).

- Vösastumine, võrakahjustused, puistu hävimine.

Meede: hoolduse tagamine (võrahooldus, raied, uusistutused) vastavalt hoolduskavale.

2.3.2.2. Palmse park ja parkmets

Palmse park ja parkmets koos aleedega asub Lääne-Virumaal Palmse, Muike ja Ilumäe külas. Tõenäoliselt oli mõis olemas juba 13. saj. Palmse mõisasüdame väljaehitamine algas 1697. a ning 1782–1785 ehitati peahoone ümber. 20. saj keskel jäid paljud hooned kasutuseta ning lagunesid. Restaureerimistööd toimusid 1975–1985 ning Palmse oli esimene mõisaansambel Eestis, kus koos hoonetega korrastati park ja ehitati üles hävinenud väikevormid.

Park on üks esinduslikumaid inglise stiilis parke Eestis, muruväljak peahoone ees on ääristatud puudega, taga on park koos tiikide süsteemiga, mis kaugemal läheb üle looduslikuks metsapargiks. Vabakujunduslikus parkmetsas on säilinud üle 10 km pargiteid, 19. saj rajatud teedevõrgust ja maastikult avanevad kaunid vaated tiikidele ja järve veepeeglile. Parkmets muutub mõisast eemaldudes järjest looduslikumaks metsaks.

Park on keskmise liigirikkusega ja seal kasvab 61 taksonit puid ja põõsaid, neist 38 võõramaised (2005). Hoonete lähikonnas on ülekaalus lehtpuud: pärnad, vahtrad, saared, tammed, hobukastanid. Peahoone lähedal kasvavad põlised jämedad pärnad ja tammed kõrgusega üle 27 m. Tähelepanuväärsed on esiväljaku servas kasvavad läänepämad ($H = 18$ m, $U_{max} = 444$ cm). Parkmetsas kasvavad eakad männid ja kuused, lisaks vahtrad, pärnad, haavad, saared, kased ja jalakad. Võõrliike on vähe, märkimist väärivad alpi seeder-männid ja euroopa lehised. Palmse mõisa park on kultuurimälestisena riiklikus registris nr 15894.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Koostatud on inventeerimise ja rekonstrueerimise projekt (Artes Terrae OÜ, 2012) ning selle alusel teostatakse hooldustöid.

+ Palmse mõisa alleedele on koostatud rekonstrueerimise projekt (Artes Terrae OÜ, 2010) ning selle alusel on teostatud hooldustööde (sanitaarraied, võrahooldus ja taasistutused) I etapp, kavandatud II etapp.

- Vösastumine, võrakahjustused, puistu hävimine, tiikide kinnikasvamine.

Meede: pargi ja allee hooldamine (võrahooldus, raie, uusistutused) vastavalt rekonstrueerimisprojektidele, alleeruumi niitmine.

2.3.2.3. Sagadi park

Sagadi park asub Lääne-Virumaal Sagadi külas Sagadi mõisa ümbruses ning väga väikeses osas Kakuvälja ja Lauli külas, pargi koosseisu kuuluvad ka nii põhja- kui lõunasuunas kulgevad alleed. Esimesed kirjalikud teated Sagadi mõisa kohta pärinevad 1469. a. Peahoone suurejooneline ümberehitus ja laiendamine varaklassitsistlikus stiilis toimus aastatel 1793–1795, siis asendati barokne haljastus vabaplaneeringulise inglise stiiliga, parki laiendati, peahoone ette istutati pämäd ning hekk. Peahoone taha kujundati rikkalik ehisaed ja tiik, lõuna poole jätkus aed puisniidu ja parkmetsaga, mida läbisid ojad. 1799. a süvendati peahoone taga allikalist tiiki ja sellesse rajati kaks peatelje suhtes sümmeetriliselt paiknevat saart. Suuremad ümberkorraldused pargis toimusid aastal 1894, kui kujundati ulatuslik ala keeruka teedevõrgu, paviljonide ja sildadega ning istutati lisaks võõrpuuliike.

1985. a laiendati parki lääne suunas, endisele põllule rajati 5,1 ha suurune dendropark. Park, mida peahoone lähedal iseloomustavad hoolikalt pügatud puud, madalad hekid ja muruväljakud, läheb kaugemal üle parkmetsaks ja sulandub märkamatu loodusega üheks. Mõisa suunduvad põhjast ja lõunast sangleppadest puisteed.

Park on keskmise liigirikkusega, kus kasvab 62 taksonit puud ja põõsaid, neist 41 võõramaised. Põlispuud on saavutanud silmapaistvad mõõtmed, tiigi lähedal kasvab Eesti kõrgeim tamm – 32,6 m (2000); esiväljaku serval jämedad tammed ($\bar{U}_{max} = 390$ cm), peahoone taga hall päklikipuu ($\bar{U} = 210$ cm). Haruldasemad liigid on hall nulg ($\bar{U} = 43$ cm) ja alpi seedermand ($\bar{U} = 79$ cm) ning alpi kuldvihm. Alleel kasvab Eesti vanim sanglepp, millel vanust umbes 150 aastat ning paljude puude vanus ületab 120 aastat. Sagadi mõisa park on kultuurimälestisena riiklikus registris nr 15929.

Mõjutegurid ja meetmed

- Võsastumine, võrakahjustused, puistu hävimine, tiikide kinnikasvamine, alleepuistu hävimine.

Meede: pargi ja allee hooldamine.

2.3.2.4. Vihula park parkmetsaga

Vihula park parkmetsaga asub Lääne-Virumaal Vihula külas. Esimene kirjalik viide Vihula mõisa kohta pärineb 1501. a, kuid tõenäoliselt oli mõis olemas juba palju varem. Mõis on rajatud Mustoja kaldale, selle rajamisel on oskuslikult kasutatud looduslikku reljeefi, kujunduses on oluliseks motiiviks vesiveski paisjärv. Park on rajatud 19. saj mitmes järgus, vabakujulise looduspargi korrapärasteks elementideks on mõisasüdamesse viivad puisteed. Pargi puud pärinevad eri istutusperioodidest, vanimad puud on rohkem kui 150 aastat vanad. Suurem osa pargist on rajatud 1880ndate aastate paiku, see oli ka aeg, mil levisid parkides uued puuliigid ja sordid.

Park jaguneb üsnagi selgepiirilisel kolmeks osaks – park, metsapark ja parkmets. Park on liigirikas, seal kasvab 76 taksonit puud ja põõsaid, neist 47 on võõramaised (2006). Valitsevad kodumaised

liigid – vaher, pärn, saar; metsapargis on peamiselt kuused ja männid, oja ääres sanglepad ja hallid lepad. Metsaparki on juurde istutatud rühmadena euroopa ja vene lehiseid ning palsaminulge, mis on andnud ka järelkasvu. Okaspuudest kasvab mitmeid suurte mõõtmetega euroopa lehiseid (H = 35 m, Ü_{max} = 323 cm), kuuski (Ü_{max} = 245 cm) ja siberi nulgusid (Ü_{max} = 132 cm), lisaks vänd-lehised ning euroopa ja vene lehise hübriidid, harilik ebatsuuga, vänd-nulg ja torkav kuusk. Muljetavaldavad on euroameerika paplid „Marilandica” peahoone ja tagamõisa vahel (Ü = 465 cm, 433 cm ja 374 cm, H_{max} = 30 m), mis võivad olla suurimad kogu Baltikumis. Teised suurimad puud on tammed (H = 28 m, Ü_{max} = 361 cm), läänepärnad (H = 17 m, Ü_{max} = 402 cm), harilikud pärnad (Ü_{max} = 301 cm), jalakas (Ü_{max} = 364 cm) ja vahtrad (Ü_{max} = 323 cm). Haruldasemad on hariliku vahtra punaseleheline vorm „Schwedleri” ja arukase lõhislehine vorm „Crispa”. Veskipaisu ääres kasvab suur vana sanglepp. Põõsastest moodustavad suuremaid rühmi pihlenelas ja ebajasmiin, haruldane on keskmise enela teisend. Vihula mõisa park on kultuurimälestisena riiklikus registris nr 15953.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Vihula mõisa pargile on koostatud muinsuskaitse eritingimused ja heakorrastamise projekt (OÜ Lootusprojekt, 2009).

- Võsastumine, võrakahjustused, puistu hävimine, tiikide kinnikasvamine.

Meede: hooldamine vastavalt heakorrastamisprojektidele.

2.3.3. Looduse üksikobjektid

2.3.3.1. Üksikpuud

Looduskaitse alla on Lahemaal võetud 15 üksikpuud, millest kuus jäävad Harjumaale ning üheksa Lääne-Virumaale.

Ilumäe hiiepärn (Hiie-niinepuu)

Ilumäe hiiepärn asub Lääne-Viru maakonnas Ilumäe külas vahetult tee ääres vanas hiiepaigas ning tänu sellele on see üks külastavamaid üksikobjekte Lahemaal. Kuna tegemist on nn püha puuga, siis on puu külge seotud paelu ja linte. 2008. ja 2009. a on puu plastiklintidest puhastatud ning ümbrus niidetud. Niitmine ja võsaraie pole hiiepaigas soovitatav. Objekt on tähistatud, paigaldatud infotahvel ja viit. Objekt asub eramaal.

Puul on neli suuremat haru ning inventuuri raames on mõõdetud kõik neli. Esimese haru kõrgus on 17 m ja ümbermõõt 386 cm (seisund rahuldav). Teise haru kõrgus on 19 m ja ümbermõõt 192 cm. Kolmanda haru kõrgus on 21 m ja ümbermõõt 230 cm. Neljanda haru kõrgus on 18 m ja ümbermõõt 230 cm.

Kolgaküla mänd

Kolgaküla mänd asub Harju maakonnas Kolgaküla külas Koobastemäel (1,5 km Valgejõe poole). Objekt asub eramaal ning on tähistatud vana tähisega. Kuigi objekt on tähistatud ja asub tee ääres, on see raskesti märgatav, kuna see ei eristu oluliselt teistest kõrvalasuvatest mändidest.

Puu on heas seisundis ning selle kõrgus on 12,5 m ja ümbermõõt 188 cm.

Lauli kadakad (12)

Lauli kadakad asuvad Lääne-Viru maakonnas Lauli külas. Puud asuvad eramaal ning tähistus puudub. Inventeerimise hetkel olid puud kuivanud ning need asusid suures võsas. Seetõttu on objekte ka raske leida.

Lobi ussikuusk

Lobi ussikuusk asub Lääne-Viru maakonnas Lobi külas. Objekt asub riigimaal vahetult tee ääres. Objekt on küll tähistatud, kuid tähis on rikutud. Puu on heas seisundis, elujõus ning suuremaid hooldustöid ei ole vaja kaitsekorraldusperioodi jooksul teha. Puu kõrgus on 17,5 m ning ümbermõõt 138 cm.

Mohni pärn

Mohni pärn asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub Mohni saarel jätkuvalt riigi omandis oleval maal ning see on tähistatud vana tähisega. Pärn on jäänuk kunagi saarel kasvanud võimsast pärna-tammemetsast.

Mohni saar on intensiivselt külastatav: saarele on rajatud matkarada ning lisaks saarele käiakse vaatamas nii Mohni pärna kui ka Mohni saare rändrahu. Puu seisund ja ligipääs puuni on hea, rajatud on rada läbi kadakate. Pärna kõrgus on 18 m ning ümbermõõt 315 cm. Puu on pahklik ning hargneb 2 m kõrguselt.

Pahkadega mänd; (Käsmu pahkadega mänd)

Pahkadega mänd asub Lääne-Viru maakonnas Käsmu külas. Objekt asub metsas riigimaal ning see on tähistatud vana tähisega. Kuigi puust kulgeb mööda matkarada, on seda raske märgata, sest asub metsas. 2008. a on puu ümbruses tehtud alusrinde harvendamist ning lisatud viit. Selleks, et puu oleks ka edaspidi nähtav on vajalik iga viie aasta tagant teostada puu ümbruses alusmetsa ja vajadusel ka mõne üksiku suurema puu raie. Puu seisund on hea ning see on 21,5 m kõrge ja tema ümbermõõt pahkadega on 115 cm ning pahkadeta 110 cm.

Pedassaare männid (4)

Pedassaare männid asuvad Lääne-Viru maakonnas Pedassaare külas. Keskkonnaregistri järgi on Pedassaare männid olnud neljast puust koosnev grupp, millest kolm on kuivanud. Heas seisus männi, mida on nimetatud Eesti vanimaks männiks, vanuseks on u 475 aastat. Puu ümbermõõt on 356 cm ja kõrgus 14 m. Puu on heas seisukorras, kasvab eramaal. Piirkonnas on ka teisi

tähelepanuväärses vanuses hõngasid. Puud asuvad eramaal ning need on tähistamata. Maaomanik hoiab puude ümbrust korras, mistõttu ei ole vaja hooldustegevusi ette näha.

Sääre tamm

Sääre tamm asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub riigimaal metsa sees ning see on tähistatud vana tähisega. Selleks, et puud kergemini leida, on tee äärde paigaldatud viit. Puu ise on võimas ja heas seisundis. 2008. a teostati ümbruses võsaraie, mille käigus eemaldati võraste kasvavad sarapuud. Samuti puhastati rada puuni ja lisati viidad. Sääre tamm on 23 m kõrge ning selle ümbermõõt on 410 cm.

Samuli tammed (3); Sammuli tammed

Samuli tammed asuvad Harju maakonnas Andineeme külas. Objekt asub mere äärde viiva tee ääres riigimaal ning see on tähistatud vana tähisega. Puudegrupp koosneb kolmest võimsast tammest, millest kahe seisund on hea, kuid kolmandat läbib auk. 2008. a teostati ümbruses võsaraie, puude ümbruse hooldustöid on vaja jätkata.

Esimese puu kõrgus on 18 m ja ümbermõõt 456 cm. Teise puu kõrgus on 20,5 m ja ümbermõõt 222 cm. Kolmanda puu kõrgus on 22 m ja ümbermõõt 266 cm. Ühe puu seisund on halb, võib juhtuda, et see murdub.

Suurekõrve kadakad (2)

Suurekõrve kadakad asuvad Harju maakonnas Kolgaküla külas. Kadakad asuvad eramaal ning need on tähistatud vana tähisega. Puude seisund ja ligipääs on hea, ümbrust niidetakse. Esimese kadaka kõrgus on 8,5 m ja ümbermõõt 122 cm ning teise kadaka kõrgus on 10,5 m ja ümbermõõt 170 cm.

Tõugu kadakas

Tõugu kadakas on hävinenud.

Uusküla kadakas

Uusküla kadakas asub Lääne-Viru maakonnas Joandu külas. Objekt asub külatee ääres eramaal ning see on tähistatud. 2008. a teostati puu ümbruses hooldustööd, eemaldati võsa ning murdunud haru. Puu on ühelt poolt kuivanud ja üks haru murdunud ning tema mõõtmed on: kõrgus 12 m ja ümbermõõt 128 cm.

Vatku tamm

Vatku tamm asub Lääne-Viru maakonnas Vatku külas. Objekt asub eramaal hoovi peal ja see on tähistatud. Puu on 25 m kõrge ning selle ümbermõõt on 490 cm. Seisund on hea ja ümbrust hooldatakse.

Vihasoo künnapuu

Vihasoo künnapuu asub Harju maakonnas Vihasoo külas. Objekt asub Kasispea-Ilumäe tee ääres. Ligipääs puule ja puu seisund on hea, tähis on hävinud. Puu on 14 m kõrge ja selle ümbermõõt on 376 cm. Tee ääri ja seega puu ümbrust niidetakse.

Võsu mänd

Mänd kasvab Võsu alevikus koolimaja lähedal. Ligipääs puule ja puu seisund on hea. Puu kõrgus on 8 m ja ümbermõõt 130 cm. Puu vanuseks määrati 176 aastat proovipuurimise käigus 2000. a.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Kaitstavad üksikpuud on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Kaitstavad üksikpuud on säilinud soodsas seisundis ja on tähistatud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Puuduvad või vajavad asendamist tähised (ilma tähistamata võidakse teadmatusest maha raiuda) järgmiste objektide juures: Kolgaküla mänd, Lauuli kadakad, Lobi ussikuusk, Pahkadega mänd, Pedassaare männid, Samuli tammed, Suurekõrve kadakad, Võsu mänd, Vihasoo künnapuu.

Meede: objektide tähistamine.

Meede: tähiste hooldus.

- Võsastumine järgmiste objektide ümbruses: Pahkadega mänd, Sääre tamm, Samuli tammed, Uusküla kadakas, Mohni pärn.

Meede: võsa ja alusmetsa eemaldamine iga 3 a järel.

- Rohustumine: Suurekõrve kadakad, Uusküla kadakas.

Meede: niitmine.

- Lauuli kadakate kuivamine halbade valgustingimuste tõttu.

Meede: enne hooldustööde teostamist on vajalik hinnata, kas hooldamine on otstarbekas (kas neid on võimalik säilitada valgustingimuste paranemisel).

- Plastiklintide sidumine Ilumäe hiiepärna (püha puu) okste külge.

Meede: teavitamine infotahvlil.

2.3.3.2. Rändrahnud ja kivikülvid

Lahemaa on erakordselt rikas rändrahnude, sh hiidrahnude ja kivikülvide poolest. Suurejoonelisemaks kivikülviks on Käsmu metsas Limneamere rannajoont märkiv kivikülv.

Pärispea poolsaarel on rändkividest rikkam Viinistu ümbrus, eriti aga sellest põhja poole jäävad tasased maalahed ja rannaniidud. Siin leidub kiviülevõttes ka suuremaid rahne, nt Joomakivi ja Launiidi kivi. Rändkividega on tihedalt kaetud ka Eesti põhjapoolseim neem – Purekkari. Kividerikas on rannikuala Viinistust Kasispeani, Pedaspea ja Kiiu-Aabla metsad, kust need võõndina jätkuvad kuni Juminda neemeni, rannikualad Virve ja Tapurla küla vahelistes metsades, Hara ja Virve küla vahel. Kiviülevõttes seas väärivad esiletõstmist suurte rändrahnude rühmad, millest tuntumaid on Palmse mõisahoonel lähedal metsas olevad Kloostrikivid (Uurimused..., 1981).

Üksikobjektina on Lahemaal kaitse võetud 32 rändrahnud ja rahnude rühma ning Näljakangrud, millest 20 jäävad Harjumaale ning 12 Lääne-Virumaale.

Altja Suurkivi

Altja Suurkivi asub Lääne-Viru maakonnas Altja külas Altja neeme tipust läänes võrgukuuride juures madalal meres. Rabakivist rändrahnud pikkus on 4,4 m, laius 4,8 m, kõrgus 4,1 m. Ümbermõõt on 22,6 m. Rahnu läbib suur lõhe. Altja Titekivi on oluline turismiobjekt ja koos Altja võrgukuuridega üks Lahemaa sümboleid.

Jaani-Tooma Suurkivi

Jaani-Tooma Suurkivi asub Harju maakonnas Kasispea külas eramaal. Objekt on tähistatud ning tee äärde on paigaldatud viit. Objekti pikkus on 12,7 m, laius 7,4 m ning kõrgus 7,6 m. Ümbermõõt on 34,7 m. Ligipääs on hea, kuigi tuleb minna üle eramaa.

Joomakivi

Joomakivi asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub riigimaal, tähistus puudub ning ligipääs on raske, kuna asub pilliroo sees ning enne seda on 60 m tihedat võsa. Objekti pikkus on 7,1 m, laius 4,5 m ning kõrgus 4,4 m. Ümbermõõt on 18,6 m.

Karu Suurkivi (Karu kivi)

Karu Suurkivi asub Harju maakonnas Kasispea külas. Objekt asub eramaal loodusliku rohumaa ja metsamaa piiril ning see on tähistatud. Objekti pikkus 7,1 m, laius 3,6 m ning kõrgus 4 m. Ümbermõõt on 19 m. Kuna objekt asub eramaal ning selleni jõudmiseks tuleb jalutada ka üle teiste eramaade, siis on külastamine raskendatud. Maaomanik hoiab objekti ümbrust korras ning seega ei ole täiendavaid hooldustöid ette näha.

Kiviheinamaa kivi (Kiviheinamaa Kärge kivi)

Kiviheinamaa kivi asub Harju maakonnas Kasispea külas. Kivi asub metsas, kus on seda raske leida. Objekt asub eramaal ning see on tähistamata. Objekti pikkus 7,6 m, laius 7,6 m ning kõrgus 5,2 m. Ümbermõõt on 24 m.

Kuhjakivi

Kuhjakivi asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub Viinistu muuseumi taga, ligipääs kivile on väga hea ning see on tähistatud. Objekti pikkus 5,8 m, laius 3,8 m ning kõrgus 4,1 m. Ümbermõõt on 15,7 m.

Kullakannu kivi (Kullahansu kivi)

Kullakannu kivi asub Harju maakonnas Kolgaküla külas. Objekt asub eramaal rahvamaja lähedal heinamaal 300 m kaugusel teest ning see on tähistamata. Ligipääs on halb, kuna alal on kariloomad. Samas, tänu sellele ei võsastu kivi ümbrus ning kivile on avatud vaade. Objekti pikkus 8,3 m, laius 6,7 m ning kõrgus 2 m. Übermõõt on 23,4 m.

Kolgaküla seltsi sõnul on rahvapärimeses Kullakannu nimi tegelikult Härjakivi. Õige Kullakannu kivi asuvat sellest u 2 km kagusse, koordinaatidega (orienteeruvalt) 59° 30' 42,7'' ja 25° 43' 27,2'', kõrgepingeliini trassil soo ääres. Kolgaküla selts tegi ettepaneku nimi ära parandada ja ka õige Kullakannu kivi looduskaitse alla võtta.

Launiidu kivi (Laoniidu kivi)

Launiidu kivi asub Viinistu külas Maalahe lõunakaldal Viinistu-Pärispea teega külgneval alal. Kivi pikkus on 7,1 m, laius 7,1 m, kõrgu 3,1 m ja übermõõt 22,9 m. Objekt on tähistamata.

Lemeti kivi (Lemmeti Suurkivi)

Lemeti kivi asub Lääne-Viru maakonnas Käsmu külas. Objekt asub meres ning tähistus puudub. Kivi on prisma kujuline ning selle pikkus 8 m, laius 4,25 m ning suurim kõrgus 5,25 m. Übermõõt on 22 m.

Madlilepa rändrahn

Madlilepa rändrahn asub Lääne-Viru maakonnas Käsmu külas Käsmu poolsaare põhjarannikul Madlilepa lõukast umbes 100 meetrit lõuna pool. Pikergune rahn paikneb kuivas ja liivases männikus. Rabakivi-graniitrahnu pikkus on 7,8 m, laius 4,7 m, kõrgus 2,6 m ja übermõõt 20,6 m.

Matsi kivi e Eremit (Uustalu kivi)

Matsi kivi e Eremit asub Lääne-Viru maakonnas Käsmu külas. Objekt asub riigimaal ning see on tähistamata. Kuna kivi juurest läheb mööda matkarada, siis külastatakse ka kivi. Kivi pikkus 7,8 m, laius 7,1 m ning kõrgus 4,8 m. Übermõõt on 24,7 m.

Meremunk ja Metsamunk

Meremunk ja Metsamunk asuvad Lääne-Viru maakonnas Käsmu poolsaarel Eru lahe rannaastangul ühe kilomeetri kaugusel Palganeeme tipust. Mõlevad rahnud jäävad Käsmu kivikülvi piiridesse. Meremunk asub rannajoonest 30 m kaugusel metsa sees. Migmatiitgraniidist rändrahnu pikkus on 7,1 m, laius 4,7 m, kõrgus 4,4 m ja übermõõt 18,5 m. Kivi on pikergune, ebakorrapärase nelinurga kujuline ja järskude külgedega. Rahn on pragunenud ja lääneküljest purunenud, oletatakse, et kivi on saanud välgulöögi. Metsamunk asub rannajoonest 100 meetri kaugusel metsas. Graniitrahnu pikkus on 7,7 m, laius 5,3 m, kõrgus 3,6 m ja übermõõt 20,9 m. Kivi on kerakujuline ja järskude külgedega, paljude kinnislõhedega.

Mohni saare rändrahn

Mohni saare rändrahn asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub Mohni saarel jätkuvalt riigi omandis oleval maal ning see on tähistamata. Nagu Mohni pärngi, on rändrahn üks olulisemaid külastusobjekte saarel. Kivi pikkus on 7 m, laius 6 m ning kõrgus 5,2 m.

Must kivi

Must kivi asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub mere ja maismaa piiril ning see on tähistatud vana tähisega. Oma asukoha tõttu on see intensiivselt külastatav. Kivi pikkus on 8,1 m, laius 5,9 m ning kõrgus 3,3 m.

Nõmmeveski rändrahn

Nõmmeveski rändrahn asub Harju maakonnas Nõmmeveski külas. Objekt asub eramaal Valgejõe ja maismaa piiril ning see on tähistamata. Kuna kivi kõrvalt kulgeb matkarada, siis on see aastaringselt intensiivselt külastatav.

Näljakangrud

Näljakangrud asuvad Lääne-Virumaal Palmse külas Palmse mõisa läheduses heinamaal. Tegemist on inimtekkeliste kivi kuhilate ehk kangrutega, mis on võetud ka muinsuskaitse alla. Kunagisest kaheksast kivi kangrust on säilinud kaks. Ülejäänud on maaparanduse käigus hävinud. Säilinud kangrutest suurema läbimõõt on 9–10 m ja kõrgus ligi 3,5 m.

Odakivi

Odakivi asub Harju maakonnas Pärисpea külas. Objekt asub maismaa ja mere piiril ning see on tähistatud. Kivi pikkus on 8,3 m, laius 4,6 m ning kõrgus 4,6 m. Übermõõt on 21,8 m.

Ojakivi (Orjakivi, Võsu rändrahn, Oja suurkivi, Sagadi kivi)

Ojakivi asub Lääne-Viru maakonnas Koolimäe külas. Objekt asub metsas riigimaal ning see on tähistatud vana tähisega. Kivi pikkus on 11,6 m, laius 10,0 ning kõrgus 6 m. Übermõõt on 29,6 m. Ligipääs on hea, kivini läheb rada.

Painuva rändrahn (Painuva kivi)

Painuva rändrahn asub Harju maakonnas Turbuneeme külas. Objekt asub maismaast u 80 m kaugusel meres ning see on tähistatud. Kivi pikkus on 9,8 m, laius 9,1 m ning kõrgus 5,3 m. Übermõõt on 34,4 m.

Pärисpea rändrahn (Taneli kivi)

Pärисpea rändrahn asub Harju maakonnas Suurpea külas. Objekt asub eramaal ning see on tähistamata. Kivi pikkus on 6,6 m, laius 5,6 m ning kõrgus 3,8 m. Übermõõt on 20,7 m. Ligipääs kivini on halb, kuna asub metsas ja seda on raske leida.

Pikametsa Suurkivi

Pikametsa Suurkivi asub Harju maakonnas Parksi külas. Objekt asub eramaal ning tähis puudub. Kuigi kivi on suur, pikkus 8,2 m, laius 6,6 m ning kõrgus 4,2 m, on seda raske leida, kuna asub metsas ja selle ümbrus on võsastunud. Kivi übermõõt on 20,2 m.

Purekkari rändrahn (Purekkari neeme rändrahn)

Purekkari rändrahn asub Harju maakonnas Pärисpea külas. Objekt asub riigimaal Pärисpea poolsaarel Purekkari neemel ning see on tähistamata. Kivi pikkus on 7,8 m, laius 6,7 m ning kõrgus 5,2 m. Übermõõt on 2,6 m. Ligipääs on hea ja kuna piirkonnas on ametlik RMK telkimisala, siis on objekt ka intensiivselt külastatav.

Rahnude rühm Palmse pargis e Kloostrikivid (13)

Kloostrikivid asuvad Lääne-Viru maakonnas Palmse külas. Objekt asub eramaal Palmse mõisa pargis. Rahnude rühm koosneb 13 suuremast ja rida väiksematest rabakivirahnudest. Siin asub Eesti üks ilusamaid rabakivide rühmi, millest kuus rahnu on üle 5 m läbimõõduga. Objekti seisund on hea, see on tähistatud vana tähisega ja sinna viib jalgrada.

Rändrahn „Majakivi”

Rändrahn „Majakivi” asub Harju maakonnas Hara külas. Objekt asub metsas riigimaal ning see on tähistatud. Majakivi on Eestis maismaal paiknevatest rahnudest suuruselt kolmas rändrahn ruumala järgi (584 m³). Kivini on tehtud õpperada ning sellele ronimiseks on rajatud redel. Objekti pikkus on 12,6 m, laius 8,5 m ning kõrgus 6,3 m. Ümbermõõt on 32 m. Nii õpperada kui ka kivi ümbrust hoitakse korras.

Saadumetsa Suurkivi

Saadumetsa Suurkivi asub Lääne-Viru maakonnas Käsmu külas. Objekt asub riigimaal Käsmu-Võsu tee ääres ning see on tähistatud. Kivi kõrgus on 5 m ja ümbermõõt 21,8 m.

Sorrukivi (Sõrrukivi, Jaani-Mardi Suurkivi)

Sorrukivi asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub võsastunud karjamaal jätkuvalt riigi omandis oleval maal eramaa piiril ning see on tähistamata. Objekti pikkus on 13,2 m, laius 9,2 m ning kõrgus 5,7 m. Ümbermõõt on 34,5 m.

Tammispea rändrahn

Tammispea rändrahn asub Harju maakonnas Tammispea külas. Objekt asub ermaal ja see on tähistamata. Ligipääs on hea, kivi ümbrust hooldatakse, tee peale on paigutatud viit ning kivini on tehtud rada. Objekti pikkus on 11 m, laius 5,4 m ning kõrgus 7,7 m. Ümbermõõt on 27,7 m.

Tiiru kivi (Tiiru kivi e Painuva Suurkivi)

Tiiru kivi asub Harju maakonnas Viinistu külas. Objekt asub maismaa ja mere piiril roostikus ning see on tähistamata. Objekti pikkus on 8,2 m, laius 7,4 m ning kõrgus 5,7 m. Ümbermõõt on 22,6 m.

Tsitre kivi

Tsitre kivi asub Harju maakonnas Muuksi külas Toomani talumuuseumi aidahoone kõrval. Toomani talu asub Muuksi küla keskust läbiva maantee ääres. Tegemist on vana lohukiviga.

Turbuneeme kivid

Turbuneeme kivid asuvad Harju maakonnas Turbuneeme külas. Objekt asub küla keskel eramaal, selle ümbrust niidetakse ning see on tähistatud. Esimese kivi pikkus on 5,9 m, laius 4,5 m ning kõrgus 2,2 m. Ümbermõõt on 18,6 m. Teise aia ääres asuva kivi pikkus on 5,9 m, laius 5 m ning kõrgus 2,2 m. Ümbermõõt on 16,6 m.

Vahakivi (Palmse rändrahn, Palmse Vahakivi, Nõiakivi)

Vahakivi asub Lääne-Viru maakonnas Palmse külas. Objekt asub eramaal ning see on tähistatud. Ligipääs kivini on hea, kuna see asub tee ääres, kuid kivi ümbrus on võsastunud. Kivi pikkus on 9,5 m, laius 6 m ning kõrgus 4,5 m. Ümbermõõt on 24,3 m.

„Vana-Jüri” rändrahn

„Vana-Jüri” rändrahn asub Lääne-Viru maakonnas Käsma külas. Objekt asub maismaa ja mere piiril Käsma poolsaarel Vana-Jüri neemel ning see on tähistamata. See on suurim rahn Vana-Jüri neemel asuvate kivide grupis ning selle pikkus on 7,2 m, laius 5,2 m ning kõrgus 5,5 m. Ümbermõõt on 20,6 m. Selle ligidal on rida suuremaid rahne meres, millest võib arvata, et varem on olnud siin õige suur rahn, mis aga purunes.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Kaitstavad rändrahnud, rahnude rühmad ja Näljakangrud on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Kaitstavad rändrahnud, rahnude rühmad ja Näljakangrud on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

- Puuduvad või vajavad asendamist tähised järgmiste objektide juures: Joomakivi, Kiviheinamaa kivi, Launiidu kivi, Lemeti kivi, Matsi kivi, Mohni saare rändrahn, Must kivi, Nõmmeveski rändrahn, Ojakivi, Painuva rändrahn, Pärisea rändrahn, Pikametsa Suurkivi, Purekari rändrahn, Kloostrikivid, Sorrukivi, Tammispea rändrahn, Tiiru kivi, Vana-Jüri rändrahn.

Meede: objektidele tähiste paigaldamine.

Meede: tähiste hooldus.

Meede: paigaldada juurdepääsu leidmiseks tee peale suunaviit Kiviheinamaa kivile.

- Võsastumine järgmiste objektide ümbruses: Kiviheinamaa kivi, Ojakivi, Pärisea rändrahn, Pikametsa Suurkivi, Sorrukivi, Vahakivi.

Meede: võsa eemaldamine objektide ümbruses iga 3 a tagant.

- Rohustumine Saadumetsa Suurkivi juures.

Meede: niitmine objekti ümbruses iga 3 a tagant.

- Prahistamine (sh lagunened pingijäänused, isetekkelised lõkkekolded) intensiivse külastuskoormusega objektide ümbruses: Jaani-Tooma Suurkivi, Matsi kivi, Kloostrikivid, Majakivi, Tammispea rändrahn, Vana-Jüri rändrahn.

Meede: prügikoristus, v.a Kloostrikivide, Tammispea rändrahnu ja Jaani-Tooma Suurkivi juures, kus seda teeb maaomanik.

Meede: tähisele lisada piktogrammide prahi maha viskamise ja lõkketegemise keeluga Jaani-Tooma Suurkivi juures.

Meede: lammutada Jaani-Tooma Suurkivi lagunened istumiskoht, Matsi kivi ümbrusesse rajatud lagunened istepingi jäänused.

- Jaani-Tooma Suurkivi kohal on oks, mida mööda on võimalik ronida kivile, kuid kivi kuju ja suurust arvestades pole see ohutu.

Meede: eemaldada ohutuse tagamiseks kivi kohale ulatuv oks.

- Teave Kullakivi kivi asukoha ja kivi nime kohta on vastuoluline.

Administratiivmeede: kontrollida Kullakannu kivi asukohta ja mõõtmeid ning vajadusel muuta nimi ning võtta kaitse alla ka õige Kullakannu kivi.

2.3.3.2. Paljandid ja koopad

Turjekelder

Turjekeldri juba paikneb Põhja-Eesti klindi Tsitre klindisaare põhjanõlvalt laskuvas kuni 15 m sügavuses sätkorus ja laskub 6 m kõrguselt astangult. Joa all on samanimeline koobas.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Paljandid ja koopad on säilinud soodsas seisundis.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Paljandid ja koopad on säilinud soodsas seisundis.

Mõjutegurid ja meetmed

- Rikkumine nimede vm kraapimisel.

Meede: teavitamine infotahvlil.

2.4. Kultuuripärand

Lahemaa rahvusparki oluliseks väärtuseks on kultuuripärand – inimese ja looduse koosmõjul kujunenud kultuurimaastikud, piirkonnale iseloomulik materiaalne ja vaimne kultuuripärand, antud keskkonnaga seotud traditsiooniline inimtegevus ja selle väljendused kinnispärandis ja rahvakultuuris.

Eelkõige rakendub kultuuripärandi kaitserežiim Lahemaa piiranguvööndi alal, mis on suures osas inimeste loodud ja kujundatud keskkond. Sellised piirkonnad kätkevad endis nii ajaloolis-kultuurilisi kui looduslikke väärtusi, mille säilitamine on oluline nii kultuuri kui ka rahvusliku või kohaliku identiteedi seisukohalt. Enamuses neist aladest on tegemist traditsioonilise pärandmaastikuga, milles on ajaloolis-kultuurilise väärtusega elemente alates esiajast (nt kalmed ja lohukivid) kuni tänapäeva väärtusteni (nt kooli- ja seltsimajad). Ajaloolise maastiku väärtused Lahemaa rahvusparkis on esiajaloolised maastikud Kahala järve ümbruses, Palmse-Vihasoo, Palmse-Karula ja Kõnnu piirkonnas, ajaloolis-kultuurilise väärtusega mõisakohad ja mõisad, mõisapargid, alleed, kõrtsikohad ja ajaloolised teed, veskid, kalmistud, kabelid ja looduslikud pühapaigad, kooli- ja seltsimajad, söepõletuskohad, lubjaahjud, telliselöövid- ja tehased, piirded ja kiviaiad, põlised kohanimed, maakülade ja rannakülade ajaloolis-kultuurilise ja arhitektuurilise väärtusega hoonestus, põlised talukohad jt ajaloolis-kultuurilised elemendid.

Lahemaa rahvusparki kultuuripärandi kaitse kontekstis on tähtis piirkonnaga seotud unikaalse vaimse pärandi, sh rahvakultuuri⁹ säilimine – kohapärimus, töötraditsioonid, käsitööoskused jm. Piirkondlik kinnispärand ja traditsiooniline elulaad säilib tänu sellega seotud oskuste ja tavade tundmisele.

Kultuuripärandi kaitse peab rakenduma nii pärandmaastike, pärandkoosluste, ajaloolise maakasutuse säilitamisena, ehituspärandi, asustusstruktuuri ja ajalooliste objektide kaitses kui ka piirkonnaga seotud rahvakultuuri, elulaadi, töötraditsioonide ja käsitööoskuste säilimise kaudu.

2.4.1. Ajalooline maakasutus

Lahemaa rahvusparkis on kõrge väärtusega traditsiooniline asustusmuster, mis ajaloolise asustuse ja maakasutusega on säilitanud oma sajanditevanuse talulisele elulaadile tüüpilise struktuuri ja ilme. Samas on majanduskeskkond muutunud ja traditsiooniline põllumajandus ja kalandus ei ole suurtootjate kõrval turumajanduses konkurentsivõimeline, ka mitte toetuste kaasabil. Väärtuslik ajalooline maakasutusmuster on kadumas, kuna piirkonnas ei tegeleta enam sedavõrd põllumajanduslike aladega, põllumaad ja rohumaad on võsastumas või krunditud elamualadeks.

⁹ Rahvakultuuri all mõeldakse traditsioonidel põhineva rahvaloomingu terviklikku kogumit, mille väljendusvormide hulka kuuluvad keel, rahvalaul, -muusika, -tants, -kombestik, etnograafiline käsitöö ja teised pärimuskultuuri liigid, samuti kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused.

Traditsioonilist maakasutust Lahemaal iseloomustab metsamaa suurem osakaal võrreldes põllumajandusliku maaga. Puistu moodustab nii verstasel kaardil (1890–1914) kui ka EW topol (1935–1939) umbes 36% rahvuspargi territooriumist. Pindalalt järgnevad rohumaad (16%) ja haritav maa (5%). 1970. aastatel muutus maastikupilt suletumaks: metsaga kaetud ala suurenes 42%-ni ja rohumaade pindala vähenes 9%-ni. Haritava maa pindala ei muutunud.

Metsa ja avamaastike suhe tänapäeval on võrreldes traditsioonilise maakasutuse aegsete talumaastikega vähenenud avamaastike kahjuks peaaegu kaks korda. Suuremad muutused Lahemaal on toimunud rohumaade vähenemise (69%, võrreldes verstase kaardiga) ning õuede ja puistu pindala suurenemise osas (vastavalt 74% ja 28,7%). Rohumaade ulatus on vähenenud peamiselt metsa pealekasvu tõttu (47%), kuid mõju on avaldanud ka ülesharimine (9%) ja mõnevõrra täisehitamine. Näiteks verstasel kaardil rohumaana kujutatud alad on üldjuhul sellisena püsinud kuni 1960. aastateni, ent seejärel on suur osa neist kasvanud metsa (42%). Uued õuealad on aga valdavalt kujunenud kuni 1990. aastate lõpuni püsinud rohumaadele.

Samas on Lahemaal arvukalt selliseid metsi, rohumaad, õuesid ja põlde, mis kaardianalüüsi alusel on püsinud järjepidevalt viimase saja aasta jooksul. Vähemalt sada aastat on antud kohas püsinud 72% praegustest metsadest, 61% rohumaadest, 47% õuedest ja 46% põllumaast.

Maastiku muutuste iseloomu on mõjutanud küladele iseloomulikud tegevusalad. Lahemaal on võimalik eristada põllumajandusliku iseloomuga klindipealseid külasid, põllunduslikke rannakülasid (mereranna vahetus läheduses paiknevad külad olenemata elanike tegevuslaadist) ja kalurikülasid (elanikud elatusid peamiselt kalapüügist). Siiski on suuremad muutused põllumajandusliku maa kasutusest välja jäämise osas toimunud Lahemaa rannakülades (piiratud ligipääs nõukogude perioodil, põllumaade vähesus ning madal viljakus) ning kolhoosiaeg on enam maastikke kujundanud klindipealsetes külates ja põllunduslikes rannakülades.

Väärtustada tuleb siinsele piirkonnale iseloomulikke traditsioonilist maakasutust ja mosaiikset maastikumustrit. Lahemaa rahvuspargi traditsioonilise maakasutuse ajalooliste tüüpide hulka kuuluvad loopealsed, aasud, räimikud, samuti puiskarjamaad ja rannakarjamaad. Eraldi tähelepanu tuleb pöörata just Lahemaale ainuomaste traditsiooniliste pärandkultuurmaastike säilitamisele ja taastamisele.

Vaja on tutvustada traditsioonilise maakasutuse ja elulaadiga seotud töötavasid ja kombeid (maaharimise, karjakasvatuse ja rannakalandusega seotud piirkondlikud kombid), mille eesmärk on soodustada traditsiooniliste elatusaladega tegelemist ja seeläbi väärtusliku ajaloolise maakasutusega alade säilitamist. Traditsioonilise looduskasutuse säilitamise eesmärkidel on vajalikud tegevused, mis kaitsevad traditsioonilist põllumajandust ja kalapüüki (uuringud, toetavad tegevused, koolitustalgud). Vajalik on avatud maastiku hooldamine, sealhulgas traditsioonilise maastiku säilimiseks vajaliku loomapidamise toetamine. Lahemaa ajalooliste põllumajandusmaastike ja loopealsete kadastike säilitamiseks ning esiajalooliste maastike võsast vabana hoidmiseks tuleb julgustada inimesi loomapidamisel eelistama Eesti traditsioonilisi kariloomi – eesti maatõugu hobust, lehma, lammast jt.

Maastike väärtusklassid

Inimtegevuse mõjul ehk peamiselt põllumajandusliku maakasutuse tulemusel kujunenud maastikud on Lahemaal tsoneeritud ajaloolise maakasutuse/maakatte püsivuse ja muutuste alusel nelja väärtusklassi, mis graafiliselt on kujutatud ajaloolise maakasutuse kaardikihil (lisa 6). Väärtusklassidesse jagamise aluseks on Lahemaa kultuurmaastiku ajaloolise maakasutuse püsivus ja muutused. Esimesse kahte väärtusklassi kuulub maastik, mille ajalooline maakasutus on püsinud tänapäevani. Klassidesse jagunemise omakorda määrab ära maakasutuse väljakujunemise periood vastavalt 1920–30ndad või 1960–80ndad aastad. Esimesse väärtusklassi on kaasatud ka traditsioonilised püsinud õued (põlistalud ja 20. saj I poole iseseisvusaegsed talud). Kolmandasse ja neljandasse väärtusklassi kuulub maastik, mille ajalooline maakasutus ei ole püsinud, st on muutunud (kaetud puistuga või põõsastikuga). Kolmandasse ja neljandasse klassi jagunemise määrab ära ajaloolise maakasutuse taastamise perspektiiv.

I väärtusklassi maastikud – traditsioonilised pärandmaastikud

Lahemaa rahvusparki territooriumist 9% võib käsitleda traditsioonilise pärandmaastikuna¹⁰. Vastavalt kaitse-eeskirjale on ulatuslikumad ja esinduslikumad traditsioonilise pärandmaastiku alad tsoneeritud Altja, Ilumäe, Juminda, Muuksi, Natturi ja Sagadi piiranguvöönditesse. I väärtusklassi kuuluvad 1940. aastaks välja kujunenud põllumaa ja õued, inventeeritud poollooduslikud kooslused ning rohumaad, mis varasematel kaartidel on märgitud põõsastikena (potentsiaalsed poollooduslikud kooslused).

• Üldised kasutussoovitused

- 1) Põliseid rohumaid kasutada niitmiseks või karjatamiseks. Rohumaid mitte üles harida.
- 2) Praegused rohumaad, endised põllud säilitada avatuna. Kui ei ole inventeeritud poolloodusliku kooslusena, võib muuta kasutust vastavalt kaitse-eeskirjas kehtestatud korrale.
- 3) Põlised põllud hoida avatud maastikuna. Säilitada maksimaalselt haritava maana, mitte massiivistada, hoida säilinud ajaloolisi elemente (aiad, kivivared jms) ja maastikuelemente (põlised metsatukad, põõsasribad, põllusaared jms). Võib kasutada ka rohumaana.
- 4) Inventeeritud poollooduslikud rohumaad säilitada vastavalt koosluse tüübile. Hooldada niitmise või karjatamise abil.
- 5) Säilitada maksimaalselt endised (enne 1940. aastat rajatud) õuekohad.
- 6) Vältida rohumaad ja haritava maa struktuuri lõhkumist kruntimisega ja püüelda tervikkomplekside säilitamise poole.
- 7) Ehitiste rajamisel külade tuumikus arvestada kaitsekorralduskava lisa 7 „Asustusstruktuur ja arhitektuur, kirjeldus ja ehitustingimused külade kaupa” toodud nõuetega. Ligipääsuteed vanadele talukohtadele tuleb rajada vanade teede taastamisena.
- 8) Teed ja liinid rajada võimalusel piki kõlviku piire.

¹⁰ Traditsiooniline pärandmaastik – pärandmaastik, mille maakasutus kujunes välja 1940. aastaks ja mille ajalooline maakatte ja/või -kasutus on püsinud tänapäevani.

9) Maastikuliselt domineerivad nõukogudeaegsed objektid kas likvideerida või ümber kujundada ajaloolise maastikuga sobivateks.

10) Raadata teeservadesse ja kõlvikute vahel ribadena endisel põllumaal kasvavat võsa (taastada põllumajanduslik maakasutus), põllumajandusliku maa servaaladele jäävad taastamispotentsiaalita metsastuvad kõlvikud võib jätta taastamata.

11) Säilitada maastiku kujunemisajale iseloomulikud maastikuobjektid: kiviaiad, talukohad jms, soovitatav on ka maastikuobjektide taastamine.

12) Taastada võib enne 1945. aastat rajatud üksikkraave, kui see ei kahjusta muid kaitseväärtusi.

II väärtusklassi maastikud - pärandmaastikud

Lahemaa rahvuspargi territooriumist kolmandikku võib käsitleda pärandmaastikuna¹¹. Lahemaa rahvuspargi loomise aegse perioodi olulised muutused maakasutuses on rohumaade ülesharimine ja puistutele uudismaade rajamine. II väärtusklassi kuulub nõukogude perioodi lõpuks välja kujunenud põllumaa (verstasel kaardil ja EW topol rohumaad või puistud).

• Üldised kasutussoovitused

1) Põllumaa hoidmine kasutuses põlluharimise, niitmise või karjatamise teel on põhjendatud avatud maastiku osakaalu säilitamise huvides erinevaid ajalooajalooperioode esindavates piirkondades (Kõnnu, Muuksi, Sagadi, Kolgaküla, Pärismea-Eru).

2) Võimaluste ja potentsiaalsete kasutajate olemasolul taastada Teise maailmasõja eelne maakasutus väljaspool erinevaid ajalooajalooperioode esindavates piirkondades.

3) Säilitada põllumassiive liigendavad maastikuelemendid – metsatukad, põõsasribad, põllusaared, tiigid jms.

4) Vältida vaatelise väärtusega põllumaa metsastumist.

5) Hooldada maaparandussüsteeme.

6) Hinnata inventeeritud militaarobjektid ja -alad ning neid valikuliselt korrastada ja eksponeerida.

III ja IV väärtusklassi maastikud

III väärtusklassi kuulub kõrge taastamisprospektiiviga maastik. III väärtusklassi kuuluvad põõsastikud (verstasel kaardil ja EW topol rohumaad) ja noor mets või põõsastik (paikneb 5–10 aastat tagasi kasutusest välja jäänud endisel põllumajanduslikul maal).

IV väärtusklassi kuulub madala taastamisprospektiiviga maastik. IV väärtusklassi kuuluvad põllumajanduslikust maakasutusest mõjutatud sekundaarsed metsakooslused (paiknevad 10–75 aastat tagasi kasutusest välja jäänud endisel põllumajanduslikul maal).

¹¹ Pärandmaastik – Lahemaa rahvuspargi loomise ajaks välja kujunenud Põhja-Eestile iseloomulik ajalooline kultuurmaastik, mille inimõiguline maakate ja/või -kasutus on püsinud tänapäevani.

- **Üldised kasutussoovitused:**

- 1) Potentsiaalsed taastatavad poollooduslikud kooslused taastada lähtuvalt inventuuri tulemustest;
- 2) Traditsiooniline (1940. a väljakujunenud) põllumajanduslik maakasutus taastada lähtuvalt inventuuri tulemustest;
- 3) Vaateliselt väärtuslikud maastikud taastada lähtuvalt inventuuri tulemustest.

Kui ala piirneb poolloodusliku kooslusega ja/või on suurema pindalaga kompaktne ala ja/või maaomanikul on soov taastada traditsiooniline (1940. a väljakujunenud) põllumajanduslik maakasutus, nähakse alal ette poolloodusliku koosluse inventuur, mille tulemustest sõltub, kas ja kuidas ala maakasutus (poollooduslik kooslus) taastatakse.

Maastike hooldamine toimub vastavalt koosluse tüübile. Metsamaal on tegemist administratiivse meetmega (metsateatiste väljastamine), mille puhul tuleb arvestada kaitse-eeskirjast tulenevaid tingimusi koosluse liikide ja vanuse mitmekesisuse säilitamiseks. Poollooduslike koosluste taastamisel ja hooldamisel tuleb lähtuda poollooduslike koosluste hoolduskavades antud taastamis- ja hooldussoovitustest.

Erinevaid ajalooperioode esindavad piirkonnad

Lisaks väärtusklassidele on maastikes toodud esile ka erinevaid ajalooperioode – muinasajast tänapäevani – paremini esindavad piirkonnad. Sellisteks piirkondadeks on Pärಿಸpea – Eru, Kõnnu, Muuksi, Sagadi ja Kolgaküla.

Nendes piirkondades on selgesti äratuntavaid märke ja mustreid vähemalt kolmest ajalooperioidist – 19. saj II poolest, iseseisvusajast ja nõukogude perioodist ning mõningates piirkondades alates muinasajast. Need maastikud on suures osas välja kujunenud juba 18.–19. saj (Kõnnu) või veelgi varem (Muuksi, Sagadi). Sellele järgnenud maakasutusperioodid on mõnevõrra kujundanud, aga peamiselt säilitanud endist mõisa- ja muinasmaastikku. Piirkonna maastikud on olnud läbi sajandite väga sobivad asustus- ja põllumajandusalad, seetõttu on kasutusest välja jäänud põllumaad väga vähesel määral. Erinevalt sisemaaküladest on rannakülades endisi karjamaid kuivendatud pigem metsakasvatuseks eesmärgil. Lisaks kannavad rannamaastikud ohtralt okupatsiooniaegset militaarpärandkultuuri. Piirkonda kuuluvad maastikud on ka rikkad esiajalooliste ja varaajalooliste muististe poolest. Esiajalooliste maastikena võiks nimetada Soorinna–Muuksi–Uuri ümbrust ja Sagadi–Karula piirkonda, ja suure pindalaga muistised e muististe komplekseid, näiteks Kolgaküla põlde. Kolhoosi-aegne maaparandus on nimetatud piirkondades muistiseid enamasti säilitanud, v.a Sagadi ümbrus, kus kõik ajaloolise ilmga maastikud on hävitatud.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Pärandmaastikud, neile omane ilme, struktuur ja põhilised elemendid on säilinud. III ja IV väärtusklassi maastikud on potentsiaalsete poollooduslike koosluste esinemisaladel hooldatud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Pärandmaastikud, neile omane ilme, struktuur ja põhilised elemendid on säilinud. III ja IV väärtusklassi maastikud on potentsiaalsetele poollooduslike koosluste aladel taastatud.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Senise maakasutuse jätkumine haritavatel maadel ja rohumaadel.

- Niitude võsastumine.

Meede: niitude (poollooduslike koosluste) hooldamine.

Meede: potentsiaalsete poollooduslike koosluste taastamine inventuuri tulemuste alusel.

- Niitude ja haritava maa täisehitamine.

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmine, mille aluseks on lisas 6 ajaloolise maakasutuse kaardikiht ja üldised kasutustingimused sõltuvalt maastike väärtusklassist.

2.4.2. Asustusstruktuur

2.4.2.1. Teedevõrk

Ajaloolised kaardid, mis kujutavad Lahemaa rahvusparki maastikke 330 aasta jooksul, näitavad teedevõrku samadel kohtadel. Kaardid esitavad nähtusi, mis on tunduvalt vanemad kui neid kujutavad kaardilehed. Arheoloogilised uuringud on välja toonud asustuse paiknemise praeguse teedevõrgu servas. Võib oletada, et mitmed Lahemaa vanad teelõigud on püsinud oma asukohtadel püeiasustuse kujunemisest saati. Oluliste ajalooliste teelõikude näiteks võib tuua vana Tallinna-Narva maantee teelõigu ja Palmse-Vihaseo klindiperve teelõigu, mis tõenäoliselt on kasutuses alates muinasajast. Lahemaa rahvusparki ajal ei ole teedevõrku õgvendatud ega muudetud.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Ajalooline teedevõrk koos elementidega on säilinud ja külamaastikus loetav.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Ajalooline teedevõrk koos elementidega on säilinud ja külamaastikus loetav.

Mõjutegurid ja meetmed

- Maaüksuste jagamine ja hoonestamine arvestamata piirkonnas väljakujunenud asustusstruktuuri, ajalooliste väärtuslike teede õgvendamine ja laiendamine, mille tulemusena kaotab tee oma ajaloolise kuju ja tihtipeale ka sellega seotud üksikelemendid (verstakivid, alleed jm).

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmine arvestades ajalooliselt väljakujunenud teedevõrku.

2.4.2.2. Väärtuslikud külastruktuurid

Lahemaa väljakujunenud asustuse võib jagada laias laastus kaheks: ühelt poolt suurtest maanteedest mõjutatud ning põldudelt elatist saavateks klindipealseteks küladeks ning teisalt merelt elatist ja mõjutusi saanud rannaküladeks. Klindipealsed külad on lähtuvalt looduslikest tingimustest varasemalt kujunenud võrreldes rannaküladega, samuti on paiknemine maastikus mõju avaldanud traditsioonilise külatüübi kujunemisele.

Arvukate haldusreformide tulemusena on külapiire mitmel korral muudetud. Kui tsaariajal, mil kogu maa oli jagatud mõisate ja külade vahel, moodustasid külad ainult väikesed saared mõisamaadel, siis 1919. a maareformiga, mis kaotas mõisad, toimusid administratiivpiiride määramisel varasemaga võrreldes suured muutused. Enamike külade territoorium suurenes ümbruskonna mõisamaade arvelt, lisaks tekkis uusi külasid mõisate asemele (mõisasüdame ümbrusse). Samuti arvati hajatalud külade koosseisu. Mitmete hilisemate ümberkorralduste tulemusena on eriti külade ääremail paiknevad hajatalud kuulunud kord ühe, kord teise küla koosseisu. Sõdadevahelise vabariigi ajal on vanad külad tihenenud, aga on tekkinud ka täiesti uusi asunduskülasid. Hilisemal ajal on tegemist eelkõige külade tihendamisega, kuid mitmed talud ja külaosad on ka maha jäetud.

Külad on tsoneeritud erinevat tüüpi aladeks, kusjuures tsoneerimise kriteeriumiks on olnud ajalooliste külastruktuuride – külatüübi, ajaloolise substantsi, miljöö – säilimise ulatus. Samast ajast ja puhast tüüpi struktuuriga külasid on vähe, valdavalt on tegemist nn segatüüpi küladega. Külade asustusstruktuuri väärtuste ja tüpologia kirjeldused on kajastatud käesoleva kava lisa 7 külade kaupa.

Küla struktuuri säilimise seisukohalt on olulised traditsioonilised külatüübid: sumbküla¹², tuumikküla¹³, ridajas küla¹⁴, ridaküla¹⁵, ahelküla¹⁶ ja hajaküla¹⁷.

Külade asustusstruktuuri analüüsil on lähtunud kolmest põhilisest ajalooperiодist:

- 1) I periood – 19. saj II pool, 20. saj algus (võimalusel varasema struktuuri fragmendid). Krunti mõõtmise tulemusena koondati eelnevalt nõõrimaade ja lappidena paiknevad talupõllud iga talu juurde ning moodustati suured, ümber taluõue paiknevad krundid, mõned talud viidi külast ruumipuudusel välja. Ajaloolised külateed on valdavalt säilinud.
- 2) II periood – I ja II maailmasõdade vahelise Eesti Vabariigi periood. Mõisamaadest ning osaliselt suurtalude kruntidest moodustatakse väiksemaid asundustalude krunte lisaks põlistaludele. Ajaloolistele külateedele on lisandunud uued.
- 3) III periood – Nõukogude okupatsiooni aeg, Eesti Vabariigi taasiseseisvumise aeg. Lisaks I ja II perioodi taludele on moodustatud uued väikesed elamute ja suvilate krundid. Suured taluõued on tihti jagatud väiksemateks kruntideks.

Ajalooliste ja tänaste struktuuride analüüsi alusel on Lahemaal teoreetiliselt eristatavad kolm väljakujunenud ja enamlevinud külastruktuuri tüüpi:

- 1) I tüüp – põline külaosa. Ajaloolised külateed on säilinud. Visuaalselt on eristatavad taluõued, millel hooned paiknevad üldjuhul ebakorrapäraselt. Säilinud on valdavalt palkidest või laudvoodriga kaetud rehielamud ja palkidest abihooned.
- 2) II tüüp – asundusaegne külaosa. Vanemat külaosa on laiendatud 20. saj alguse asundustaludega. Väiksematel kruntidel paiknevad hooned korrapäraselt. Tüüpilised on uuemad laudvoodriga kaetud elamud ja puidust abihooned. Hooned on rajatud ajalooliste külateede äärde, lisandunud on uued külateed.
- 3) III tüüp – uus külaosa, I ja II tüübi segu ning hilisemad lisandused. Vanem külastruktuur on muutunud: vaheldumisi on uuemad ja vanemad taluõued, millel esineb nii ebakorrapäraselt

¹² Sumbküla: talud asetsevad ligistikku ja moodustavad tiheda korrapäratu kobara; õuede korrapäratu paigutus nii üksteise kui ka loodusvormide ja kõlvikute suhtes; iseloomulikuks jooneks on ühtne, kõõgist kõlvikutest selgelt eristuv ala, kuhu on koondunud kõik avarad, korrapäratu hoonestusega õued koos juurdekuuluvate aiamaadega.

¹³ Tuumikküla: sarnane sumbkülaga, aga keskse sumbküla ümber asetseb veel arvukalt hajali asetsevad talusid.

¹⁴ Ridajas küla: õued asetsevad ridamisi piki looduslikku või tehnikku joont.

¹⁵ Ridaküla: õued asetsevad reastikku üksteise lähedal ja enamasti ühel pool teed. Tavaliselt asuvad õued ühel pool talusid ühendavat teed, vastu karja- ja heinamaid, kuna teisel pool teed laiuvad põllud.

¹⁶ Ahelküla: õued asetsevad üksteisest mõnevõrra kaugemal nii, et nende vahele jäi väiksemaid või suuremaid põllu- ja heinamaatükke ning kopleid; erinevad ridaküladest eelkõige kompaktses külaala puudumisega; suur osa neist kujunes alles 19. saj.

¹⁷ Hajaküla: õued paiknevad korrapäratult üksteisest kaugemal, laiaili põldude vahel ja servadel, samuti lähemate karja- ja heinamaade vahel ning metsas.

kui ka korrapärast hoonete paigutust. Säilinud on vanemaid traditsioonilisi palgist ja laudvoodriga hooneid, ehitatud on uuemaid puitmaju. Lisaks varasematele teedele on lisandunud uued õgvendused ja laiendused, mõned vanad teed on suletud.

Lisaks traditsioonilisele külamaastikule on Lahemaa rahvusparkis väärtustatud terviklikud miljööväärtusega alad – väärtusliku hoonestuse, maastiku, visuaalse üldilme ja/või asustusstruktuuriga alad teatud ajalooajalooperioodidest, sealhulgas ka pärast 1940. aastat välja kujunenud tervikliku miljööga piirkonnad. Lahemaa piiranguvööndis esineb miljööväärtuslikke alasid erinevatest ajalooajalooperioodidest, sealhulgas 20. saj II poolest (nt Võsu, Käsmu, Viinistu, Vergi asulate miljööväärtuslikud piirkonnad).

Traditsiooniliste pärandmaastike ja asustusstruktuuri ning miljööväärtuslike alade kõrval on Lahemaa piiranguvööndis oluliselt eklektilisemaks muutunud asustusstruktuuriga piirkondi: vaheldumisi uusi ja vanemaid taluüesid, esineb nii ebakorrapärast kui ka korrapärast hoonete paigutust, on külamiljööga sobituvat ja sobimatut uusarhitektuuri. Märkimisväärselt esineb uushoonestust. Lisaks varasematele teedele on lisandunud uued õgvendused ja laiendused, mõned vanad teed on suletud. Lahemaa piiranguvööndis on ka nõukogude okupatsiooni ajal rajatud kas arvult ja/või mahult suuremaid elamu alasid ja hoonekomplekse, nt Võsul, Vihasoos, Suurpeal. Samuti leidub uusi tootmisalasid, kus asuvad nõukogude okupatsiooni ajal rajatud laudad, kalatööstus, saekaatrid jms.

2.4.2.2. Ehitusalad ja -soovitused

Traditsioonilise asustusstruktuuri¹⁸ säilitamiseks on oluline säilitada pärandkultuurmaastikud koos maaala, loodusobjektide, teedevõrgu ja kruntide (kinnistute) struktuuriga, mis moodustab kultuuriväärtusliku terviku. Asustuse tihendamine ja laiendamine peab olema kooskõlas säilinud ajaloolise struktuuriga.

Ehitusalad

Külastruktuuri tüüpidest lähtudes ja tuginedes küla väärtuste analüüsile on külades tsoneeritud nelja liiki ehitusalasid ja määratletud nende väärtustele vastavad kaitsemeetmed (lisa 7 „Asustusstruktuur ja arhitektuur, kirjeldused ja ehitussoovitused külade kaupa“ ja lisa 8 „Asustusstruktuuri ja arhitektuuri väärtused, ehitusalad ja -soovitused” kaardikiht):

- 1) Väga väärtuslik külaosa – külaosa, mis on säilitanud algupärasele lähedase struktuuri ja/või omab kõrge väärtusega miljööd.
- 2) Väärtuslik külaosa – külaosa, kus algupärane struktuur on muutunud, kuid põhijoontes siiski loetav ning miljööväärtuslikud alad erinevatest ajalooajalooperioodidest.
- 3) Uus külaosa – külaosa, kus algupärane struktuur on loetamatu või ei ole seda olnudki.

¹⁸ Traditsiooniline asustusstruktuur – ajalooline külakeskkond koos asustusmustriga, ehitiste, teedevõrgu ja kruntide/kinnistute struktuuriga, mis moodustab 1940. aastaks välja kujunenud kultuuriväärtusliku terviku.

4) Tootmisala – tootmisettevõtted (laudad, kalakasvatus, saekaatrid jms).

Kokku on määratud 55 väga väärtuslikku külaosa, 135 väärtuslikku külaosa, kümme uut külaosa ning 22 tootmisala. Määratletud ehitusalad ei pruugi kattuda tänapäevaste küla administratiivpiiridega, kui ühe küla talukohad on funktsionaalselt ja/või ruumiliselt seotud naaberkülaga.

Väga väärtusliku külaosa määrangu aluseks on koondhinnang struktuuri säilivusest, väärtuslike hoonete olemasolust ja miljöölisest säilivusest. Erinevates kohtades on erinevatel komponentidel erinev kaal. Näiteks Kõnnu küla lõunaosas on kaalukaim struktuuri säilivus, Virve külas miljööline kooskõla, Uuskülas aga kõik komponendid.

Väärtuslikeks on loetud külad või nende osad, kus on võimalik tuvastada kaks ajaloolist külastruktuuri tüüpi (I ja II tüüp), omavad olulises koguses väärtuslikke ehitisi ja/või on tervikliku visuaalse miljööga. Seejuures ei pruugi kõik küla(osa)de talukohad olla vastavatest ajastutest – kui uuemad kohad järgivad ajaloolist külastruktuuri, loeti küla või külaosa vastava tüübi näiteks.

Üldised ehitussoovitused

Üldised ehitussoovitused on saadud Lahemaa rahvuspargi külade hoonestuse analüüsimisel ning need on informatiivsed, andes taustainfot kaitseala valitsejale küla olemasolevast hoonestusest ning suuniseid kaalutlusotsuse tegemiseks, eesmärgiga tagada Lahemaa rahvuspargi kaitse-eesmärkide täitmine. Igal üksikjuhtumil analüüsitakse Lahemaa rahvuspargi üldisi ja konkreetse piirkonna kaitse-eesmärke ning teostatakse paikvaatlusel kinnistu ja kontaktvööndi hoonestuse analüüs.

Põlistalusid iseloomustavad üldjuhul suured krundid (19. saj keskpaigast kuni 20. saj alguseni rajatud vabadike/saunike kohti iseloomustavad aga väikesed krundid) ning hoonestuse korrapäratu paiknemine ühes krundi servas paikneval taluõuel. Asundustaludel on reeglina tunduvalt väiksemad krundid (erandiks siinkohal mõned mõisamaadele rajatud talud) ning hoonestus paikneb taluõuel korrapäraselt. Tihtipeale on algupärane põlistalude hoonestus hävinud ning asendatud hilisemaga. Nõukogude okupatsiooni perioodil ja Eesti Vabariigi taasiseseisvumise ajal on suurte põlistalude krundid tihtipeale tükeldatud ja taluõue hoonestus jagatud erinevatele omanikele, mille tulemusena on ajaloolised hoonestusansamblid lõhutatud.

Kaitsemeetmete üheks eesmärgiks on säilitada enne 1940. a väljakujunenud talukohtade struktuur ja nende hoonestamise traditsioonid. Oluline on säilinud ajalooliste kinnistute säilitamine ning hoonestamise vältimine kohtadesse, mis rikuvad ajaloolist hoonestuse korrapära.

Uues külaosas ja tootmisaladel on lubatud nii uute kruntide moodustamine kui ka uute elamute ning tootmis- ja ärihoonete ehitamine, kuid ka siin peab ehitamisel arvestama, et uushooned ei mõjutaks negatiivselt säilinud ajaloolist külastruktuuri ja visuaalset miljööd ega kahjustaks väärtuslike ja väga väärtuslike hoonete ümbrust.

Ehitusalaga on piiritletud küla tuumikosa, kuid mitmed põllumajandus- ja ühiskondliku otstarbega hooned nagu paadikuurid, heinaküünid, laudad, seltsimajad, koolid jms võivad asuda väljaspool

ehitusala. Uute abihoonete püstitamine väljapoole ehitusalasid on kaitse-eeskirjast tulenevalt lubatud juhul, kui see on vajalik traditsiooniliste tegevuste – eeskätt põllumajandus ja kalandus – jätkumise tagamiseks. Maatulundusmaale võib püstitada põllumajandusotstarbega abihooned, kusjuures on oluline arvestada, et rajatav abihooone peab funktsionaalselt kuuluma taluhoonete juurde. Ühiskondlike ehitiste maal võib püstitada kohaliku elu korraldamiseks olulisi hooned, mis on ehitatud avalikkuse huvides piirkonna elukorralduse edendamiseks, nendeks võivad olla näiteks seltsimajad, koolimajad, raamatukogud.

Väljaspool väga väärtuslikke, väärtuslikke või uusi külaosasid või tootmisalasid asuvaid üksikuid hooned (nt nõukogudeaegsed sõjaväehooned, eraldiseisvad küünid, tootmishooned) on võimalik rekonstrueerida või lammutada.

Uute õuealade loomisel ja hoonestuse püstitamisel tuleb arvestada ajalooliste kruntide suurusi, kruntide paiknemist külade suhtes, külatüübile iseloomulikku õuealade omavahelist paiknemist ja kaugusi. Soovituslikud ehitusalad on näidatud kaardil lisa 8.

Oluline on säilitada külale olulised ajaloolised dominandid, avatud alad, vaated ning maastikuelemendid. Säilitada tuleb põlistalude õuede terviklikkus – abihoonete baasil uue õueala moodustamine ei ole lubatud.

Taluõuedele tüüpiline on üks elamu õuealal. Abihoonete arv ja suurus on küldes ja taludes varieeruv ning ajaloolises perspektiivis pidevalt muutunud. See võib igal konkreetsel juhul olla erinev ja sõltub eelkõige väljakujunenud situatsioonist taluõuel.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Ajalooline asustusstruktuur on säilinud ja külamaastikus loetav:

- 1) väga väärtuslikes ja väärtuslikes külaosades on säilinud ajalooline asustusstruktuur,
- 2) ei ole rajatud dominantset piirkonda mittesobituvat uushoonestust,
- 3) ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonestus on säilinud ja heas seisukorras;
- 4) ajaloolis-kultuuriliselt väärtuslikud elemendid (ajaloolised teed, kiviaiad, vaated) on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Ajalooline asustusstruktuur on säilinud ja külamaastikus loetav:

- 1) väga väärtuslikes ja väärtuslikes külaosades on säilinud ajalooline asustusstruktuur,
- 2) ei ole rajatud dominantset piirkonda mittesobituvat uushoonestust,
- 3) ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonestus on säilinud ja heas seisukorras;
- 4) ajaloolis-kultuuriliselt väärtuslikud elemendid (ajaloolised teed, kiviaiad, vaated) on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Küla keskmes asuvad rohumaad või endised põllumaad, mis on olulised külastruktuuri kujundajad, on kasutuseta ja surve on neile aladele ehitada.
- Maaüksuste jagamine ja hoonestamine arvestamata piirkonnas väljakujunenud asustusstruktuuri.

Meede: ajaloolist asustusstruktuuri väärtustav teavitustegevus.

Meede: ajaloolis-kultuuriliste maastikuelementide taastamine ja hooldus.

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmine, mis tugineb muuhulgas KKKs, selle lisas 7 „Asustusstruktuur ja arhitektuur, kirjeldus ja ehitussoovitused” ja lisas 8 „Asustusstruktuuri ja arhitektuuri väärtused, ehitusalad ja -soovitused” toodud ehitussoovitustele, paikvaatlusele ja kontaktvõõndi analüüsile.

2.4.3. Arheoloogiamälestised ja esiajaloolised maastikud

Lahemaa rahvuspark on esiajalooliste ja varaajalooliste muististe poolest üks rikkamaid piirkondi Eestis. Samas ei ole muistised jagunenud ühtlaselt üle rahvusparki territooriumi, vaid koonduvad peamiselt kolme väiksemasse piirkonda. Nendeks on (muististe arvukuse järjekorras): Soorinna–Muuksi–Uuri, Vihasoo–Palmse ja Sagadi–Karula ümbruskond. Need alad oma tervikliku esiajaloolise maastikuga väärivad terviklikku säilitamist. Väljaspool nimetatud alasid esineb peamiselt vaid üksikuid muistiseid või eraldiseisvaid komplekse (Nõmmeveski kiviaja asulakoht, Juminda kivikalme, Kõnnu muistsed maastikud, Kolgaküla keskaegsed põllud). Laialdastel aladel, eeskätt rannikumadalikul, pole kinnismuistiseid esialgu peaaegu üldse teada.

Soorinna–Muuksi–Uuri piirkonna esiajaloolised maastikud

Lahemaa kõige ulatuslikumalt ja paremini säilinud, ühtlasi kogu Eesti üks kõige uhkema esiajaloolise miljööga piirkondi on Kahala järvest loode-, põhja- ja kirdepoole jääv ala. Soorinna, Muuksi ja Uuri küla maadel on muististe kontsentratsioon üks kõige tihedamaid (kokku üle 250 erineva muistise) Eestis. Samas on siin hilisemast mastaapsemast ehitustegevusest ja 20. saj maaparandusest üsna puutumata jäänud küllaltki ulatuslikud maastikud. Piirkond on ka üsna korralikult arheoloogiliselt uuritud. Kõik see muudab Soorinna–Muuksi–Uuri piirkonna ainulaadseks, kordumatuks ning maksimaalset kaitset ja säilitamist väärivaks. Muuksi piirkonna esiajaloolistel maastikel asub ka Lahemaa rahvusparki esiajalooliste maastike külastusmarsruut, mistõttu siinsed arheoloogilised väärtused on varustatud infotahvlitega.

Soorinna muististerühm koosneb rohketest kalmetest, muistsetest põldudest ning lohkuudega kivist. Nii põllud kui ka kalmed on tähistatud infotahvlitega.

Muuksi muististerühma suurim ja tuntuim kalmeterühm on Hundikangrud. Seal on u 85 kalmet, millest ligi 40 paiknevad tihedalt koos. Hundikangrute kohta on tehtud infostendid.

Muuksi linnamägi on heas korras, varustatud infostendiga ja mäele viiva trepiga, mis on hiljuti korrastatud. Suurimaks ohuks on võsastumine.

Uri kalmerühm on korrastatud ning varustatud infotahvliga. Kalmetelt avaneb ilus vaade Kahala järvele.

Uri hiiemets Kahala järve kirdekaldal on suhteliselt korras metsatukk otse rahvuspargi piiril, kus kasvamas kõrgemaid vanemaid kuuski ning nooremaid lehtpuid.

Vihaseo–Palmse piirkonna esiajaloolised maastikud

Piirkond Loobu jõe suudmest Vihaseos kuni Palmse Võsupereni on arheoloogiliselt üks kõige põhjalikumalt uuritud mikrorajoone Eestis. Ala pikkuseks ida-lääne suunas on 13 km ja laiusseks põhja-lõuna teljel vaid 1–3 km (klindist alates sisemaa poole). Vihaseol paiknevad ka selle piirkonna ühed kõige vanemad muistised. Vihaseo piirkonna esiajaloolised väärtused on varustatud infotahvlitega.

Vihaseos on teada neli kiviaegset asulakohta, mis paiknevad Loobu jõe paremkaldal, üksteisest paarisaja meetri kaugusel, ning keskaegne Kalmenõmme-nimeline külakalmistu.

Vatkus on teada keskaegne asulakoht, kaheksa kivikalmet, ohvrikivi ning fossiilsete põldude jäänused.

Tõugu ümbrus on eriti rikas kivikalmete poolest. Tõugu kalmeväljal teatakse 18 kivikalmet. Peale kalmete on Tõugul ka kolm fossiilset põldu, neli asulakohta ning üks väikeselohuline kultusekivi. Tõugu muististe kohta on tehtud infostend. Paar kalmet on mattunud 20. saj kokku veetud kivilasu alla. Vähemal või rohkemal määral puid ja võsa kasvab peaaegu kõikide kalmete peal.

Võhmas on teada rohkesti kalmeid, kolm asulakohta ning fossiilsete põldude jäänused. Kõige olulisem koht on Tandemägi oma kaheksa kivikalme ja kiviaegse asulakohaga. Arheoloogiliselt on siin uuritud kolme kivikirstkalmet ja ühte varast tarandkalmet ning tulemused on esitatud infostendidel. Uuritud kalmed on rekonstrueeritud ning seni on neid iga-aastaselt võsast puhtana hoitud. Ka Võhma Tandemäe edelaküljel on säilinud põllujäänuseid – nii küllaltki suuri põllukivihunnikuid kui ka peenraid ja kiviaia taldu (Võhma I põllukompleks). Kõik põllujäänused on tähistamata.

Uuskülas on teada ulatuslik (u 40 ha) ribapõllusüsteem, kaks kivikalmet ning asulakoht. 10.–12. sajandil rajatud põllud, millest on alles põllukivihunnikud ja pikad paralleelsed peenrad, on väga hästi säilinud. Põllud on tähistatud infotahvlitega ja on osa Palmse-Vihaseo esiajaloolisest marsruudist. Ohuks on vähesest maakasutusest tulenev võsastumine. Kalmetest üks on läbi kaevatud ning seejärel korralikult rekonstrueeritud.

Ilumäel on teada neli asulakohta ja neli kivikalmet. Ka Ilumäele on tehtud infostend, kus kajastuvad päris ulatuslike arheoloogiliste kaevamiste tulemused.

Peamiselt kivikalmeid ja põllujäänuseid teatakse rohkesti ka Muike ja Palmse ümbrusest, kuigi juba mõisaagege maaparandusega on just siin kõige rohkem esiajaloolist maastikku ümber kujundatud. Sealsetel kalmetel kasvab kohati võsa, osadel kalmetele on risu ja kive peale veetud ning puuduvad infotahvlid.

Sagadi–Karula piirkonna esiajaloolised maastikud

Piirkonda otseselt uuritud ja tänapäevasel tasemel inspekteeritud ei ole. Teadaolevad kalmed on kõik tähistatud infotahvlitega, kuid tugevasti võsastunud. See on ka üks selliseid kohti, kuhu tuleb rajada õpperada, aga pärast täiendavat arheoloogilist inspekteerimist Muinsuskaitseameti poolt.

Arheoloogilised üksikmuistised

Fossiilsed põllud on Kolgakülas, kus on säilinud arvukalt nii põllukivihunnikuid kui ka peenraid. Siin tuleb niitmis- ja võsaraietööd teha, kuid ala suuruse tõttu on selle nn kunstlik korrashoid väga raske ja töömahukas – tööd tuleb korraldada koosluste hooldamise raames.

Juminda poolsaare tipus on üksik kivi kangur, mis võsastub.

Nõmmeveskil on teada üks kiviaegne asulakoht. Asulakoht on tähistamata.

Kõnnu muistsed maastikud Kõnnu külas on teada kesk- ja uusaegse leiumaterjaliga asulakoht. See jääb Kemba–Kolgaküla teest (nr 11282) kagu poole Mahla talu vastas olevale põllulapile. Üksikuid leide on kogutud ka Mesila talu vastast, teiselt poolt eelmainitud teed.

Kõnnu küla põhjapoolses osas on teada ulatuslikud põllukivihunnikute väljad, mida on 2000ndate algul ka arheoloogiliselt uuritud. Leidude põhjal kuuluvad need keskaega ning sobivad seega kokku teadaoleva külaasemega.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Kõik teadaolevad muistsed maastikud ja arheoloogiamälestised on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Kõik teadaolevad muistsed maastikud ja arheoloogiamälestised on säilinud. Lahemaa rannaalade ja Palmse-Vihula piirkonna arheoloogilised väärtused on inspekteeritud.

Mõjutegurid

+ Poollooduslike ja avatud alade hooldamine niitmise või karjatamise teel.

+ Toetused poollooduslike koosluste hoolduseks

(<http://keskkonnaamet.ee/teenused/looduskaitse-2/loodushoiutood-ja-toetused/loodushoiutoetused/>).

+ Toetused ajaloomälestiste hoolduseks

(<http://www.muinas.ee/toetused/arheoloogiamalestised>)

- Põllumajandusliku maakasutuse vähenemisest tingitud muististe võsastumine, ühelt muistiselt teisele avanevate vaadete kinnikasvamine.

Meede: säilitada ja avada vaateid ühelt muistiselt teisele, muististe puhastamine võsast

- Paljud muistised on risustatud pideva prügi ja põllukivide pealetoomisega.

Administratiivmeede: järelevalve, kahjustuste likvideerimine kahjustuse tekitaja poolt.

- Maavaldajate teadmatus muististe olemasolust, millega võib kaasnedagi n-õ ettekavatsemata hävitustöö.

Meede: esiajalooliste väärtuste tutvustamine läbi infomaterjalide, teavitussürituste, külastuse infrastruktuuri.

- Ehitustegevus ja maakasutuse muutused.

Administratiivmeede: looduskasutuse tingimuste seadmine, sh maakasutusele ja ehitustegevusele vältimaks muististe ja nende komplekside kahjustamist. Lisaks muististele tuleb säilitada ka see miljöö, kus nad asuvad.

2.4.4. Taluarhitektuur

Taluarhitektuurina käsitleme Lahemaa rahvusparki maa-asulates traditsioonilistel kohalikel vormilahendustel ja materjalidel põhinevat arhitektuuri, peamiselt taluehitisi. Lisaks taluehitistele on külades ja alevikes ühisotstarbelised ehitised (nt koolid, vallamajad, seltsi- ehk rahvamajad, kõrtsid, poed, pritsikuurid) ja tööstushooned (nt veskid, meiereid, töökojad), mida käesolevas peatükis ei käsitleta. Lahemaa rahvusparki asulates teostatud arhitektuuri ja asustustruktuuri analüüside (Leele Välja, 2010; Artes Terrae OÜ, 2012) tulemusel on kirjeldatud ligi 10 000 hoonet, millest ligi veerand on määratletud väärtuslikuks. Väärtuslikest hoonetest on paljud tänu oma kõrgele eale halvas seisundis ning hoonete omanikud vajavad abi ja nõustamist nende säilitamisel. Lahemaa hoonestusest on paljud ümberehituste tulemusel kaotanud oma arhitektuuriväärtuse. Paljud väärtuslikud hooned võidakse lammutada teadmata hoone väärtust ja/või omamata oskust neid taastada. Kui vanadel hoonetel on omanik, kellel on soov hoone(kompleks) taastada, siis võib tihti jääda puudu säästva renoveerimise alastest teadmistest. Nii võib ka head soovides hoopis hoone välisilmet ning maastikupilti jäädavalt kahjustada. Mitmed Lahemaa arhitektuuritraditsioone kandvad puidust ning kivist abihooned hävivad ka omaniku hea tahte korral rahaliste võimaluste ja vastavate toetusmeetmete puudumise tõttu. Vana ajaloolise hoonestuse säilimine on Lahemaa külamaastiku ajaloolise ilme säilumisel kõige olulisem. Samuti on tähtis piirkonna ajalooliste ehitustraditsioonide säilumine.

2.4.4.1. Hoonete väärtusklassid ja väärtuslike hoonete ehitussoovitused

Lähtudes küla traditsioonilisest iseloomust on määratletud ajalooliste hoonete väärtusklassid. Väärtuslike hooned on hinnatud kaheastmelisel skaalal: väga väärtuslik ja väärtuslik.

Väga väärtuslik ehitis vastab kas ühele või mitmele järgnevatele tingimustele (Leele Välja, 2010 analüüsis määratletud kui väärtuslik ja väga väärtuslik):

- 1) vanuse väärtus – objekt või hoone pärineb külastruktuuri tüübi tekke ajast;

- 2) autentsuse väärtus – hoone paigutus taluõuel, maht, ehitusmaterjal, viimistlus ja väliskujundus on algupärane, muudetud on väga vähesel määral välisilmet;
- 3) ansambli väärtus – hoone on külastruktuuri tüübi või taluõue hoonestusansambli oluline osa;
- 4) arhitektuuriline väärtus – hoone on ehitamise aja või külastruktuuri tüübi arhitektuuritraditsioonide ilmekas näide;
- 5) kultuurilooline väärtus – objekt või hoone omab kõrget isikuajaloolist, sotsiaalset või külaajaloolist väärtust peegeldades küla arengut.

Väärtuslik ehitis vastab kas ühele või mitmele järgnevatele tingimustele:

- 1) vanuse väärtus – objekt või hoone pärineb külastruktuuri tüübi tekke või hilisema muutumise ajast;
- 2) autentsuse väärtus – säilinud on hoone algupärane või tüüpiline paigutus taluõuel, vaatamata ümberehitusele on loetav rajamisaegne maht, ehitusmaterjali ja/või väliskujundust on muudetud (uus laudis, aknad-uksed, katusekate jms);
- 3) ansambli väärtus – hoone on külastruktuuri tüübi või taluõue hoonestusansambli oluline osa;
- 4) arhitektuuriline väärtus – hoone on ehitamise aja või külastruktuuri tüübi arhitektuuritraditsioonide tüüpiline näide, kuid ei oma ümberehituste tõttu kõrget arhitektuurset väärtust;
- 5) kultuurilooline väärtus – objekt omab ehitusajaloolist, isikuajaloolist, sotsiaalset või pedagoogilist väärtust peegeldades küla arengut.

Kokku on hinnatud 7311 hoone väärtuslikkust, neist eluhooneid 2079, kõrvalhooneid 5232. Kui väga väärtuslikuna on määratletud hooned, millel tuvastati vähemalt kolm väärtust (arhitektuuriline, vanuse, autentsuse, mõningatel juhtudel ka ansambli ja kultuurilooline väärtus), siis väärtuslikkuse kriteeriumiks oli valdavalt arhitektuuriline ja vanuse väärtus. Tihti on väärtuslikena määratletud hooned väga halvas seisukorras või oluliselt ümber ehitatud, mistõttu autentsuse väärtus puudus. Küll aga võib väärtuslik hoone kuuluda ansambliisse ning tal võib olla kultuurilooline väärtus.

Kõige enam väärtuslikke ja väga väärtuslikke hooneid on inventeeritud Kolgakülas (87,2% küla hoonestusest). Üle 50% on väärtuslike hoonete osakaal Koolimäe (53,1%) ja Natturi (52,5%) külas, kõige väiksem Kotka (4%) ja Eru (5,8%) külas. Väärtuslikke rehielamu tüüpi hooneid, mis oma vormi on säilitanud, leidub Lahemaa külades kokku 119. Hilisematest eluhoonetest on väärtuslikuks hinnatud 249. Kõrvalhoonetest on määratletud väga väärtuslikuks ja väärtuslikuks 1116, millele lisanduvad keldrid. Kõige enam on väärtuslikke aitasid (360), mõnevõrra vähem lautasid (340), palju vähem saunu (193) ja keldreid (138).

Uuritud Lahemaa külades on vanima kihistusena eristatavad palkehitud, millest on tänaseni säilinud valdavalt abihooned. Kuna tegemist on võrdlemisi ehedal kujul säilinud külade vanimate hoonetega, siis lisaks hästi säilinud abihoonetele on väga väärtuslikeks hinnatud ka tihti halvas tehnilises seisukorras olevad ehitised.

Tänapäevani säilinud eluhooneid on pärit alates 19. sajandist, mil rehielamu tüüpi eluhoone oli külapildis valdav. Tegemist on enamasti tsaariaegsetel taluõue kohtadel paiknevate eluhoonetega, mis võivad olla vähesel määral väljast ümber ehitatud, kuid on säilitanud oma iseloomulikud mõõdud, suure mahu ja katusekaju. Üldjuhul peegeldavad rehielamute ümberehitused (laudvooderdus, akende-uste suurus ja kujundus, juurdeehitused, nt veranda, tuulekoda) hilisemaid arhitektuurseid kujundusvõtteid, mida samuti väärtustatakse.

Teist, selgemalt nähtavat ehituskihistust esindavad 19. saj lõpust alates püstitama hakatud väiksemad madalama viilkatusega laudvoodriga kaetud elamud, mille tüüpiliseks arhitektuurseks elemendiks on fassaadi keskel asuv avar klaasveranda. Sellisena esindavad need originaalkujul säilinud hooned (valdavalt elamud) uut arenguetappi külade ehitusajaloos, mida on peetud väga väärtuslikuks. Seda elamutüüpi esineb nii asundusaegsetel taluõuedel kui ka tsaariaegsetel õuedel, kuhu on ehitatud uusi hooned. Samuti on see levinud hiljem rajatud elukohtades.

Kolmandana eristub sõdadevahelise Eesti Vabariigi aegne asundustalude arhitektuur. Siin on peetud väga väärtuslikuks originaalkujul säilinud puitlaudisega vooderdatud elamuid, mida ilmestavad verandad, tuulekojad ja/või rõdud.

Vaid üksikute juhtudel (Vergi), kus on nõukogudeaegsetest hoonetest terviklik ansambel, on neid hinnatud miljööväärtuslikeks. Teine erand on Võsu suvilad, mille kompleksid moodustavad kohalikus arhitektuuripildis vägagi olulise kihistuse ja on hinnatud kogu skaala ulatuses vastavalt eespool toodud põhimõtetele.

Üldised ehitussoovitused

Alljärgnevalt on toodud üldised soovitused ehitiste rekonstrueerimiseks, mis annavad suuniseid kaitseala valitsejale kaalutusotsuse tegemiseks, eesmärgiga tagada Lahemaa rahvusparki kaitse-eesmärkide täitmine. Igal üksikjuhtumil analüüsitakse Lahemaa rahvusparki üldisi ja konkreetse piirkonna kaitse-eesmärke ning teostatakse paikvaatlusel kinnistu ja kontaktvõõndi hoonestuse analüüs.

Väärtuslikud ja väga väärtuslikud hooned, mis on olulised küla ajaloolise, kultuuriloolise, arhitektuurilise ja miljöölise säilitamise seisukohalt, peaksid võimalusel säilima ka edaspidi. Nende puhul (v.a kultuurimälestised) on inventeerimisel välja toodud konkreetse hoone väärtused ja antud ka üldised soovitused säilitamisele kuuluvate detailide ja tarindite ning edaspidise materjalikasutuse osas.

Kõrge ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonete puhul ning hästisäilinud miljööga külates võib hoone väliskonstruktsioonide muutmine väärtusi kahjustada ning lubatud võib olla vaid hoone rekonstrueerimine viisil, mille käigus hoone välisilme säilitatakse või algne välisilme taastatakse. Tehniliselt väga halvas seisukorras olevaid väärtuslikke hooned võib lubada erandkorras ka lammutada. Vähem väärtuslike hoonete puhul võib olemasolevate hoonete rekonstrueerimisel nende välisilmet teatud tingimustel muuta. Lisaks rekonstrueerimisele võib lubada nende puhul ka lammutamist, laiendusi ja kaasaegsemad lahendusi, arvestades piirkonna ehitustraditsioone.

Arhitektuurilise inventeerimise tulemusel on valminud andmebaas kõigi rahvuspargi hoonete kohta ning väärtusliku hoonestuse kirjeldus ja kaitsemeetmed. Väga väärtuslike ja väärtuslike hoonete kaardikihid on leitavad keskkonnaregistrist. Väärtusliku hoonestuse kaardikihil ja sellega seotud andmetabelis on iga hoone puhul välja toodud, mis on olnud väärtuslikkuse määramise peamiseks aluseks, väärtusliku hoone tüüp ning tüübile vastavad näitajad nagu kõrgus, katusetüüp, ehitusperiood jms.

Väga väärtuslike ehitiste rekonstrueerimise üldised soovitused

- 1) Väärtuslikuna märgitud hooned kuuluvad võimalusel säilitamisele algupärasel kujul, neid ei tohi nende asukohast eemaldada ega lammutada, lammutada võib hoonet ainult eksperthinnangu alusel hoone avariilisest seisukorrast.
- 2) Soovitavalt säilitada hoone maht, kasutada algupäraseid materjale, algselt võõraid materjale võib kasutada vaid varjatud konstruktsioonides, viimistlus, välisilme, kujundusdetailid säilitada, olemasolevad detailid säilitada ka proportsioonides (uksed, aknad, viilulaud, räästalaud, korstnad), säilitada dekoratiivdetailid (hinged, käepidemed, nurgikud, piirdelaud, impostid, puitnikerdused, lukud jms). Ehitusmaterjale võib asendada analoogsetega. Arhitektuursed elemendid võiksid jääda algupärasest lähtuvaks, värvikasutus vastavalt piirkonna traditsioonidele.
- 3) Erandkorras väljast soojustamisel on soovitatav aknad koos piirdelaudadega nihutada voodri suhtes algsesse asendisse.
- 4) Katusekalde muutmine, juurde- ja pealeehitused ei ole soovitatavad, erandina võib funktsionaalsest vajadusest tulenevaid juurdeehitusi lubada, kui suudetakse tagada harmooniline sobitumine olemasoleva hoonega (sõltuvalt piirkonnast, nt hoone tagaküljel, kui ei moodusta kontrasti ega ületa rohkem kui 1/4 hoone ehitusalusest pinnast).
- 5) Puuduvad ehitusosad on soovitatav taastada hoones säilinud originaalide eeskujul või hoonetüübi arhitektuuritraditsioone järgides.
- 6) Väga halvas tehnilises seisukorras olevaid algupäraseid ehitusosi võib asendada selliselt, et need oleksid olemasolevate koopiad.
- 7) Lubatud on kõrvaldada hoone algset väliskujundust muutvad hilisemaid ehitusosad (nt aknad, uksed, hilisem katusekate jms), juhul kui need asendatakse algupärasestega sarnastega.
- 8) Soovitatav on säilitada hoonete algupärane plaanilahendus (eriti aidad).
- 9) Soovitatav on eemaldada hoone originaalkehandit kahjustavad ehitusmaterjalid (vundamendilt betoon, seintelt tõrvapapp jms).
- 10) Soovitatav on eemaldada hoone ümbrusest selle aluskonstruktsioonide seisukorda halvendav pinnase kiht.

Väärtuslike ehitiste rekonstrueerimise üldised soovitused

- 1) Väärtusliku objekti ja hoonet ei tohi üldjuhul nende asukohast eemaldada ega lammutada, lammutada võib hoone eksperthinnangul hoone avariilisest seisukorrast.

- 2) Soovitav on säilitada või taastada võimalusel hoone algne maht ja eemaldada hilisemad ebasobivad juurdeehitised.
- 3) Taastada võimalusel hoone algne väliskujundus: eemaldada hilisemad ebasobivad väliskujundusdetailid (nt aknad, ukсед, hilisem katusekate jms), juhul kui need asendatakse hoonetüübile iseloomulike detailidega.
- 4) Hoone algse väliskujunduse taastamine ei pruugi muudatuste tõttu olla võimalik ega vajalik.
- 5) Juurdeehitiste rajamine ei ole üldjuhul lubatud, vajadusel tuleb juurdeehitused planeerida tundlikult.
- 6) Soovitav on eemaldada hoone originaalkehandit kahjustavad ehitusmaterjalid (vundamendilt betoon, seintelt tõrvapapp jms);
- 7) Soovitav on eemaldada hoone ümbrusest selle aluskonstruktsioonide seisukorda halvendav pinnase kiht.
- 8) Väljast soojustamisel on soovitav aknad koos piirdelaudadega nihutada voodri suhtes algsesse asendisse.

Eriti olulised on nõustamised ja teadlikkuse tõstmine. Säilitamiseks piirkonna väärtuslikku hoonestust, on vaja õpetada omanikke hindama enda maja väärtusi ja anda hoonete hoidmisel ja remondil vajalikke praktilisi oskusi väärtuslike elementide restaureerimise (palk, puit, verandad, aknad, puitdetailid ja nikerdused jms) ja vanade hoonete väärtuste määratlemise ja hooldamise näol. Vaja on anda välja teavitusmaterjale hoonete omanikele ning kohalikele elanikele, luua nõustamiskeskused. Koolitustalgute käigus omandatakse teadmised vanemale arhitektuurile iseloomulikest ehituslikest lahendustest ja töövõtteist, samuti oskused hinnata oma objektide tehnilist seisundit ning koostada väärtusliku hoone remondi- ja renoveerimisplaani. Koolitustalguid piirkonna elanikele tuleb korraldada arhitektuuriliselt ja kultuurilooliselt kõrgeväärtuslikes ehituskompleksides.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonestus on säilinud ja heas korras, piirkonna arhitektuuritraditsioonid on säilinud, Lahemaa elanikkond on teadlik Lahemaa arhitektuuritraditsioonidest ja oskab neid hoida ja edasi anda.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonestus on säilinud ja heas korras, piirkonna arhitektuuritraditsioonid on säilinud, Lahemaa elanikkond on teadlik Lahemaa arhitektuuritraditsioonidest ja oskab neid hoida ja edasi anda.

Mõjutegurid ja meetmed

- + Teadlikkuse tõus hoonestuse väärtustest ja nende hooldamise printsiipidest.
- + Lahemaa rahvuspargi arhitektuurinõukogu moodustamine.

- Väärtuslike ehitiste hävimine hoolduse puudumise, lammutamise tõttu või külamiljöö ja ehitiste väärtuslikkuse vähenemine ebaprofessionaalse ehitustegevuse mõjul, teadmatusel, oskuste puudumisest, materiaalsete vahendite ebapiisavusest jne.

Administratiivmeede: looduskasutuseks tingimuste seadmine, milles muuhulgas arvestatakse käesolevas alapeatükis toodud väga väärtuslike ja väärtuslike hoonete rekonstrueerimise üldisi soovitusi.

Meede: väärtuslike ehitiste rekonstrueerimise koolitusprogrammi koostamine ning selle alusel koolituste ja talgute korraldamine.

Meede: infomaterjalide koostamine külade arhitektuuripärandist.

Administratiivmeede: väärtuslike ehitiste omanike nõustamine, Lahemaa rahvuspargis tegutsevate ehitusmeistrite ja nõustajate võrgustiku loomine.

Administratiivmeede: väga väärtuslike ehitiste rekonstrueerimiseks rahaliste toetusmeetmete ettepaneku väljatöötamine Keskkonnaministeeriumile Lahemaa rahvuspargi koostöökoogu kultuuripärandi sektsioonis (koostöös KeA rahvusparkide töögrupiga, 2016. a).

2.4.4.2. Uushoonestus ja ehitussoovitused

Alljärgnevalt on toodud uushoonestuse üldised soovitusel, mis annavad suuniseid kaitseala valitsejale kaalutusotsuse tegemiseks, eesmärgiga tagada Lahemaa rahvuspargi kaitse-eesmärkide täitmine. Igal üksikjuhtumil analüüsitakse Lahemaa rahvuspargi üldisi ja konkreetse piirkonna kaitse-eesmärke ning teostatakse paikvaatlusel kinnistu ja kontaktvööndi hoonestuse analüüs.

Ehitussoovituste andmise eesmärk on traditsioonilise küla ilme säilitamine Lahemaal. Ehitamisel soovitude järgimine on oluline rahvuspargi kultuuripärandi (materjalikasutus, arhitektuurid põhilahendused, hoonete maht ja paigutus jms) ja maastike kaitse (asustusstruktuur, külamiljöö, maastikuilme) eesmärkide tagamiseks. Kaitse-eeskirjast tulenevalt seatakse tingimusi, sh hoonete paiknemisele ja mahule (hoonete vorm, gabariidid, proportsioonid), arhitektuurilisele lahendusele (hoonete väliskujundus) kaalutusotsuse tegemisel.

Lahemaa külades on ajalooliselt valdavad kaht tüüpi eluhooned – rehielamud ja uuemad verandaga elamud. Põhjusel, et eluhoonele esitatavad nõuded muutusid 20. saj I pooles seoses tehnoloogia arenguga, tegi ka eluhoone arhitektuur läbi olulise muutuse – rehielamu tüüpi hoone vahetas välja nn asunduselamu tüüp. Need kaks tüüpi on selgelt eristuvad oma mahtudelt, materjalikasutuselt ning arhitektuurselt lahenduselt:

- 1) Rehielamu tüüpi elamu – mahult sarnane traditsioonilise vanema rehielamu tüübiga, millel on viil- või poolkelpkatus, vahel ka täiskelpkatus ja piklik kuju (soovitav laius u 6–7 m, laiuse ja pikkuse suhe 1:2 kuni 1:3). Soovitav viimistlusmaterjal tahumata ümarpalk või laudis.

Lubatud originaalilähedane või kaasaegne väliskujundus tingimusel, et järgitakse tüüpilise rehielamu mahulist ülesehitust.

2) Asunduselamu tüüpi uus elamu – mahult sarnane traditsioonilise uuema asendustalu elamutüübiga, millel on viilkatus, veranda, piklik kuju (laiuse ja pikkuse suhe 1:1,5 kuni 1:2). Soovitav viimistlusmaterjal laudis. Lubatud originaalilähedane või kaasaegne väliskujundus tingimusel, et järgitakse asundustalu elamu mahulist ülesehitust .

Kaitse-eeskirjast tulenevalt on keelatud kõrgemate kui kahekorruseliste (üks täiskorrus ja katusekorrus), Võsul kõrgemate kui kolmekorruseliste (kaks täiskorrust ja katusekorrus või kolm täiskorrust) hoonete ehitamine, välja arvatud olemasolevate kõrgemate hoonete rekonstrueerimise korral. Traditsiooniliselt on Lahemaa rahvusparki külades ühele perele mõeldud eluhooned ühekorruselised, mõnel puhul elamiseks välja ehitatud katusekorrusega, Võsul teatavates piirkondades kahe- või kolmekorruselised. Kolme- ja enamakorruselised hooned hakkaksid külas domineerima ning maastikuilme säilimine ei oleks tagatud. Võsu alevikus on tehtud erand korruselisuse osas, kuna seal on nõukogude ajal püstitatud osaliselt kõrgemaid hooneid, mille kontaktvööndisse võib püstitada ka kolmekorruselisi hooneid.

Uushoonestuse väliskonstruktsioonidele seatavatel tingimustel arvestada piirkonna ehitustraditsioonidega, kuid lubatud on kaasaegsemad lahendused. Kaitse-eeskirjast tulenevalt on hoonetel lubatud ainult kahepoolse viilkatuse ehitamine, välja arvatud olemasoleva lamekatusega hoone rekonstrueerimise, ajutise hoone ja elamiseks mittekasutatava kuni 20 m² väikehoone ehitamise korral. Lähtuvalt piirkondlikust eripärast on Suurpea, Vihasoo ja Võsu asula hoonetel lubatud ka lamekatuse ehitamine. Kahepoolse viilkatuse all mõeldakse ka kelp-, poolkelp- või mansardkatuseid.

Oluline on järgida ajaloolisele hoonestusele iseloomulikke traditsioonilisi ehitusmaterjale ja värvitoone. Ehitusmaterjalidena on soovitatav kasutada kohalikke ning kohalikus ehituspildis levinud looduslähedasi ehitusmaterjale rõhuasetusega puidul (teatud piirkondades ka paas, teatud piirkondades maakivi). Põlistalude vanemad hooned on ehitatud ümarpalgist, katused laastust, sindlist või õlest (tänapäeval roog). Uuemad elamud on viimistletud laudvoodriga.

Olemasoleva hoonestuse juurde õuemaale on võimalik juurde ehitada abihooneid vastavalt kinnisasja omaniku vajadustele.

Väljapoole hoonestusalasid on erandkorras võimalik ka üksikhoonete püstitamine. Kaitse-eeskirjast tulenevalt on maatulundusmaale abihoonete püstitamise all mõeldud põllumajandusotstarbega abihoonete püstitamist. Siinjuures on oluline silmas pidada, et rajatav abihoone peab funktsionaalselt kuuluma taluhoonete juurde. Leevendus on seatud eesmärgiga soodustada maa põllumajanduslikus kasutuses hoidmist. Kohaliku elu korraldamiseks olulised ühiskondlikud hooned on hooned, mis on ehitatud avalikkuse huvides ning piirkonna elukorralduse edendamiseks, nendeks võivad olla näiteks seltsimajad, koolimajad, raamatukogud.

Uushoonestus ei pea kopeerima vana, võimalikud on moodsad lahendused, kuid arhitektuurme keel peab lähtuma Lahemaa pärandarhitektuurist. Lahendus peab väljendama olemasoleva külastruktuuri, kultuur- ja loodusmaastiku mõistmist ning hõlmama Lahemaa taluarhitektuuri kohalikke eripärasid. Hoonestuse välja töötamisel on soovitatav arvestada energiatõhususe põhimõtetega.

Uus hoonestus, sõltumata tema funktsioonist ja mahtudest, peab sobituma ajaloolisse keskkonda. Hoonestus ei tohi domineerida maastiku ajalooliste väärtuste üle. Ehitiste püstitamisel on oluline, et hooned sobituksid olemasoleva hoonestuse ja küla miljöoga, arvestades paigutust, mahte, arhitektuurseid põhilahendusi ja materjalikasutust. Küla olemasolevate hoonete piirmõõtudest suuremate hoonete püstitamine nii taluõue (nt metsatehnika kuur) kui ka väljapoole taluõue on lubatud juhul, kui see on vajalik traditsiooniliste majandustegevuste jätkamiseks.

Piirkondades, kus väärtuslikud ajaloolised struktuurid on asendatud uutega (uus külaosa ja tootmisala), seatakse hoonetele kõrguse ning ehitisealuse pinna ning värvivaliku piirangud, kuid nende tihedus, katusekuju, proportsioonid, hoonete paigutus ega tihtipeale viimistlusmaterjalid ei oma küla asustusstruktuuri ega väärtuslike hoonete säilimise seisukohast niivõrd suurt tähtsust, sest ajalooline külastruktuur on juba tundmatuseni muutunud (või ei ole seda antud kohas olnudki).

Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri väärtused ning üldised ehitussoovitused on kirjeldatud külade kaupa lisas 7.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Uushoonestus sobitub külamiljöösse, ei ole püstitatud dominantset kontrastset uushoonestust, piirkonna arhitektuuritraditsioonid on säilinud, Lahemaa elanikkond on teadlik Lahemaa arhitektuuritraditsioonidest ning oskab neid hoida ja edasi anda.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Uushoonestus sobitub külamiljöösse, ei ole püstitatud dominantset kontrastset uushoonestust, piirkonna arhitektuuritraditsioonid on säilinud, Lahemaa elanikkond on teadlik Lahemaa arhitektuuritraditsioonidest ning oskab neid hoida ja edasi anda.

Mõjutegurid ja meetmed

- + Teadlikkuse tõus hoonestuse väärtustest ja nende hooldamise printsiipidest.
- + Lahemaa rahvuspargi arhitektuurinõukogu moodustamine.

- Külamiljöösse sobimatu uushoonestuse püstitamine.

Administratiivmeede: looduskasutusele tingimuste seadmine arvestades muuhulgas KKKs ja lisades 7 ja 8 toodud üldisi ehitussoovitusi.

2.4.5. Muinsuskaitsealune kinnispäränd

2.4.5.1. Mõisad

Silmapaistvaimad muinsuskaitsealused objektid Lahemaal on neli säilinud mõisakompleksi – Palmse, Sagadi, Vihula ja Kolga mõisad.

Kolga mõisakompleks on sajandite jooksul kujunenud üheks Põhja-Eesti suuremaks ja esinduslikumaks mõisakompleksiks. Kolga mõisakompleks koosneb järgmistest kaitsealustest üksikobjektidest: Kolga mõisa allee, Kolga mõisa kivisild, Kolga kloostri majandushoone säilmed, Kolga mõisa väravamajad, Kolga mõisa sepikoda, Kolga mõisa nuumhäregade tall, Kolga mõisa viinavabrik, Kolga mõisa kaevumaja, Kolga mõisa läänepoolne kasvuhoone, Kolga mõisa idapoolne kasvuhoone, Kolga mõisa põhjapoolne tõllakuur, Kolga mõisa lõunapoolne tõllakuur, Kolga mõisa sõiduhobuste tall, Kolga mõisa laut-linnasekelder, Kolga mõisa teohoov, Kolga mõisa pikk rehi, Kolga mõisa karjakastell, Kolga mõisa ait, Kolga mõisa teenijatemaja, Kolga mõisa valitsejamaja, Kolga mõisa park, Kolga mõisa peahoone. Enamik unikaalsest kompleksist on avariilises seisus või varemeis.

Palmse mõisakompleks on Eesti väljapaistvaimaid barokkstiilis mõisaansambleid ning üks väheseid komplekselt koos pargiga ennistatud mõisaansambleid. Suured ennistustööd mõisakompleksis algasid 1972. a, kui mõis siirdus Lahemaa Rahvusparki Administratsiooni (Keskkonnaameti õiguseallane) valdustesse. Taastati kogu kompleks koos pargiga. Parki näol on tegemist esinduslikuima maastikuparki näitega Eestis. Palmse mõisakompleksi kuuluvad: Palmse mõisa kelder, Palmse mõisa pargirotund, Palmse mõisa „Bresti” paviljon, Palmse mõisa allikapaviljon, Palmse mõisa kaevupaviljon, Palmse mõisa härjatall, Palmse mõisa saun-pesuköök, Palmse mõisa aednikumaja, Palmse mõisa sepikoda, Palmse mõisa moonakatemaja, Palmse mõisa supelmaja, Palmse mõisa kohvimaja, Palmse mõisa palmimaja, Palmse mõisa viinavabrik, Palmse mõisa kuivati, Palmse mõisa õlleköök, Palmse mõisa linnaserehi, Palmse mõisa tall-tõllakuur, Palmse mõisa ait, Palmse mõisa kavaleridemaja, Palmse mõisa valitsejamaja, Palmse mõisa alleed, Palmse mõisa park, Palmse mõisa peahoone.

Sagadi mõisakompleksi puhul on tegemist ühega väljapaistvamatest taastatud mõisaansamblitest Eestis. Mõisaansambli korrastamist alustati Rakvere Metsamajandi eestvõttel 1970ndate lõpul. Sagadi mõisakompleksi koosseisus on: Sagadi mõisa kaev, Sagadi mõisa laut, Sagadi mõisa sepikoda, Sagadi mõisa moonakatemaja 1, Sagadi mõisa moonakatemaja 2, Sagadi mõisa küün, Sagadi mõisa kuivati, Sagadi mõisa kaalumaja, Sagadi mõisa töökoda, Sagadi mõisa triiphoone, Sagadi mõisa jääkelder, Sagadi mõisa piimaköök, Sagadi mõisa aednikumaja, Sagadi mõisa tõllakuur, Sagadi mõisa hobusetall, Sagadi mõisa ait, Sagadi mõisa valitsejamaja, Sagadi mõisa ait, Sagadi mõisa piirdemüürid, Sagadi mõisa väravahoone, Sagadi mõisa alleed, Sagadi mõisa park, Sagadi mõisa peahoone.

Vihula mõisakompleksi näol on tegemist ühega Lahemaa maalilisematest ja suurematest säilinud mõisakompleksidest. See on rohkearvuliste (säilinud üle 20 hoone) ja mitmest eri ajastust pärinevate kõrvalhoonetega mõis. Vihula mõisakompleksi koosseisus on Vihula mõisa magasiait, Vihula mõisa tuuleveski, Vihula mõisa sepikoda, Vihula mõisa sepamaja, Vihula mõisa karjalaut, kaks Vihula mõisa moonakatemaja, Vihula mõisa veskitamm, Vihula mõisa vesiveski, Vihula mõisa möldrimaja, Vihula mõisa jääkelder, Vihula mõisa piimaköök, kaks Vihula mõisa teenijatemaja, kaks Vihula mõisa keldrit, Vihula mõisa kohvimaja, Vihula mõisa valitsejamaja, Vihula mõisa ait, Vihula mõisa tõllakuur, Vihula mõisa piirdemüürid, Vihula mõisa väravapostid, Vihula mõisa allee, Vihula mõisa park, Vihula mõisa peahoone.

2.4.5.2. Talud

Lahemaa rahvuspargis on muinsuskaitse all neli talukompleksi.

Kaarli talukompleks asub Pedassaare külas. Tegemist on kõrge ajaloolis-kultuurilise väärtusega rikkaliku hoonestusega talukompleksiga, mille ilme määrab vana rehielamu kohale 1939. a ehitatud kujunduselt tüüpiline Põhja-Eesti verandaga elamu. Kompleksi kuuluvad: Kaarli talu viljaait, Kaarli talu heinakuur, Kaarli talu puukuur, Kaarli talu jääkelder, Kaarli talu sepikoda, Kaarli talu suvemaja, Kaarli talu saun-pesuköök, Kaarli talu küün-laut, Kaarli talu ait, Kaarli talu kelder ja Kaarli talu elumaja. 2010. a taastati kompleksis ka laut.

Uustalu talukompleksi näol Altja külas on tegemist Lahemaa Rahvuspargi Administratsiooni poolt 1970ndatel taastatud tüüpilise Põhja-Eesti rannaküla talukompleksiga. See on Altja rannaküla üks põlistaludest, millest on andmeid juba 1858. aastast. Uustalu talukompleksi kuuluvad: Uustalu kapaga kaev, Uustalu kooguga kaev, Uustalu saun, Uustalu kuur, Uustalu kelder, Uustalu kahe ruumiline ait. Uustalu „soome” ait, Uustalu elumaja.

Hansurahva talukompleks asub Tõugu külas. Hoone on ehitatud 1868. a Palmse mõisniku Carl Magnus von der Pahleni korraldusel ja rahastamisel. 1980. aastatel oli maja Lahemaa Rahvuspargi Administratsiooni valduses ning 1980. aastate lõpul tehti maja siseruumides remont ja katusele paigaldati uus laastukate. Hansurahva rehielamu on Eestis ainulaadne oma massiivse korstnaga reheahju poolest, see taoline omaaegne uuenduslik reheahi on ainsana terviklikult säilinud. Ahju sisevõlvide ladumisel on kasutatud Palmse omas tellisetehases põletatud katusekive. Välimuselt on tegemist Põhja-Eesti tüüpi rehielamuga, mida iseloomustab teistest ruumidest kitsam ja kõrgem rehetuba. Rehealune ja selle otsas asuv laut (algselt aganik) on ehitatud paekivist, rehetuba ja kambrid rõhtpalkidest.

Hagumäe talukompleks asub Tsitre külas. Maja ehitas peentisler ja paadimeister Joosep Oberg. Maja nugakivi pandi 1914. aastal, seda ehitati kuni 1924. aastani kolmes järgus, väidetavalt peamiselt merest korjatud puidust. Oberg oli osalenud ka Tsitre suvemõisa ümberehitamisel, kus tema nikerdatud olevat olnud nn suvesalongi ümbritsevad sambad. 1960. aastail ehitati hoone mansardkorrus sisemiselt ümber, et kohandada see Obergi vennapoja professor Hugo Lepnurme suvekorteriks. Hoone väliskujunduses on kasutatud ohtralt saekaunistusi ja vaheldusrikast laudist,

mis viitavad Põhja-Vene ja Karjala mõjudele, aga ka nn Šveitsi stiilile. Kõik see kokku annab majale ajastuomaselt rahvusromantilise ilme.

2.4.5.3. Tuletornid

Mohni saarel asub ajaloolis-kultuurilise väärtusega Mohni tuletornikompleks, mille osa on meresõidu-ajalooliselt tähelepanuväärne 19. saj historitsistliku kroonuarhitektuuri näide 1851–52 ehitatud Mohni tuletorn. Hoonetekompleksi kuuluvad veel Mohni tuletorni elamu, Mohni tuletorni puidust elamu, Mohni tuletorni kaev, Mohni tuletorni kütusehoidla, Mohni tuletorni kelder, Mohni tuletorni tehniline hoone, Mohni tuletorni saun.

Käsmu tuletorn ehitati 1889–1892. a Käsmu Merekooli eestseisvuse initsiatiivil Käsmu ankrukoha sissesõidu tähistamiseks. See on väike neljatahuline laudadega vooderdatud kahekorruseline puitsõrestikehitis, mis on kaetud madala viilkatusega. Teise korruse tuleruumil on kahel merepoolsel küljel tihe akenderida ja nende ees rõdu. Akendel on olnud rohelised ja punased klaasid. Alt teisele korrusele viib keerdtrepp. 1990. a nihutati tuletorn kaldast veidi eemale, kuna meri uuristas kallast. 1990ndate aastate algusest ei tööta enam tuli.

2.4.5.4. Kabelid ja surnuaiad

Leesi kirik ja kirikuaed on heaks näiteks piirkondlikust külakirikust ja -kalmistust. Pühale Katariinale pühendatud Leesi kirik ehitati aastail 1865–1867. a. Kiriku juurde rajati kalmistu.

Muinsuskaitsealused objektid on Käsmu kalmistu, Käsmu kabel, Käsmu Dellingshauseni matusekabel, Käsmu kabeliaia piirdemüür, Käsmu kabeliaed. Käsmu kabelit kutsutakse ka Käsmu kirikuks. Käsmu kalmistu olukord hea ja hooldatud. Kalmistul on säilinud mälestistena kaitse all olevad hauatähised, sh metallpärjad koos vanniga. Metallristid on ladustatud põhjapoolse piirdeaia äärde. Remonditud on maakividest piirdemüür. Käsmu kabeliaeda kasutatakse matmispaigana. Surnuaed on heas korras. Käsmu Dellingshausenite matusekabel on kasutuses. Kabeli karniisid on hakanud lagunema.

Esku kabeli ja kalmistu rajajaks oli Sagadi mõisnik Paul Eduard von Fock. Esku kabeli projekteeris balti-saksa arhitekt J. Schellbach ja kabeli ehitustööd toimusid aastatel 1844–1845. Kalmistu on 19. saj pärinev, kivist ja metallist hauatähistega mõisa- ja külakalmistu silmapaistev näide, mis peegeldab kohalikku kultuuri ja ajalugu ning on kalmistukultuuri arengu erakordseks näiteks, sisaldades 19. sajandi kabeliseadusest lähtunud hauakujunduse vorme ja andes ülevaate nii metalli- kui kivitöö meistrite tööst. Värvapostid ja kabel vajab restaureerimist, kalmistu hooldamist.

Ilumäe kabel on unikaalne eelkõige oma nn „talupojavappidega” klaasimaalide poolest. Ilumäe kalmistu on 18. saj ja 19. saj kivist ja metallist hauatähistega ning arheoloogilise kultuurkihiga mõisa- ja külakalmistu silmapaistev näide, mis peegeldab kohalikku kultuuri ja ajalugu. Kalmistu piirati kivimüüri peale uue kabelihoone valmimist 1843. a. Üksikud kõrgeks kasvanud põlispuud

vajavad veel mahavõtmist. Vajalik on Pahlenite kabeliaiamüüride korrastamine ning mõnede raudristide remont.

Mohni saarel on muinsuskaitsealune Mohni tuletornivahtide kalmistu, kus on säilinud hauatähised, hauad, piirdeaia detailid.

Vihasoo külas asub Pauna talu kalmistu, mis on 20. saj rajatud talukalmistu näide. Kalmistu on Mühlbach (peale eestistamist Ojaveski) ja Maisma perekonna matmispaik, mis õnnistati sisse 1926. a. Kalmistu on ümbritsetud lattaiaga, aiapostideks on jämedad männipakud.

Juminda kalmistu omab kultuuriajaloolist väärtust. Kalmistu on mõnede allikate andmeil dateeritav hiljemalt 17. saj, vanu hauatähiseid pole säilinud. Praegu on kalmistul kolm uuemat puitristi. Kalmistu ala piirav kivipiire on maakivilaotis, väravaid ei ole. Müür taastati 1990ndatel aastatel. Kalmistu läänepoolses osas on kungas, kunagise kabeli ase.

Muuksis asub II maailmasõjas hukkunute ühishaud. Omab kultuuriajaloolist, sõjaajaloolist väärtust.

Koljaku külas asub Lemuselja talu kalmistu. See on 19. saj lõpus ja 20. saj alguses levinud talu perekonnakalmistu näide, kus on säilinud suur hulk hauatähiseid ning kalmistu piirdeaed.

Pihlaspeal asub külakalmistu.

Võsul asub II maailmasõjas hukkunute ja terroriohvrite ühishaud.

2.4.5.5. Teised muinsuskaitsealused üksikmälestised

Käsmu piirivalvekordoni hoone on ehitatud 19. saj II poolel. Hoones asusid nii ametiruumid kui ka randrüütli eluruumid. 1919–1931 töötas kordonihoones Käsmu merekool ühe ettevalmistusklassi ja kahe klassiga, koolitades lähi- ja kaugsõidu tüürimehi. Hoones elas ka merekooli õpetaja. Peale merekooli sulgemist töötas kordon Eesti Vabariigi teenistuses. Peale II maailmasõda kuni 1992. a sügiseni tegutsesid kordonis Vene piirivalvurid. Alates 1993. aastast asub tsariaegses piirivalvekordoni hoones Käsmu Meremuuseum.

Arvukate kõrvalhoonetega Sagadi mõisaansamblist kuuluv suvila asub mõisasüdamikust eraldi Altja külas, mere ääres. See on kahekorruline viilkatusega palkhoone, mis kaetud püstlaudisega. Kujunduslikult on lähtunud saksapärasest rahvusromantismist, mida tunnistavad eelkõige rõdude ning akende azuursed puitpiirded ja saemomentraamid. Ojapoolset rõdu toetavad neli ümarsammast. Sisemus on enam-vähem terviklikult säilitanud oma algse planeeringu, kuid minetanud oma algse kujunduslaadi.

Andineemes asuvad oletatava randrüütli kordonihooone varemed.

Võhma külas asuvad Carl Magnus von der Pahleni mälestussammas ja Võhma külakooli hoone, Palmse külas asuvad kaks Näljakangrut.

2.4.5.6. Kaitsealused laevavrakid

Muinsuskaitsealused laevavrakid Lahemaal on: laevavrakk „Fomalhaut”, Käsmu laht; nn Natturi vrakk, Soome laht; laevavrakk „Maria”, Kolga laht; laevavrakk „Nicolai”, Soome laht.

Juminda miiniväljal uppus 1941. a hinnanguliselt üle 60 aluse. Miiniväli vajab põhjalikumaid uuringuid ning uppunud aluste lokaliseerimist, dokumenteerimist ja identifitseerimist. Täna sel päeval seal muinsuskaitsealaseid piiranguid ei ole. Tegemist on siiski suures osas vrakkidega, mis on ühtlasi merehauad, millede puutumatus ja rahu tuleb tagada.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Kultuurimälestised on säilinud, nende seisund on hea.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Kultuurimälestised on säilinud, nende seisund on hea.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Toetusmeetmed hoolduseks (<http://www.muinas.ee/toetused>).

+ Nõustamine Muinsuskaitseameti poolt.

- Võsastumine, lagunemine ja hävimine hoolduse puudumisel.

Administratiivmeede: mälestiste hooldamine kinnisasja valdaja poolt.

- Oskamatud ümberehitused ja lammutamine teadlikkuse puudumisel.

Administratiivmeede: kultuurimälestiste restaureerimiseks nende säilimist tagavate tingimuste andmine.

Meede: teadlikkuse tõstmine kultuurimälestiste väärtusest ja korrashoiuks vajalikest tegevustest – teabepäevad, infomaterjalid.

2.4.6. Militaarobjektid

Lahemaa randades on sajandite jooksul olnud palju erinevate riigikordade piirivalvureid ja tekkinud rohkelt sõjaväelisi objekte. Nõukogude okupatsioonini tähendas see aga eelkõige rannaröövide ohjamist, salakaupade kontrolli ja jooksikute kinnipüüdmist. 19. saj keskel olid randrüütlite kordonid Andineeme, Tsitre, Juminda, Loksa, Pärispera, Vihasoo, Käsmu, Lobi ja Vergi külates. 19. saj lõpul lisandus Võsu tollipunkt ja Eru kordon. Suuremaid lahinguid on rannavetes olnud vaid mõned. Hoopis teistlaadne piir, nn „Raudne eesriie” sotsialistliku ja kapitalistliku režiimi vahel,

Nõukogude Liidu piiritsoon hõlmas tervet Lahemaa maismaad, siin oli rohkelt militaarobjekte. Tänapäeval on siin kaks mehitamata radarijaama.

Hara sadama ja Suurpea militaarobjektide näol on tegemist Euroopas ainulaadse Nõukogude merepolügoni sadama ning allveelaevade demagnetiseerimise instituudiga. Ajaloolis-kultuurilise väärtusega on järgnevad sellega seotud objektid Suurpeal: veetornid, meremärgid, stalinistlik instituudi hoone e suurkorpus, sadamakaid. Hara sadama ala säilitamist vääriv militaarpäränd on kaks seni säilinud meremärki, veetorn, kolm kasarmut, raudbetoonvarjend, Hara merepolügoni sadamarajatised. Hästisäilinud on ka Pärಿಸpea piirivalve vaatetorn.

Käsmu piirivalvekordoni alal on hulk militaarobjekte nagu vaatetorn, maa-alune kelder, tsiviilkaitsevarjend sõduritele, maa-alune tsiviilkaitsevarjend ohvitseridele, jäljeõppeplats, rivistusväljak.

Militaarobjektid on tihti avariilises seisundis ja vajavad hinnangut väärtusele ja seisundile, väärtuslike objektide puhul korrastustöid võsaraie näol ning mõnes osas ka konserveerimis- või rekonstrueerimistöid, väärtusetute ja keskkonda risustavate objektide puhul lammutust.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Militaarpäränd on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Militaarpäränd on säilinud, elanikkond on teadlik Lahemaa militaarpärändist.

Mõjutegurid ja meetmed

- Lammutamine või lagunemine.

Administratiivmeede: pärändi säilimist tagavate tingimuste seadmine ehitustegevusele.

- Teadlikkus Lahemaa militaarajaloost on vähene.

Meede: teadlikkuse tõstmine Lahemaa militaarajaloost – infomaterjalid, teavitustegevused.

2.4.7. Looduslikud pühapaigad

Lahemaa rahvuspargis on säilinud mitmeid looduslikke pühapaiku. Kuusalu vallas on lokaliseeritud 27 looduslikku pühapaika või selles kontekstis tähendusliku paika. Mõned kompleksed pühapaigad, nagu näiteks Hooneteperi mägi koos seal asuvate Palukividega, sisaldavad omakorda mitut üksikobjekti. Kuivõrd reeglina on hiis ühe küla või suurema ala pühapaik, on mõneti ebatavaline, et Uuri külas leidub kaks hiiekohta.

Lokaliseeritud pühapaikadest on vähemalt rahuldavas seisukorras säilinud Juminda Kolju hiis, Kiiu-Aabla Nuppukivi, Leesi Kaevumägi, Muuksi ohvrikivi, Pärисpea Liukivi, Uuri Hiiemets, Uuri Alumets, Vihasoo Kõrgemägi, Vihasoo Iiakari, Viinistu Sääre tamm, Kiiu-Aabla Kudavakivi ja Loksa/Kasispea Haualõppe mägi. Leidub ka objekte, mis osalt on hävinud või pole lokaliseeritavad ja osalt on heas seisukorras. Hooneteperi mägi, mille piire pole võimalik täpselt kindlaks määrata, on osalt välja kaevandatud. Samas on osa mäest koos Palukividega heas seisukorras. Muuksi küla ohvrikivi on osalt lõhutud, kuid lõhutud tükid on jäetud oma kohale ja suur osa kivist koos lähiümbrusega kahjustamata. Kahala hiis on tõenäoliselt hävinud Nõukogude ajal rajatud laudakompleksi all. Oluliselt on kahjustada saanud Juminda Kolju hiis. 19. saj kuni Eesti taasiseseisvumiseni asusid seal piirivalverajatised. II maailmasõja ajal ja järgnenud Nõukogude okupatsiooni ajal kaevati neemena merre ulatuva hiie pinnasesse kaitsekraave. Tänapäeval on hiie südamest kujundatud RMK avalik puhkekoht ja sinna on loodud väike erakinnistu. Hiis on avatud sõidukitele. Suur osa hiiest kannatab liigtallamise tõttu ning maastikusõidukid ohustavad ka hiies asuvat haruldast Koljuvaret. Vihasoo Kõrgemäe hiit on samuti II maailmasõja ajal kaitsekraavide rajamisega lõhutud, kuid edasine kõrvaline inimõju on jäänud väheseks.

Uuri, Juminda ja Vihasoo küla hiiemetsad on paremas seisukorras kui valdav osa Eesti hiisi. Piirkonna hiite edasisel haldamisel tuleb seetõttu pöörata erilist tähelepanu nende metsakoosluste kaitsele, sh vaba arengu tagamisele. Sama oluline on tagada vaba juurdepääs hiitele.

Leesi küla Kaevumäel toivepaku (soovi-pakk) juures on asunud suur pärnapuu, Pärисpea küla Matsu talus on asunud hiietamm. Vihasoo küla ja Kasispea küla Risti talu vahel tee ääres on kasvanud ohvripärn.

Teatud usuliste tõekspidamiste ja talitustega seotud kive leidub piirkonnas kümnekond. Otseselt pühapaikade hulka liigituvad Muuksi ohvrikivi, Pärисpea Vaesekivi, Pärисpea Hooneteperi Palukivid ning Pärисpea ja Viinistu vahel asunud ohvrikivi. Nende kividega seostub pühapaigale omaselt puutumatus nõue. Selles kivide rühmas võib omapärasena esile tuua Pärисpea Vaesekivi, millele olevat rahvapärимuse kohaselt jäetud marjult tulles ande. Rahvakalendri tähtpäevade kombestikuga seotud Kiiu-Aabla Nuppukivi on seal tehtud lõkketule mõjul pinnalt lõhenenud. Samuti Viinistu Kabelikivi on murenenud sellel tehtud jaanitulede tõttu. Samas leidub selles kivide rühmas kive, millega seotud uskumused ja tavad kivi ei kahjusta. Kiiu-Aabla Kudavakivi ehk Tittekiviga seostuvad üksnes usundilised teadmised ja hoiakud. Pärисpea Liukivi ehk Teedukiviga seotud ja tänapäevani vägagi elav liulaskmise tava aga ei kahjusta kivi.

Kuusalu kihelkonna rannikule iseloomulikult leidub piirkonnas ranna- ehk kalakabelite pärимusega seotud looduslikke pühapaiku. Sellised kabelid on asunud teadaolevalt Viinistu Sadamneemel, Virve Koljuotsal ja Juminda Koljuotsal. Kabelid on väidetavalt olnud ka Pärисpea Pähkna neemel ja Palumäel. Juminda Kolju hiie, Virve Kolju otsa ja Mohni Koljuhaua nimetused on piirkonnale iseloomulikud ja seotud vanemate usuliste kujutelmadega.

Piirkonna ranna-aladele on iseloomulik nn toivepaku (soovi-pakk) austamine. Leesi küla Kaevu- ehk Kalmemäel on toivepakk olnud osa looduslikust pühapaigast. Toivepakk on olnud Loksa kabelis. Toivepakkusid on rannarahvas pidanud endal ka kodus.

Piirkonna muude looduslike pühapaikade hulka kuulub samuti Juminda külas asunud Maduvare, mille endine asukoht on teada. Vihasoo külas asuva Iiekari asukoht pole selge. Ühe teate kohaselt on see Vihasoo jõe suudmes asunud Hiie sadama vastas meres asuv kari, võimalik, et Kasispea lood. Vihasoo jões asunud Uku haua asukohta ja tähendust pole õnnestunud samuti välja selgitada. Tähenduselt ja asukohalt on ebamääraseks jäänud Hieme paas Viinistul. Loksa ja Kasispea küla piiril asuv Hualõppe mägi on rahvapärimuse põhjal ajalooline matusekoht.

Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad ja nendega seotud vaimne kultuuripärand on Euroopa kontekstis silmatorkavalt erandlik nähtus. Mitte kusagil mujal Euroopas pole looduslikud pühapaigad ja nendega seotud vaimne pärand jõudnud tänapäeva sedavõrd elavalt kui Eestis. Samas on valdav osa meie pühapaikadest halvas seisukorras, kaardistamata ja kohase kaitseta. Piirkonna looduslikest pühapaikadest on seni võetud kultuurimälestisena riikliku kaitse all Muuksi ohvrikivi ja Uuri Hiemets. Juminda Kolju hiiest kuulub kaitse alla üksnes Koljuvare kivikalme ning selle kõrval asuv lohukivi.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk
Looduslike pühapaikade säilimine.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk
Vihula valla looduslike pühapaikade tuvastamine, teadaolevate looduslike pühapaikade säilimine.

Mõjutegurid ja meetmed

- + Looduslike pühapaikade seisund ei halvene sekkumise puudumisel – looduslik olek on neile parim kaitse.

- + Elanike ja maaomanike teadlikkus on tõusnud tänu teavitustööle.

- + Looduslikel pühapaikadel on võimalik saada kultuurimälestise kaistestaatus ning hoolduseks ja teavituseks vajalikke toetusmeetmeid (<http://www.muinas.ee/puhakoda>).

- Looduslike pühapaikade unustamine.

- Meede:* infotahvlite paigaldamine olulisematesse looduslikesse pühapaikadesse.

- Raie hiiemetsades, ehitamine.

- Administratiivmeede:* looduslike pühapaikade puutumatus tagamine – looduskasutusele tingimuste seadmine, sh ehitustegevusele, raele.

2.4.8. Külade ajaloolis-kultuurilised paigad ja objektid

Lahemaa maastikud oma põlise ja pideva asustusajalooga on täis väga erinevaid inimtegevuse jälgi. Kohalike kogukondade jaoks olulised ajaloolis-kultuurilised paigad ja objektid külates on näiteks külavainud, ajaloolised lautri- ja sadamakohad, laevaehitusplatsid, võrgukuuride ja paadimajade asukohad, pärimuspaigad, kiigepaigad, kõrtsikohad, veskid, kalmistud, pargid, alleed, hästisäilinud ajalooline teedevõrk, kalmistud, kabelid, tuletornid ja pritsikuurid, kooli- ja seltsimajad, söepõletuskohad, lubjaahjud, telliselöövid- ja tehased, 19. saj pärinevad mõisate verstakivid jne. Need on samavõrd oluline osa kultuurimaastikust ning tuleb säilitada tulevastele põlvedele.

Alljärgnevalt on ära toodud mittetäielik loetelu mõnedest ajaloolis-kultuurilistest paikadest külade kaupa.

Altja külas on ajaloolis-kultuuriliselt olulised laevaehituskohad Altja neemel, Järi rahva talu all rannas ja külast väljas Kõrve talu hoovis. Kõrve oli väga oluline koht, seal on sündinud maalikunstnik Richard Uutmaa, kellel on mitmeid Altja teemalisi maale. Neemetipus on olnud vabeaed – võrkude kuivatamise koht. Merinõmme Seltsimaja asukoht on oluline koht Altja ja Mustoja küla inimestele alates 1927. a, hoonest on alles vundament. Külas on olnud kolm kõrtsi, üks neist, Mäekõrts, on taastatud.

Eru külas asub Palmse mõisaomaniku suvemõisa koht. Selles kohas oli mitu ehitist, millest praeguseks pole midagi järel, kuid kohati on vundamentide asukohad veel olemas. Erus oli ka Linnamägi, selle juures paadisadam ja laevaehituskoht. Külas oli ka telliselööv, millest siiani kohanimi Saueaugu kuivam. Ajaloolis-kultuurilise väärtusega on ka Eru tsaariaegsed kordonihooned.

Hara külas asub laevaehitusplats Haagininal ja paadilautrite kohad küla majade all rannas. Hara saarel oli 19. saj II poolel Eesti esimene kilutööstus koos sadama, kõrtsi, elumajade, tööstushoonetega. Samuti oli saarel majakas. Saare ja ranna vahel oli ka laevade talvituskoht. Hara külas asub tuletorn.

Juminda külas asuvad kabelikohad, matmispaik, koljuvare, puust kellatorn, miinilahingu mälestusmärk, tuletorn, kalmistu ja merepäästejaam. Juminda tuletorni kõrgus on 32 meetrit, tule kõrgus merepinnast on 40 meetrit. Esimene atsetüleenilatern paigaldati Juminda neemele 8 m kõrgusele piirivalvekordoni valveplatvormi nurgale 1931. a, merepinnast 10 m kõrgusel asunud laterna kiirplinktuli oli nähtav 8 miili kaugusele. Järgmine, 24 m kõrgune ja 2-meetrise läbimõõduga raudbetoonist tüüptuletorn ehitati neemele 1937. a. Kuna tuletorn hakkas kasvava metsa varju jääma, ehitati see 2006. a teraskonstruksioonis 8 m võrra kõrgemaks, lisati uus rõdu ja laternaruum.

Kasispea külas oli kolm kiigeplatsi ja kõrtsikoht. Kasispeal on kaks dendroparki, üks Karo kinnistul rajatud E. Sandströmi poolt 1975. a, teine Välja kinnistul rajatud H. Kiige poolt (dendropargis on 700 taksonit).

Kiiu-Aabla külas on paadilautrid (iga talu all rannas), paadisild, paadikuurid. Kiiu-Aablas on ka ainuke Lahemaa kunagine õigeuskirik. Salapiirituse vedajate metsatee läbib Kiiu-Aabla küla maid. Kiiu-Aabla küla ilmestavad vanad kiviaiad, vinnaga kaevud, vanad metsateed ja heinamaateed, mitmed pärimuspaigad – Praaga mägi, Kangaraid, Uha, Vähipalu, Karpala heinamaa, Raimiku heinamaa jne. Kiiu-Aabla ajaloolised kivid on Sammalpea kivi, Rooviku kivi, Ükskivi, Upa kivi, Rööpkivi, Kapi kivi, Kuduvakivi, Kaldakivi, Sihvakas kivi, Karjamaa kivi, Pikanõmme rahn.

Kolgakülas on rahvamaja, muuseum ja tallid, fossiilsed põllud, Viru sild, metsavendade punker, paemurrud, kõrtiskoht, meierei ja koorejaam, kartuliaugud, mitmeid teisi ajaloolis-kultuuriliselt olulisi paiku.

Koolimäe külas on koolimaja, praegune Teatriühingu puhkekodu, ehitatud kohaliku rahva ühistööna ja valmis 1923. a. Kool töötas kuni 1962. a, 1964. a müüdi see Teatriühingule.

Käsmu külas on olulised laevaehituskohad (piirivalvekordoni on ainus siiani tegutsev laevaehitusplats Lahemaal), paadilautrite kohad, kiigeplats, mis oli kahes erinevas kohas, Aaspere mõisa suvemõisa asukoht neeme tipus (seal oli mitu hoonet, mille vundamentide jäljed on osaliselt näha). Kultuurilooliselt olulised on veel rahvamaja, Loobu mõisa suvemaja ja Aaspere mõisa suvemaja koht. Sepa ninasele, ühele rannal olevale kivile kinnitati 1991. a plaat nende laevade nimedega, mis siin ehitati alates 1891. a.

Mustoja külas asus Sagadi mõisa tellisevabrik küla läänepoolses otsas, kuivatushoonete vundamendid on samuti metsa all leitavad.

Natturi külas on kiigeplats nn külavainul, paadisadama koht, laevaehituskoht Natturi ja Pedassaare vahelisel rannal.

Pedaspea külas on vanad rannamännid, mida on näha ka Kristjan Raua töödel, vanad ja veel osaliselt märgatavad lautrikohad rannas (Altoa ja Villemi-Tooma krundi merepiiril), mõnel pool veel säilinud ajaloolised külateed. Samuti on küla keskel mere ääres (Liiva ja Eskani vahel) olev lõkkeplats saanud külarahva kogunemiskohaks.

Lobi külas oli neli sadamakohta: Ulkkari (kaubasadam), Neeme, Sadamaranna ja Vahi. Lobi küla randades oli ja on praegugi mitmel pool paadilautrid. Lobineeme hargis olid paadikuurid, võrguvabed ja saun. Laeva- ja paadiehituskohadeks Lobil olid Varvi, Sadamarand ja Nuudi alune. Lobineeme tipus asuvad randrüütlite kordoni varemed. Lobil oli kõrts, millest säilinud kivikeldri

varemed. Lobil asus Sagadi mõisnikule kuulunud jahimaja, mida randlased Lobi lossiks nimetasid. Külas on olnud üks külakiik ja jaanituleplats, asudes erinevatel aegadel poolsaare erinevais paigus. Lobil on Tantsukivi, kus oli ka külakiik ja siin käidi tantsimas, ning Unikivi.

Pedassaare külas on laevaehituskohad neeme ida- ja läänerannal, paadilautrid, kiigeplatsikohad. Küti talu ajalooline nimi oli Looritsa. Peale aida on väärtuslik vanadest laevaplankudest ehitatud puukuur ja 1937. a ehitatud värav.

Pihlaspea külas on laevaehitusplats (1938. a ehitati siin viimane mootorpurjekas „Urme”, paadisadama koht (kutsuti ranna laud), tuuleveski asukoht (kohanimigi sellest Tuuleveski ja Möldri talu sai sellest nime), vanade- ja vaestekodu ehk „Pihlaspea loss”. Külas olid ka sepikoda ja kiigeplats Kalda pere juures. Küla lähedal oli vana keskaegne kalmistu ja kabelikoht nimega Vanakabelinõmm. Pihlaspealt lähtus ka mitu vana ühendusteed.

Pärispea külas oli laevaehituskoht Hauaneeme rannas, Järvaluse rannas olid paadilautrite kohad, paadikuurid ja kalasuitsutusahjud.

Tammispea külas on samuti olnud laevaehitusplats.

Tsitre külas on sadamakoht, mille muulist on veel osa nähtav. Suvemõisa hoonestus oli üsna ainulaadne Eestis oma arhitektuuri poolest, siin asus palju erinevaid hooneid (10–14 ehitist). Lähedal oli ka Kolga mõisa pottsepatöökoda, millest lahesopp on saanud nime Pottissepa laht. Olid saeveski ja saeveski sild toodangu laevadele laadimiseks ning katusepilbaste valmistamiseks. Ajaloolis-kultuuriliselt on eriti olulised Tsitre mõisa park ja hoonestuse vundamendid ja vared (sh säilinud keldrid). Tsitre külas asusid mitmed paadilautrite kohad, Saeveski oli praeguse Lahe talu maadel, hoburaudtee (muldkeha on nähtav Merila talu lauda tagant kuni Pikapõlluni ja Linnamäe pool teed kuni Eerulepe kordonini), rebasekasvatuse köök oma kivipõrandaga ja korraliku kivikeldriga selle all (mõisnik laskis ehitada liha jaoks). Ajaloolised kivid: Lahe talu maadel Linnamäe all suur sammaldunud rändrahn, tsariaegne piirikivi, millel on number peal (Lahe talu maadel ja Suigu-Ihna-1 piiril). Ottensoni lahe sopp oli kasutusel linaleoauguna.

Turbuneeme külas asus laevaehituskoht Painuva all rannas. Telliseahjude kohad on praeguse Ahju talu kohal. Savivõtukohad, mida kutsuti Karjampohja saviaukudeks, on praeguseni näha. Raudtee viis Turbuneemelt Loksale tellisetehasesse savi vedamiseks. Turbuneemes oli veel tööstuslik kalasoolamisepunkt ja suur suitsuahi, laudpõrandaga kiige- ja tantsuplats, võrgumajad Prassi ninal.

Vergi küla oli tähtis laevaehituskeskus. Vergi külas on ajaloolis-kultuuriliselt olulised rahvamaja ja pritsikuur. 1924. a rajati Vergi sadama juurde suurele rannarahnule püramiidjas automaatvalgustiga sõrestikukujuline raudplekiga kaetud tulepaak. Läbiroostetanud tulepaak asendati 1936. a 10 meetri kõrguse raudbetoonist tuletorniga. II maailmasõja ajal Vergi tuletorn ei töötanud, kuid 1945. a hakkas jälle plinkima. Tuletorn on laternaruumi ja rõduga valge betoontorn, jalamilt 10 m kõrgune, tule kõrgus merepinnast on 11 m ning tule nähtavus 9 miili.

Vihasoo küla vana seltsimaja (rahvamaja) asub iidse rannatee ääres. Loobu jõel on vesiveskite asukohad. Vihasoo-Ristil leiab 18. saj tellisepõletusahjude kohad. Samuti on külas laevaehituskoht, sepapada, tõrvaahi.

Viinistu küla osa külatänava äärsetest majadest on siinse piirkonna arhitektuurist tublisti erinevad. Põhjuseks on salapiirituse vedu Soome ja teenitud rahaga ehitati majad Soome arhitektuuri eeskujuks võttes. Sarnaseid maju näeb Turu saarestikus Saaristomere rahvusparki rannakülades. Ajaloolis-kultuuriliselt väga oluline ehitus on koolimaja (valmis 1927) ja bussijaama hoone.

Virve külas asub sadamakoht paadilautrite ja võrgukuuridega.

Võsu aleviku külje all on tellisevabriku asukoht, samas ka sadamakai. Ajaloolis-kultuuriliselt oluline on kunagise kõrtsi asukoht Pagariäri juures. Siin oli ka Võsu vana turg.

Andineeme külas on ajaloolised lautrikohad.

Nõmmeveski külas asub vana hüdroelektrijaama veekanal ning hüdroelektrijaama vare.

Mohni saarel on lisaks tuletornikompleksile Mohni omanäoline renditalu koos piiritusekeldrite ja säilinud raudkiviaiaga, Kroonlinna nulljoonega kivi, Ruhnu hülgeküttide onni vundament, mis viitab hülgepüügi ja -kaubanduse traditsioonile jm.

Tammistu küla keskel on ajalooline jaanituleplats traditsioonilise külakiigega (külalplats), veel leiab seal kõrval vana kivirakisega külakaevu, jälgi hävinenud võrgukuurist koos lautrikohaga ja neid ühendanud külatee.

Joaveski külas on 1989. a ehitatud puupapivabriku hoone koos veidi hiljem püstitatud tehase kontorihoonet ja rahvamajaga.

Vanakülas on ajalooline teedevõrk, väärtuslikud kiviaiad, Valgejõe ajaloolised aasud ja purded, Pikametsa suurkivi.

Ajaloolis-kultuuriliste objektide puhul pole üldjuhul kultuurimälestise staatust õigustavat silmapaistvat ajaloolist, arheoloogilist, arhitektuurset, etnograafilist või kultuuriloolist väärtust. Nende objektide tähtsus on oluline just küla ja kihelkonna kontekstis, nende puhul on eriti oluline omanikukaitse ja külakogukonna algatus.

Piirkonna vaimse ja materiaalse kultuuri säilitamisel on kohalikul kogukonnal kõige tähtsam roll. Kus külakogukond soovib, on soovitav võimalusel lubada taastada ja anda külale avalikku kasutusse rannas asuvaid ajaloolisi lautrikohti, paadivalgamaid, paadikuure, jaanituleplatse ja külakiikesid. Ajaloolis-kultuurilisi objekte aitab säilitada eelkõige teavitamine ja piirkonna inimeste kaasamine nende andmete täiendamise, objektide hooldamise ja nendest teavitamise juurde. Ajaloolis-kultuuriliselt oluliste paikade jaoks on vajalik teha tutvustavaid stende ja voldikuid,

siduda neid ka edaspidi olemasolevate õppe- ja matkaradade ning marsruutidega, töötada välja täiendavaid infotahvleid olemasolevatele radadele (näiteks Altja õpperada), esiajalooliste marsruutide juures pöörata tähelepanu ka maastike hilisematele kihistustele.

Ajaloolis-kultuuriliselt oluliste maastikuelementide ja paikade seisund on üldiselt halb, kuna nad on enamasti olnud aktiivsest kasutusest väljas mitmesuguste Nõukogudeaegsete keeldude tõttu ning hiljem maade riigistamise või eraomandisse sattumise tõttu. Paigad on tihtipeale võsas, varedes, korrastamata.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Külade ajaloolis-kultuuriliselt olulised maastikuelemendid on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Külade ajaloolis-kultuuriliselt olulised paigad on tuvastatud, teadaolevad ajaloolis-kultuuriliselt olulised maastikuelemendid on säilinud, elanikkond on teadlik ajaloolis-kultuurilistest maastikuelementidest.

Mõjutegurid ja meetmed

+ Aktiivne kohalik kogukond, kes on teadlik oma küla ja piirkonna ajaloolis-kultuurilistest paikadest ja objektidest, need on aktiivses kasutuses.

- Ajaloolis-kultuuriliste objektide kasutusest välja langemine ja ununemine.

Meede: ajaloolis-kultuuriliste infovoldikute koostamine, õppe- ja infopäevade korraldamine.

Meede: külade kultuuriloo kajastamine olemasolevatel õppe- ja matkaradadel ning marsruutidel.

- Paikade täisehitamine.

Administratiivmeede: ajaloolis-kultuuriliste objektide säilimist tagavate tingimuste seadmine looduskasutuseks.

- Objektide võsastumine.

Meede: ajaloolis-kultuuriliselt oluliste paikade ja objektide hooldus ja taastamine.

2.4.9. Rahvakultuur

Lahemaa rahvuspargis kaitstakse piirkonnale traditsioonilist vaimset pärandit – rahvakultuuri¹⁹. Rahvakultuur koosneb antud rahvale omastest, unikaalsetest ja põlistest kultuurielementidest, samuti kultuurilaenudest ja -mõjustustest tekkinud ning kolme põlvkonna vältel põlistunud kultuurinähtustest.

Lahemaa rahvuspargi territoorium haarab kolm rikkaliku rahvakultuuriga kihelkonda: Kuusalu, Kadrina ja Haljala. Lahemaa külad on ärksad, rikka hariduselu ja seltsitegevuse ajalooa. Piirkondlik vaimne pärand säilib elava murdekasutuse, rahvakultuuri viljelemise ja rahvapärимuse edasikandmise kaudu. Pärимuse kandjaid on jäänud vähe, kuna Lahemaa alale on tulnud palju uusi elanikke, kes paikkonna varasemast ajaloost ei tea palju. Sellega seoses hääbub piirkonnaga seotud keel ja kultuur.

Alates 2006. a on korraldatud koostöös kohalike elanike ja erialateadlastega kohalikele elanikele ja maaomanikele suunatud kultuuripärandikoolitusi, mõttekodasid ja seminare. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskavas on tähtsustatud nii vaimse kui ka materiaalse kultuuripärandi säilimise lahutamatus ja olulisus. Vajalik on siinse vaimse pärandi kohta info kogumine ja talletamine, tutvustamine ning siinsete traditsioonide elavdamine koostöös kohalike muuseumide, rahvaülikoolide ja külaseltsidega Lahemaa rahvuspargi koostöökogu kultuuripärandi sektsioonis.

Keel ja murded

Siinset inimesed on rääkinud teadaolevalt viit keelemurret, millest Põhja-Eesti keskmurre on olnud meie kirjakeele aluseks, kirderannikumurdes on säilinud palju rahvalaule ja ütlemissi. Regivärsi vanim kihistus on pohiranna keeles.

Pärимusmuusika

Lahemaa rahvuspargi alad on meie tähtsamaid regilaulupiirkondi. Siinkandis on lauldud kiigel, pühade aegu, pulmas ja matustel, nii lastele kui ka töö ajal. Siinsete alade regivärsilised loomisllood on suguluses Kalevala loomislugudega. Veel 1970ndatel oli siin palju kuulsaid laulikuid. Suur osa eesti rahvatantsudest on üles kirjutatud Lahemaa rannaküladest. Üks siinsete laulu- ja rahvatantsutraditsioonide tähtsamaid kandjaid on 1975. a loodud on Lahemaa rahvamuusikud. Lahemaa rahvuspargis algatati folkloorifestival Viru Säru ning Lahemaa torupillipäevad. Oluline on Lahemaa pärимusmuusikaalaste ürituste jätkumine.

Rahvapärимus

Kuusalu kihelkonna rahvapärимuse maht (kohapärимus, vanasõnad jne) on samuti suurimaid Eestis. Siinne külakiigetraditsioon on tänaseni säilinud. On publitseeritud üksikuid käsitlusi Lahemaa

¹⁹ Rahvakultuur on traditsioonidel põhineva rahvaloomingu terviklik kogum, mille väljendusvormide hulka kuuluvad keel, rahvalaul, -muusika, -tants, -kombestik, etnograafiline käsitöö ja teised pärимuskultuuri liigid, samuti kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused.

vanasõnadest, vaimujuttudest, legende Kolga ja Palmse mõisnikest jne. Lahemaa rahvapärимuse tervikkäsitlusi avaldatud pole.

Kombed, tavad, uskumused

Nagu mujalgi, on Lahemaal tavapärase rahvakalendri aastaringi tähistamine. Tähistatakse jõule, aastavahetust, lihavõtteid, jaanipäeva, suvistepuha, vastlapäeva, mardipäeva, kadripäeva. Siinsele piirkonnale eripärane matusekombestik ja pulmakombestik on kohati veel kasutusel. Välja tuleb töötada murdekeele säilitamiseks ja taaselustamiseks infomaterjalid, välja anda keele ja grammatika, pärimustekstide, rahvakultuuri trükiseid.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Lahemaa rahvusparki ala rahvakultuur on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Lahemaa rahvusparki ala rahvakultuuri väärtused on inventuuridega kindlaks tehtud, nende kaitsekorraldus on täpsustatud, rahvakultuuri väärtused on säilinud, sh rannakeel, folklooritegevus, rahvapärимus.

Mõjutegurid ja meetmed

- Lahemaa rahvusparki vaimse pärandi unustamine, keele, folkloori ja rahvapärимuse hääbumine.

Meede: teavitustegevus – Lahemaa murdeid, rahvakultuuri ja kohapärимust tutvustavate infomaterjalide koostamine, programmide, õppepäevade jm ürituste korraldamine.

Meede: vaimse pärandi kogumine ja tutvustamine, külade ajaloo ja kultuuriloo kirjelduste koostamine.

Administratiivmeede: Lahemaa rahvusparki kultuuriloolise arhiivi kättesaadavaks tegemine avalikkusele.

2.4.10. Traditsiooniline inimtegevus

Lahemaa kaitsekorralduses on olulisel kohal kohaliku materiaalse pärandiga seotud traditsioonilise inimtegevuse soodustamine. Lahemaa pikk ja liigendatud rannajoon on loonud head võimalused traditsioonilise rannakalanduse arenguks. Klindipealsed külad on Eesti vanimad põliskülad, kus asustus ja põllumajanduslik maakasutus on katkematu traditsioonina kestnud aastatuhandeid. Piirkondlik asustus ja traditsiooniline elulaad säilib tänu sellega seotud oskuste ja tavade tundmisele.

Lahemaa rahvusparki külad on põlise ajaloo – inimtegevuse jälgi on meil alates keskmisest kiviajast. Lahemaa 68 küla ja nende tegevusalad on olnud ajalooliselt eripalgelised. Lisaks traditsioonilisele põllumajandusele, vilja- ja loomakasvatusele, metsandusele, jahindusele ja

kalandusele tegeleti mitme muu tegevusalaga. Sisemaakülades tegeleti rohkem põlluharimise, rannakülades kalapüügiga. Lahemaa rannapiirkondade traditsioonid on seotud ka kaubanduse, paadi- ja laevaehitusega. Lahemaal on ajalooliselt olnud mitmeid väikesemahulisi tööstusi alates jahu- ja villaveskitest kuni tellisetehasteni. Mõisamajanduse hiilgeaegadel tegeleti massiliselt piirituseajamisega.

Lahemaa rannakülade elanikud teavad, on kogunud ja talletanud unikaalseid Lahemaa külaelu kajastavaid meenutusi ja fotosid. Paraku enamus on digiteerimata ja ajalooliste fotodega seotud mälestused võivad unuda. Lahemaa külade põllumajandustraditsioone, rannakalandust, rannalaevandust ja merepärandit on esile tõstetud mitmetel seminaridel, koolitustel ja erialauuringutes. Kõik need kirjeldused on toonud välja siinsete rannakülade väärtuslikkust, samas elulaadi ja traditsioonide drastili muudatusi, mis on toimunud rannakülades ajaloolistel põhjustel just 20. saj jooksul.

2.4.10.1. Traditsiooniline elulaad

Sisemaakülade traditsiooniline elulaad

Lahemaa aladel hakati juba nooremal kiviajal tegelema viljelusmajandusega: kasvatama loomi, harima põldu, raiuma metsa. Esialgne asustus koondus klindiserva lähedusse tänu seal leiduvatele allikatele ja loopealsete õhukestele muldadele. Pronksi- ja eelrooma rauaajal kujunes asustus Lahemaa loopealsetel püsivaks. Tegeleti alepõllundusega, peamisteks viljasortideks olid oder, nisu ja kaer. I aastatuhandel tekkisid külad ning suured ribapõllusüsteemid. 13. saj lõpuks oli suur osa Lahemaa külade aladest Kolga ja Palmse kloostrimõisate valduses. 16. saj sai mõisast keskne üksus, sest see oli alluvate külade jaoks nii haldus- kui ka majanduskeskus. Kasvas nii mõisate arv kui ka nende suurus, Lahemaa aladele jäid Kolga, Kõnnu, Palmse, Sagadi, Vihula mõisate maad ja südamed. Viljatootmise suurendamiseks laiendati mõisamaid talumaade arvelt. Põlluharimise kõrval oli loomakasvatuse osatähtsus mõisamajanduses esialgu tagasihoidlik, 18. saj see tõusis ning rajati mitmeid karjamõisu. Mõisate tulu suurendamiseks hakati 18. saj asutama kodutöenduslikke väikeettevõtteid: lubjaahjud, telliselöövid, tõrva- ja söepõletamisahjud, veskid jne. Palmstes andis söepõletamine ja tõrvaajamine arvestatavat tulu veel 19. saj lõpul.

Lahemaal pole talumajanduspilt paarisaja aasta jooksul oluliselt muutunud. Palmstes ja Kolgas olid talukohad suuremad, Sagadis ja Vihulas väiksemad. Suuruselt olid Lahemaa talud veidi üle Eesti keskmise. Talude kruntiajamise ja müügiga 19. saj II poolel hakkas külamaastikust kaduma kogukondlik ühise maakasutuse muster. Enamasti maksti talukohad kinni kartulimüügirahadega. Kolmele väljale liideti neljas – kartulipõld.

Rannakülade traditsiooniline elulaad

Enamik rannakülade elanikest tegeles peamiselt kalapüügiga. Kaluriküladena on 18. saj nimetatud Pedassaare, Lobi, Vergi, Juminda, Virve, Tapurla, Pärisepea, Viinistu jt. Virumaa kaluriküladest on Natturi (Natur) ja Pedassaare (Pettesar) alati kuulunud Sagadi mõisale. Peamine elatis tuli

räimepüügist. Kehvadel aastatel käidi Soome rannas. Põhiline silgukaubanduspiirkond oli Viru ranniku lääneosa. Vergi sadam oli suur talukaubanduse keskus, 17. saj kujunes tast Viru ranniku tähtsamaid sadamaid. Soolasilku müüdi laatadel või vahetati sisemaal vilja või muude põllumajandussaaduste vastu.

Siinsetes rannakülades pole tegeletud mitte ainult kalapüügi, puudeveo ja kaubavahetusega. Tsitres tehti lisaks pottsepa- ja ehitustöid, ehitati paate. Tammispeal hariti kalapüügi kõrval ka liivast põldu, tehti puunõusid ja pargiti lambanahku. Nahaparkimine jätkus siin pikka aega. Pedaspea küla on samuti tuntud oma käsitöölise poolest. Loksa, Vihasoo ja Kasispea on tänu oma suurtele põldudele mõisaraamatuis nimetatud maaküladena.

Lisateenistust andis metsatöö, juhutööd taludes, sepatöö, tellisetööstuse varustamine saviga jne. Palmse valla taludes oli väikemajapidamisi üsna palju ja neist kolmandik oli seotud mereliste elatusaladega. Teistes Lahemaa valdades oli väikemajapidamiste osa tühine. Rannakalastus oli elatusalana oluline veel 20. saj alguses. Kalanduse osatähtsus vähenes 1930ndate aastate lõpuks. Riik ei pööranud selle arendamisele erilist tähelepanu, kuna majanduspoliitikaga loodi soodsamad tingimused põllumajanduse arenguks. Majanduslikult kosunud randlased ostsid maad ja kalapüük jäi kõrvalalaks. Nõukogude ajal koondus kalapüük kolhoosidesse ja kindlatesse sadamatesse.

Rannakülade elulaadis on viimase sajandi jooksul just ajaloolistel põhjustel toimunud drastilisi muudatusi. Rannakalanduse traditsioon on hääbumas, randlaste eluga seotud töötraditsioonid ja käsitöökused hääbumas, rannamaastikud võsastunud või tugeva ehitussurve all. Lahemaa rannaalade 20. saj muutusi ja elulaadi pole lähemalt uuritud. Piirkonnas on veel alles 20. saj eluolu mäletavaid inimesi, paraku nende lugusid pole lindistatud ja erakogudest pärit unikaalset fotomaterjali pole kogutud ega digitaliseeritud. Kohalike elanike kodupaigateadmisi ja ajalugu väärtustavat üldisemat käsitlust Lahemaa aladest pole. Lahemaa rannakülade lood väärivad uurimist, talletamist, traditsioonid uurimist ja taaselustamist.

Veski- ja tööstuspärand

Lahemaal on olnud vähe tuulikuid, seevastu rohkesti vesiveskeid. Saeveskid on hilisemad ning neid on olnud vähem kui jahuveskeid. Mõnel pool töötas saeveski jahuveski kõrval ainult kevadise ja sügisese suurvee ajal. Tuntumates veskikohtadest tasub mainida Vanaveski jahuveskit Kõnnu mõisa 1694. a kaardil, hilisem Nõmmeveski Valgejõel. Loobu jõel Joaveskil oli 1860. a kaks vesikeskit: üks neist (Joaveski Hans) oli kivist, teine (Joaveski Joseph) oli puust. 19.saj algul töötas Lahemaa vanim saeveski, Sae veski Puditool, puitmaterjali tehti ainult Kolga mõisa tarbeks. Palmse mõisa Oruveski vesikeski on mainitud 1767. a. Sagadi mõisa Oandu veskit on nimetatud 1517. a. Vihula veskikohta on näha juba 1703. a kaardil, kivist vesikeski (1860) mõisa juures oli kahe paari kividega. Osa selle sisustusest on säilinud ja Vihula veskihoone on restaureeritud.

18. saj hakati mõisates intensiivselt viina ajama. Igal Lahemaa mõisal oli viinaköök. Suur osa tulust saadi piirituse ja nuumhäregade müügist. Alates 19. saj algusest hakati põletama viina kartulist.

Kartulit hakati kasvatama ka taludes. 19. sajandi teisest poolest viinategemise osatähtsus tuluallikana kahanes. 20. sajandil muutus ta peamiseks artikliks salakaubanduses.

Iga Lahemaa mõisa juures oli telliselööv või tellisevabrik. Sagadi tellistel oli tähis „F.”, Vihulas „Viol”, üle maa kuulsatel Kolga tellistel „KolK” ja Palmse omadel „Palms”. Palmse telliselöövist on juttu juba 1780. a, 20. saj algul oli Võsul laiendatud (1895–1904) tellisevabrikus 30 töolist ning toodeti suures koguses kuulsaid Palmse telliseid ja katusekive. Vanim ja suurim, Loksa tellisetehas (1874) tootis ligi 15% kogu Eesti tellisetoodangust. Joaveskile ehitati veskite asemele Loobu mõisa poolt 1898. a puupapivabrik ja sinna tekkis töölisasula. Hara saarel oli silgutööstus.

Merendus

Muinasajast on Eesti põhjaranniku sadamakohad pidepunktideks lääne ja ida vahelisel mereteel. Esimesed arheoloogilised andmed meresõidust pärinevad pronksiajast. Merendus õitses 13. saj-ni, alates 14. saj olid kaubandustehingud mittedaerahlike keelu all. Hansaliidu tähtsaim kaubatee kulges liinil Novgorod-Tallinn-Visby-Lübeck-Hamburg-Brugge-London. Idast veeti läände karusnahku, vaha, mett, teravilja, lina, kanepit, puitu ja loomanahku. Läänest veeti itta kalevit, soola, heeringat, vürtse, veini ja metalle. Randades jätkasid nii kohalikud elanikud kui ka kaugemad külakogukonnad kalapüüki vaid hooaegadel oma tarbeks. Mõisnikud võtsid enda voli alla ka kalapüügiveed. Püügiõiguse saamiseks tuli maksta mõisnikule kümnist. Kaugsoidust eemale tõrjutud eestlased käisid tihedalt läbi Soome randlastega. Merereisid Soome algasid kodulautrist.

Ajaloolised sündmused, kontaktid naaberkultuuridega ja arenev kauplemine on Lahemaa rannaelanike elu määranud aastasadu. Halu- ja kivilaevadega ligisõidust alustades jõuti purjelaevade ehitamiseni, mis ületasid ookeane. Jõukust kogudes osteti aurulaevad. Meresõit mõjutas oluliselt rahva elujärge, haridust ja maailmanägemist. Kaugemale kui Taani väinad oli kaugsõit ja nõudis laevajuhilt kaugsõidu kapteni tunnistust. Olud soosisid kaugsõidu edenemist. Purje ja aurulaevade kauged meresõidud olid kodustel teada postiga saadetud postkaartidelt. Aurulaevade edenemisel meelitasid mugavad kajutid kaugsõidureisidele osalema ka kõbusaid kapteniprouasid.

1645 Rootsi valduse alla läinud Eestist kujunes Rootsi viljaait, sealtnaudu rändas Eesti vili veeteid pidi kaugemalegi. Rootsi valitsus soosis väikseid sadamaid, aadlil lubati nende kaudu oma tooteid nii sisse kui ka välja vedada. Rannalaevad, enamasti ühe- või kahemastilised lahtise tekiga purjekad ehitati kohapeal. Vähesel määral osteti laevu Soomest. Peale Põhjasõda 1710 läks kogu Eesti Vene tsaaririigi koosseisu. Kaubandusega tegelemise luba anti mõisnikele 1802 ja talupoegadele 1812. 1820 riiklik poliitika soosis laevandust rannakülades. 1856 Krimmi sõda tähendas kohalikele randlastele keelatud salasoolaveost suurt tulu. Puuveo ja soola salakaubandusega pandi alus rannalaevanduse arengule siinsetes rannakülades. Esimesi suuremaid rannasõidulaevu hakati ostma pärast 1860. a. Esimene suurem purjekas „Olga” ehitati Võsu rannas 1867. 1888–1941 on Vergi lahe piirkonnas ehitatud 17 suuremat purjelaeva, sealhulgas Pedassaare külas kaheksa. Käsmus Ninakse rannas ehitati kaheksa laeva. Laevu ehitati Käsmu külas neljal laevaehitusplatsil. 1891. a

ehitati kolmemastiline kuunar „Salme”, mis oli Käsnu ja kogu Viru ranna esimene kaugsõidupurjekas. 20. saj alguseks oli Käsnu ligi 50 alust. Kauneimaks Eesti purjekaks peetud „Tormilind” on ehitatud Hara rannas.

Rannarahva sajanditega omandatud ja edasiantud elutarkuse, laevaehituse oskused ja merekultuuri katkestas täielikult idapoolt saabunud Nõukogude võim. Tänapäeval on rannarahva mälestusi talletatud raamatutes ja kohalikes muuseumites.

Sõbrakaubandus

Esimesed teated sõbrakaubandusest Eesti ja Soome vahel pärinevad 1300. aastatest, mil Viiburi kandi talupojad käisid Tallinnas ja Virumaa väikesadamates. Soome talupojad purjetasid Mahusse ja Toolsesse ka 1431 ja 1437. Soome väikesaarte asukad vahetasid sõbrakaubanduse raames kala- ja hülgepüügi saadusi, näiteks soolaräimi, virulaste vilja ja liha, hiljem ka kartulite vastu. Samuti kaubeldi käsitöö ja villaga. II maailmasõjani toimisid Eesti ja Soome rannarahva vahel kaubandussuhted, kus talu- või kalamees käis kindla kaupmehe juures, kes teda majutas ja kostitas, ning vastutasuks ostis kõik kaubad sellelt kaupmehelt. Korduvate ürituste vormis sõbrakaubandust nimetati sõbralaadaks. Sõbrakaubanduse hulka kuuluvad Soomes 1919. a kehtestatud kuiva seaduse järel alanud salapiirituse vedu Eestist Soome ning sõjaeelse aja kilulaadad.

Suvitus

Lahemaa rahvusparki aladel on 145 km rannajoont ja 34 eriilmelist rannaküla. Maalilised liivased ja kivised rannad meelitavad siia puhkajaid ja loomeinimesi. Traditsiooniliste merelt elatist ja mõjutusi saanud rannakülade ilmes on alates 19. saj keskpaigast toimunud olulisi muutusi seoses siinse piirkonna suvitusosalaks muutumisega. Esiolgu piirdus suvitamine erinevate mõisate suvemõisadega ja mõisnike külalistega. Suvemõisad Lahemaa rannal olid Kolga, Palmse, Sagadi, Vihula ja Aaspere mõisatel, suvemaju aadlikel mitmest paigast. Kõige suurejoonelisem neist on hävinud Kolga mõisa Tsitre suvemõisa kompleks koos mitmete hoonete, pargi ja sadamaga. Aaspere parun Nikolaj von Dellngshausen rajas Käsnu oma suvemõisa aastal 1840. Alates 19. saj keskpaigast on Käsnu ja Võsul suvitanud Vene ja Euroopa aadelkonda, kirjanikke, kunstnikke, heloloojaid, muusikuid, samuti nimekaid Eesti inimesi.

Nõukogude ajal oli Lahemaa rahvuspark väheseid paiku Eestis, kuhu lääneriikidest välismaalaste ekskursioonid lubatud olid. Võsu puhkekodus suvitasid inimesed kõikjalt Nõukogude Liidust. Nõukogudeaegse suvituskultuuri hästisäilinud hoonetekompleksid asuvad aleviku lääneosas. 20. saj teisest poolest alates on Lahemaa rannaküladesse tekkinud suvemaju. Linnastumilained on mitmed talumajapidamised muutunud suvekodudeks. Ligi kaks kolmandikku Lahemaa maaomanikest ei ela Lahemaal aastaringselt. Nii mõneski Lahemaa rannakülas on talvel vaid paar suitsu. 21. saj künnisel on suurenenud trend siin aastaringselt elada.

Koolid, seltsitegevus

Lahemaa rahvuspargis on 1981. a arenduskava andmetel olnud koole järgmistes kohtades: Palmse linnaserehes Palmse mõisa kool, Võhma külas Palmse vallakool ja ministeeriumikool, Kone-Postil Sagadi kool, Eskul Sagadi kool, Koolimäel Sagadi kool, Sagadi külas, Karulas, Käsmu Joostil, Võsu kool, Võsu haridusseltsi kool, Sae talus erakool, Uuri külas Kolga vallakool, Loksa külas Kõnnu vallakool, Kolgakülas Kõnnu vallakool, Leesi külas, Muuksi külas Loo mõisa vallakool ja Käsmus merekool.

Käsmu omapära kujundas suur meremeeste ja laevaomanike osatähtsus: Käsmus püüdsid kala ainult vanemad mehed, naised ja poisikesed. Täisjõus meestel oli peategevuseks „teenistus laevas”, „laevandus” või „sõit laevadel”. Tartu Ülikoolis õppinud K. Valdemarsi toetusel ja kohalike eestvedamisel avati 1884. a merekool Käsmus. Käsmu merekooli tegevuse jooksul aastani 1931 oli siin 1664 õpilast, sealhulgas 128 kaugsõidukapteni paberi saanut. Ainuüksi Käsmu küla laevaehitusplatsidel ehitati sel ajal 11 laeva. Laevaga „Ahto” purjetati esimest korda Eesti lipu all ümber maailma.

Lahemaa aladel on olnud oluline osa kohaliku kogukonna seltsitegevusel. Ajaloolised seltsimajad, kus ka praegu aktiivselt tegutsetakse, on Võsu klubi, Käsmu rahvamaja, Võhma seltsimaja, Kolgaküla rahvamaja, Leesi rahvamaja ja Pärисpea seltsimaja. Lisandunud on Vergi seltsimaja jt. 19. saj lõpul ja 20. saj algul aktiveerus ühistegevus, loodi mitmeid seltse ja ühinguid. Nt 1905. a loodud Palmse-Võhma Vabatahtlik Tuletõrje Selts ehitas 1907. a Võhma Seltsimaja, kus tegutses lisaks pasunakoorile muuhulgas keelpilliorkester ning etendati operette. Selles majas tegeletakse tänini koorilaulu, rahvatantsu ja näitemänguga. Lahemaa rahvuspargi kogukondlike traditsioonide edendamiseks tuleb toetada Lahemaa rahvuspargi seltsitegevuse ja hariduse ajaloo uurimist ja teadvustamist, edendada siinseid ühistegevuse traditsioone koostöös tugeva kohaliku kogukonnaga.

2.4.10.2. Töötraditsioonid

Traditsiooniline karjakasvatus

Lahemaa aladel on kariloomade pidamise jälgi juba esiajast. Talumajapidamistes on olnud kanad, pardid, haned, lehmad, sead, hobused. Töö- ja veoloomadeks kasvatati härgi ja hobuseid. Hobust kasutati põllutöödel, pikamaavedudel ja „esindussõitudel”. Härgadega tehti eelkõige põllutööd, aga nad kõlbasid ka lühematel vedudel. Härgade kasutamine oli kõige rohkem juurdunud Kuusalu kihelkonna aladel, kus veel 1920ndatel peeti härjarakendeid. Lahemaa loopealsetel on alates esiaegadest kasvatatud ka lambaid. Alates 18. saj muutus mõisatele oluliseks nuumhärgade pidamine.

Karja kasvatamine sõltus heina- ja karjamaadest. Karjamaadeks jäid viletsamad maalapid ja mets. Loomi karjatati ka kesal, peale vilja ja heina koristamist kõrrepõldudel ja heinamaadel. Enamasti tehti heina poollooduslikelt aru-, luha- ja sooheinamaadelt, Lahemaale on iseloomulikud ka

räimikud ja aasud. Loomi karjatati mai algusest kuni oktoobrini, umbes viis-kuus kuud. Talvel peeti loomi laudas või rehealuses ning söödaks oli peamiselt hein ja põhk.

Eestis kasvatatakse kolme ohustatud hobusetõugu: eesti hobune, tori hobune, eesti raskeveohobune. Viimane on aretatud eesti hobuse ristamise teel ardenni tõugu hobusega. Tõuraamat on loodud 1922. a Rakveres. Tõug oli põhiliselt levinud Põhja-Eestis, Virumaal, Harjumaal ja leidis kasutust rasketel põllutöödel ja metsa varumisel.

Lahemaal kasvatatakse maalambaid. Siin asub esinduslikuim maalambakari. Olemasolevate pärandmaastike (karjamaad, alvarid) säilitamise ning kaduvate või kadunud maastike (maastikuelementide) avamiseks kasutada traditsioonidest lähtuvat ja maakamarat säästvat lambakasvatust. Maalamba kui põlistõu kasutamine täidab kaht eesmärki – põlistõu säilimine ja lambavilla, -naha ja -luu kui kultuuripärandi olulise aluse saamine.

Lahemaal on veel väheseid maatõugu veiseid.

Traditsioonilised põllutööd

Lahemaal on ajalooliselt kasvatatud rukist, nisu, kaera, kartulit, vähemal määral ja oma tarbeks lina. Kolmeväljasüsteemi puhul peaks põllumaa saama sõnnikut igal kolmandal aastal, 17. saj andmete järgi sõnnikunappuse tõttu tegelikult 6–9 aasta tagant. Talupõldudele jätkus sõnnikut mõnevõrra rohkem, sest taludes peeti tööloomi enam kui mõisates. Eriti väetati talivilja alla minevat maad. Kesale veeti sõnnik juunis, kartulimaale varakevadel. Kui rukis külvati kartulimaale, veeti sinna sõnnik hilissügisel. Sõnnik tõsteti koormasse sõnnikuhargiga, põllul tõmmati maha sõnnikukonksuga.

Heina niideti vikatiga. Hein, ka niidetud vili, pandi kokku puuhangude ja -rehadega. Heinamaal veeti heina mitmesuguste lihtsamate veovahenditega nagu lohistite ja ka regedega. Pehmema pinnaga heinamaal tuli hobusele jalgade alla panna sookingad e klombid. Päris soost kanti hein välja inimjõul, siis kasutati soo peal püsimiseks vahel ka soorajasid. Kuiva heina hoiti kuhjas või küünis.

Lina külvati hiliskevadel paremini väetatud maale. Valminud lina kitkuti koos juurtega ja seoti peodesse, mis omakorda pandi viie või kümne kaupa hunnikutesse ning kanti siis kokku. Enne töötlemist eraldati linavartelt seemnekuprad. Vanemal ajal raiuti kuprad vikati või kirvega maha. Otstarbekam oli aga kuparde rebimine raatsiga.

Peamine suvine veovahend oli vanker. Kuni 17. saj tehti vankreid puust, esimesteks raudosadeks olid telgede tugevdusliistud. Raudrehvid hakkasid levima 19. saj algul. Eestis rakendati hobuseid veokite ja osaliselt ka maaharimisriistade ette looga ja rangidega nn lookrakendis. Härjad rakendati sarvede taha seotava kuklaikkega. Suvel rakendati härgi tiisli külge paarikaupa, talvistel vedudel enamasti üksikult.

Lahemaa aladel on kasutatud konksatra, vannasatra ja harkatra. Äket kasutati põllu tasandamiseks ja külvatud seemne mullaga katmiseks. Vilja külvati käsitsi veel 20. saj. Seemneks valiti kõige raskemad ja paremini valminud terad. Üldlevinud külvinõu oli külimit. Külimit toetus üle külvaja õla seotud vööle või rihmale. Sirp oli vanim ja 17. saj ainuke vilja lõikamise vahend. Rukist koristati kohati veel 20. saj algulgi ainult sirbiga, et saada head õlgkatuse materjali.

20. saj põllutöö mehhaniseerus – võeti kasutusele reहेpeksumasinaid, traktorid, kombainid.

Traditsiooniline rannakalandus

Lahemaa rannaküla elanike kõige olulisem elatusala on olnud kalapüük. Siinsele piirkonnale ainuomane on kalakabelite traditsioon, kalapüügiga seotud kombestik, uskumused ja ended. Lahemaa rannakülades püüti kala nii Lahemaa vetes kui käidi rändpüügil. Pärисpea ja Juminda rannaküladest käidi rändpüügil rohkem, sest paljud pered külades olid päris maata. Ka Lobi, Lahe, Viinistu, Suurpea küla kalurid kalastasid pidevalt Soome saarestikes.

Rannakalandustraditsioonide säilitamiseks tuleb taastada ajaloolisi paadikuure, taaselustada siinsete puupaatide ehitamise traditsioon, teha rannakalanduse töötubasid.

Jahipidamistraditsioonid

Lahemaa jahipidamistraditsioonid on pika ajalooga. Esimesed märgid küttidest Lahemaal on pärit keskmisest kiviajast. Küttimine on olnud koriluse kõrval inimkonna iidseim elatusala. Jahindus püsis tähtsaima elatusalana kuni esimese aastatuhandeni eKr. Aja möödudes arenesid edasi nii põllumajandus kui ka jahirelvad. Sellega kaasnes metsade ja ulukite arvu vähenemine. Küttimine jäi põhitegevuseks vaid väikesel arvul inimestel. Olulisi piiranguid küttimisel ei tehtud eestlastele enne 17. saj. Siis jäi ulukeid meie metsades järsult vähemaks, seda peamiselt kiskjate rohkuse tõttu. Kõige surutumas seisus oli rahvapärane küttimine Eestis ilmselt 18. ja 19. saj. Pärisorjastatud talupojad mõisa maadel küttida ei tohtinud. Mõisate juures olid palgal kutselised jäägrid, kes harrastele loomi-linde toidulauale viisid. Laialdaselt harrastati aga salaküttimist. Seoses talumaade vabaksostmisega laienesid ka jahiõigused. Hakati moodustama jahiseltse ning küttimine võttis pikkamööda oma tänapäevase kuju. Pärast Vabadussõda algas aktiivsem võitlus salaküttimise vastu, jahindusele anti organisatoorne alus.

Metsakasvatustraditsioonid

Enamuse Lahemaa maakattest on alati moodustanud metsamaa. Lahemaa metsakasvatustraditsioonid on pika ajalooga. Laias laastus saab rääkida kahest valdkonnast: metsakasutusest talumajapidamises ja metsamajandusest. Lahemaa mõisates on metsamajandusel olnud suur tähtsus. Kolga müüs küttepuid Tallinna juba 1371. a andmetel. Teistes mõisates on metsamaterjali müügi andmeid 19. saj algusest alates. Sagadi mõisa metsamajandust on tsariajal toodud eeskujuks tervele Venemaale. Lahemaa ajaloolisi metsamajandustraditsioone tuleb säilitada, keskendudes traditsioonilisele metsamajandamisele ja metsakasutusele

talumajapidamistes. Metsamaterjali kokkuveol tuleb soodustada loodussäästlikku hoburakendi kasutamist.

Käsitööoskused

Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi kaitse kontekstis on tähtis piirkonna looduskasutusega seotud käsitöö säilimine. Traditsiooniline elulaad säilib tänu sellega seotud oskuste ja tavade tundmisele. Seoses traditsioonilise elulaadi hääbumisega on jäänud vähe piirkondlike töötavade tundjaid. Lahemaa piirkonnas on hinnatud sepiseid, puutööd, siinsele piirkonnale iseloomulikke pitse ja piirkondlikke toite. Käsitöö oli kuni 19. saj viimase veerandini valdav viis töö- ja tarberiistade, argi- ja pidurõivaste ning kõigi muude eluks vajalike asjade muretsemiseks. Käsitöö tegemisel valitses kindel rütm ja tööjaotus. Nii oli kangakudumine ja kõik selle eeltööd, rõivaste valmistamine ja nende hooldamine naiste hooleks, naha-, puu- ja metallitööd aga meeste ülesandeks. Tööde järjekord olenes aastaajast ja nädalapäevastki, töö ja tulemus olid seotud tööriistade ja tehnikate muutumisega, aga ka traditsioonide, uskumuste ning tavadega

Tekstiilitööd

Lahemaa piirkonna tekstiilid kannavad Kadrina, Haljala ja Kuusalu kihelkondlikku eripära. Käsitöötehnikad ja kaunistusvõtted ning ornamendid on saanud olulisi mõjutusi nii naaberrahvastelt kui ka linna- ja mõisakultuurist. Lahemaa rannaaalade vanemal käsitööl on mõjutusi Skandinaaviast, 20. saj algusest saati seoses kaugsõidupurjetamisega ka rahvusvahelisi mõjusid.

Tekstiilitööde põhilisteks materjalideks on sajandite vältel olnud lina ja vill, vähesel määral ka kanep. Lahemaal on tänini kasutusel nii vokiga kui ka kedervarrega ketramine. Kangakudumisel kasutati enamasti rõhtsate niitega telgi. Kooti linakangast, takukangast, villased või poolvillased olid tekkide ja ülerõivaste kangad.

Vöökudumisel säilis piirkonniti juba neoliitikumi ajal tuntud kõlatehnika, tööpõhimõttelt on kangakudumisele lähedane kiritehnika ehk korjatud kirjadega võöde kudumine. Nagu mujalgi Euroopas, on ka Eesti vanemaks silmkoetehnikaks nõelatehnika. Rõivaste kaunistamine – pilutamine, tikkimine ja pitsivalmistamine moodustas naiste näputööst üsna töömahuka osa.

Käsitöötehnikad ja kaunistusvõtted ning ornamendid on saanud olulisi mõjutusi nii naaberrahvastelt kui ka linna- ja mõisakultuurist. Linna- ja mõisakäsitööliste vahendusel on hulk ajalooliste kunstistiilide elemente jõudnud ka Eesti käsitöösse – rahvakunsti.

Puutööd

Traditsiooniliselt tehti kuni 19. saj lõpuni kõik tarberiistad kodus. Sel ajal kaob puust tarbeesemete õõnestamine koos vastavate tööriistadega ja kodune veovahendite valmistamine. Mõisakäsitöölistel tekkis spetsialiseerumine. Kodukäsitöös hakati ulatuslikumalt kasutama hõõvleid, mitmesuguseid saage (raam-, vuku-, suur- ja lauasaed), vabrikupuure, naelu jne. Tisleritehnika levikuga hakati kasutama spetsiaalhõõvleid, saage jm. Tisleritelt hakati üha enam tellima elamuisustust, puusärke,

vokke, linamasinaid ning taluelamute uksi ja aknaid. Lahemaa aladel on mitmeid mõisakäsitööliste külasid nagu Tsitre või Pedaspea.

Metallitööd

Sepatöö on üks vanemaid käsitöölasiid. Lahemaa rahvuspargis on varasest rauaajast tegeletud sepatööga. Eesti vanemad rauaagased sepiseleiud pärinevad ka Lahemaa aladelt. Kohalikud sepad valmistasid igapäevaseid tööriistu (kirved, noad, sirbid, vikatid) ja tehti ka heal tasemel relvi.

Viimastel sajanditel tegid talule tööd külasepad, saades külalt vastu maad, elamise, sepikoja ja loomade karjatamise õiguse. Külasepp oli tavaliselt vabadik (maata või vähese maaga talupoeg). Külasepa töövahekord algas jüripäeval. Külasepp töötas tavaliselt üksinda (töötooja ehk sepiline tõmbas lõõtsa, lõi haamriga peale, tõi ka raua, söed, vahel sööki kaasa). Tuli teha järgmisi töid: hobuserautamine, põllutööriistade parandamine, rauast töö- ja tarberiistade tegemine. Lahemaa sepatöö traditsioone kannavad mh etnograafilised esemed ja väga väärtuslikud metallist sepisristid kabeliaedades. Sepatöö oskused pärandati isalt pojale, Lahemaa piirkonnas on tuntud seppade peresid nagu Kivikatku sepad Ilumäe külas. Kodune sepatööoskus säilis Lahemaa aladel veel möödunud sajandi keskpaigas. Suured muutused on toimunud käesoleval sajandil ühelt poolt tehnika osas, teiselt poolt sundkollektiviseerimise käigus. 1988. a on peetud Lahemaal Seppade päevi.

Paadiehitus

Lahemaa jõgedel on mesoliitikumi perioodis liigutud ühepuupaatidega. Pronksiajast alates on Lahemaa rannaveed olnud laevatatavad. Lahemaa rannakülades on sajandeid elu lahutamatuks osaks olnud puupaadid. Igas väiksemaski rannatalus oli vähemalt eistuk ja purjega kaluripaati (vene). Siinsetes randades on 19. saj II poolest ehitatud purjekaid ja suuremaid laevu, sealhulgas Eesti kauneimaks purjelaevaks peetud „Tormilind”. Rannakülade mehed oma põlvest põlve edasi andnud oskuseid ja teadmisi kõigest puupaati puutuvast. Paadilaudu vahetada, takku tappida ja hooldada oskas iga rannatalu mees. Need oskused paadiehitamisest, parandamisest ja hooldamisest tegid võimalikuks, et paat pärandati põlvest põlve.

Nõukogude periood on hävitanud rannakülade puupaatide kultuuri, üksikud paadikuurides peidus olevad paadid on veel säilinud, vähesel määral ehitatakse neid ka tänapäeval juurde, samas teadmisi ja oskusi napib, järjepidevus on laias ulatuses katkenud. Tänapäeval kalapüügiks puupaate enam ei kasutata. Lahemaal on alles mõned meistrid, üks teinud puupaate, ning mõned üksikud ajaloolised puupaadid.

Lahemaa traditsioonilist rannakalanduse, põllumajanduse ja looduskasutusega seotud käsitööoskuseid tuleb propageerida läbi uurimise, säilitamise ja tutvustamise, sealhulgas praktilised paatide taastamised ning rannakalanduse traditsioonide koolitused. Väga oluline on anda välja trükised Lahemaa rannakalanduse ja meresõidutraditsioonidest ning selle ajaloost, mis toetuvad

seni käsikirjalisena kogutud ja Lahemaa ja teistes arhiivides talletatud materjalidele ning värsketele uuringutele.

Kultuuripärandi, alalhoidliku loodukasutuse ja maastikukaitse eesmärkidest lähtuvalt on oluline hoida ja toetada neid kohalikke ja ettevõtjaid, kes oma majandustegevuses jätkavad siinsele piirkonnale ajalooliselt iseloomulikke tegevusi. Seda saab teha koolituste kaudu (töövõtete puhul), vajalike tegevuste (esiajalooliste ja väärtuslike traditsiooniliste maastike hooldamise kaudu) ning infomaterjalide läbi.

Kaitse-eesmärk

- Pikaajaline kaitse-eesmärk

Lahemaa rahvuspargi traditsiooniline rannakalandus, põllumajandus ja metsamajandus on säilinud.

Eesti kultuurile ja Lahemaa piirkonnale iseloomulikud tegevused ja tavad on säilinud.

Piirkonnale iseloomulikud käsitööoskused on säilinud.

Lahemaa töötraditsioonid on säilinud.

- Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk

Lahemaa rahvuspargi traditsiooniline rannakalandus, põllumajandus ja metsamajandus on säilinud.

Eesti kultuurile ja Lahemaa piirkonnale iseloomulikud tegevused ja tavad on säilinud.

Piirkonnale iseloomulikud käsitööoskused on säilinud.

Lahemaa töötraditsioonid on säilinud.

Mõjutegurid ja meetmed

- Traditsiooniliste elatusaladega seotud kultuuripärandi hääbumine traditsiooni katkemise läbi.

Meede: Lahemaa traditsiooniliste elatusalade ja töötraditsioonide interpreteerimine kaasaegses kasutuses (traditsioonilised talgud, traditsiooniline kalapüük, piirkonnale iseloomulike paaditüüpide ehitamine jms).

Administratiivmeede: Lahemaa traditsioonilise rannakalanduse, põllumajanduse ja metsamajanduse (Elavad külamaastikud) programmi ja tegevuskava väljatöötamine (2016. a) ja rakendamine Lahemaa rahvuspargi koostöökogu kultuuripärandi ja rannakalanduse sektsiooni koostöös.

- Vähenenud teadlikkus Lahemaa piirkonna traditsioonidest, „pseudopärand” ehk Lahemaaga mitteseotud traditsioonide eksponeerimine (ehituses, üritustel jms).

Meede: traditsioonilist looduskasutust, käsitööd, töövahendeid, oskusteavet ja traditsioonilisi töövõtteid tutvustavate ja propageerivate õppepäevade korraldamine.

Meede: Lahemaa toidukultuuri ja põllumajandustoodangut tutvustavate teavitustegevuste korraldamine ja infomaterjalide väljatöötamine.

Meede: põlitõuge ja põlissorte tutvustavate teavitustegevuste korraldamine.

Meede: teabematerjali koostamine: 1) temaatiline kultuuripärandi väärtuste voldik/raamat; 2) kultuuripärandiväärtuste infotahvlid; 3) temaatiliste uurimuste trükised (Lahemaa rannalaevandus, paadiehitus; meremehed – kalandus; torupill, lõõtspill – pilliehitus; Lahemaa rahvakultuuri koguteos; põlistõud ja -sordid).

3. Ala ja selle väärtuste tutvustamine ning külastuskorraldus

Kaitsekorralduslikult on kaitseala tutvustamine, sh külastusvõimaluste loomine ja säästva arengu hariduse edendamine oluline, kuna see parandab looduse väärtustamist ja looduskaitse mõistmist avalikkuse poolt ning annab võimaluse piirkonna turismiettevõtjatele täiendava sissetuleku saamiseks. Korraldatud turism on omakorda vajalik, kuna kaitsealade loomisel tekib avalikkusel enamasti koheselt huvi kaitseala külastamise vastu. Juhul kui külastusvõimalusi ei looda, leiavad huvilised ise võimaluse kaitseala külastamiseks ja võivad sellisel juhul külastada ka kohti (nt inimpeglilike lindude elupaigad), kus ka üksik juhukülastus võib kaitstava väärtuse hävitada.

Külastuse korraldamine rahvuspargis on KeA Viru regiooni ja RMK loodushoiuosakonna Põhja-Eesti piirkonna vastutusvaldkond. Nii KeA kui RMK tegelevad ka mitteformaalse keskkonna- ja loodushariduse edendamisega. Järelevalvet kaitsekorra järgimise üle teostab KKI.

KeA vastutusvaldkonnad külastuse korraldamisel ja keskkonnahariduse edendamisel: KeA Viru regiooni looduskaitse spetsialistide ülesanne on kaitsekorralduskava koostamine, milles muuhulgas määratakse põhisuunad külastuse ja keskkonnahariduse arendamisele, planeeritakse külastuskorraldus ning koostatakse tegevuskava kaitsekorraldusperioodiks. KeA keskkonnahariduse osakonna ülesanne on kaitseala tutvustamine, sh külastusinfo (infotahvlid, trükised jmt) koostamine ja keskkonnahariduse edendamine. KeA hallata on Lahemaa rahvuspargi looduskeskus, kus on välja ehitatud rahvuspargi loodus- ja kultuuripärandit tutvustav püsiekspositsioon.

RMK vastutusvaldkonnad külastuse korraldamisel: RMK loodushoiuosakonna Põhja-Eesti piirkonna ülesanne on rahvuspargi külastusrajatiste haldamise, sh väljaehitamise, rekonstrueerimise ja hooldamise korraldamine ning Lahemaa rahvuspargi looduskeskuses paikneva Lahemaa teabepunkti töö korraldamine. Samuti haldab RMK Sagadi metsakeskust (looduskool ja metsamuuseum), Oandu looduskeskust ja Ojaäärse loodusmaja.

KKI vastutusvaldkonnad külastuse korraldamisel: KKI Harjumaa ja KKI Lääne-Virumaa büroo teostavad Lahemaa rahvuspargi alal vastavalt Harju- ja Lääne-Virumaa osas järelevalvet kaitseeeskirjast tulenevate piirangute, sh ehitamise, rahvaürituste korraldamise, telkimise ja lõkketegemise, mootorsõidukitega liiklemise, kalapüügi jt piirangute järgimise üle.

Visioon ja eesmärk

- **Visioon**

Lahemaa rahvuspargis külastuskorralduse ja keskkonnahariduse edendamise visioon:

- 1) Rahvuspargi tutvustamine: külastuskorraldusega tutvustatakse rahvusparki, luuakse kaitsealal avalikkusele võimalused õppida tundma ja väärtustama loodust ja kultuuripärandit ning mõistma looduskaitse vajalikkust, luuakse võimalused praktiliseks loodusõppeks.

- 2) Keskkonnahariduse edendamine: külastustaristu ja -objektid on seotud keskkonnahariduse edendamisega, õpperadadel, telkimisaladel ja külastusmarsruutidel on välja töötatud programmid.
- 3) Avaliku huvi suunamine: kaitsekorra, külastustaristu ja muu külastuse korraldamisega suunatakse külastajad kohtadesse, kus nende tegevus kahjustab kaitseala väärtusi minimaalselt ja arvestatakse kohaliku kogukonnaga.
- 4) Parema juurdepääsu tagamine: külastusobjektid on seotud külastusmarsruutidega ühtseks tervikuks, transpordikorraldusega on loodud parem juurdepääs objektidele.

- **Eesmärk**

Kaitsekorraldusperioodi lõpuks on jõutud järgmiste tulemusteni:

- 1) Külastustaristu on kvaliteetne ja tagatud on selle pidev hooldus.
- 2) Uued külastusmarsruudid ja õpperadade edasiarendused koos vajaliku taristuga (ühistranspordiliin, jalgrattajaamad, infotahvlid jm) on välja töötatud.
- 3) Õppeprogrammid ja õppemarsruudid püsiekspositsiooni, külastusobjektide, õpperadade ning lõkke- ja telkimisalade õppeotstarbeliseks kasutamiseks on välja arendatud ja rakendatud.
- 4) Turismiettevõtjate ja säästva arengu hariduse edendajate koolitused toimuvad regulaarselt.
- 5) Säästva turismi strateegia ja tegevuskava on välja töötatud ning Säästva Turismi Harta sertifikaat on saadud.
- 6) Lahemaa rahvusparki veebileht on uuendatud, kajastatud on ka võõrkeelne info.
- 7) E-raamat on koostatud: e-Lahemaa, mis tutvustab Lahemaa loodus- ja kultuuripärandi väärtusi ja külastusobjekte.
- 8) Rahvusparki tutvustav multimeediaprogramm on koostatud.
- 9) Üldinformatiivsed ning Lahemaa loodus- ja kultuuripärandit ja külastusobjekte tutvustavad infotahvlid on paigaldatud, sh suuremate teede äärde.
- 10) Külastajauuringud ja külastusmahu seire, millega on välja selgitatud külastuskoormus, on perioodiliselt teostatud.
- 11) Külastusmõjude hindamise süsteem, mille alusel hinnatakse kaitsekorralduse tulemuslikkust iga viie aasta tagant, on välja töötatud ja rakendatud.
- 12) Lahemaa rahvusparki koostöökogu külastuskorralduse ja keskkonnahariduse sektsioon, mis ühendab erinevaid asutusi, organisatsioone, vabaühendusi, kohalikku kogukonda jt huvigruppe, toimib.

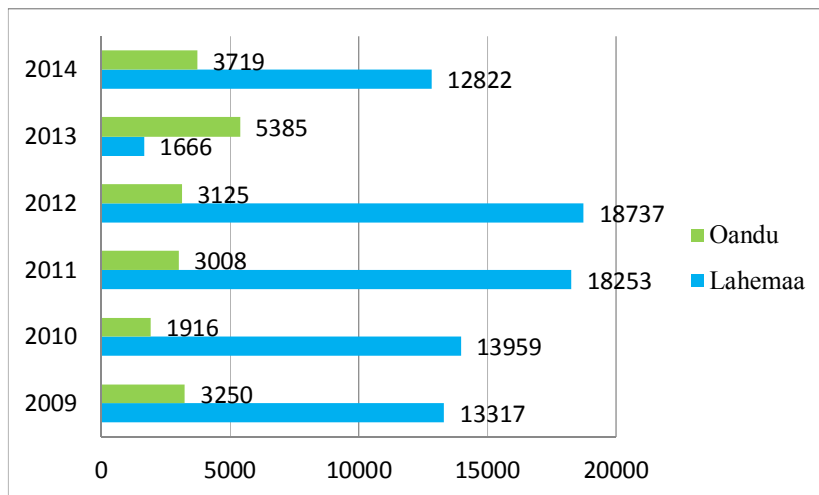
3.1. Lahemaa rahvusparki külastatavus

Paljud kooslused ja kaitsealused liigid on väga väikese koormustaluvusega (õrn pinnas, inimpeglilikud kaitsealused liigid jms), mistõttu reguleerimata ja taluvuspiirist suuremast külastuskoormusest tingituna tekitatakse olulist kahju kaitstavatele väärtustele. Kahju võib tekkida ja avalduda kiiresti, taastumine on pikaajaline või puudub täiesti.

Praegusel ajal puudub piisavalt täpne arusaam ja informatsioon, kui palju inimesi külastab rahvusparki tervikuna, mida nad kaitsealal teevad, kuhu ja kui kauaks lähevad. Informatsioon piirdub külastus- ja looduskeskuste, õpperadade, loodushariduslike ja kampaania korras läbi viidud ürituste ning üksikute objektide episoodiliste loendustega, ent puudub reaalne, andmepõhine külastusseire- ja otsustussüsteem, mis tugineks ühetaolistel meetodilistel alustel mõõdetavatele parameetritele. Seega ei ole kaitseala reaalsest külastuskoormusest ning sellest tulenevast kasust/kahjust objektiivset ülevaadet.

Teabepunktide külastusmahu seire

Lahemaa rahvuspargis on kaks teabepunkti, kus teostatakse pidevat külastajate loendust. Lahemaa ja Oandu teabepunktides teostatud külastusmahu seiret aastatel 2009–2014 kajastab joonis 4²⁰. Suurem külastatavus on Lahemaa teabepunktis, kus aastane külastatavus on vahemikus 12 000–19 000 inimest. Oandu teabepunkti külastatavus jääb keskmiselt vahemikku 3000–4000 inimest aastas. Seega kokku külastab Lahemaa rahvuspargi teabepunkte keskmiselt 20 000 inimest aastas.

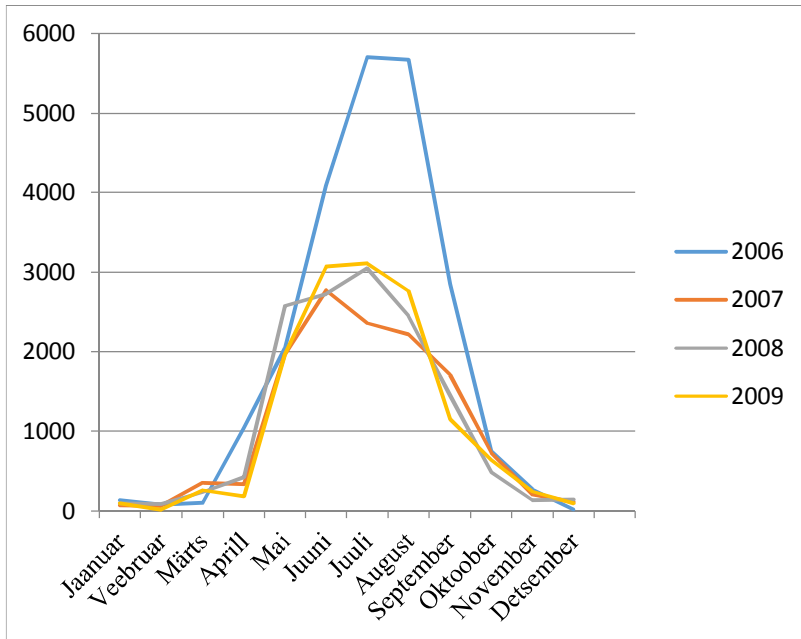
Joonis 4. Lahemaa ja Oandu teabepunktide külastus 2009–2014.

Lahemaa teabepunktis aastatel 2001–2009 teostatud külastajate loendusel koguti andmeid kuude lõikes, samuti toodi välja ka külastajate päritolumaa. See võimaldab hinnata, kui suuresti külastajate arv kõigub kuude lõikes ja millistest riikidest pärit külastajad on ülekaalus. Paljude aastate tulemusi kõrvutades on selgelt näha külastuse sesoonsust, kusjuures valdavalt külastatakse Lahemaa teabepunkti aprillist kuni oktoobrini (joonis 5).

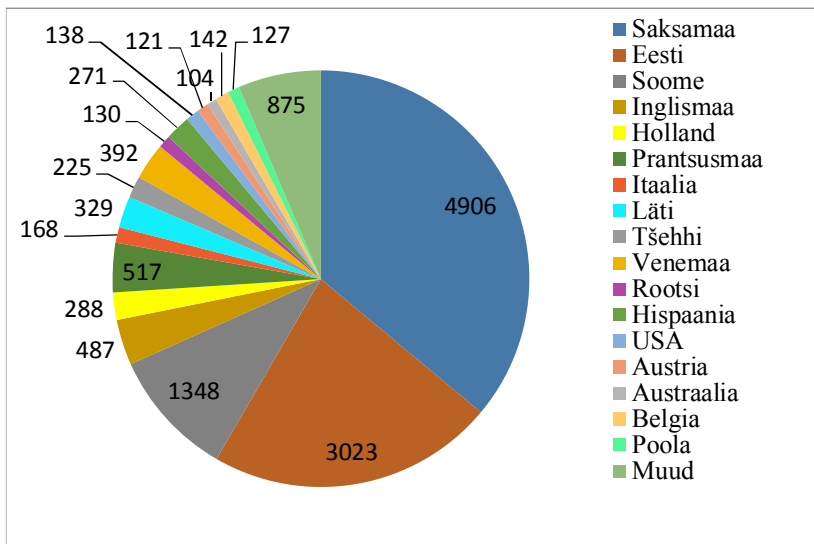
Kõige enam külastavad Lahemaa teabepunkti Saksamaalt pärit turistid (joonis 6), teisel kohal riikidest on Eesti, kolmandal Soome ja neljandal Venemaa. Külastajaid oli 2009. a kokku 52 riigist,

²⁰ Oandu teabepunkti külastajate hulka ei ole arvestatud loodusprogrammides osalejate arvu, samas kui Lahemaa teabepunktis on need üldmahu juurde arvestatud.

neist 18 ulatus külastajate arv üle 100 (vahemikus 104–4906). Kogukülastus oli 2009. a 13 591, millest Eestist pärit külastajaid oli 3023. Seega Eestist pärit külastajate osakaal oli 22%. Ootuspäraselt oli kõige enam külastajaid Euroopast, ent esindatud olid kõik inimasustatud maailmajaod ja mandrid. Kõige kaugemad külastajad pärinesid Uus-Meremaalt.

Joonis 5. Lahemaa teabepunkti külastus 2006–2009.

Joonis 6. Lahemaa teabepunkti külastus riigiti 2009. a.

Õpperadade ja telkimisalade külastusmahu seire

RMK poolt hallatavatest Lahemaa rahvuspargi külastustaristust on viidud külastusmahu seiret läbi mitmel õpperajal ja telkimisalal (joonis 7).

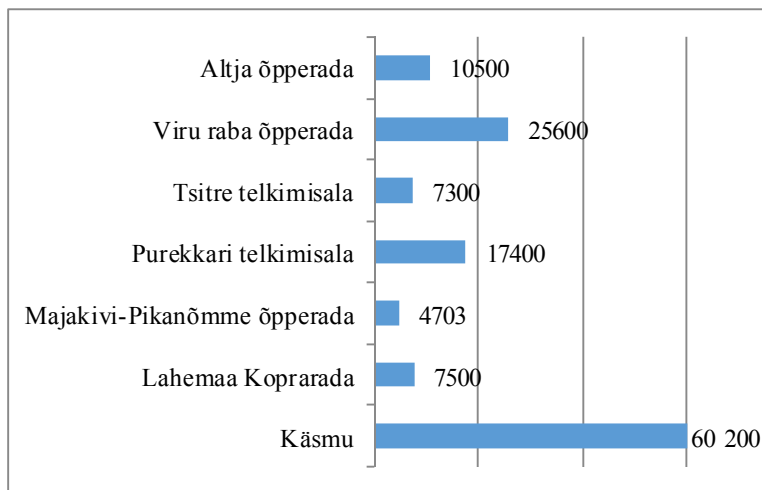
Kõige külastatavamad on Käsnu matkarajad (Vana-Jüri ots, Käsnu loodus- ja kultuurilooline rada ja Käsnu matkarada), mida külastatakse loendusperioodil keskmiselt 60 200 korda aastas (keskmine aastane külastatavus arvatud perioodi 2013–2015 külastuste põhjal, loendusperioodi kestvus on maist kuni novembrini, joonis 7). Järgneb Viru raba õpperada, mida külastatakse loendusperioodil keskmiselt 25 600 korda aastas (keskmine külastatavus arvatud perioodi 2014–2015 külastatavuse põhjal, loendusperiood kestvus on maist kuni novembrini). Koprarada külastatakse keskmiselt 7 500 korda aastas (keskmine külastatavus arvatud perioodi 2013–2015 külastuste põhjal, loendusperioodi kestvus on maist kuni novembrini). Altja loodus- ja kultuurilooline rajal alustati külastajate loendamisega 2015. a juulikuus. Perioodil juuli–november 2015 külastati Altja loodus- ja kultuuriloolist rada 10 500 korda.

Varasematel aastatel on külastusmahu seiret läbi viidud ka Majakivi-Pikanõmme õpperajal. Majakivi-Pikanõmme õpperada külastati keskmiselt 4 700 korda aastas (keskmine külastatavus arvatud perioodi 2009–2010 külastuste põhjal, loendusperiood kestis maist kuni novembrini).

Visuaalsete tähelepanekute järgi on külastus Majakivi-Pikanõmme õpperajal peale 2010. a tunduvalt suurenenud. Altja õpperajal ja Oandu loodusemetsarajal ei ole loendurid kasutatud, visuaalsete tähelepanekute järgi on nende radade külastus mõnevõrra suurem kui Kopraraja (7 500 külastuskorda) külastus.

Lõkke- ja telkimiskohti on Lahemaa rahvuspargis kokku kaheksa. Neist Purekkari ja Tsitre telkimisaladel on tehtud külastusmahu seiret, kus keskmine külastatavus on vastavalt üle 17 000 ja 7 000.

Kokku külastati 2015. aastal Lahemaa rahvuspargis paiknevaid RMK hallatavaid külastusobjekte hinnanguliselt 166 000 korda.

Joonis 7. Keskmine õpperadade ja telkimisalade külastatavus aastas.

Külastajauuringud

2010. a viidi läbi Lahemaa rahvusparki külastajauuring, millest küsitluskohtadeks olid Viru raba õpperada, Tsitre telkimisala, Purekkari telkimisala, Oandu looduskeskus, Lahemaa teabepunkt, Oandu loodusemetsarada. **2015. a** Lahemaa rahvusparki külastajauuringu küsitluskohtadeks olid Viru raba loodusrada, Käsnu (sh Vana-Jüri ots, Käsnu loodus- ja kultuurilooline rada ja Käsnu matkarada), Purekkari telkimisala, Tsitre telkimisala, Koprarada, Altja loodus- ja kultuurilooline rada, Võsu telkimisala, Kalmeoja lõkkekoht, Nõmmeveski lõkkekoht, Ojaäärse, Oandu looduskeskus ja Lahemaa teabepunkt Palmises.

Uuringud korraldas RMK. Kokku saadi vastavalt 332 ja 308 täidetud ankeeti. 2010. a vastanutest 69% elab Eestis (üle 60% Tallinnas või Kuusalu vallas), 31% välismaal (25st erinevas riigis, sh 9% Saksamaal). 2015. a vastanutest 59% elab Eestis (38% Tallinnas, 8% Kuusalu vallas, 8% Rakvere linnas, 6% Loksas linnas, 6% Tartu linnas) ja 41% välismaal (26st riigist, sh 15% Saksamaal).

Uuringu andmeil oli Lahemaa rahvusparki külastajate hulgas 2010. a 52% naisi ja 48% mehi ning 2015. a 55% naisi ja 45% mehi. Suurimad külastajagrupid olid vanusevahemikus 25–54-aastased – üle 60%).

Rahvusparki külastati kuni 5-liikmelises seltskonnas (vastavalt 64% ja 73% vastajatest). Vaegliikujaid inimesi oli vastavalt seitsmes ja kolmes seltskonnas. Põhiliselt koosnes seltskond oma pere liikmetest (vastavalt 38% ja 56%) või sõpradest (vastavalt 41% ja 27%). Mõlemal aastal oli 59% külastajatest Lahemaa rahvuspark reisi ainsaks või tähtsaimaks sihtpunktiks.

Lahemaa rahvusparki tähtsaimad külastusobjektid olid 2010. a uuringu järgi Viru raba õpperada (32% vastanutest oli käinud või kavatses seekordsel külastusel minna), Tsitre telkimisala (31%), Lahemaa teabepunkt (21%), Purekkari telkimisala (20%), Käsnu Vana-Jüri ots (19%), Käsnu

loodusrada (18%), Oandu loodumetsarada (18%) ja Oandu looduskeskus (18%). Küllastajate tähtsamad puhkusemotiivid olid ilusad maastikud, looduse tunnetamine, mürast ja saastest eemal viibimine, meelerahu ja stressi maandamine. Kõige olulisemaks tegevuseks oli looduse vaatlemine, kuid vahetult järgnesid ka jalutamine, metsas olemine, ujumine ja telkimine.

2010. a uuringu andmeil tehakse Lahemaa rahvusparki külastustest 45% suvel (juuni-august), 23% kevadel (aprill-mai), 19% sügisel (september-november) ja 14% talvel (detsember-märts). 76% külastajatest saabus alale sõiduautoga, 14% jalgsi, 10% jalgrattaga, 9% tellitud bussiga (turismigrupp).

2010. a uuringu andmeil oli külastajatest 48% saanud rahvusparki kohta infot tuttavalt, sõpradelt või sugulastelt, 31% nii RMK kodulehelt kui ka kaartidelt, 14% viidastuselt looduses, 13% muudelt lehekülgedelt internetist, 12% RMK looduskeskusest või teabepunktist ja 32%-le oli koht varasemast tuttav.

2014. a viidi Lahemaa teabepunktis läbi KeA korraldatud külastajauuring. Kokku saadi 95 täidetud ankeeti. Vastanutest 32% olid pärit Eestist, 68% olid välismaalased (19st erinevast riigist, sh 26% Saksamaalt).

Läbiviidud külastajauuringu kohaselt olid Lahemaa rahvusparki teabepunkti külastajad vanusevahemikus 10–79 eluaastat. Kõige rohkem külastajaid olid vanusegrupist 14–21.

Lahemaa teabepunkti külastuse eesmärk oli 73% informatsiooni saamine rahvusparki vaatamisväärsuste kohta, 14% keskuse püsinäituse külastamine, ülejäänud olid läbimas õppeprogrammi, osalesid üritustel või olid keskuses muudel põhjustel. Nendest, kellel oli plaan keskusest edasi minna õpperadadele või kes olid juba mõnda õpperada külastanud, läksid või olid käinud enamasti Viru raba õpperajal, populaarsuselt järgmised oli Käsmu loodus-kultuuriline rada, Oandu loodumetsarada, Koprarada, Altja loodus-kultuuriline rada ja Majakivi-Pikanõmme õpperada. Õpperadadele läks suur enamus lihtsalt loodust nautima, üpris väike osa läbis seal õppeprogrammi.

Suurem osa vastajatest ei viibinud rahvusparkis kauem kui pool päeva. Teabepunkti külastajatest 77% kasutas rahvusparkis liikumiseks autot, 20% tellitud bussi, 15% külastajatest olid jalgrattaga, 8% jalgsi ja vaid 2% külastajatest kasutasid ühistransporti.

Informatsiooni Lahemaa rahvusparki keskuse kohta olid enamused saanud *Lonely Planet* kaudu. Paljud teadsid keskust juba ka varem. Oli neid, kes oli infot saanud autorendist, bioloogia õpetajalt, RMK veebilehelt, giidilt, teeviitadelt. Suur osa vastanutest ei olnud Lahemaa rahvusparki keskuses varem käinud.

Kui võrrelda Lahemaa teabepunktis 2014. a läbi viidud külastajauuringut 2010. a toimunud külastajauuringuga, on tulemused mõnevõrra erinevad. Kui näiteks rahvuspargi keskuse külastajate hulgas domineerivad välismaalased, siis üldises külastajate hulgas domineerivad Eestist pärit külastajad. Uuring viitab ka erinevatele infoallikatele, kust infot on saadud – välismaalased on saanud peamiselt *Lonely Planetist*, Eestist pärit külastajad tuttavatelt. Külastatavamaid õpperadu on mõlema külastajauuringu kohaselt Viru raba õpperada ja valdav osa külastajatest – u 80% – sõidavad kohale autoga. Auto suur populaarsus võib tulla suuresti halvast ühistranspordi korraldusest rahvuspargis.

Meede: külastusmahu uuringud (mobiilpositsioneerimisel baseeruv külastusuuring, küsitlused, automaatsed loendurid).

Meede: külastajauuringud (perioodilised).

Meede: külastuskoormuse baasil külastusmõjude hindamise süsteemi väljatöötamine, mille alusel teostada kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamist.

Administratiivmeede: jalgrattajaamade võrgustiku rajamine koos ühistranspordi korraldusega.

3.2. Külastuskorraldus

Lahemaa rahvuspargi kaitseväärtuste tutvustamiseks on välja ehitatud vajalik külastustaristu: rahvuspargi keskus teabepunkti, püsiekspositsiooni, õppeklassi ja auditooriumiga ning loodus- ja kultuuriväärtusi tutvustavad õpperajad. Samuti on ettevalmistatud telkimis- ja lõkkekohad avalikuks kasutamiseks. Riiklikku külastusrajatiste võrgustikku täiendavad teiste asutuste, organisatsioonide ja ettevõtjate ehitatud õpperajad jm taristu.

3.2.1. Õppe- ja matkarajad

Lahemaa rahvuspargis paievad õpperajad on: Majakivi-Pikanõmme õpperada, Tsite puuderada, Viru raba õpperada, Mohni õppe- ja matkarada, Oandu loodusmetsarada, Oandu pärandkultuurirada, Käsmu ja Altja loodus- ja kultuuriloolised õpperajad, Koprarada, Oandu taimetarga rada, Hara lahe rannalooduse, Pähkneeme lütemänniku ja mereranna rada ning Mähu otsa ja Purekkari neeme linnuvaatlusrajad, Võsu koduloorada. Lisaks õpperadadele on rajatud matkaradu: Oandu-Nõmmeveski-Liiapeksi matkarada, mis on Oandu-Ikla matkaraja alguslõik, Käsmu jalgratta- ja matkarajad. Viru raba õpperaja esimene lõik kuni tornini on ligipääsetav liikumise erivajadusega inimestele.

Lahemaa rahvuspargi õpperajad on rajatud eesmärgiga eksponeerida Lahemaa rahvuspargi loodus- ja kultuuripärandi väärtusi ning suunata külastajaid elupaikade ja liikide kaitse vajadusest lähtuvalt. Radade planeerimisel on lähtutud nende võrgustikuna toimimise eesmärgist, võimaldades külastust planeerides pakkuda mitmekesisemaid võimalusi erinevatele sihtgruppidele.

Õpperadade võrgustik on piisav eksponeerimaks olulisemaid rahvusparki loodus- ja kultuuripärandiväärtusi: erinevaid metsatüüpe, niitusid, soid, rannikualasid, rändkive, taluarhitektuuri, muinasmaastikke. Õppe- ja matkaradade võrgustiku olulist laiendust kaitseala valitseja poolt ette ei nähta. Võsule on kohaliku kogukonna poolt kavandatud pärandkultuuri- ja tervisespordiraja väljaarendamine. Olemasolevate radade baasil tuleb suurendada õppeprogrammide pakkumist nii juhendajaga kui ka iseseisvalt läbimiseks, millega suurendada radade õppeotstarbelist kasutust (lisa 10). Täiendada tuleb radade taristut mängulisemate vahenditega, et lisaks infole oleks võimalik erinevate meeltega tajuda loodust ja kultuuripärandit (muudab õpperajad atraktiivsemaks ka nooremale külastajale).

Kõikide radade osas on vajalik taristu regulaarne ja jätkusuutlik hooldus (rajale langevate puude koristus, prügikoristus, rajatiste, sh viitade, parklate, tõkkepuude ja liiklusmärkide hooldusremont vmt) ja rekonstrueerimine. Perioodiliselt tuleb radade taristu rekonstrueerida.

Meede: õppe- ja matkaradade hooldamine.

Meede: õppe- ja matkaradade rekonstrueerimine.

Meede: Võsu pärandkultuuri- ja tervisespordiraja väljaarendamine.

Meede: õppeprogrammide väljatöötamine.

Meede: õpperadade taristu täiendamine mänguliste vahenditega.

3.2.2. Vaatetornid

Vaatetornid on rajatud Viru raba ja Majakivi-Pikanõmme õpperajale. Viru raba vaatetorn on rekonstrueeritud 2013. ja Pikanõmme vaatetorn rekonstrueeritakse 2016. a. Vaatetorniks on 2015. a rekonstrueeritud ka Tsitre telkimisala läheduses paiknev piirivalvetorn. 2012. a on rajatud vaatetorn Viinistu ja Turbuneeme vahelisele rannikualale (MTÜ Muusa Kapriis). Uus vaatetorn eeskätt linnuvaatluseks ehitatakse kohaliku kogukonna (MTÜ Eru lahe Rannarahva Selts) algatusel 2016. a Vihasoosse. Tagada tuleb tornide pidev hooldus, vajadusel rekonstrueerimine.

Meede: vaatetornide (5 tk) hooldamine.

Meede: vaatetornide rekonstrueerimine.

3.2.3. Lõkke- ja telkimiskohad

Telkimine ja lõkke tegemine on lubatud ainult KeA nõusolekul selleks ettenähtud ja tähistatud kohtades. Lahemaa rahvusparkis asuvad avalikud tasuta telkimis- ja lõkkekohad Tsitres, Jumindal, Purekkaril, Nõmmeveskil, Kalmeojal, Võsul, Oandul ja Mustojal. Tasulisi telkimise võimalusi pakuvad ka mitmed turismiettevõtjad Altjal, Võsul, Käsasmus, Loksal jm. Muudes kohtades väljaspool õuemaad on lõkke tegemine ja telkimine lubatud vaid Keskkonnaameti nõusolekul. Ka grillahju tohib väljaspool õuemaad kasutada vaid tähistatud lõkkekohtades. Avalikud lõkke- ja telkimiskohad on looduses tähistatud, need on kantud Lahemaa rahvusparki kaardile, info on

kättesaadav rahvuspargi keskusest ja Oandu teabepunktist ning Lahemaa rahvuspargi (lingina) ja RMK veebilehelt.

Likvideeritud on Eru lahe ja Lobineeme lõkke- ja telkimiskohad, kuna aladel asuvad tundlikud looduslikud kooslused ja kaitsealuste liikide elupaigad. Eru lahe ja Mustoja mererannas olevad parklad on säilitatud puhkeotstarbeliseks kasutamiseks.

Ülevaate lõkke- ja telkimiskohtadest (paiknemine, taristu, temaatika ja õppeotstarbelise kasutamise võimalused) annab lisa 11.

Tagada tuleb lõkke- ja telkimiskohtade pidev hooldus, vajadusel rekonstrueerimine. Kuna lõkke- ja telkimiskohad asuvad looduslikult tähelepanuväärsetes kohtades ning seal on olemas külastustaristu, tuleb need aktiivsemalt kasutusele võtta ka õuesõppealadena. Selleks tuleb koostada sobivad õppeprogrammid.

Meede: lõkke- ja telkimiskohtade hooldamine.

Meede: lõkke- ja telkimiskohtade rekonstrueerimine.

Meede: õppeprogrammide väljatöötamine.

3.2.4. Külastuse üksikobjektid ja külastusmarsruudid

Külastuse üksikobjektidena käsitletakse käesolevas kaitsekorralduskavas kaitstavaid looduse üksikobjekte (rändrahnud, puud, joad) ja muid loodus- ja kultuuriväärtust omavaid suure külastushuviga objekte (klint, linnamäed, kalmed jt). Kirjeldusi siinkohal ei tooda, kuna üksikobjekte jt väärtusi käsitletakse kaitsekorralduskavas rahvuspargi väärtusi kirjeldavas peatükis. Külastuse üksikobjektide parema külastuse huvides on otstarbekas need ühendada erinevateks külastusmarsruutideks, mille kirjeldused töötatakse välja käesoleva kaitsekorraldusperioodi jooksul. Samuti aitab see kõige paremini külastajaid suunata, pakkudes valmispakette, kuhu kaasatakse suurema koormustaluvusega huviobjektid ja nii on võimalik vähendada külastajate hulka tundlikes piirkondades.

Praegu on Lahemaal välja arendatud kaks külastusmarsruuti, mis tutvustavad esiajaloolisi väärtusi. Soorinna–Muuksi–Uuri marsruut annab ülevaate nii uuritud kui ka uurimata kivikirstkalmetest, muistsetest fossiilsetest põldudest, linnamäest, hiiest. Objektid on varustatud infotahvlitega. Lisaks esiajaloolistele väärtustele (kinnismuistised ja esiajalooline ning ajalooline ning kultuurimaastik) saab matkaja siin elamuse ka suurest osast Lahemaale iseloomulikust loodusest. Marsruudi arendamisel tuleb loodusväärtuslikele objektidele – loopealsed, kadastikud, Kahala järv ja Põhja-Eesti klint – lisada infotahvlid.

Tõugu–Võhma–Uusküla–Ilumäe marsruut annab ülevaate pronksi- ja rauaaja maastikest ning muististest. Omaette elamus on kultuurimaastiku kujundamise ja kasutamise ajalise perspektiivi ja järjepidevuse tunnetus viimase 5000 aasta jooksul. Seda toetavad külade kultuuriloolised infostendid ning Ilumäe hiieniinepuu stend. Vihasoo-Palmse marsruut tuleb iga-aastaselt korrastada ning parkimiskohad ja jalgrajad hooldada.

Lahemaa rahvuspargis viiakse Kuusekännu ratsatalu poolt regulaarselt läbi ratsamatku, kasutades selleks KeA-ga ja maaomanikega kokkulepitud marsruute. Samalaadseid marsruute saab kokku leppida ka teiste ratsataludega.

Rahvuspargi suure pindala ja tiheda teedevõrgu tõttu on otstarbekas koostada jalgsi-, jalgratta-, auto/bussi- ja ratsamarsruute, pakkumaks vaheldust ja huvipakkuvamaid võimalusi liiklemiseks kaitseväärtustega tutvumisel ning arvestamaks maastike ja koosluste taluvuse ja teiste ala kasutajatega. Esiajaloolised marsruudid on otstarbekas täiendada looduslooliselt huvipakkuvate objektidega. Osaliselt on võimalik marsruutide baasil ka õppeprogrammide koostamine.

Marsruudid tuleb koostada arvestusega, et need oleksid läbitavad erinevate transpordivahenditega ja oleksid varustatud vajaliku taristuga (viidad, rajatähised, parkimistaskud, jalgrattahoidlad, jalgrattajaamad ja/või bussipeatused koos vajaliku infoga).

Meede: tähistatud marsruutide hooldamine.

Meede: uute marsruutide koostamine koos vajaliku taristu ja infovoldikutega.

Meede: õppeprogrammide väljatöötamine lähtuvalt lisades 10 ja 11 toodud temaatikast.

3.2.5. Infotahvlid

Infotahvlid on rajatud alljärgmistes kohtades.

- 1) Õppe- ja matkaradade tutvustavad infotahvlid: Muuksi-Soorinna-Tsitre-Uuri loodus- ja kultuuriloolisel külastusobjektidel, Tsitre puuderajal, Viru raba õpperajal, Majakivi-Pikanõmme õpperajal, Käsmu õppe- ja matkarajal, Altja loodus- ja kultuuriloolisel õpperajal, Oandu loodusmetsa rajal, Oandu-Võsu matkarajal, Oandu taimetarga rajal, Oandu pärandkultuuri rajal, Koprarajal, Mohni õpperajal, Pärisme rannalooduse õpperajal, Ojaäärse metsarajal.
- 2) Külastusmarsruutide tutvustavad infotahvlid: Soorinna-Muuksi-Uuri marsruudil, Tõugu-Võhma-Uusküla-Ilumäe marsruudil.
- 3) Lõkke- ja telkimiskohtades rahvusparki tutvustavad infotahvlid: Mustoja, Oandu, Võsu, Juminda, Purekkari ja Tsitre telkimisalal, Kalmeoja ja Nõmmeveski lõkkekohas.
- 4) Külade kultuurilugu tutvustavad infotahvlid: Jumindal, Käsmus, Altjal, Kolgakülas, Pedassaares, Võhmal, Ilumäel, Turbuneemel.
- 5) Mujal üksikud külastajaid teavitavad infotahvlid: Eru parklas.

Meede: infotahvlite hooldamine.

Meede: infotahvlite paigaldamine: sadamatesse, Mohni randumiskohtadesse, jalgratta- ja/või bussipeatusesse (täpsemalt kavandatakse marsruutide väljatöötamisel, jalgrattajaamade võrgustiku ja/või ühistranspordi liini arendamisel), küladesse (kultuuriloolised), rahvusparki sisenemisel suuremate teede äärde, Kolgaküla rahvamaja juurde, Kotka risti.

3.2.6. Veeteede taristu

Rahvuspargil on pikk merepiir, mis tagab hea juurdepääsu mere poolt. Samas on mitmed sadamakohad välja arendamata ja neis puudub asjakohane info rahvuspargi kohta. Arvukalt on randumiskohtasid – näiteks lautreid, ent ka nende paiknemisest ei ole head ülevaadet.

Käesolevas peatükis kirjeldatakse nii registreeritud väikesadamaid²¹ kui ka pooleldi mahajäetud ja praktiliselt ilma teenusteta väikseid sadamaid, mis võiksid sobivates oludes olla randumispaigaks. Lautrikohti väikepaatidele on Lahemaa rannikul arvukalt, ent nende osas puudub terviklik ülevaade. Ka on viimasel ajal suurenenud huvi uute lautrikohtade rajamiseks.

- 1) Käsmu Majakamäe randumiskoht: 16 sildumiskohta, millele lisanduvad ajutised sildumiskohad lõuna- ja põhjasillal ning väiksematel kaluripaatidel on võimalik oma paadid ka rannale kinnitada.
- 2) Suurpea väikesadam (sadamaregistris): tasulisi sadamateenuseid ei osutata; teenindatavad veesõidukid: väikelaev.
- 3) Tapurla väikesadam (sadamaregistris): tasulisi sadamateenuseid ei osutata, teenindatavad veesõidukid: kalalaev; pakutavad teenused: veesõiduki lastimine ja lossimine, veesõiduki sildumise võimaldamine. Sadam on Juminda poolsaare vabatahtliku merepäästelaeva Varvara kodusadam.
- 4) Vergi väikesadam (sadamaregistris): sadamateenuseid osutatakse vaid alla 24-meetrise kogupikkusega veesõidukitele; teenindatavad veesõidukid: kalalaev, väikelaev; pakutavad teenused: mageda vee punkerdamine, elektrikilbid kail, prügi vastuvõtt; lisateenused: WC, toitlustamine, slipp, pesupesemise võimalus, parkla, kohvik, joogivesi, jalgratta laenutus, WI-FI, elekter, dušš.
- 5) Viinistu jahisadam: teenindatavad veesõidukid: väikelaev.
- 6) Võsu väikesadam. Väikesadam 65-le veesõidukile.
- 7) Mohni saare randumiskohad.
- 8) Potentsiaalsed väikesadamad on praegusel ajal kasutusest väljas ja lagunened Kolga-Aabla, Hara ja Turbuneeme, mida on võimalik sadamatena taastada.

Sadamad ja randumiskohad on pika merepiiriga rahvuspargis olulised juurdepääsu tagamiseks. Külastuseesmärgil intensiivsemalt kasutatavad sadamad ja randumiskohad tuleb varustada asjakohase teabega rahvuspargi kohta (infotahvlid, kaart vm). Lautrikohtade tuleb kaardistada parema ülevaate saamiseks olemasolevatest lautrikohtadest – võimaldab looduskasutuse otsuste jaoks saada asjakohast taustainfot.

²¹ <http://www.sadamaregister.ee/SadamaRegister>

Meede: infotahvlite uuendamine/paigaldamine Mohni randumiskohtadesse.

Meede: rahvuspargi info kajastamine Käsmu, Võsu, Suurpea, Viinistu ja Vergi sadamates.

Meede: lautrikohtade kaardistamine.

3.2.7. Tähisted

Lahemaa rahvuspargi välispiir on valdavalt tähistatud. Kaitse-eeskirjaga on tzoneeritud uued sihtkaitsevööndid, sh liikumispiirangutega sihtkaitsevööndid, mille tähistamiseks on vajalik paigaldada vööndi nimetuse ja keeluajaga tähisted. Kohati on vajalik olemasolevate tähiste asendamine, vales kohas paiknevate tähiste likvideerimine ja olemasolevate tähiste hooldamine.

Kaitsekorralduskavaga nähakse ette 85 tähise likvideerimine, lisaks 412 uue tähise paigaldamine või olemasoleva tähise asendamine, millest 86 on liikumispiirangu tähist, 100 on uuendatavat tähist ja 226 on uues asukohas tähist.

Tähiste olemasolu ja seisundit tuleb regulaarselt kontrollida, tähiste hooldamine ja asendamine toimub vastavalt vajadusele.

Meede: tähiste likvideerimine.

Meede: uute tähiste paigaldamine, sh liikumispiirangu tähiseid.

3.2.8. Tõkkepuud, liiklusmärgid, tõkestuspostid

Tallamisõrnade looduskoosluste või kaitstavate linnuliikide kaitseks, aga ka sihtkaitsevööndite sidususe paremaks tagamiseks kasutatakse mootorsõidukite liiklemise piiramiseks mootorsõidukite liiklemist keelavaid märke kas koos või ilma tõkkepuuta, teetõkestusposte ja -piirdeid ning piktogramme. Mootorsõidukite liiklemist keelaval märgil kasutatakse lisatahvlit, mis lubab mootorsõidukitega liigelda valdaja (Keskkonnaamet) loal. Valdavalt on liiklemist piiratud sihtkaitsevööndites rannaaladel jm õrnade kooslustega piirkondades.

Käsmu poolsaarel Käsmu järve ümbritseval alal on liiklemine mootorsõidukitega keelatud – kivi- ja kivikülvil kasvavad kõrge loodusväärtusega metsad on tallamisõrnad ning liigne kasutuskooormus kahjustab pinnast ja kooslusi. Ala on suure kasutuskooormusega, sinna on rajatud mitmeid õppe- ja matkaradasid. Seetõttu on mootorsõidukiga liiklemise piiramine põhjendatud. Kuna ala on suure kasutuskooormusega ja vähese järelevalvega, ei piisa vaid liiklusmärkide kasutamisest ning alles peavad jääma ka tõkkepuud.

Vainupea sihtkaitsevööndis on keelatud rannikul oleva metsatee kasutamine mootorsõidukitega, et suurendada metsaelupaikade sidusust ja vähendada kasutuskooormust. Metsatee äärde jäävad mitmed kaitsealuste taimeliikide kasvukohad, samuti häirimistundliku I kaitsekategooria kassikaku pesitsusala. Seetõttu on mootorsõidukitega liiklemise piiramine põhjendatud. Kuna ala on vähese järelevalvega, ei taga vaid liiklusmärkide paigaldamine eesmärgi ja alles peavad jääma ka tõkkepuud.

Lobineeme sihtkaitsevööndis on keelatud poolsaare tipus olevate metsateede kasutamine mootorsõidukitega. Metsateede äärde jäävad häirimistundliku I kaitsekategooria kassikaku pesitsusala. Seetõttu on mootorsõidukitega liiklemise piiramine põhjendatud (kasutatakse liiklusmärke ilma tõkkepuuta).

Mootorsõidukite liiklemist piiravad märgid koos tõkkepuudega (metallist, 9 tk) on paigaldatud:

- 1) Käsnu järvest läänes N6606342,2; E606066,5 ja põhjas N6607050,8; E606653,7 (nr 1 ja 2).
- 2) Käsnu tagumise parkla juures N6609650,6; E608170,5 (nr 3).
- 3) Käsnu küla põhjaosas metsapiiril N6609604,0; E608100,1 (nr 4).
- 4) Käsnu kabeli juurest minnes metsapiiril N6608986,0; E608140,0 (nr 5).
- 5) Käsnu külast läänes metsapiiril N6608952,0; E607670,1 (nr 6).
- 6) Mustoja-Vainupea vahelise metsatee sulgemiseks Mustoja poolsel küljel põhjapoolne N6 607 036,5; E622 964,5; ja lõunapoolne N6606749,5; E623037,7; Vainupea poolsel küljel N6607051,9; E627627,0 (nr 7, 8, 9).

Mootorsõidukitega liiklemist piiravad märgid (9 tk) ilma tõkkepuuta on paigaldatud:

- 1) Käsnu ps, Eru parkla juures N6605910,4; E605971,8.
- 2) Võsu-Kotka teelt sissesõit N6604807,6; E606808,5 ja N6 604 665,0; E606 375,2.
- 3) enne Eru küla metsateel N6604730,8; E605326,7.
- 4) Käsnu järve ääres eramajade juures N6606950,2; E607038,1.
- 5) Kahala järv N6595974,8; E588256,2.
- 6) Lobineemele viivale tee N6610856,0; E611505,7.

Tõkestusposte ja -piirdeid on paigaldatud Käsnu poolsaarele u 50 tk, Mustoja-Vainupea randa u 60 tk. Vajadus on nende paigaldamiseks Lobineemel jm mootorsõidukite poolt kahjustatud rannaalal.

Tõkkepuude võtmed kuuluvad KeA-le ja nende kasutajatel ei ole lubatud võtit edasi anda kolmandatele isikutele ega paljundada. KeA väljastab tõkkepuude avamiseks võtme järelevalve- ja päästetöödeks ning külastuse korraldamiseks KKI-le, Päästeametile, RMK-le. Põhjendatud vajadusel võib KeA väljastada piiratud liiklemisega alasse sissesõiduks võtit vastava kokkuleppe sõlmimisel ka huvitatud isikutele (kalapüügiõigust omavad isikud vastava tõendi esitamisel, ratsamarsruutide korraldajad), näidates väljastataval loal vastava mootorsõiduki registreerimisnumbri ja teelõigu, mida on lubatud kasutada.

Tõkkepuude osas peab toimuma pidev järelevalve ja hooldus, kuna suureks probleemiks on nende lõhkumine. Samuti on vajalik aastal 2016 uute lukkude paigaldamine kõikidele tõkkepuudele ning seejärel võtme kasutajatega kasutuslepe sõlmimine.

Meede: tõkkepuude ja liikluskorraldusvahendite hooldamine.

Meede: tõkkepuude ja liikluskorraldusvahendite paigaldamine (asendamine).

3.2.9. Parklad

Käesolevas peatükis ei käsitleta täpsemalt parklaid, mis kuuluvad õpperadade või marsruutide taristu juurde (Viru raba, Majakivi-Pikanõmme, Oandu, Hundikangrud, Muuksi). Lahemaa rahvusparki on rajatud eraldiseisvad parklad: Eru lahe äärde (1 tk) ja Mustoja randa (3 tk). Parklad on olulised külastuskorralduslikult, kuna mõlemad rannaalad on külastajate poolt aktiivses kasutuses ja korraldamata parkimine seaks ohtu loodusväärtuste säilimisele.

Käsmu järvest põhja poole tuleb rajada parkla, mis võimaldab õppe- ja matkaradade kasutamise hajutamist (ülejäanud parklad on Käsmu lülas ja Eru lahe kaldal).

Meede: parklate (4 tk) hooldus.

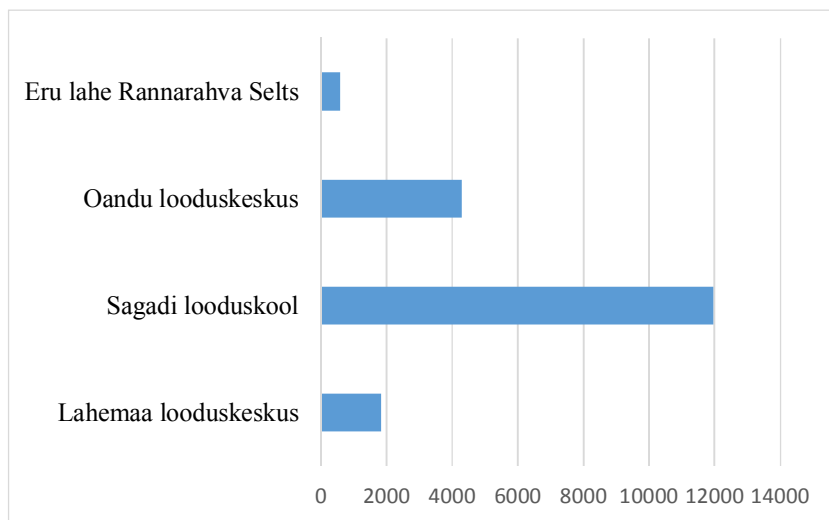
Meede: Käsmu järve parkla rajamine.

3.3. Keskkonnaharidus ja rahvusparki tutvustamine

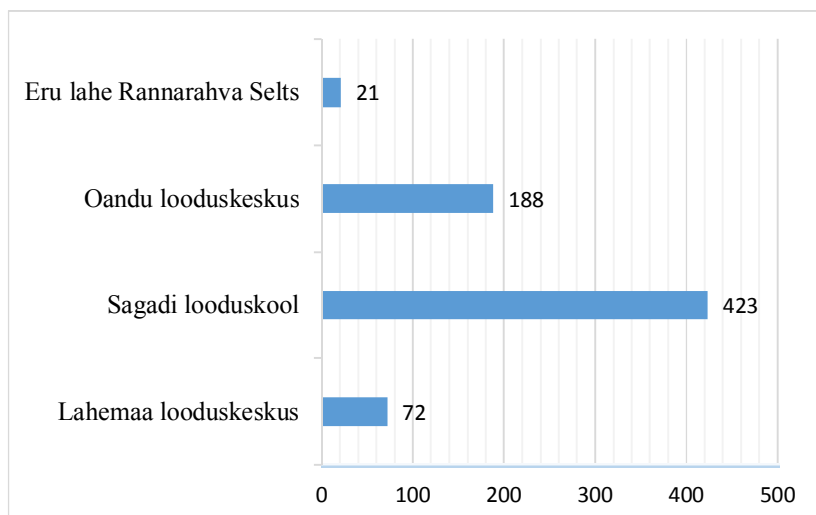
Lahemaa rahvuspark on õpilastele oluliseks sihtkohaks nii klassiekskursioonide ja matkade kui ka praktilise keskkonna- ja loodusõppe korraldamisel. Ekskursioonide ja matkade sihtkohtadeks võivad olla nii rahvusparki keskus, külastusobjektid kui ka ettevalmistatud õppe- ja matkarajad. Üldhariduskoolide riikliku õppekavaga seotud praktilisi õppeprogramme pakuvad rahvusparki alal tegutsevad looduskeskused, muuseumid, vabaihendused ja ettevõtjad.

Lahemaa rahvusparki piirides pakuvad loodus- ja kultuuripärandil põhinevaid programme erinevatele sihtgruppidele KeA hallatav Lahemaa rahvusparki looduskeskus, RMK hallatavad Sagadi metsakeskus, Oandu looduskeskus, Ojaäärse loodumaja, muuseumidest Käsmu meremuuseum, Palmse mõis-vabaõhumuuseum, Kolga muuseum ning mitmed turismiettevõtjad ja vabaihendused (lisa 12 „Õppeprogrammid”). Vabaihendustest Eru lahe Rannarahva Seltsil on pikaajalised kogemused loodushariduse edendamisel. Samuti on peamiselt keskkonnahariduse edendamiseks loodud Lahemaa Keskkonnahariduse Selts ja Lahemaa Looduskool. Programme viib läbi ka Lahemaa Ökoturism. Olemasolevatest programmidest saab infot KeA hallatavast keskkonnahariduse andmebaasist internetiaadressil www.keskkonnaharidus.ee.

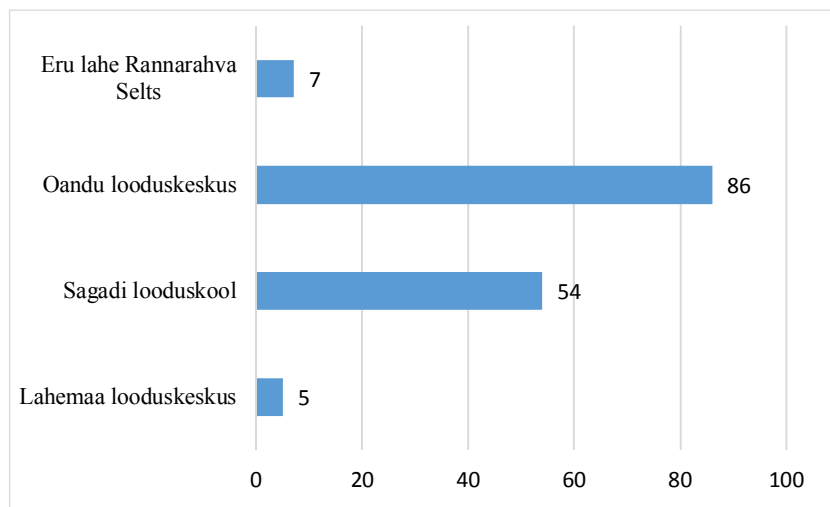
Keskkonnahariduslike õppeprogrammide ja -päevade nõudlus on suur, mida näitab ka programmide, loodusõhtute või õppepäevade arv ning neil osalenute arv (joonised 8 ja 9). Valdav enamus õppeprogrammides osalenud õpilasgruppe on kodumaakonnast, ent nii Sagadi looduskoolis kui ka Oandu looduskeskuses käib palju õpilasgruppe ka mujalt (joonis 10). See näitab, et Lahemaa rahvusparki keskuste tähtsus õppeprogrammide pakkumisel on üle-eestiline.

Joonis 8. Õppeprogrammidel ja üritustel osalejate arv 2014.

Joonis 9. Läbiviidud õppeprogrammide ja ürituste arv 2014. a.

Joonis 10. Õpilasgrupe teistest maakondadest 2014. a.

Keskkonnaharidust pakkuvad asutused, ettevõtted ja ühendused tuleb siduda ühtsesse võrgustikku, et koordineerida arengusuunad, vältida tegevuste dubleerimist ning saavutada maksimaalne võimalik sünergia keskkonnahariduslike programmide väljatöötamisel ja elluviimisel. Kuna Lahemaa rahvuspark asub kahe maakonna piirides, tuleb senisest enam koostööd teha maakonnaüleselt, sidudes Lahemaa rahvuspargi ja mõjupiirkonna keskkonnaharidust andvad looduskeskused, muuseumid, vabaihendused ning koolid ja lasteaiad ühtsesse võrgustikku. Koostöö arendamiseks tuleb seotud osapooled kaasata Lahemaa rahvuspargi koostöökogu külastuskorralduse ja keskkonnahariduse sektsiooni töösse. Sektsiooni paremaks toimimiseks on vaja koostöösse kaasata ka õppeasutuste juhte ja omavalitsuste vastava valdkonnaga tegelevaid spetsialiste.

Õppeprogrammide valikut tuleb mitmekesistada, sh näiteks ka ajaloo- või kultuuriteemaliste programmide osas. Programmidesse tuleb integreerida keskkonnakaitse teemasid (nt paisutamise ja hüdroenergia kasutamise mõju vee-elupaikadele ja -elustikule). Püsiekspositsiooni tuleb täiendada iseseisvalt läbitavate programmidega. Samuti on vajalik säästva arengu hariduse edendajate koolitamine.

Administratiivmeede: Lahemaa rahvuspargi koostöökogu raames keskkonnaharidusliku koostöö korraldamine.

Administratiivmeede: õppeprogrammide väljatöötamine ja pakkumine erinevates valdkondades.

Administratiivmeede: koolituste korraldamine säästva arengu hariduse edendajatele.

3.3.1. Looduskeskused

KeA Lahemaa looduskeskus²²

Lahemaa looduskeskus asub Palmse mõisakompleksis, endise tall-tõllakuuri hoones. Keskuses on loodud võimalused koolieelse lasteasutuse ja üldhariduskoolide õppekavasid toetavaks süsteemseks keskkonna- ja loodusõppeks, looduskaitse eesmärke toetavaks keskkonnateadlikkuse edendamiseks ning kaitsealade kaitseväärtuste tutvustamiseks. Külastajaid teenindab looduskeskuses asuv RMK Lahemaa teabepunkt, olemas on 70-kohaline auditoorium ja 25-kohaline õppeklass, rajatud on rahvusparki tutvustav püsiekspositsioon.

Lahemaa looduskeskuse olulisemad sihtgrupid on:

- 1) õpilasgrupid ja õpetajad;
- 2) tudengid;
- 3) turismiettevõtjad, sh Lahemaa giidid;
- 4) kohalik elanikkond ja maaomanikud;
- 5) rahvusparki jt piirkonna kaitsealade külastajad, sh erihuvidega: linnu- ja loodusvaatlejad, fototuristid, ajaloo-, arhitektuuri-, kultuuri- ja geoloogiahuvilised jt;
- 6) kohalike omavalitsuste ametnikud, ettevõtjad jt.

Õpilastele pakutakse koolieelse lasteasutuse ja üldhariduskoolide õppekavaga seotud praktilise loodusõppe ja keskkonnakasutuse teemalisi programme, teistele sihtgruppidele koolitusi ja infopäevi. Lahemaa looduskeskuses on rajatud rahvusparki loodust ja kultuurilugu ning looduskaitse põhimõtteid tutvustav u 344 m² põrandapinnaga püsiekspositsioon kolmel korrusel, mille viimane etapp valmis 2014. aastal. Vajalik on ekspositsiooni täiendamine – võõrkeelsete materjalide väljatöötamine (ENG, RUS, FIN, GER). Koostada tuleb ekspositsioonist lähtuvad lisarakendused – iseseisvalt rakendatavad õppeprogrammid erinevatele sihtgruppidele. Oodatud on teiste keskkonnahariduse pakkujate, turismiettevõtjate ja giidide iseseisev ekspositsiooni kasutamine õppeprogrammide läbiviimiseks ja rahvusparki tutvustamiseks.

Auditooriumis saab vaadata mitmekeelset Lahemaa rahvusparki tutvustavat slaidiprogrammi, näidatakse loodus- ja keskkonnateemalisi filme, viiakse läbi loodus- ja kultuuripärandi õppeõhtuid ning koolitusi nii laiemale avalikkusele kui ka kohalikele elanikele ja maaomanikele. Keskkonna- ja loodushariduslike ürituste eesmärk on keskkonnateadlikkuse edendamine looduse ja kultuuripärandi tutvustamise ja looduskaitseideede propageerimise kaudu.

Õpilastele pakutakse alates 2007. aastast koolieelse lasteasutuse ja üldhariduskoolide õppekavaga seotud praktilisi loodusõppe ja keskkonnakasutuse teemalisi programme. Oluline on siinjuures kodukoha loodus- ja kultuuripärandi tundmaõppimine ning looduskaitseideede levitamine. KeA

²² <http://www.keskkonnaamet.ee/?lang=lahe>

õppeprogrammides osalemine on tasuta. Vajalik on programmide valikut laiendada ning kaasata õppesse ka üldhariduskoolide vanemad astmed. Samuti on oluline lisaks praktilistele keskkonna- ja loodusprogrammidele pakkuda õppekavaga seotud kultuuripärandit tutvustavaid programme.

Õppevahendid ja -kogud. Külastajatel on võimalus tutvuda samblike, kivimite, puuseente, putukate, loomanahkade ja -koljude ning linnutopiste koguga. Keskuses on võimalik tutvuda õppevahenditega: Kus on elu säästlikum ja mõistlikum, Õiglane kaubandus, Rannaniidukohver, Lotte loodumäng, Savimaja. Erinevaid kogusid on võimalik keskuse külastajatel ja õpilasgruppidel eelneval kokkuleppel kohapeal kasutada ning nendega läbi viia õppeprogramme või õppepäevi. Õppevahendeid on kokkuleppel võimalik laenutada lasteaeda ja kooli ning keskkonnalaagritesse. Õppeklassi on võimalik eelneval kokkuleppel kasutada keskkonnaalaste koosolekute vm ürituste pidamiseks.

Lahemaa rahvuspargi teadusarhiivis on korrastatuna 5493 säilikut, Lahemaa rahvuspargi raamatukogus korrastatud 9311 teavikut. Komplekteeritud ja digiteeritud on Lahemaa fotoarhiiv – 595 fotot – ja Lahemaa filmiarhiiv – 600 minutit filmi (sealhulgas taastatud ja helindatud ajaloolisi filmilõike Lahemaa algusaegadest). Lahemaa rahvuspargi arhiivi eseme- ja kunstikogu on hetkel veel korrastamata.

2004. aastast toimuvad keskuses regulaarselt kord kuus loodus- ja kultuuripärandi õppeõhtud. Lisaks kohaliku looduse ja kultuuripärandi tundmaõppimisele ja looduskaitseideede selgitamisele aitavad üritused kaasa KeA ja kohalike elanike paremale koostööle. Loodus- ja kultuuripärandi õppeõhtute sari peab jätkuma ka edaspidi, võimalik on selle eestvedamine kohalike vabauhenduste poolt.

Teoreetilis-praktilised koolitused, seminarid, infopäevad ja talgud on suunatud kohalikele elanikele, maaomanikele, ettevõtjatele jt seotud osapooltele. Koolituste ja talgute temaatika on lähtuvalt sihtgrupist kas traditsiooniline ehitus ja maakasutus, looduse vahendamine, säästva turismi edendamine vmt. Korraldatud on poollooduslike koosluste ja maastike hooldamise koolitus-talguid. Kord aastas on toimunud koolitused turismiarendajatele (looduse vahendamine, säästva turismi edendamine).

Lahemaa rahvuspargi kultuuripärandi alaseid koolitusi kohalikule elanikkonnale on korraldatud alates 2006. a. Toimunud on rannakalanduse, traditsiooniliste käsitöövõtete ja looduskasutuse, vaimse pärandi töötubasid. Korraldatud on kultuuripärandi ja kultuurimaastike kaitse ja säilitamise alaseid seminare. Aastas on toimunud keskmiselt 15 koolituspäeva, osalejate arvuga 50–150. Arhitektuurikoolitusi on korraldatud alates 2008. a. Rahvusparkide elanikud on neist aktiivselt osa võtnud ja selle kaudu väärtustanud ja hoidnud rahvuspargi kultuuripärandit. Tänu sellistele ühistegevustele on tekkinud positiivne kuvand looduskaitsejate koostööst kohalike elanikega ning hakanud toimima kogukonnakeskne looduskaitse.

Lahemaa noore looduskaitseja kursus *Junior Ranger* toimub alates 2004. a. See on Europarc Föderatsiooni koordineeritud kursus, kus osaleb igal aastal kuni 20 rahvuspargi või selle

lähiümbruse kooliõpilast. Laager on kuni viiepäevane, võimaluse ja vajaduse korral toimuvad ka noore looduskaitse kursuse jätkuseminarid (1–3 korda aastas).

Kursuse eesmärgiks on suurendada keskkonna- ja loodusteadlikkust noorte seas ning aidata kaasa jätkusuutlike tarbimisharjumuste kujundamisele. Kursus aitab luua tervikpilti inimese ja looduse omavahelistest seostest, tutvustada noortele kaitseala töid, loodus- ja kultuuriväärtusi Lahemaal. Samuti aitab see selgitada, miks on looduskaitset ning kaitsealasid vaja. Jätkuseminaride eesmärgiks on keskkonnateadlikkuse suurendamine, uute vajalike oskuste saamine ja/või olemasolevate täiendamine, kogemuste jagamine ja looduskaitsejate vahelise koostöö edendamine. Noore looduskaitse kursustel ja jätkuseminaridel osalenud aitavad edaspidi vabatahtlikena rahvusparke looduskaitsealises töös ning propageerivad mõistlikku tarbimist ka oma lähedaste hulgas. Noore looduskaitse tegevustesse on lubatud kaasata kohalikke elanikke, et teha koostööd ja juurutada jätkusuutlikke tarbimisharjumusi noorte kui ka täiskasvanute hulgas.

Õpe toimub aktiivtegevuse käigus – retked ja ekskursioonid loodusesse, osalemine loodushoiutöödel, keskkonnamängud, rühmatööde koostamine, rollimängud, loomingulised tegevused, loengud, õpitoad jne. Kursuse lõpul saavad programmi läbinud *Junior Rangeri* tunnistuse. Kursuse raames tehakse koostööd teiste rahvusparkidega nii Eestis kui ka välismaal. Töö noorte looduskaitsejatega toimub aastaringelt. Noored looduskaitsejad saavad olla abiks Lahemaa rahvuspargi looduskaitsejatele ja teistele rahvuspargiga seotud osapooltele.

Looduskaitsealisi töid planeerides on vaja tegevustesse kaasata ka noori looduskaitsejaid. Seetõttu on vajalik *Junior Rangerite* aastaringse programmi koostamine.

Koostöös seotud osapooltega on vajalikud ka teised praktilised keskkonna- ja jätkusuutlikku arengu teemalised õppelaagrid, programmid ja kursused õpilastele ja täiskasvanutele, mis aitavad hoida, kaitsa, säilitada ja tutvustada Lahemaa rahvusparki. Mitmekesisema õppe loomist soosib rahvusvaheline koostöö.

Lahemaa rahvuspark on praktikabaasiks nii siseriiklikele kui rahvusvahelistele tudengitele.

Meede: Lahemaa rahvuspargi püsiekspositsiooni haldamine ja täiendamine.

Meede: õppeprogrammide väljatöötamine ja pakkumine erinevates valdkondades.

Meede: teoreetilis-praktiliste koolituste korraldamine erinevatele sihtgruppidele.

Meede: *Junior Ranger* kursuse läbiviimine, aastaringse programmi koostamine.

RMK Oandu looduskeskus²³

Oandu looduskeskus asub Oandul ajaloolises Sagadi metskonna keskses. Oandul tutvustatakse Lahemaa rahvuspargi loodust ja looduses liikumise võimalusi, igaüheõigust, metsa ning puidu kasvatamist ja kasutamist läbi aegade. Looduskeskuses töötab RMK Oandu teabepunkt. Vaadata

²³ <http://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad/pohja-eesti-puhkeala/1628>

saab filme ja slaidiprogramme loodusest ja vana-aja metsatööst ning näitusi looduskeskuse peahoones, Käbitares, küünis ja vanas jääkeldris. Oandu looduskeskus on RMK loodushoiuosakonna Põhja-Eesti piirkonna keskuseks.

Filmid ja slaidiprogrammid. Looduskeskuse 45-kohalises saalis saab vaadata Eesti ja Lahemaa loodust tutvustavaid filme ja slaidiprogramme ning ajaloolisi filmikroonikaid. Filmikogus (DVD-d) on üle 40 eksemplari.

Looduskeskuse teabekogud. Oandu looduskeskuse raamatukogus on üle 300 eksemplari kirjandust: teatmikud, entsüklopeediad, sõnaraamatud, õpperaamatud, Põhja-Eesti puhkeala ja Lahemaa rahvuspargi teabematerjalid, pärandkultuuri ja selle inventeerimist käsitlevad materjalid nii Lääne-Virumaa kui ka teiste Eesti piirkondade kohta. Teabekogusid saavad külastajad tasuta kohapeal kasutada.

Looduskeskuse 20-kohalises õppeklassis on külastajate jaoks kasutuses linnu- ja loomahäälte audiovisuaalsed raamatud, samuti käbide, puidunäidiste, loomade tegevusjälgede jm kollektsioonid. Ruume saab rentida temaatiliste seminaride ja sündmuste korraldamiseks

Õppepäevad ja sündmused. Põhja-Eesti piirkonnas on aastatega kujunenud välja traditsioonilised sündmused ja õppepäevad, mille sihtgrupiks on eeskätt kohalikud Lahemaa ja Lääne-Virumaa elanikud. Teemad: loodus, selle kaitsmine ja kasutamine ja kultuuripärand. Alates 2012. aastast toob osalejaid Rakverest kohale tasuta RMK Metsabuss.

Ekspositsioon ja näitused. Looduskeskuse peahoones valmis 2013. a püsiekspositsioon „Metskonna lugu”, mis tutvustab metsatööd läbi aegade. Kõrvalhoonetes eksponeeritud püsinäitused seovad looduskeskust ümbritseva radade võrgustikuga ja on osaks loodusõppeprogrammidest. Näitusel „Kopra aastaring” näeb kopra ja teiste Kopraraja asukate tegevusjälgi, Koprarada eri aastaegadel. Käbitare väljapanekul „Kuidas käbist saadi puu” saab näha, kuidas vanasti metsapuude seemet varuti ning uurida kodu- ja välismaiseid käbisid ning seemneid. Näitus „Puud ja inimesed” suures küünis toob vaatajale lähemale aja, mil metsatööd tehti sae ja kirvega, puid veeti välja hobuse ja reega. „Mereranna õpituba” tutvustab Altja loodusraja näitel Lahemaa randu ja rannikumerd ning selle asukaid. Metsa apteegis vanas jääkeldris saab tundma õppida looduslikke toidu- ja ravimtaimi ning mürgiseid taimi. Kõik näitused on külastajatele tasuta.

Loodusõppeprogrammid. Alates 2007. a korraldab RMK Oandu looduskeskus õppekavaga seotud loodusõppeprogramme üldhariduskoolide õpilastele. Programmide kohandatud variante tehakse ka koolieelsetele lasteasutustele ja kutse- ning ülikoolide õpperühmadele. Teematika on põhiliselt seotud metsalooduse ja metsakasvatuse ja -kasutusega, samuti looduses liikumise ja igapäevaeluga. Lisaks tutvustab programm Lahemaa-rannamaa Lahemaa rannikut ja selle elustikku ning Loodusega koos vanade metsade ja soode kooslusi ja kaitset. Kokku on 2014. a seisuga välja töötatud 15 erinevat õppekavaga seotud programmi, millest 12 on kohandatud vähemalt kolmele erinevale vanuserühmale. Kolm korda aastas – sügisel, talvel ja kevadel – toimuvad kõigis RMK looduskeskustes koordineeritult tasuta programmide kampaaniad. Kampaaniavälisel ajal viiakse läbi tasuta programme ja loodusretki vastavalt tellimusele ja

võimalusele. Tehakse tihedat koostööd kohalike Lahemaa loodusgiididega, kellele korraldatakse igal aastal ka õppepäevi ja -retki. RMK Oandu looduskeskus korraldab lisaks Oandu ümbrusele ja Ojaäärse loodusmajale programme ka Lahemaa lääneosa radadel Viru rabas, Jumindal, Tsitres ja Muuksis, samuti Mõdriku-Roela MKA-le jääva Roela kábikuivati-muuseumi juures. Programmides ja õppepäevadel osalejate arv aastas on viie viimase aasta jooksul olnud keskmiselt 4000–5000.

RMK Ojaäärse loodusmaja²⁴ pakub tasuta loodusõppeprogramme ja -matku. Programme korraldatakse koos RMK Oandu looduskeskusega nii Ojaäärse metsarajal kui ka mujal Lahemaal. Võimalik on rentida maja seminaride, nõupidamiste ja loodusteemaliste ürituste korraldamiseks. Ojaäärse on hea koht looduslaagrite ja seminaride korraldamiseks.

RMK Sagadi Metsakeskus

Sagadi mõisakompleksis asuv RMK Sagadi metsakeskus²⁵ on tunnustatud loodusharidus- ja turismikeskus. Põhiliselt 18. sajandist pärinev hoonestus koos pargi, tiigi ja aedadega moodustab ühe harmoonilisema ja terviklikuma mõisaansambli Eestis.

RMK Sagadi looduskool alustas tegevust 1999. a kevadel. Esimesena omataoliste seas pakuti õppekavakohaseid loodusharidusprogramme üldhariduskoolidele. Tänapäevaks on looduskoolist saanud keskkonnahariduskeskus, kus õpilaste kõrval leiavad sobivat keskkonnakoolitust õpetajad, loodusgiidid ja teised huvilised. Õpilaspõhised ja koolitused on seotud õppekavade ja trendidega keskkonnahariduses: õppimine tegutsedes, õuesõpe, kõigi meelte kasutamine, avastamine, uurimine, keskkonnamängud. Aastas osaleb Sagadis loodusharidusprogrammidel üle 4000 õpilase üle Eesti ja keskkonnakoolitustel üle 1000 täiskasvanu.

RMK Sagadi metsamuuseum on muuseum kõigile neile, kel huvi ja hoolivust Eesti suurima rikkuse – metsa – suhtes. Eksponeeritakse nii seda, mida metsal olnud pakkuda meie esivanematele ja mida ta tähendab meile tänapäeval, seda nii ökoloogilisest, sotsiaal-kultuurilisest kui majanduslikust aspektist. Muuseumi külastab aastas rohkem kui 20 000 huvilist, nende seas nii kohalikke koolinoori, peresid üle Eesti kui turismigruppe nii kodu- kui välismaalt.

3.3.2. Muuseumid

Muuseumidel on oluline roll Lahemaa rahvusparki vaimse ja materiaalse kultuuripärandi säilitamisel ja tutvustamisel laiale avalikkusele. Mitmed muuseumid toimivad ka keskkonnahariduse tugikeskustena, pakkudes programme ja koolitusi erinevatele sihtgruppidele ning teavet piirkonna väärtuste kohta. Alljärgnevalt antakse lühike ülevaade Lahemaa rahvusparki piires tegutsevatest muuseumidest ja nende pakutavatest teenustest.

²⁴ <http://loodusegakoos.ee/kuhuminna/puhkealad/pohja-estti-puhkeala/1627>

²⁵ www.sagadi.ee

Palmse mõis-vabaõhumuuseum

Palmse mõisakompleksil on oluline koht Lahemaa rahvuspargi ajaloos. Ennistatud mõisamaja avas oma ukse 1986. a suvel. Suur hulk stiilseid kõrvalhooneid ja kaunis park koos rajatistega pärinevad enamikus 19. saj. Peahoone esist suurt väljakut ääristavad kaaristuga ait ja tall-tõllakuur. Eemal paiknevad stiilsed valitsejamaja, sepikoda jt hooned. Härrastemaja taga avaneb 1753. a jooniste põhjal rajatud regulaarpark. Kaugemal läheb mõisapark üle looduslikuks metsapargiks.

Palmse mõis-vabaõhumuuseumi²⁶ haldab SA Virumaa Muuseumid. Olles esimene terviklikult taastatud mõisakompleks Eestis, pakub Palmse mõis suurepärase ülevaate Eesti mõisaelust ja -arhitektuurist läbi sajandite. Hiljuti renoveeritud linnaserehe ruumides asub vana aja hõngu ja kõigi tänapäevaste mugavustega koolituskeskus, kus on erineva suurusega koolitus- ja nõupidamisruumid; avatud on infopunkt, kust saab infot nii Palmse mõisa kui Eesti teiste mõisate kohta. Koolituskeskus korraldab programme nii õpilastele kui külastajatele.

Käsmu meremuuseum

Käsmu meremuuseum²⁷ asub 1993. aastast tsariaegses piirivalvekordoni hoones ja tutvustab legendaarse kapteniküla ajalugu. Eksponaadid kajastavad kõiki merega seotud valdkondi – meresõitu, kalapüüki, salakaubavedu, aga ka merd kui looduse osa ning foto- ja kujutava kunsti objekti. Lastele korraldatakse muuseumipäevi kahel teemal: kapteniküla ja viikingiaeg. Toimuvad külakonverentsid, merepäevad, kontserdid ja näitused.

Viinistu konverentsi- ja kultuurikeskus

Viinistu kunstimuuseum asub enam kui 600 aasta vanuses väikeses kalurikülas. Pärast kolhoosiaegse kalatööstuse hoonetekompleksi renoveerimist sai Viinistu küla oma kunstimuuseumi 2002. a suvel. Lisaks pidevalt täienevale püsiekspositsioonile võib Viinistul näha ka regulaarselt vahetatavaid külalishäidusi Euroopas ainulaadsetes silindrikujulistes näitusesaalides, mis on endise kalatööstuse ümberehitatud veemahutid.

Tallinna keskkonnahariduse arengukava 2008–2014²⁸ kohaselt arendatakse Lahemaa rahvuspargis Viinistus keskkonnahariduskeskusena välja merekeskus. Merekeskuse tegevuse eesmärgina on toodud Tallinna koolidele õppekava toetavate tegevuste pakkumine mereökosüsteemi, rannikuelupaikade ja -protsesside tundmaõppimiseks praktilise loodusõppe ja õuesõppe kaudu. Praktiliseks loodusõppeks kasutatakse ka Lahemaa rahvuspargi õpperadu.

Alates 2009. a toimuvad koostöös Eru lahe Rannarahva Seltsiga merepäevad olemasolevates Viinistu konverentsi- ja kultuurikeskuse ruumides (laboratoorsed tööd, loengud) rahvusvahelises Läänemere projektis (*Baltic Sea Project – BSP*) osalevatele koolidele.

²⁶ www.palmse.ee

²⁷ www.kasmu.ee

²⁸ [Tvk o 09.09.2010 nr 193](#)

Viinistu külamuuseum

Viinistu külamuuseum²⁹ asub Viinistu külaplatsi Sunimäe ääres paiknevas majas, ent sellele tuleb leida uus asukoht. Alates 2000. a asub majas muuseumituba. Külamuuseumi varad on valdavalt saadud 1960. a alguses siinsete külaelanike annetustena. Viinistu külamuuseumis võib tutvuda endisaegsete töö- ja tarbeesemetega, sh kala- ja hülgepüügiriistadega, kuulata kohalikke muistendeid ja pajatusi ning rannakeelt – Kuusalu murrakut. Eksponeeritud on ka vanu fotosid siinsetest inimestest ja hoonetest, samuti valik Viinistu talude peremärkidest.

Kolga muuseum

Kolga muuseum³⁰ töötab Kolga mõisa valitsejamajas. Muuseumi ülesanded on koguda, säilitada, uurida, korrastada ja vahendada üldsusele Kuusalu kihelkonnaga seonduvat kultuuripärandit. Muuseum nõustab ja harib inimesi, äratamaks ja süvendamaks nende huvi ja armastust oma kodukandi, selle mineviku, traditsioonide, kultuuri- ja looduspärandi vastu.

Kolgaküla talumuuseum

Kolgaküla talumuuseumis³¹ eksponeeritakse talu endisaegse elu-oluga seonduvat vanavara, millest on kogutud silmapaistev kolleksioon. Muuseum vajab kolleksiooni säilitamiseks ja eksponeerimiseks paremaid tingimusi.

Toomani talumuuseum

Toomani talumuuseum³² Muuksi külas on isetegevuslik ja sündinud inimeste huvist oma päritolu vastu. Toomani talust on pärit arhitektid, õde-vend Erika Nõva ja August Volberg, tuntud Eesti rahvusliku taluarhitektuuri viljelejad ja edasiarendajad. Oma projektides kasutasid nad sageli tüüpilisi taluhoonete elemente. Talu eluhoone valmis August Volbergi projekti järgi 1932. a, talu kunagise viljaaida on pererahvas restaureerinud väikeseks talumuuseumiks. Rookatusega hoonesse on koondatud sepa tööriistu ja teisi vanu tööriistu, rahvapäraseid rõivaesemeid ja kangaid, väikeses nurgakeses eksponeeritakse kivistisi. Täna rahvaloomingut esindavad perenaise kootud kaltsuvaibad. Toomani vanavara hulgas on palju kunagi nii igapäevaseid esemeid, mis kannavad hästi edasi Muuksi ajaloolist hõngu. Aida kõrval paikneb lohuga ohvrikivi, õues kasvab suur hõbepappel.

Kaarli talumuuseum

Kaarli talumuuseum³³ Pedassaare külas on piirkonna üks täiuslikumalt säilinud talukomplekse ning on muinsuskaitse all. Rikkaliku hoonestusega avaras taluõues on tähelepanuväärseim hoone vana rehielamu kohale 1939. a ehitatud tüüpiline Põhja-Eesti verandaga elamu. Majapidamishooned on põhiliselt õue parempoolses küljes, huvitavamad on 19. saj ehitatud ait, sepikoda ja saun.

²⁹ www.kuusalu.ee

³⁰ www.kuusalu.ee

³¹ www.kuusalu.ee

³² www.kuusalu.ee

³³ www.vihula.ee

Kaarli talumuuseumis on järjepidevalt korraldatud ehituspärandi koolitusi koostöös Keskkonnaameti, Eesti Vabaõhumuuseumi ja Säästva Renoveerimise Infokeskusega.

Lobi muuseum

1981. a asutatud Lobi muuseumis³⁴ asub rikkalik eksponaatide kogu rannaküla inimeste (kalameeste, madruste, mõisateenijate, metsavahtide) elust-olust. Kolleksioonis on rõivad, igapäevased majapidamisesemed, tööriistad ja merel käimiseks vajalikud tarbed, talumööblit, nipsasju jm, mida inimene endisajal vajas. Lobi muuseumis saab näha ka toonase seebivabriku seebivorme. Muuseum on kohaliku külaelu kultuurikeskus, siia on kogutud ja kogutakse jätkuvalt Lobi küla pärimust: esemeid, nimesid, ajalugu ja legende. Lobi muuseum viib kokkuleppel läbi ka õpi- ja töötubasid täiskasvanutele.

Ilumäe külamuuseum

2009. a asutatud Ilumäe külamuuseumis eksponeeritakse Palmse mõisa külade kultuuripärandit nooremast rauaajast kuni tänapäevaste esemeteni välja. Kolleksioonis on üle 450 eseme, mis toodud piirkonna kohalike inimeste poolt. Muuseumis saab näha mõnekümne aasta vanuseid kapsaraudu, seprisriistu, linatöötlusvahendeid, kartulimutte kui ka von Pahlenite suguvõsa reisikirstu. Muuseumihoone, kus asuvad väikeesemed, on ehitatud XIX sajandi alguses, suuremad eksponaadid asuvad õues olevas varjualuses. Tegemist on eramuuseumiga.

3.3.3. Vabaühendused

Eru lahe Rannarahva Selts

Eru lahe Rannarahva Selts on asutatud 2005. a, selle põhikirjaliseks eesmärgiks on elanike keskkonnateadlikkuse edendamine Eru lahe seitsme rannaküla pärandkeskkonna kaitse ja tutvustamise kaudu.

Selts on välja andnud trükiseid (raamatud, voldik), välja arendanud Pärisme rannalooduse õpperajad (2008. a Hara lahe rannalooduse, Pähkneeme litemänniku ja mereranna rada ning Mähu otsa ja Purekkari neeme linnuvaatlusrajad).

Selts viib ellu rahvusvahelise Läänemere projekti mereprogramme nagu rannikuvaatlused, veelindude ökoloogia, kalandus, keskkonnaajalugu, vee kvaliteedi määramine vee-elustiku ja keemilise analüüsi alusel nii meres kui ka Loobu ja Valgejões. Selts on tegelenud rannalooduse matkade juhtimisega juba kuus aastat, kus igal aastal saavad mereprogramme täita Pärismeal ligi 450 õpilast. Samuti on Viinistul viidud läbi 2-päevane koolitus õpetajatele, kes juhivad Läänemere projekti koolides. Selts teeb rannaloodust ja pärandkeskkonda tutvustavad retki Pärismeal kõigile soovijatele.

³⁴ <http://lobimuuseum.weebly.com>

Seltsi liikmetele ja kõikidele huvilistele toimuvad iga-aastased rahvusvahelised linnuvaatluspäevad Eru ja Hara lähel nagu kesktalvine veelinnuloendus, kevadised rändlindude saabumise vaatlused, lindude sügisrände vaatlused.

Lahemaa Keskkonnahariduse Selts

Lahemaa Keskkonnahariduse selts on asutatud 2014. a eesmärgiga tegeleda ja pakkuda selgemalt ja organiseeritumalt keskkonnahariduslikke programme Lahemaa piirkonna koolidele. Selts ühendab endas eri paikkondade retkejuhte ja loodusinimesi, tegutsetakse igaüks oma kodumetsades ning külates. Selts soovib juhtida tähelepanu meie kodu, Lahemaa rahvuspargi, loodusele ja kultuuripärandile.

Lahemaa Looduskool

Lahemaa Looduskool on asutatud 2015. a eesmärgiga õppida ja õpetada looduse kui terviku märkamist, tunnetamist ja vahendamist sõltumata east ja erialast. Olulisim on kaasata Lahemaa noored rahvuspargi väärtuste hoidmisse ja arendamisse. Selle saavutamiseks teostatakse keskkonnahariduse ja pärandkultuuri õpet nii üldhariduskooli kui ka kutsekooli õpilastele ning üliõpilastele ja huvilistele. Oodatud on ka keskkonna või pärandkultuuri teemaliste õppepraktikate sooritajad. Eesmärkide seas on ka uurimuslik õpe, teadusuuringud, konverentsid, õpikeskkondade ja õpperadadega seonduv. Tegevus toimub valdavalt Kuusalu vallas ja programmides keskendutakse paikkondade loodusele ning pärandkultuurile, mis seostatakse õppekavadega.

Lahemaa Ökoturism

Lahemaa Ökoturism on asutatud 2006. a eesmärgiga tutvustada Lahemaad kui kohta, mis ühendab mere ja maa, inimkultuuri ning looduse ühte terviksüsteemi. MTÜ pakub vastutustundlikku reisimist, mis toetab looduse ja kultuuripärandi säilimist, kohalike elanike heaolu, suurendab külastajate keskkonnateadlikkust. Samu põhimõtteid järgitakse õpilastele suunatud keskkonnahariduslikel programmidel.

3.3.4. Säätva turismi arendamine

Mitmekesine loodus ja kultuuripärand, samuti hästi väljaarendatud külastustaristu annavad loodusturismile suure kasvupotentsiaali. Turismiettevõtjad omalt poolt tutvustavad rahvuspargi loodus- ja kultuuriväärtusi, sh kohalikke töötraditsioone, ajalugu, käsitööd, toitu laiale avalikkusele, samuti pakuvad külastajatele olulisi teenuseid nagu toitlustamine ja majutus.

Vajalik on nii kõigi looduses viibivate turistide kui ka turismiga tegelevate ettevõtjate keskkonnateadlikkuse suurendamine. Samuti on tähtis, et igasuguse loodusturismi ettevõtmise kaudu jõuaks selles osalejani selge ja arusaadav ning loodushoiu vajalikkust vastuvõetavas vormis selgitav sõnum. Vajalik on suurendada sise- ja välituristidele mõeldud teabematerjali (infotahvlite, trükiste ja internetipõhise info) hulka. Info kättesaadavuse parandamiseks külastajatele vajavad arendamist e-teenused, näiteks veebipõhine info külastusobjektide ja -taristu ning teenuste kohta, e-Lahemaa raamat.

KeA on iga-aastaselt korraldanud säästva turismi alaseid, aga ka loodus- ja kultuuripärandi kaitse alaseid koolitusi. Alates 2010. a on neljal korral korraldatud KeA, RMK Sagadi looduskooli ja Lahemaa Ökoturism koostöös Lahemaa loodusgiidide kursuseid. Loodushoiualase teabe ja sõnumi aktiivne sihtgrupini viimine on oluline läbi hea ettevalmistusega juhendajate ja giidide. Jätkata tuleb turismiettevõtjatele looduskaitsealiste ja jätkusuutliku turismi alaste koolituste pakkumist. Tegutsevatele giididele tuleb pakkuda jätkukoolitusi, alustavatele giididele ka baaskursust. Lisaks eestikeelsetele giididele tuleb koolitada võõrkeelseid giide.

Lahemaa rahvuspark on oluline turismi sihtkoht nii siseriiklikult kui ka rahvusvaheliselt. Sotsiaalne vajadus puhkevõimaluste järele suureneb pidevalt, samuti on turism oluline kaitseala tutvustamise aspektist. Seepärast peavad kohalik elanikkond, piirkonna turismiettevõtjad, avalik ja kolmas sektor jõudma sellisele ühiskondlikule kokkuleppele, et külastusvõimaluste loomine ja turismi areng ei kahjustaks piirkonna loodus- ja kultuuriväärtusi ning arvestaks eri huvirühmade soove.

Külastuse korraldamise, sh turismi arendamise põhimõtted Lahemaa rahvuspargis lähtuvad säästva arengu põhimõtetest. Arendatakse loodussäästlikku, loodus- ja kultuuripärandit arvestavat ja tutvustavat turismi, mis lähtub loodus- ja kultuuripärandi ja kohalike elanike taluvusest. Selleks koostatakse säästva turismi strateegia ja tegevuskava ning taotletakse Europarc Föderatsioonist Säästva Turismi Harta sertifikaat ("European Charter for Sustainable Tourism"). Märk omistatakse kaitsealale, kes on koostanud vastavalt EUROPARC Föderatsiooni allasutuse EUROPARC Consulting'u kriteeriumitele säästva turismi strateegia, kuhu kaasatakse kaitseala kõiki osapooli. Kvaliteedimärgi eesmärk: loodus- ja kultuuripärandi kaitse; piirkonna turismivaldkonna elavdamine; turismialase koostöö analüüs ning tulevase koostöö tõhustamine; sõltumatu konsultatsioon piirkonna koostöö ja turismi- ning looduskaitsekorralduse parendamiseks; võrgustumine Euroopa sarnaste aladega, kogemuste vahetamise võimaluste suurenemine.

Meede: koolituste korraldamine säästva turismi arendajatele.

Meede: giidikoolituse korraldamine.

Meede: infomaterjalide koostamine (e-Lahemaa raamat, multimeediaprogramm).

Meede: säästva turismi strateegia ja tegevuskava koostamine.

Meede: Säästva Turismi Harta sertifikaadi taotlemine.

3.4. Külastus- ja keskkonnahariduslik info

Külastusinfot matka- ja õpperadade kohta saab Lahemaa looduskeskusest Palmses ja Oandu looduskeskusest. Mõlemas keskuses tegutsevad RMK teabepunktid. Keskkonnaharidusalast infot jagavad Lahemaa rahvuspargi keskuses tegutsev KeA, RMK Sagadi metsakeskus, Oandu looduskeskus ja Ojaäärse loodusmaja. Kaitsekorralduslikku infot jagab kaitseala valitseja, kelleks on KeA.

3.4.1 Infopunktid

RMK Lahemaa teabepunkt Palmses Lahemaa rahvusparki keskuses on aastaringelt avatud, võimalik on saada esmast infot rahvusparki kaitseväärtuste, kaitsekorralduse, külastusobjektide ja piirkondlike turismiteenuste kohta. Saadaval on rahvusparki jt piirkonna kaitsealade voldikkaardid ja õpperadade infovoldikud, samuti loodus- ja kultuuripärandi-alased temaatilised voldikud. Teabepunktist saab loodusradade kaarte ja infot telkimisvõimalustest ning kõigest muust matkajat ning looduses liikujat puudutavast. Koostöös kohalike turismiettevõtjatega on väljas info ööbimiskohtade ja muu nende poolt pakutava kohta. Teabepunkt on kõigil nädalapäevadel avatud maist oktoobrini, väljaspool hooaega tööpäevadel. Aastane külastatavus on keskuses läbiviidavate loenduste alusel u 12 000 – 18 000 külastajat, kellest u 80% on välismaalased. Külastatavus on intensiivsem kevad-suvisel perioodil.

Kaitseala kohta jagatav esmane info:

- 1) kaitse-eeskiri ja kaitsekorralduskava, kaitseala põhieesmärgid, ajalugu;
- 2) piirkonna loodus- ja kultuuripärandi väärtused (liigid, elupaigad, ökosüsteemid, kaitsekorra iseärasused jms);
- 3) piirkonna kaitsealad ja külastusobjektid ning vaatamisväärsused;
- 4) infomaterjalide sisu ja suunitlus;
- 5) kalastusnõuded;
- 6) igapäevase põhimõtted;
- 7) ekspositsioon;
- 8) looduskeskuses ja kaitsealal pakutavad keskkonnaharidusprogrammid;
- 9) kaitsealal töös olevad kaitsekorralduslikud tegevused, sh seire- ja uurimisprojektid, inventuurid.

Turismiinfo:

- 1) piirkonna turismiteenuste pakkujad;
- 2) piirkonna tugiteenused (side, tankla, kauplus, esmaabi, majutus, toitlustus, ujumiskohad jms).

RMK Oandu teabepunkt

RMK Oandu teabepunktist saab külastaja Lahemaa rahvusparki külastusinfot, infot loodus- ja kultuuriväärtuste ning kaitsekorralduse kohta samadel põhimõtetel ja mahus kui RMK Lahemaa teabepunktist Palmses. Oandu teabepunkti eripära on see, et Lahemaa looduses liikumise võrgustiku sõlmpunktina saab otse õelt suunduda paljudele loodusradadele: Koprarajale, Oandu loodusemetsarajale, Oandu Taimetarga rajale, Võsu-Oandu matkarajale ning sellelt edasi Lahemaad läbivale RMK Oandu-Ikla matkateele ning ühendusrada mööda kaudu Altja õpperajale. Seetõttu on teabepunkti sihtgrupiks suuremal määral kodu- ja välismaised matkajad, pered, väiksemad turismigrupid ning vähemal määral suurte turismifirmade grupid võrreldes Palmsega. Teabepunktist saab loodusradade kaarte ja infot telkimisvõimalustest ning kõigest muust matkajat ning looduses liikujat puudutavast. Koostöös kohalike turismiettevõtjatega on väljas info

ööbimiskohtade ja muu nende poolt pakutava kohta. Teabepunkt on kõigil nädalapäevadel avatud maist oktoobrini, väljaspool hooaega tööpäevadel. Aastane külastatavus on keskses läbiviidavate loenduste alusel u 2000–5000 külastajat, ligikaudu pool infokontaktidest olid välismaalased.

Vajalik on tagada esmase info kättesaadavus ka teistest külastatavatest keskustest/muuseumidest kogu Lahemaal. Külastusinfo kättesaadavus on vähene Lahemaa rahvusparki lääneosas. Kolgaküla rahvamaja baasil kavandatakse matkakeskuse loomist, kus lisaks esmase info saamisele oleks võimalik telkida või külastada piirkonna vaatamisväärsusi. Samuti on Võsule kavandatud muuseumitoa ja infopunkti rajamine.

Administratiivmeede: rahvusparki info kättesaadavuse tagamine teabepunktidest.

Administratiivmeede: Võsu muuseumitoa ja turismiinfopunkti rajamine.

Administratiivmeede: Kolgaküla matkakeskuse rajamine.

3.4.2. Jaotusmaterjalid

Jaotusmaterjalid (kaitsealade kaardid, õpperadade ja kultuuriväärtuslike piirkondade voldikud jmt) on kättesaadavad Lahemaa rahvusparki keskses Palmses, Oandu looduskeskuses ja internetis:

- 1) Lahemaa rahvusparki veebilehel <http://www.keskkonnaamet.ee/lahe>
- 2) Keskkonnaameti veebilehel www.keskkonnaamet.ee
- 3) Õppeprogrammidega seotud info ja töölehed on kättesaadavad Lahemaa rahvusparki keskses ja internetis:
 - a. Keskkonnahariduse teabeportaalil www.keskkonnaharidus.ee
 - b. Keskkonnaameti veebilehel <http://www.keskkonnaamet.ee/index.php?id=11071>
 - c. RMK veebilehel <http://www.sagadi.ee/looduskool/oppematerjalid>

<http://www.rmke.ee/teemad/looduses-liikujale/looduskeskused/oandu-looduskeskus>

Keskkonnaameti koostatud trükised:

- 1) Voldik-kaart Lahemaa rahvuspark (EST; RUS; GER; FIN, ENG);
- 2) Voldik-kaart Põhja-Kõrvemaa ja Ohepalu looduskaitsealad (A. Tõnisson) (EST, ENG, GER, RUS);
- 3) Lahemaa rahvusparki külastaja meelespea (M. Vildak) (EST);
- 4) Lahemaa rahvusparki õpperadade infovoldikud koos rajaskeemiga:
 - a. Viru raba (V. Masing) (EST, ENG);
 - b. Viru raba (K. Kauts) (EST, ENG);
 - c. Majakivi-Pikanõmme õpperada (A. Miidel) (EST, ENG);

- d. Majakivi-Pikanõmme õpperada (K. Kingumets) (EST, ENG, GER, RUS, FIN);
 - e. Oandu loodusmetsa rada (T. Neljandik) (EST, ENG);
 - f. Koprarada (T. Neljandik) (EST, ENG).
- 5) temaatilised voldikud:
- a. Lahemaa loomad (J. Tõnisson) (EST, ENG); Lahemaa linnud (M. Vahula) (EST, ENG);
 - b. Põhja-Eesti paekallas (A. Miidel) (EST, ENG);
 - c. Lahemaa rahvuspark Põhja-Eesti klindil (K. Kingumets) (EST, ENG);
 - d. Lahemaa rahvuspark – rändkivid (K. Kingumets) (EST, ENG);
 - e. Nõmmeveski (A. Oraspõld, A. Kalda, A. Miidel) (EST, ENG)
- 6) kultuuripärandi väärtusi tutvustavad voldikud ja teabetrükised
- a. Muuksi muinasmaastikud (G. Vedru) (EST, ENG);
 - b. Vihasoo-Palmse esiajaloolised maastikud (V. Lang) (EST, ENG);
 - c. Altja kultuurilugu (Ü. Tamm, T. Teng-Tamme) (EST, ENG);
 - d. Käsmu kultuurilugu (A. Vaik) (EST, ENG)
 - e. Juminda küla kultuurilugu (A. Eek-Sarjas, A. Sarjas) (EST, ENG);
 - f. Lahemaa kultuurilugu (S. Gordejeva, A. Paulus) (EST);
 - g. Retked Lahemaal ja Kõrvemaal (A. Tõnisson, M. Vihman) (EST, ENG).

Meede: voldikute kordustrükid vastavalt vajadusele, sh Lahemaa rahvuspargi kaardi uuendamine.

Meede: voldiku koostamine Kolgaküla elust, ajaloost, loodusest.

Meede: voldikute koostamine kavandatavatele külastusmarsruutidele ja õpperadadele.

Meede: kultuuripärandit tutvustavad infomaterjalide ja trükiste koostamine.

Meede: Lahemaa jõgesid ja nende elustikku tutvustava voldiku koostamine.

Lahemaa rahvuspargi külastaja meelespea

Kaitseala külastamise reeglistik (külastaja meelespea) peab olema kirjutatud lihtsas ja arusaadavas keeles, see peab käsitlema teemasid nagu käitumisnormid, ohutus ja hädaabi, infoallikad jne. Külastaja meelespea peab olema kättesaadav rahvuspargi veebilehel, e-giidis, keskuses jaotusmaterjalina, olulisemad reeglid ka turismiobjektidel üldstendidel.

3.4.3. Veebileht

Lahemaa rahvusparki veebileht (www.keskkonnaamet.ee/lahe) kajastab esmast infot rahvusparki väärtuste ja kaitsekorralduse kohta. Kohalikule elanikule ja maaomanikule on kajastatud esmane info lubade ja kooskõlastuste saamise kohta. Veebileht kajastab Lahemaa rahvusparki koostöökoogu tööd – kättesaadavad on koostöökoogu juhtgrupi ja sektsioonide, samuti loodud tööruhmade koosolekute protokollid. Külastajale on esmane info külustusobjektide kohta. Leitavad on ka trükised, mida soovijail on võimalik alla laadida. Kuna suur osa rahvusparki külustajatest on välismaalased, on vajalik esmase info kajastamine ka olulisemates võõrkeeltes: inglise, saksa, vene ja soome keeles.

Külustusinfot saab eesti, inglise ja vene keeles RMK looduses liikuja veebilehelt (www.loodusegakoos.ee).

Administratiivmeede: Lahemaa rahvusparki veebilehe täiendamine (eesti keeles, esmane info vene, inglise, saksa ja soome keeles).

3.5. Vabatahtlik maa- ja merepääste

Päästeliit (<http://www.paasteliit.ee/>) on Eesti vabatahtlike maa- ja merepääste vabäühenduste esindusorganisatsioon, mis on asutatud 2010. a oma liikmete avalike huvide ühiseks teostamiseks ja kaitseks. Päästeliit ühendab ja esindab kõiki Eestis tegutsevaid vabatahtlikult päästealal tegutsevaid ja tegutseda tahtvaid ühinguid, sõltumata nende erialast ning asukohast. Liikmete hulgas on ühinguid, kes tegelevad tuletõrjega, merepäästega, koerapäästega, veepäästega, nõõripäästega, inimeste otsingutega, ennetustööga ja paljude teiste päästevaldkondadega.

Eesti Vabatahtlik Mere- ja Järvepääste³⁵ on asutatud 2010. a eesmärgiga ühendada vabatahtlikke merepäästeühinguid, kelle sooviks on abistada veekogudel hätta jäänud inimesi – nii puhkajaid, paadiomanikke, kalamehi, sportlasi kui ka turiste. Vaba aja veetmise võimalused veekogudel on kasvanud ning oluliselt on suurenenud ka paadiomanike ja paadituristide arv. Paraku ei ole riigi päästevõimakuks selline, et suudetaks igal ajal igas kohas abiks olla. Nii on vabatahtlikel merepääste ühingutel asendamatu roll – olla kohalike olude tundjatena abiks igale hädta sattunule.

Lahemaa rahvusparki piires on moodustatud Käsmu Vabatahtlik Merepääste ühing³⁶, mille teeninduspiirkond on Juminda poolsaarest Kundani. Teenusteks on pinnaltpääste, pukseerimine, esmaabi, laevade tühjaks pumpamine, inimeste transport, otsingud, väiksema tulekahju likvideerimine laeval või saarel.

³⁵ <http://www.vomare.ee/et/vamep>

³⁶ http://kasmu.eu/?page_id=20

Lahemaa rahvuspargis tegutseb Pärisepa Vabatahtlike Päästeselts³⁷, mille teeninduspiirkond on Hara ja Eru laht. Seltsi eesmärkideks on avalikes huvides heategevuslik vabatahtliku päästetegevuse organiseerimine, teostamine ja arendamine ning Pärisepa poolsaarel turvalisuse suurendamine. Samuti peetakse oluliseks kohaliku arengut ja kogukonna aktiivsuse tõstmist. Seltsi liikmed on läbinud vabatahtliku merepäästja väljaõppe ning selts omab võimekust reageerida otsingu- ja päästetööde tegemiseks.

Juminda Poolsaare Selts MTÜ taastas poolsaarel merepääste ennesõjaaegsele eeskujule tuginedes 2011. a. Alates 2013. a on selts lepingulises suhtes politsei- ja piirivalveametiga, kohustusega pidada valvet ning vajadusel merel hätta sattunutele appi tõtata. Väljakutsetel ja õppustel kasutavad päästjad kolme erapaati ning 2014. a Veeteede ametilt saadud 12 m kaatrit nimega Varvara, mis päästetöödeks kohendati. Tänapäevaks on päästeliidul 96 liiget, liikmete peale kokku 102 maapäästekomandot ja 29 merepäästemeeskonda.

Juminda poolsaare korrakaitse asutati 2009. a. See on Juminda Poolsaare Selts MTÜ üks tegevusvaldkondadest. Reididel käivad poolsaare kümne küla elanikud vastavalt graafikule, kasutades isiklike sõiduvahendeid ja kütust. Alates asutamisest on tehtud sadu patrullisõite ja dokumenteeritud. Patrulli tegevuse tulemusena on kuritegevus poolsaarel minimaalseks muutunud. Silm hoitakse peal nii kohalike elanike kui poolsaare külaliste tegevusel. Külades on üleval infotahvlid korrakaitse telefoninumbritega (505 1914), abivajadusel või hädaohu korral võivad sellel helistada kõik inimesed, kes poolsaarel viibivad.

³⁷ <http://www.parispea.ee/Parispea-Vabatahtlike-Paasteselts>

4. KAVANDATAVAD KAITSEKORRALDUSLIKUD TEGEVUSED JA EELARVE

4.1 Tegevuste kirjeldus

4.1.1. Hooldus, taastamine ja ohjamine

4.1.1.1. Harulise võtmeheina kasvukoha hooldamine

Harulise võtmeheina kasvukohas rohustu niitmine ja vajadusel võsaraie suve teisel poolel, 0,05 ha. Niide ja raiejäätmed alalt eemaldada. Iga-aastane tegevus.

Korraldaja: KeA/RMK, I prioriteet.

4.1.1.2. Samblike kasvukoha hooldamine

Mohni luidetel noorte mändide ja kadakate ning kurdlehise kibuvitsa eemaldamine 15 ha 3-aastase intervalliga.

Korraldaja: RMK, I prioriteet.

4.1.1.3. Kahepaiksete kudemisveekogude hooldamine

Kümne kudemisveekogu võsast puhastamine ja tiikide ümbruse niitmine. Eesmärgiks on kudemisveekogude päikesele avatuse tagamine ning nende ümbruse võsastumise vältimine. Teostada 2-aastase intervalliga (eelnevalt kontrollitakse vajadust).

Korraldaja: KeA/RMK, I prioriteet.

4.1.1.4. Ebapärlikarbi elupaiga hooldamine

Ebapärlikarbi elupaigajõel kopratammide eemaldamine, jões erosiooni tõkestusrajatiste hooldamine.

Korraldaja: KeA, I prioriteet

4.1.1.5. Sookoosluse loodusliku veerežiimi taastamine

Vajalik on hinnata Koljaku-Oandu allikasoo, Aabla, Hara, Laukasoo ja Viru raba servaalade loodusliku veerežiimi taastamise võimalikkust, koostada taastamiskava ja selle alusel teostada vajalikud tööd (kraavide sulgemine) ja seejärgi tulemuslikkuse seire. Laukasoo loodusliku veerežiimi taastamistööd toimuvad 2016.–2017. a, ülejäänud rabade osas 2021. a.

Korraldaja: KeA/RMK/ELF, II prioriteet

4.1.1.6. Poollooduslike koosluste taastamine

Poollooduslike koosluste taastamisel tuleb eemaldada võsa, pilliroog, mättad ja/või vähendada puurinde liituvust. Määruses „Loodushoiutoetuse taotlemise, taotluse läbivaatamise ja toetuse maksmise kord, nõuded toetuse maksmiseks ja toetuse määrad” on välja toodud tingimused, millele ala olenevalt elupaigatüübist taastamisjärgselt peab vastama. 3542,2 ha-st poollooduslikest kooslustest on 2015. a seisuga hooldamisel 510,9 ha ja taastamisel 149,0 ha. Arvestades kaitseeesmärke, on taastamisvajadus iga-aastaselt keskmiselt 354 ha.

Võrreldes 2015. a on kaitsekorraldusperioodil vaja juurde taastada 886,1 ha elupaigatüüpi 6210; 108,3 ha elupaigatüüpi 6270*; 74,1 ha elupaigatüüpi 6510; 2,9 ha elupaigatüüpi 6410; 16,0 ha elupaigatüüpi 6430; 293,9 ha elupaigatüüpi 4030; 531,7 ha elupaigatüüpi 6280; 33,4 ha elupaigatüüpi 5130; 487,7 ha elupaigatüüpi 7230; 271,1 ha elupaigatüüpi 6450; 86,2 ha elupaigatüüpi 6530; 25,8 ha elupaigatüüpi 9070; 21,41 ha elupaigatüüpi 1630.

Lisaks tuleb kohaliku kogukonna hooldushuvi olemasolul ja inventuuri tulemustest lähtuvalt võimalusel taastada III ja IV väärtusklassi maastike (varasemad poollooduslikud kooslused) endine maakasutus. 2018.-2019. a inventeeritakse 104,8 ha III väärtusklassi maastikke ja analüüsitakse nende taastamispotentsiaali. Lisaks analüüsitakse 123,8 ha kohaliku kogukonna 2015. a ettepanekul esitatud maastike taastamispotentsiaali. Aladel taastatakse endine maakasutus vastavalt inventuuri tulemustele ja poollooduslike koosluste hoolduskavades toodud juhistele. Kui lisaks 2015. a kaardistatud hooldushuvile tekib täiendavalt huvi poollooduslike koosluste taastamiseks, toimitakse nendega analoogselt.

Korraldaja: KeA/RMK, II prioriteet

4.1.1.7. Poollooduslike koosluste hooldamine

Poollooduslike koosluste hooldamine saab toimuda kas karjatamise või niitmise teel. Puisniitudel on lubatud vaid niita, puiskarjamaadel, loopealsetel ja rannaniitudel tuleb karjatada. Eelpool nimetatud niitudel on lubatud nii niitmine kui ka karjatamine. Tingimused, millele poollooduslikud kooslused hooldusperioodil vastama peavad on välja toodud määruses „Poolloodusliku koosluse hooldamise toetus”.

Hooldamisel olevate poollooduslike koosluste pindala peab 2025. a lõpuks olema 3542,2 ha. Karjatamisel või niitmisel peab olema 886,1 ha elupaigatüüpi 6210; 108,3 ha elupaigatüüpi 6270*; 74,1 ha elupaigatüüpi 6510; 2,9 ha elupaigatüüpi 6410; 16,0 ha elupaigatüüpi 6430; 293,9 ha elupaigatüüpi 4030; 487,7 ha elupaigatüüpi 7230; 271,1 ha elupaigatüüpi 6450; niitmisel peab olema 86,2 ha elupaigatüüpi 6530 ja karjatamisel peab olema 531,7 ha elupaigatüüpi 6280; 33,4 ha elupaigatüüpi 5130; 25,8 ha elupaigatüüpi 9070; 21,41 ha elupaigatüüpi 1630.

Lisaks tuleb hooldada taastatud III ja IV väärtusklassi maastikke, mida vastavalt määratud niidutüübile tuleb kas niita või karjatada.

Korraldaja: KeA/RMK, I prioriteet

4.1.1.8. Kopravaisude ja teiste voolutakistuste eemaldamine vooluveekogudest

Kopravaisude ja teiste voolutakistuste eemaldamine nn lõhejõgede nimistusse kuuluvatelt jõgedelt, et tagada kalade vaba läbipääs üles- ja allavoolu. Tööde planeerimiseks on vajalik kaardistada koprapaisud kõigil väiksematel lõhejõgedel Lahemaa rahvusparki ulatuses: Altja ojal (suudmest Oandu paisuni), Kolga jõel, Loo jõel, Loobu jõel, Mustoja ojal (suudmest Vihula mõisa paisuni), Pärlijõel (Pudisoo jõel) ja Võsu jõel (suudmest Laviku paisuni). Iga-aastane tegevus koos kopraste arvukuse reguleerimisega (vastavalt vajadusele).

Korraldaja: KeA, I prioriteet.

4.1.1.9. Kahala järve tervendamine

Kahala järve hea seisundi saavutamiseks tuleb ellu viia Maa ja Vesi AS poolt 2014. a koostatud Kahala järve tervendamise insenertehnilise tegevuskava (I etapi eelprojekt) järve hea seisundi saavutamiseks ja ökoloogilise potentsiaali säilitamiseks.

Korraldaja: KOV, III prioriteet

4.1.1.10. Maastikuhooldus ja -vaadete avamine

Maastikuvaadete avatuna hoidmine järgnevates kohtades: Ilumäe külas klindipealsel alal taastada lagealana (2,5 ha), Pedassaare hongade alal võraste kasvanud puude eemaldamine (3,8 ha), Pähkneeme männikus võraste kasvanud puude eemaldamine (10,3 ha).

Palganeeme (Palganeeme skv) ja Lobineeme (Lobineeme skv) tipus olevad endiste piirivalveehitiste vared likvideeritakse ja maastik korrastatakse.

Korraldaja: KeA/RMK, II prioriteet.

4.1.1.11. Palmse pargi allee rekonstrueerimine

II etapis tuleb 1,6 km ulatuses teostada:

- 1) sanitaarraie ohtlike puude eemaldamiseks ning probleemsete puude spetsiifiline võrahooldus ja toestamine;
- 2) võsa raie (võsa on ebaühtlase tihedusega, kohati puudub);
- 3) alleeruumi puistu võrade hooldus (võrahooldus puude seisundi parandamise eesmärgil);
- 4) rekonstrueerimisraie enne taastamisistutuste teostamist: a) väga halvas ja halvas seisukorras allee puud, mille säilitamine on probleemne; b) noored lühiealiste lehtpuuliikide

isendid; c) vigastatud ja kahjustatud nn kõvade lehtpuuliikide väheperspektiivsed ja deformeerunud isendid; d) okaspuud; e) muud alleeruumi risustavad puud;

5) taastamisistutused, liigilisel valikul kasutada endisaegsete liikidega sarnaseid (harilik pärn, läänepärn, harilik tamm, harilik vaher, harilik saar, harilik jalakas).

Korraldaja: KeA, I prioriteet

4.1.1.12. Palmse pargi allee hooldamine

Alleeruumi puhastamine võsast (vajadusel) ja niitmine (1–2 korda aastas).

Korraldaja: KeA, I prioriteet

4.1.1.13. Mõisaparkide hooldamine

Kolga mõisa pargi hoolduskava koostamine, hoolduse tagamine (võrahooldus, raied, uusistutused) vastavalt hoolduskavale. Palmse pargi hooldamine (võrahooldus, raie, uusistutused) vastavalt rekonstrueerimisprojektile. Sagadi mõisa pargi hooldamine. Vihula mõisa pargi hooldamine vastavalt rekonstrueerimisprojektidele.

Korraldaja: maaomanikud, II prioriteet.

4.1.1.14. Üksikobjektide hooldamine

Objektidele tähiste paigaldamine (28 tk). Puuduvad või vajavad asendamist tähised järgmiste objektide juures: Joomakivi, Kiviheinamaa kivi, Launiidu kivi, Lemeti kivi, Matsi kivi, Mohni saare rändrahn, Must kivi, Nõmmeveski rändrahn, Ojakivi, Painuva rändrahn, Pärисpea rändrahn, Pikametsa Suurkivi, Purekkari rändrahn, Kloostrikivid, Sorrukivi, Tammispea rändrahn, Tiiru kivi, Vana-Jüri rändrahn, Kolgaküla määnd, Lauuli kadakad, Lobi ussikuusk, Mohni pärn, Pahkadega määnd, Pedassaare määnd, Samuli tammed, Suurekõrve kadakad, Võsu määnd, Vihasoo künnapuu.

Tähisele lisada piktogrammide prahi maha viskamise ja lõkketegemise keeluga Jaani-Tooma Suurkivi juures. Prügikoristus, v.a Kloostrikivide, Tammispea rändrahn ja Jaani-Tooma Suurkivi juures, kus seda teeb maaomanik.

Paigaldada tee peale suunaviit Kiviheinamaa kivile.

Võsa eemaldamine järgmiste objektide ümbruses (kokku kümme objekti 0,8 ha iga 5 a tagant): Pahkadega määnd, Sääre tamm, Samuli tammed, Uusküla kadakas, Kiviheinamaa kivi, Ojakivi, Pärисpea rändrahn, Pikametsa Suurkivi, Sorrukivi, Vahakivi.

Rohu niitmine (kokku kaheksa objekti 0,6 ha iga 3 a tagant): Suurekõrve kadakad, Uusküla kadakas, Kiviheinamaa kivi, Ojakivi, Pärисpea rändrahn, Pikametsa Suurkivi, Sorrukivi, Vahakivi.

Lammutada Jaani-Tooma Suurkivi lagunenu istumiskoht, Matsi kivi ümbrusesse rajatud lagunenu istepingid.

Jaani-Tooma Suurkivi kohal on oks, mida mööda on võimalik ronida kivile, kuid kivi kuju ja suurust arvestades pole see ohutu. Eemaldada ohutuse tagamiseks kivi kohale ulatuv oks (2016. a).

Lauli kadakad kuivavad halbade valgustingimuste tõttu. Enne hooldustööde teostamist on vajalik hinnata, kas hooldamine on otstarbekas (kas hooldamine tagab kadakate säilimise).

Korraldaja: KeA eramaadel; RMK riigimaadel, II prioriteet.

4.1.1.15. Ajaloolis-kultuuriliste objektide ja maastikuelementide hooldus

Ajaloolis-kultuuriliste objektide ja maastikuelementide hooldus (kiviaiad jm) korraldatakse vastavalt teostatud inventuurides (Lahemaa rahvusparki külade ajaloolis-kultuuriliste paikade inventuur – Lahemaa mälumaastikud jm) ja valdkondlikes eksperthinnangutes (verstakivid jm) antud hooldamissoovitustele.

Ehitismälestiste puhul planeeritakse koostöös Muinsuskaitseametiga iga-aastased avariilisemas seisus ja avaliku huviga muististe hooldustööd ehituspärandi koolituste või talgute raames (kaks mälestist aastas, eelkõige avalikus kasutuses objektid).

Korraldaja: KeA, II prioriteet

4.1.1.15. Esiajalooliste maastike hooldamine

Arheoloogiamälestiste (muistsed kalmed, kivid, linnamäed) hooldamisel tuleb säilitada ja avada vaateid ühelt muistiselt teisele, muistised puhastada võsast.

Hooldamine toimub 3-aastase intervalliga koostöös Muinsuskaitseameti ja maaomanikega, hooldamisel lähtutakse kultuurimälestiste kaardikihil toodud objektidest ja nende kaitsevöönditest.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

4.1.1.16. Metsakoosluste kujundamine

Hara soo, Hauaneeme, Karula, Kotka, Käsmu, Loisu, Mohni, Naskali, Oruveski, Pedassaare, Põhjakalda, Reiemäe, Suurekõrve, Suursoo, Ulkkari, Ulliallika, Valgejõe-Laukasoo, Viru raba ja Vainupea sihtkaitsevööndis on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud koosluste kujundamine vastavalt kaitse eesmärgile. Koosluste kujundamine tähendab üldjuhul kas loodusliku veerežiimi taastamist või metsakoosluse kujundamist. Loodusliku veerežiimi taastamine kraavitatud aladel on vajalik, kuna inimese kaasabita ei suuda alad taastuda või taastuvad väga aeglaselt. Neis vööndites leidub varem kuivendamise tulemusena rikutud metsa- ja soolasid.

Loodusliku veerežiimi taastamine aitab kaasa taimkatte taastumisele lisaks jääkturbaväljadele ja sooelupaikadele ka soistes metsakooslustes. Kraavide sulgemine loodusliku veerežiimi taastamiseks on nendes vööndites kaitse-eeskirja alusel nimetatud kui vajalik tegevus.

Metsakoosluste kujundamine on vajalik loodusliku mitmekesisuse taastamiseks, puistu struktuuri või loodusdirektiivi elupaigatüüpide soodsa seisundi hoidmiseks. Metsakoosluste kujundamine võib vajalikuks osutada inimõjulistest luitemetsades (2180), laialehistes metsades (9020*) ja oosimetsades (9060), samuti aladel, kus metsakooslus on hävinenud. Sel juhul saab koosluse kujundamise abil kaasa aidata metsa taastumisele. Näiteks on luitemetsade säilitamine üldjuhul võimalik ainult koosluse kujundamise teel. Kui luitemetsades inimõju lakkab, siis arenevad nad vanadeks looduspõhiseks. Kaitseala kaitse-eesmärgiks on loodusliku mitmekesisuse säilitamine.

Metsakoosluste kujundamine vastavalt kaitse eesmärgile on nendes vööndites kaitse-eeskirjas esitatud vajalike tegevuste all. Metsakooslusi kujundatakse kaitsekorralduskava alusel, kus pannakse paika koosluse kujundamist vajavad alad, kujundamise viisid ja tingimused. Paljudes vööndites on erivanuselised puistud, suuremas osas on levinud vanad metsad, ent leidub ka keskealisi ja nooremaid puistuid. Mitmel pool esineb kraavitust. Üldjuhul koosluste kujundamist vaja teha ei ole, kuna kraavide mõju vähenemisel ja/või raiete mõju puudumisel kujunevad puistud ajapikku looduslikumaks. Mõnes puistus (varasemate raiete mõju, võõrliikide esinemine või kultuurpuistud) võib looduslikkuse taastumisele vähesel määral ka kaasa aidata.

Kraavitust esineb mitmes sihtkaitsevööndis, kus see on mõjutanud lisaks sooelupaikadele ka metsakooslusi. Hara soo sihtkaitsevööndis toimub varasema kuivendamise tõttu metsastumine ka madalamatel soosaladel. Sooelupaikade osakaal on vähenenud ning need on asendunud siirdesoo- ja rabametsadega. Karula sihtkaitsevööndi keskelt kulgeva kuivenduskraavi läheduses on levinud kõdusoometsad. Kõrve sihtkaitsevööndis leidub väiksemaid vanu kuivenduskraave. Loobu sihtkaitsevööndis on kuivenduskraave. Oruveski sihtkaitsevööndis on paljudes kohtades jälgi kuivendamisest, metsades on vana kraavitust ja vööndi idapiiril kulgeb osaliselt mööda funktsioneerivaid kuivenduskraave. Pedassaare sihtkaitsevööndi metsad on mõjutatud kuivendamisest, paljudel eraldistel paiknevad toimivad kuivenduskraavid. Põhjakalda sihtkaitsevööndi metsad on kuivendusest mõjutatud, vööndit läbivad kuivenduskraavid ja vööndi piirneb kraavidega. Reiemäe sihtkaitsevööndi ala on kraavitatud. Vainupea sihtkaitsevööndis esineb vähesel määral kuivenduse mõju. Suurekõrve sihtkaitsevööndis on mõnes kohas säilinud vanad kuivenduskraavid. Peaagu kogu Ulliallika sihtkaitsevööndi ala on kaetud vanade kuivenduskraavide võrgustikuga. Kraavid on enamjaolt kinni kasvamas ja kuivendus on vähetoimiv. Vööndi metsade looduslikkus vajab taastamist või taastumist. Valgejõe-Laukasoo sihtkaitsevööndis leidub vanu kuivenduskraave ja turbauke.

Käesoleval kaitsekorraldusperioodil kavandatakse loodusliku veerežiimi taastamistööd sookoosluste taastamiseks (kajastatud alampeatükis 4.1.1.5) ja need mõjutavad ühtlasi ka sookooslustega seotud metsakoosluste veerežiimi. Mujal sihtkaitsevööndites jäetakse kraavid looduslikule arengule. Kui kuivenduse mõju jätkub, kavandatakse tööd kas pärast vahehindamist selle kaitsekorraldusperioodi teises pooles või uuel kaitsekorraldusperioodil.

Mitmes vööndis leidub laiguti kultuurpuistuid ning on varasema majandamise jälgi. Juku sihtkaitsevööndis kasvab ühel eraldisel kultuurpuistu. Kotka sihtkaitsevööndi metsad on kohati tugeva inimõjuga. Leidub tugevalt majandatud alasid, tehtud on aegjärkset, sanitaar- ja harvendusraiet. Mõnel eraldisel kasvavad kultuurpuistud. Kõrve sihtkaitsevööndis jäävad kaardistatud metsaelupaigatüüpide vahele metsaalad, mis on kohati tugevasti majandatud ja leidub ka vähesel määral nooremaid metsaalasid või kultuurpuistuid. Üldiselt on alal märgata paljudes kohtades sanitaarraiete mõju. Oruveski sihtkaitsevööndis on mitmeid kultuurpuistuid ning metsi on paljudes kohtades varem majandatud, tehtud on aegjärkset, sanitaar- ja harvendusraiet, ühel eraldisel ka lageraiet. Mitmel eraldisel on kultuurpuistud. Vööndis on vajalik eemaldada võõrliikidest lehis ja istutada kasvukohale sobilikke liike. Pedassaare sihtkaitsevööndi metsad on tugevasti raietest mõjutatud: palju on tehtud sanitaar- ja harvendusraiet, samuti lage- ja aegjärkset raiet, mitmes kohas on kultuurpuistuid. Suurekõrve sihtkaitsevööndi metsad on erivanuselised, vanade inimõjulist puutumata metsaosade vahel on inimõjulisi alasid, kus on tehtud harvendus- või sanitaarraiet, vähesel määral ka aegjärkset või lageraiet, leidub kultuurpuistuid. Valgejõe-Laukasoo sihtkaitsevööndi metsaalad on osaliselt majandamisest mõjutatud: mõnel eraldisel on tehtud lageraiet või aegjärkset raiet, paljudes kohtades harvendus-, valik- või sanitaarraiet, leidub kultuurpuistuid.

Kultuurpuistutes on võimalik teha väikeseid häile koosluste loodusliku seisundi taastamiseks. Häilude raiumisega mitmekesisatakse ühevanuselist ja -liigilist metsa. Sellega suurendatakse lehtpuidu ja lagupuidu osakaalu metsas. Häilu suurus määratakse pinnavormide ja puistu kõrguse järgi. Eesmärk on kultuurpuistutes looduslikult arenenud metsale iseloomulike struktuurilelementide tekitamine. Varasemalt majandatud aladel taastub puistu looduslikkus ajapikku ja neil aladel taastamistöid ette ei nähta.

Metsastunud luiteid (2180) on sihtkaitsevööndites mitmel pool rannikul. Näiteks Naskali sihtkaitsevööndis on kaardistatud 5,8 ha suurusel alal metsastunud luiteid, millest 1,6 ha esinduslikkusega A ja 4,2 ha alast esinduslikkusega B. Vainupea sihtkaitsevööndis leidub metsastunud luiteid rannikualal kokku 18,5 ha-l, millest esinduslikkusega A on 3 ha ja esinduslikkusega B 15,5 ha. Kuna sihtkaitsevööndis on metsastunud luited soodsas seisus, käesoleval kaitsekorraldusperioodil nende hooldustöid ette ei nähta. Vajadusel saab kavandada taastamistöid (alusmetsa raiet) peale vahehindamist.

Korraldaja: KeA/maaomanikud, II prioriteet

4.1.2. Taristu, tehnika ja loomad

4.1.2.1. Õpperadade arendamine

Võsu kavandatav pärandkultuurirada kajastab järgmisi objekte: tõrvapõletusahi (RMK matkaraja ääres), Palmse mõisa tõrvapõletaja onn Aia tn (ilmselt üks vanimaid säilinud hooneid),

ambulantsihoone (Pargi 7, kunagine A. H. Tammsaare suvituskoht), Pargi tn Vahinõmme (piirkond), Rannakulbi (Võsu vaatetorn katusel), Võsu jändrikmäänd, Võsu hiis/pühapaik.

Võsu-Lepispea-Käsmu teeristmiku vahelise alale kavandatakse multifunktsionaalne terviserada, kasutades ära olemasolevaid radu.

Korraldaja: huvilised, III prioriteet.

4.1.2.2. Õpperadade hooldamine ja rekonstrueerimine

Hooldus tagatakse kõigil rajatud õppe- ja matkaradadel (taristu korrashoid, prügikoristus, vajadusel teele langenud puude koristus jm): Majakivi-Pikanõmme õpperada, Tsitre puuderada, Viru raba õpperada, Mohni õppe- ja matkarada, Oandu loodusemetsarada, Oandu pärandkultuurirada, Käsmu ja Altja loodus- ja kultuuriloolised õpperajad, Koprarada, Oandu taimetarga rada, Hara lahe rannalooduse, Pähkneeme lütemänniku ja mereranna rada ning Mähu otsa ja Purekkari neeme linnuvaatlusrajad, Võsu koduloorada, Oandu-Nõmmeveski-Liiapeksi matkarada, Käsmu jalgratta- ja matkarajad.

Õpperadade rekonstrueerimine nähakse ette perioodiliselt iga 7–8 a tagant. Õpperadade rekonstrueerimise käigus tuleb külastatavamatele radadele ette näha mängulisemaid vahendeid, mis muudavad rajad atraktiivsemaks noorematele külastajatele. Kavandatavad rekonstrueerimise ajad õpperadade kaupa:

Tsitre puuderada – 2016.-2017. a;

Oandu pärandkultuurirada – 2020. a;

Käsmu loodus- ja kultuurilooline õpperada, jalgratta- ja matkarajad – 2017. a;

Altja loodus- ja kultuurilooline õpperada – 2018. a;

Viru raba õpperada – 2021;

Võsu koduloorada – 2021. a;

Majakivi-Pikanõmme õpperada – 2016.-2018. a;

Mohni õppe- ja matkarada – 2023. a;

Oandu loodusemetsarada – 2023. a;

Koprarada – 2023. a;

Hara lahe rannalooduse, Pähkneeme lütemänniku ja mereranna rada ning Mähu otsa ja Purekkari neeme linnuvaatlusrajad – 2024. a;

Oandu-Nõmmeveski-Liiapeksi matkarada (Oandu-Ikla matkatee lõik, Võsu sadama valmimisel lisatakse ühenduslõik sadamaga) – 2024. a;

Ojakivi matkarada – 2020. a;

Oandu Taimetarga õpperada – 2022. a.

Korraldajad:

Pärispea õpperada, Võsu pärandkultuuri- ja tervisespordirada: huvilised, II prioriteet;

Riiklik külastustaristu: korraldaja RMK, II prioriteet.

4.1.2.3. Külastusmarsruutide koostamine ja hooldamine

Kaitsekorraldusperioodil koostatakse järgmised marsruudid:

- 1) Kolgaküla marsruut (jalgsimarsruut) – 2016. a, korraldaja MTÜ;
- 2) Muuksi asustusajaloolised ja loodusväärtused – jalgratta/jalgsimarsruut – 2017. a, korraldaja KeA/RMK;
- 3) Lahemaa rahvuspargi kultuuripärand – jalgratta/auto/bussimarsruut – 2018. a, korraldaja KeA;
- 4) Üle-lahemaaline marsruut (jalgratta/auto/bussimarsruut) – 2018. a, korraldaja KeA;
- 5) Geoloogia (klint, jõeorud, joad, rändrahnud) – jalgsi, jalgratta/auto/bussimarsruut – 2019. a, korraldaja KeA;
- 6) Looduse monumendid – tähelepanuväärsed loodusobjektid – jalgratta/automarsruut – 2019. a, korraldaja KeA;
- 7) Vihula esiajalooline marsruut – 2022. a, korraldaja KeA;
- 8) Juminda poolsaare marsruudid – 2016.–2017. a, korraldaja MTÜ.

Külastusmarsruudi väljatöötamisel arvestatakse olemasoleva taristu paiknemisega, täiendavat taristut ei planeerita, osaliselt vajalik viidastus või infotahvlite paigaldamine. Eramaale marsruudi planeerimisel on vajalik maaomaniku kirjalik nõusolek. Igale külastusmarsruudile koostatakse voldik, mis on elektroonselt kättesaadav Lahemaa rahvuspargi veebilehelt.

Korraldaja: KeA/RMK (riigimaadel)/huvilised, II prioriteet.

4.1.2.4. Vaatetornide hooldamine ja rekonstrueerimine

Vaatetorne on kokku neli: Tsitre vaatetorn Tsitre telkimisala läheduses, Pikanõmme vaatetorn Majakivi-Pikanõmme õpperajal, Viru raba vaatetorn Viru raba õpperajal, Viinistu vaatetorn Turbuneeme ja Viinistu külade vahelisel rannikualal. 2016. a ehitatakse kohaliku kogukonna algatusel Vihasoo vaatetorn.

Kõikidele vaatetornidele peab olema tagatud pidev hooldus.

Tornide rekonstrueerimine on planeeritud iga 10 a tagant:

Vihasoo vaatetorn – 2026;

Tsitre vaatetorn – 2025;

Viru raba vaatetorn, Viinistu vaatetorn – 2023;

Pikanõmme vaatetorn – 2026.

Korraldajad:

Vihasoo ja Viinistu vaatetornid: huvilised, II prioriteet;

Tsitre, Pikanõmme ja Viru raba vaatetornid: RMK, II prioriteet.

4.1.2.5. Telkimisalade, lõkkekohtade, parklate hooldamine ja rekonstrueerimine

Pidev hooldus tagatakse kõigil avalikel telkimisaladel ja lõkkekohtadel: Tsitre, Juminda, Purekkari, Võsu, Oandu ja Mustoja telkimisalad, Kalmeoja ja Nõmmeveski lõkkekohad.

Pidev hooldus tagatakse avalikes parklates: Eru (1 tk) ja Mustoja parklad (3 tk).

Telkimisalade ja lõkkekohtade taristu rekonstrueerimine iga 6-8 a tagant, taristu rekonstrueerimine (varjualused, DC-d, puukuurid, piirded jm) on kõigil telkimisaladel, lõkkekohtadel ja parklates 2020.-2022. a.

Korraldaja: RMK, II prioriteet.

4.1.2.6. Parkla rajamine

Uus parkla rajatakse Käsmu järvest põhja (kuni viiele autole või ühele bussile, koos ringipööramise võimalusega) tagamaks parkimisvõimalus bussidele. Rajamise järgselt tagatakse selle pidev hooldus.

Korraldaja: RMK, II prioriteet.

4.1.2.7. Infotahvlite rajamine

Lahemaa rahvusparki tutvustavad infotahvlid rajatakse:

- 1) sadamatesse (Vergi, Võsu, Käsmu, Viinistu ja Suurpea sadamatesse (vajadusel koos randumisinfoga, nt Mohni saare kohta) ning Mohni randumiskohta) – 6 tk;
- 2) jalgratta- ja/või bussipeatustesse (täpsemalt kavandatakse marsruutide väljatöötamisel, jalgrattajaamade võrgustiku ja/või ühistranspordi liini arendamisel);
- 3) küladesse (kultuuriloolised, täpne arv sõltub kohaliku kogukonna soovist);
- 4) rahvusparki sisenemisel suuremate teede äärde – 5 tk;
- 5) Kolgaküla rahvamaja juurde – 1 tk;
- 6) Kotka risti (planeeritavasse parklasse) – 1 tk.

Korraldaja: RMK/huvilised, II prioriteet

4.1.2.8. Infotahvlite hooldamine

Tagatakse kõigi infotahvlite pidev hooldus:

- 1) Õppe- ja matkaradade tutvustavad infotahvlid

Muuksi-Soorinna-Tsitre-Uuri loodus- ja kultuuriloolised külastusobjektid: 4 suurt, 5 väikest, 9 väikest Tsitre klindipealsel;

Tsitre puuderada: 2 suurt;

Viru raba õpperada: 3 suurt, 15 väikest;
Majakivi-Pikanõmme õpperada: 3 suurt ja 9 väikest;
Käsmu õppe- ja matkarajad: 5 suurt;
Altja loodus- ja kultuurilooline õpperada: 3 suurt;
Oandu loodusemetsa rada: 2 suur, 16 väikest;
Oandu-Võsu matkarada: 4 suurt, 15 väikest;
Oandu taimetarga rada: 27 väikest;
Oandu pärandkultuuri rada: 28 väikest;
Koprarada 2 suurt;
Mohni õpperada: 2 suurt;
Pärispea rannalooduse õpperajad: 8 suurt;
Ojaäärse metsarada: 14 väikest.

2) Külasmusarsruutide tutvustavad infotahvlid

Soorinna-Muuksi-Uuri marsruut: 9 tk;
Tõugu–Võhma–Uusküla–Ilumäe marsruut: 9 tk.

3) Lõkke- ja telkimiskohtades rahvusparki tutvustavad infotahvlid

Mustoja telkimisala: 1 suur;
Oandu telkimisala: 1 suur;
Võsu telkimisala: 1 suur;
Kalmeoja lõkkekoht: 1 suur;
Nõmmeveski lõkkekoht: 1 suur;
Purekkari telkimisala 1 suur;
Juminda telkimisala: 1 suur;
Tsitre telkimisala: 3 suurt.

4) Külade kultuurilugu tutvustavad infotahvlid

Juminda: 1 suur;
Käsmu: 1 suur;
Altja: 1 suur;
Kolgaküla: 1 suur;

Pedassaare 1 suur;

Võhma: 1 suur;

Ilumäe: 1 suur;

Turbuneeme: 1 suur.

5) Mujal üksikud külastajaid teavitavad infotahvlid

Eru parkla: 1 suur.

Korraldaja: riigimaal RMK/eramaal huvilised, II prioriteet.

4.1.2.9. Kaitseala tähistamine, tähiste likvideerimine ja hooldamine

Kaitsekorralduskavaga nähakse ette 85 tähise likvideerimine, lisaks 412 uue tähise paigaldamine või olemasoleva tähise asendamine, millest:

86 on liikumiskiirangu tähist;

100 on uuendatavat tähist;

226 on uut tähist.

Tähiste olemasolu ja seisundit tuleb regulaarselt kontrollida, tähiste hooldamine ja asendamine toimub vastavalt vajadusele.

Korraldaja: RMK, II prioriteet.

4.1.2.10. Tõkkepuude ja liikluskorraldusvahendite hooldamine

1) Koordinaatidel N6606230,0; E606141,0 on postid olemas, aga väikesed märgid (piktogramm) puuduvad – lisada.

2) Koordinaatidele N6605797; E606506 panna piktogramm, mis keelavad lõkke tegemist, telkimist ja mootorsõidukiga liiklemist.

3) Koordinaatidele N6605403; E606650 paigaldada liiklusmärk „Mootorsõidukitega liiklemine keelatud” ja puitpostile piktogramm lõkke tegemine keelatud, telkimine keelatud.

4) Koordinaatidel N6604730,8; E605326,7 märgipostilt märk puudu – lisada.

5) Koordinaatidel N6606342,2; E606066,5 on tõkkepuu suletud, kuid lukku ei ole – lisada. Tõkkepuu juures on mootorsõidukitega liiklemist keelav liiklusmärk „Sissesõidu keeld” puudu – asendada, lisatahvel „Välja arvatud valdaja loal” on tagurpidi keeratud – korrastada. Nimetatud tõkkepuu kõrvalt on sisse sõidetud uus tee, mida mööda saab sõita mootorsõidukitega liiklemiseks suletud piirkonda. Paigaldada puitpostid ja piktogramm telkimise keeld, lõkke tegemise keeld, mootorsõidukitega liiklemise keeld.

6) Eru külas RMK parklas tähistada (piiritleda) parkla ala. Puitpostidele paigaldada piktogramm telkimine keelatud, lõkke tegemine keelatud.

- 7) Koordinaatidele N6 611 443,5; E611 193,4 ja N6 611 421,0; E611 204,1 Lobineemel paigaldada liiklusmärk „Mootorsõidukitega liiklemine keelatud”, lisatahvel „Välja arvatud valdaja loal”.
- 8) Koordinaatidele N6612071, E611307 paigaldada puitpost, millele piktogrammide lõkke tegemise keeld ja telkimise keeld.
- 9) Lahemaa piiri peal Vainupea küla pool N6 607 051,9; E627 626,9 oli varem tõkkepuu. Siin tuleb tõkkepuu tagasi panna ja liiklusmärk „Mootorsõidukitega liiklemine keelatud” koos lisatahvliga „Välja arvatud valdaja loal”.
- 10) Koordinaatidel N6606981; E623004 on tekitatud uus tee – tõkestada puitpostidega, millele piktogrammide mootorsõidukitega liiklemise keeld, telkimise keeld.
- 11) Koordinaatidel N6606749,5; E623037,7 oleva tõkkepuu kõrvalt on tehtud uus tee koordinaatidel N6606760; E623035, mis tuleb puitpostidega tõkestada ja paigaldada piktogramm mootorsõidukitega liiklemise keeld.
- 12) Koordinaatidel N6 607 036,5; E622 964,5 on küll tõkkepuu suletud lukuga, aga kadunud on metsateel liiklemist keelav liiklusmärk – paigaldada.
- 13) Koordinaatidel N6607110; E622886 on tee ääres puitpost, millele on paigaldatud metsateel mootorsõidukite liiklemist keelav ja lõkke tegemist keelav piktogramm. Piktogrammi all on punane nool, millel tekst „peatu parklas” ja see suunab inimesed metsa alla, kus ei ole parklat – piktogramm välja vahetada; puitposte juurde paigaldada.
- 14) Mustoja vasakkaldal kulgeva metsatee ääres on parkla, mis on piiritletud osaliselt puidust piiretega. Parklast edasi mere äärde viiva metsatee kõrvale on paigaldatud puitpost piktogrammiga, mis keelab mootorsõidukitega sõitmise ja lõkke tegemise ning piktogrammi all on jällegi punane nool, millel tekst „peatu parklas“ ja osutab metsa suunas – välja vahetada.
- 15) Koordinaatidel N6 607 036,6; E620 254,7 on paigaldatud suur märk, millel erinevad tegevused keelatud. Paigaldada mootorsõidukite liiklemist keelav liiklusmärk ja puitpostidele piktogrammide mootorsõidukitega liiklemise keeld, telkimise keeld, lõkke tegemise keeld.
- 16) Koordinaatidele N6607020; E620439 paigaldada puitpostid ja piktogrammide mootorsõidukitega liiklemise keeld ja telkimise keeld.
- 17) Koordinaatidele N6606601; E623008 paigaldada mootorsõidukite liiklemist keelav liiklusmärk.

Korraldaja: RMK, II prioriteet.

4.1.2.11. Looduskeskuste hooldamine

Palmses asub Lahemaa rahvusparki keskus, kus aastaringselt on avatud teabepunkt (haldaja RMK) ja looduskeskus (haldaja KeA).

Võsuperes asub Ojaäärse õppebaas (haldaja RMK).

Oandul asub looduskeskus, kus hooajaliselt on avatud ka teabepunkt (haldaja RMK).

Tagada tuleb kõikide hoonete korrashoid.

Korraldaja: RMK, II prioriteet.

4.1.3. Kavad, eeskirjad

4.1.3.1. Säästva turismi strateegia ja tegevuskava koostamine

Tegevuse eesmärgiks on taotleda Lahemaa rahvuspargile EUROPARC Föderatsiooni kvaliteedimärk „*European Charter for Sustainable Tourism*” (Euroopa Säästva Turismi Harta). Selleks tuleb kaitseala kõikide osapooltega koostöös koostada vastavalt EUROPARC Föderatsiooni allasutuse EUROPARC Consulting’u kriteeriumitele säästva turismi strateegia. Koostöös koostatud turismistrateegia on aluseks erinevatele osapooltele rahvuspargi külastuskorralduse kavandamisel.

Kvaliteedimärgi eesmärk: 1) loodus- ja kultuuripärandi kaitse; 2) piirkonna turismivaldkonna elavdamine, kasu ettevõtjatele; 3) turismialase koostöö analüüs ning tulevase koostöö tõhustamine; 4) sõltumatu konsultatsioon piirkonna koostöö ja turismi- ning looduskaitsekorralduse parendamiseks; 5) võrgustumine Euroopa sarnaste aladega, kogemuste vahetamise võimaluste suurendamine.

Korraldaja: KeA (sertifikaadi taotlemine)/turismiettevõtjad (strateegia ja tegevuskava koostamine), II prioriteet.

4.1.3.2. Kaitsekorralduskava uuendamine

Kaitsekorralduskava eesmärgid on seatud kümneks aastaks. 2020. a lõpus tuleb hinnata esimese perioodi tulemuslikkust (väärtuste seisundit), vajadusel tuleb üle uuendada tegevustabel ja eelarve. Kaitsekorraldusperioodi lõpus viiakse läbi kaitse tulemuslikkuse hindamine ning koostatakse uus kaitsekorralduskava järgnevas 10-aastaseks perioodiks.

Korraldaja: KeA, I prioriteet.

4.1.4. Kaitseala tutvustamine ja keskkonnaharidus

4.1.4.1. Lahemaa rahvuspargi püsiekspositsiooni haldamine ja täiendamine

Ekspositsioon on valminud kolmes etapis, millest põhikorruse osa valmis 2014. a, rõdu- ja keldrikorruse osad vastavalt 2007. ja 2009. a. Ekspositsiooni erinevaid osi on võimalik kasutada üksteisest sõltumatult või ka seotult – sõltuvalt külastaja huvist, läbiviidavast õppeprogrammist jne. Kaasajastada tuleb rõdu- ja keldrikorrus (uuendada amortiseerunud tehnika/seadmed). Põhikorruse ekspositsioon on valdavalt eestikeelne, inglise keeles on vaid teemasid tutvustavad infolehed. Kogu

ekspositsiooni ulatuses tuleb lahendada võõrkeelse (saksa, vene, soome, inglise) külastaja jaoks info kättesaadavus (praegu ajutiselt infolehed), kasutades audiogiidi süsteemi.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

4.1.4.2. Õppeprogrammide väljatöötamine

Arendada tuleb õppeprogramme nii juhendajaga kui ka iseseisvalt läbimiseks, millega suurendada radade õppeotstarbelist kasutust. Radade ja telkimisalade õppeotstarbelise kasutamise võimalused on toodud lisades 10 ja 11. Lisaks looduslastele õppeprogrammidele koostatakse programmid ka kultuuripärandist lähtuvalt (nt esiajalugu). Koostatakse püsiekspositsiooni toetavad programmid külastustaristu (õppe- ja matkarajad, külastusmarsruudid) iseseisvalt läbimiseks ja õppekavaga seotult.

Püsiekspositsiooni toetavaid programme koostatakse kaitsekorraldusperioodil aastatel 2016–2020: viis looduse ja viis kultuuripärandi valdkonnast.

Õppekavadega seotud õppeprogramme (loodus, keskkonnakasutus ja kultuuripärand) koostatakse kaitsekorraldusperioodil vastavalt üheksa, viis ja kuus, iga-aastaselt vähemalt kaks.

Korraldaja: KeA/RMK/huvilised, II prioriteet.

4.1.4.3. Teoreetilis-praktiliste koolituste korraldamine

Kaitsekorraldusperioodil kavandatakse järgmisi koolitusi:

- 1) Loodus- ja kultuuripärandi õppeõhtud ja väliseminarid (sihtgrupp: kohalikud elanikud ja maaomanikud, vähemalt kuus korda aastas);
- 2) Turism kaitsealadel – säästva turismi arendamine (sihtgrupp: turismiettevõtjad, vähemalt üks kord aastas);
- 3) Looduskaitse ja kaitsealad (erinevad sihtgrupid, looduskaitsekuu raames);
- 4) Loodus ja looduskaitse (sihtgrupp: kohalikud elanikud ja maaomanikud, KOV ametnikud, erialaspetsialistid; vähemalt kaks korda aastas);
- 5) Kultuuripärandi kaitse (sihtgrupp: kohalikud elanikud ja maaomanikud, KOV ametnikud, erialaspetsialistid; vähemalt kuus korda aastas);
- 6) Looduskaitse tööd – koolitus-talgud (sihtgrupp: kohalikud elanikud ja maaomanikud, *Junior Rangeri* kursuselased, vähemalt kolm korda aastas);
- 7) Keskkonna- ja looduskasutus – infopäevad (sihtgrupp: KOV ametnikud, ettevõtjad jt; vähemalt kaks korda aastas).

Korraldaja: KeA, II prioriteet

4.1.4.4. Giidikoolitus

Jätkata tuleb Lahemaa giidide koolituse ja atesteerimisega: eesti, vene, soome, inglise, saksa keeles keskkonnateadlike ja rahvusparki kaitsekorda tundvate giidide koolitamiseks; atesteeritud giididele jätkukoolitus kaitsekorrast ja kaitseväärtustest, alustavatele giididele baaskoolitus; Lahemaa rahvusparkis on eestikeelseid giide ka varasemalt koolitatud, ent puudus on võõrkeelsetest giididest. Programmiga nähakse ette senisest mahukama kaitsekorra (uue kaitse-eeskirja kehtestamine) ja kaitseväärtuste tutvustamise bloki ning erinevalt varasemast ka võõrkeelsete oskussõnade bloki.

Korraldaja: huvilised, II prioriteet

4.1.4.5. *Junior Rangeri* kursus

Laager on kuni viiepäevane, võimaluse ja vajaduse korral toimuvad ka noore looduskaitse kursuse jätkuseminarid (1–3 korda aastas). Looduskaitselisi töid planeerides on vaja tegevustesse kaasata ka noori looduskaitsejaid. Seetõttu on vajalik *Junior Rangerite* aastaringse tegevuskava koostamine.

Korraldaja: KeA, II prioriteet

4.1.4.6. Infomaterjalide ja trükiste koostamine

Koostatakse Lahemaal esinevaid kaitsealuseid taimi tutvustav infomaterjal (fotod, lühikirjeldus) elektroonselt ning väljaprintitult, mida saab eksponeerida Palmses Lahemaa looduskeskuses ning Lahemaa veebilehel. Tekstid koostavad KeA spetsialistid, eelarve kavandatakse fotode ostmiseks. Koostatakse Lahemaal esinevaid kaitsealuseid seeni tutvustav infomaterjal (fotod, lühikirjeldus) väljaprintitult ja elektroonselt. Seda saab eksponeerida Sagadi seenenäitusel ja muul ajal Palmses Lahemaa looduskeskuses ning Lahemaa veebilehel. Tekstid koostavad KeA spetsialistid, eelarve kavandatakse fotode ostmiseks.

Koostatakse populaarteaduslik trükistesari „Lahemaa rahvusparki kultuuripärand” – uurimuste publikatsioonid (kokku 10 trükist vastavalt valdkondlikule jaotusele).

Korraldaja: KeA/huvilised, II prioriteet.

4.1.4.7. Voldikute kordustrükkid

Voldikute kordustrükk planeeritakse vastavalt vajaduselt. Arvestades Lahemaa suurt külastatavust tuleb kõikide voldikute elektroonsed versioonid laadida Lahemaa rahvusparki veebilehele, kust soovijail on võimalik need ise alla laadida.

Korraldaja: KeA, II prioriteet

4.1.4.8. Voldikute koostamine

Voldikud koostatakse: 1) kavandatavatele külastusmarsruutidele ja õpperadadele, 2) temaatiline voldik „Lahemaa jõed ja nende elustik”, 3) kultuuripärandit populariseerivad voldikud:

arheoloogiapäränd, arhitektuuripäränd, looduslikud pühapaigad, 4) külade kultuuriloolised voldikkaardid. Uuendatakse Lahemaa rahvuspargi kaart.

Korraldaja: KeA/MTÜ, II prioriteet

4.1.4.9. Multimeediaprogrammide koostamine

Koostatakse interaktiivne loodus- ja kultuuripärändit tutvustav e-Lahemaa raamat. E-Lahemaa sisaldab loodus- ja kultuuriväärtusi huvitavate faktidega tutvustavaid tekste, *slideshow*'sid fotodega, videoklippe, helifaile loodushäältega, animatsioone, 360-panoraame, küsimustikke, allalaaditavat *offline*'is kasutatavat kaarti.

Rahvuspargi tutvustamiseks koostatakse multimeediaprogramm (20-minutiline), kus kasutatakse drooniga filmitud õhukaadreid, intervjuusid, dünaamilise liikumisega videokaadreid ja makrovõtteid. Lisaks pikale versioonile luuakse 30-sek reklaamklipp ja 3-min lühiklipp esitluseks.

Korraldaja: KeA, II prioriteet

4.1.4.10. Teabepunktide rajamine

Lisaks Lahemaa ja Oandu teabepunktidele avatakse infopunktid Võsul ja Kolgakülas. Võsul on kavandatud muuseumitoa ja turismiinfopunkti rajamine, kus saab tutvustada ja anda esmast infot ka rahvuspargi kohta. Kolgaküla rahvamaja baasil on kavandatud matkakeskuse rajamine, kus saab tutvustada ja anda esmast infot ka rahvuspargi kohta.

Korraldajad: huvilised, II prioriteet

4.1.4.11. Veebilehe täiendamine

Lahemaa rahvuspargi veebilehel tuleb kajastada infot eesti keeles, esmane info vene, inglise, saksa ja soome keeles.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

4.1.5. Muu

4.1.5.1. Lahemaa rahvuspargi koostöökogu

Juhtgrupp

Koostöökogu juhtgruppi kuuluvad KeA, RMK, Kuusalu ja Vihula vallavalitsuse, KKI ja Muinsuskaitseameti esindajad ning valdkondlike ja piirkondlike sektsioonide juhid. Juhtgrupi koosolekuid korraldatakse vähemalt neli korda aastas.

Juhtgrupi ülesanded:

- Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskirja ja kaitsekorralduskavasse ettepanekute tegemine;
- kaitsekorralduslike küsimuste lahendamiseks ettepanekute tegemine;

- kaitsekorralduse rakendamine oma vastutusvaldkonnas;
- kaasa aitamine Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduslike eesmärkide ühildamiseks piirkonnaga seotud arengukavade, planeeringute, strateegiate jm arengudokumentidega;
- koostöö koordineerimine ja arendamine seotud asutuste ja kohaliku kogukonnaga;
- infovõrgustiku loomine ja töös hoidmine Keskkonnaameti poolt hallatava Lahemaa rahvuspargi kodulehe baasil;
- avalikkuse teavitamine ja kaasamine;
- koostöökoogu töö korraldamine;
- seksioonide moodustamine ja kinnitamine;
- seksioonide töö käivitamine, koordineerimine ja töötulemustele hinnangu andmine;
- juhtgrupi ja seksioonide töötulemuste tutvustamine koostöökoogu liikmetele.

Seksioonid

Seksioonide ülesanded on ettepanekute tegemine rahvuspargi valitsejale Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskirja ja kaitsekorralduskava koostamisel ja muutmisel; ettepanekute tegemine rahvuspargi valitsejale kaitsekorralduslike küsimuste lahendamiseks; kaitsekorralduslike tegevuste läbiviimine partneritena; koostöö koordineerimine ja arendamine kohaliku kogukonnaga.

Piirkondlikud seksioonid

Piirkondlikud seksioonid on moodustatud kohaliku kogukonna initsiatiivil ja juhtimisel. 2016. a seisuga on moodustatud järgmised seksioonid: Pärismeepoolsaare, Juminda poolsaare ja Tsitre ning koostöökoogu juhtgruppi kuulub seitse kohaliku kogukonna esindajat (neli Jumindalt, kaks Pärismeepalt ja üks Tsitrest).

Külastuskorralduse ja keskkonnahariduse seksioon

Lahemaa rahvuspargis on u 5000 maaomanikku, neist u 75% alalist elanikku, kelle huvid külastuskorralduse ja keskkonnaharidusega seonduvalt võivad olla erinevad. Huvid külastuskorraldusega seonduvalt on üldjuhul puhkepiirkondade ja turismi arendamine ning koostöö selles valdkonnas Lahemaa rahvuspargi valitsejaga, samuti nähakse olulist koostöökohta keskkonnahariduse edendamises. Lahemaa rahvuspargi alal on aktiivsed kohalikud kogukonnad, kes on ühinenud seltsidesse või ühingutesse kodukandi elu edendamiseks. Seltside ja mittetulundusühingute eesmärkideks on valdavalt külaliikumise edendamine, sh piirkondade kultuuri-, hariduse- ja sotsiaaltegevuse edendamine, ettevõtluse ja rahvuskultuuri toetamine, koolitustegevuse korraldamine, loodushoiu ja heakorra korraldamine.

Valdava enamuse alal tegutseva vabäienduse tegevus on otseselt või kaudselt seotud kaitsekorralduse temaatikaga, mistõttu on oluline rahvuspargi valitseja edasine tihedam koostöö vabäiendustega. Koostöö külastuse ja keskkonnaharidusega tegelevate asutuste, turismiettevõtjate, vabäienduste jt huvigruppidega on oluline nii väärtuste kaitse kui ka tutvustamise seisukohast. Teisest küljest aitab koostöö tagada kohaliku kogukonna huvide parema arvestamise külastuse ja keskkonnahariduse korraldamisel.

Oluline on tihendada omavahelist koostööd kohaliku kogukonna, haridusasutuste, vabaühenduste ja turismiettevõtjate jt huvigruppidega külastuskorralduse ja keskkonnahariduse valdkonnas. See tagab olulisemate huvigruppide parema koostöö ja huvidega arvestamise.

Olulisemad ülesanded külastuskorralduse ja keskkonnahariduse sektioonis perioodil 2016–2025

1) Keskkonnaharidusliku koostöö korraldamine:

- koolituste korraldamine säästva arengu hariduse edendajatele;
- koolituste korraldamine säästva turismi arendajatele;
- õppeprogrammide vajaduse kaardistamine ning koostöö nende väljatöötamisel ja rakendamisel.

2) Säästva turismi strateegia ja tegevuskava koostamine, Säästva Turismi Harta sertifikaadi taotlemine.

3) Külastusmarsruutide vajaduse kaardistamine ja koostöö nende arendamisel.

Kultuuripärandi sektioon

Kultuuripärandi sektiooni põhiülesanne on rahvusparki kultuuripärandi kaitse korraldamine koostöös, infovahetus ja päevakajaliste Lahemaa kultuuripärandit puudutavate küsimuste arutamine. Kultuuripärandi sektioon on peamine mehhanism koostöös kohaliku kogukonnaga ja seotud osapooltega kultuuripärandi ühisel kaitsetegevusel.

Olulisemad ülesanded kultuuripärandi sektioonis perioodil 2016–2025

1) Inventuuride ja uuringute koostamise korraldamine (ptk 1.5.3.11–1.5.3.18).

2) Väärtuslike ehitiste kaitse korraldamine (ptk 2.4.4.1):

- väärtuslike ehitiste rekonstrueerimise pikaajalise koolitusprogrammi koostamine ja rakendamise koordineerimine;
- infomaterjalide planeerimine ja koostamise koordineerimine külade arhitektuuripärandist;
- Lahemaa rahvusparkis tegutsevate ehitusmeistrite ja nõustajate võrgustiku loomine;
- väga väärtuslike ehitiste rekonstrueerimiseks rahaliste toetusmeetmete ettepaneku väljatöötamine Keskkonnaministeeriumile (koostöös KeA rahvusparkide töögrupiga, 2016. a).

3) Kohaliku materiaalse pärandiga seotud traditsioonilise inimtegevuse soodustamine (ptk 2.4.10):

- Lahemaa traditsiooniliste elatusalade ja töötraditsioonide interpreteerimine kaasaegses kasutuses (traditsioonilised talgud, traditsiooniline kalapüük, piirkonnale iseloomulike paaditüüpide ehitamine jms);
- Lahemaa traditsioonilise rannakalanduse, põllumajanduse ja metsamajanduse (Elavad külamaastikud) programmi väljatöötamine (2016. a) ja rakendamise koordineerimine;
- traditsioonilist looduskasutust, käsitööd, töövahendeid, oskusteavet ja traditsioonilisi töövõtteid tutvustavate ja propageerivate õppepäevade korraldamise koordineerimine;

- Lahemaa toidukultuuri ja põllumajandustoodangut tutvustavate teavitustegevuste korraldamine ja infomaterjalide väljatöötamine;
- põlitõuge ja põlissorte tutvustavate teavitustegevuste korraldamine;
- teabematerjali koostamise koordineerimine: 1) temaatiline kultuuripärandi väärtuste voldik/raamat; 2) kultuuripärandiväärtuste infotahvliid; 3) temaatiliste uurimuste trükised (Lahemaa rannalaevandus, paadiehitus; meremehed – kalandus; torupill, lõõtspill – pilliehitus; Lahemaa rahvakultuuri koguteos; põlistõud ja -sordid.

4) Rahvakultuuri-alase koostöö korraldamine (ptk 2.4.9):

- teavitustegevus – Lahemaa murdeid, rahvakultuuri ja kohapärimust tutvustavate infomaterjalide koostamine, programmide, õppepäevade jm ürituste korraldamine;
- vaimse pärandi kogumine ja tutvustamine, külade ajaloo ja kultuuriloo kirjelduste koostamine.

Rannakalanduse seksioon

Seksiooni põhiülesanne on koostöö koordineerimine kaitse korraldamisel, infovahetus ja päevakajaliste küsimuste arutamine. Üks olulisemaid ülesandeid kaitsekorraldusperioodil on Lahemaa traditsioonilise rannakalanduse, põllumajanduse ja metsamajanduse (Elavad külamaastikud) programmi ja tegevuskava väljatöötamine (2016. a) ja rakendamine Lahemaa rahvusparki koostöökogu kultuuripärandi ja rannakalanduse seksiooni koostöös. Samuti on oluline koostöö laotrikohtade kaardistamisel.

Jahinduse seksioon

Lahemaa rahvuspark on jaotatud kaheks jahipiirkonnaks: Lääne- ja Ida-Lahemaaks. Väikeulukite osas on otsustusõigus maaomanikel. Kuna mitmetel juhtudel on ulukid, sh väikeulukid kaitseväärtustele ohuteguriks, siis on oluline koostöö kaitseala valitseja ja jahipiirkonna kasutajate ning jahti korraldavate maaomanike vahel. Seksiooni põhiülesanne on koostöö koordineerimine kaitse korraldamisel, infovahetus ja päevakajaliste küsimuste arutamine.

Arhitektuurinõukogu

Lahemaa rahvusparki arhitektuurinõukogu on Lahemaa rahvusparki koostöökogu juurde loodud nõuandev ekspertgrupp, mille ülesanne on nõustada Lahemaa rahvusparki valitsejat ehituslikes küsimustes (kaitsekorralduskava ehitust puudutav peatükk, üldplaneeringud, detailplaneeringud, ehitusprojektid).

Arhitektuurinõukogus tulevad läbivaatamisele:

- Lahemaa KKK ehitust puudutavad peatükid;
- Lahemaa rahvusparki ala hõlmavad üldplaneeringud;
- külamaastikus olulist ruumilist mõju omavad detailplaneeringud ja ehitusprojektid;
- ajaloolis-kultuurilise väärtusega ehitise rekonstrueerimise, laiendamise või lammutamise projektid.

Lahemaa RP arhitektuurinõukogusse kuuluvad: KeA esindaja (1, koordinaator), Eesti Arhitektide Liidu esindajad (3), Kuusalu ja Vihula vallavalitsuse esindaja, kusjuures vallavalitsuse esindaja osaleb arhitektuurinõukogu töös oma haldusüksuse piires, küla esindaja, kusjuures küla esindaja osaleb arhitektuurinõukogu töös esindatava(te) küla(de) piires.

Korraldaja: KeA, II prioriteet

4.1.5.2. Lautrikohtade kaardistamine

Kaardistatakse ühiskasutusel olevad või perspektiivselt ühiskasutatavad lautrikohtad.

Korraldaja: KeA, II prioriteet.

4.2 Eelarve

Eelarve tabelisse 12 on koondatud eelnevate analüüsidenä esitatud tööd, mis on täitmiseks käesoleva kaitsekorralduskavaga ettenähtud perioodi jooksul.

Tabelis on tegevused jaotatud vastavalt tegevuse olulisusele järgmistesse prioriteetsusklassidesse:

- 1) esimene prioriteet – hädavajalik tegevus, millela kaitse-eesmärkide täitmine planeeritavas ajavahemikus on võimatu, see on väärtuste säilimisele ja toimiva ohuteguri kõrvaldamisele suunatud tegevus; kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamiseks vajalik tegevus;
- 2) teine prioriteet – vajalik tegevus, mis on suunatud väärtuste taastamisele, eksponeerimisele ja potentsiaalsete ohutegurite kõrvaldamisele;
- 3) kolmas prioriteet – soovituslik tegevus ehk tegevus, mis aitab kaudselt kaasa väärtuste säilimisele ja taastamisele ning ohutegurite kõrvaldamisele.

Jrk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Prioriteet	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Kokku
Sadades eurodes															
Inventuurid, seired, uuringud															
1.5.3.1	Riiklik seire	Seire	KAUR	I	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1.5.3.2	Sammalde ja samblike inventuur	Inventuur	KeA	II					50						50
1.5.3.3	Taimede inventuur	Inventuur	KeA	II					50						50
1.5.3.19	Linnustiku inventuur	Inventuur	KeA	II										50	50
1.5.3.4	Elupaiga jõed ja ojad (3260) inventuur	Inventuur	KeA	II					100						100
1.5.3.5	Hüdrobioloogilise ja elustiku seire raba taastamisaladel	Tulemusseire	RMK/KeA	II	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1.5.3.6	Poollooduslike koosluste inventuur	Inventuur	KeA	II		11,7	39,2	6,1	30,1	9,9	46,9		10,5	23	177,4
1.5.3.7	Mobiilpositsioneerimisel küllastajauuring	Uuring	KeA	II	150										150

1.5.3.8	Muud külastajauuringud	Uuring	RMK	II	100				100					100	3 00
1.5.3.9	Külastusmahu seire	Seire	RMK	II	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	50
1.5.3.10	Külastusmõjude hindamine	Uuring	KeA	II		120			x					x	120
1.5.3.11	Ajaloolise maakasutuse uuring	Uuring	Kohalik kogukond	III			100								100
1.5.3.12	Taluarhitektuuri ja asustusstruktuuri uuringud	Uuring	Kohalik kogukond	III				100							100
1.5.3.13	Ajaloolise teedevõrgu inventuur	Inventuur	Huvilised	III		150									150
1.5.3.14	Militaarobjektide inventuur	Inventuur	Huvilised	III		150									150
1.5.3.15	Külade ajaloolis-kultuuriliste paikade inventuur: mälumaastikud	Inventuur	Kohalik kogukond	III	150	150									300
1.3.5.16	Looduslike pühapaikade inventuur	Inventuur	Huvilised	II	150										150
1.5.3.17	Traditsiooniliste elatusalade ja elulaadi uuringud	Uuring	Kohalik kogukond	III		100	100								200
1.5.3.18	Rahvakultuuri uuringud	Uuring	Kohalik kogukond	III	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100
Hooldus, taastamine ja ohjamine															
4.1.1.1	Harulise võtmeheina kasvukoha hooldamine	Liigi elupaiga hooldustöö	KeA/RMK	I	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
4.1.1.2	Samblike kasvukoha hooldamine	Liigi elupaiga hooldustöö	RMK	II		10					10				20
4.1.1.3	Kahepaiksete kudemisveekogu	Liigi elupaiga hooldustöö	KeA/RMK	I		48		52		54		56		56	266

	de (10 tk) hooldamine														
4.1.1.4	Pärlijõe elupaiga hooldustöö	Liigi elupaiga hooldustöö	KeA	I	30		30		30		30		30		150
4.1.1.5	Sookoosluse loodusliku veerežiimi taastamine	Koosluse taastamistöö	KeA/RMK	II	50	50				1000					1100
4.1.1.6	Poollooduslike koosluste taastamine	Koosluse taastamistöö	KeA/RMK	II	1371	130 0	1217	916	969	775	969	721	969	775	9982
4.1.1.7	Poollooduslike koosluste hooldamine	Koosluste hooldustöö	KeA/RMK	I	953	161 5	2276	2937	3598	4259	4921	5582	6243	6612	38996
4.1.1.8	Koprapaisude ja teiste voolutakistuste eemaldamine	Koosluse hooldustöö	KeA	I	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	200
4.1.1.9	Kahala järve tervendamistööd	Koosluse taastamistöö	KOV	III		300 0	3000	3000							9000
4.1.1.10	Maastikuhooldus ja -vaadete avamine	Maastiku hooldustöö	KeA/RMK	II	50	20			20			20			110
4.1.1.11	Palmse pargi allee rekonstrueerimine	Pargi taastamistöö	KeA	I	1275	225	30	15	15						1560
4.1.1.12	Palmse pargi allee hooldamine	Pargi hooldustöö	KeA	I	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100
4.1.1.13	Mõisaparkide hooldus	Pargi hooldustöö	Maaomanikud	II	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	200
4.1.1.14	Üksikobjektide hooldamine	Üksikobjekti ja selle hooldus- ja taastamistöö	KeA	II		50	50				50				150
4.1.1.15	Ajaloolis- kultuuriliste objektide ja maastikuelementi de hooldamine	Kultuuriväärtuste hooldamine	KeA	II		50	10	10	50	10	10	50	10	10	210

4.1.1.16	Esiajalooliste maastike hooldamine	Kultuuriväärtuste hooldamine	KeA	II		50				50				50		150
Taristu, tehnika ja loomad																
4.1.2.1	Õpperadade arendamine	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	Huvilised	III	100	50										150
4.1.2.2	Õpperadade hooldamine ja rekonstrueerimine	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	RMK/huvilised	II	x	150	150	150	150	200	200	300	200	x	1500	
4.1.2.3	Külastusmarsruutide koostamine ja hooldamine	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	KeA/huvilised	II	50	50	50	50	x	x	50	x	x	x	250	
4.1.2.4	Vaatetornide hooldamine ja rekonstrueerimine	Muu taristu hooldamine	RMK /huvilised	II	x	x	x	x	x	x	x	250	x	500	750	
4.1.2.5	Telkimisalade, lõkkekohtade ja parklate hooldamine ja rekonstrueerimine	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	RMK	II	x	x	x	x	200	200	100	x	x	x	500	
4.1.2.6	Parklate rajamine	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	RMK	II	50										50	
4.1.2.7	Infotahvlite rajamine	Infotahvlite rajamine	RMK/huvilised	II		20	10		20			20			70	
4.1.2.8	Infotahvlite hooldamine	Infotahvlite hooldamine	RMK/huvilised	II	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0	
4.1.2.9	Kaitseala tähistamine, hooldamine	Kaitsealuste objektide tähistamine	RMK	II	35	135		10		10		10		10	210	
4.1.2.10	Tõkkepuude ja liikluskorraldusvahendite paigaldamine ja hooldamine	Muu taristu hooldamine	RMK	II	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0	
4.1.2.11	Looduskeskuste hooldamine	Radade, külastuskeskuste ja	RMK	II	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0	

		puhkekohtade hooldamine													
Kavad, eeskirjad															
4.1.3.1	Säästva turismi strateegia ja tegevuskava koostamine	Tegevuskava	KeA/turismiettevõtjad	II		50	50	50							150
4.1.3.2	KKK vahe- ja lõpphindamine ning uuendamine	Tegevuskava	KeA	I					x					x	0
Kaitseala tutvustamine ja keskkonnaharidus															
4.1.4.1	Lahemaa RP püsiekspositsiooni haldamine ja täiendamine	Ekspositsioonide rajamine, hooldamine ja uuendamine	KeA	II		10	10	10	10	300	500	10	10	10	870
4.1.4.2	Õppeprogrammid ja väljatöötamine	Õppeprogrammide väljatöötamine ja läbiviimine	KeA/RMK/huvilised	II	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
4.1.4.3	Teoreetilise-praktiliste koolituste korraldamine	Teabepäevade korraldamine	KeA	II	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100
4.1.4.4	Giidikoolituse korraldamine	Teabepäevade korraldamine	Huvilised	II		100			100			100			300
4.1.4.5	Junior Ranger kursuse korraldamine	Teabepäevade korraldamine	KeA	II	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	200
4.1.4.6	Infomaterjalide ja trükiste koostamine	Trükiste väljaandmine ja infotahvlite koostamine	KeA	II	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100
4.1.4.7	Voldikute kordustrukid	Trükiste väljaandmine ja infotahvlite koostamine	KeA/RMK	II	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	100
4.1.4.8	Voldikute koostamine	Trükiste väljaandmine ja infotahvlite koostamine	KeA/RMK/huvilised	II	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	200
4.1.4.9	Multimeediaprogrammi koostamine	Salvestised ja interaktiivne tutvustamine	KeA	II		850									850

4.1.4.10	Teabepunktide rajamine	Ekspositsioonide rajamine, hooldamine ja uuendamine	Huvilised	III		1000	1000	1000							3000
4.1.4.11	Veebilehe täiendamine	Salvestised ja interaktiivne tutvustamine	KeA	II	10	20			10			10			50
MUU															
4.1.5.1	LRP koostöökogu töö korraldamine	Muu	KeA	II	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
4.1.5.2	Lautrikohtade kaardistamine	Muu	KeA	II	x	x									0
KOKKU					4629	969,7	8227,2	8471,1	5657,1	6982,9	6991,9	7344	7577,5	8311	73891,4

5. KAITSEKORRALDUSE TULEMUSLIKKUSE HINDAMINE

KKK on koostatud kümneks aastaks (2016–2025). Kaitsekorralduslike meetmete tulemuslikkuse hindamiseks tuleb dokumenteerida kaitsealal läbiviidavad kaitsekorralduslikud tööd ja tegevused. Kaitsekorraldusperioodi keskel (2020. a) ja lõpuks (2025. a) koostatakse kaitsekorralduse tulemuslikkuse analüüs. Kaitsekorralduskava täitmise analüüs on ühtlasi ka aruanne selle täitmise efektiivsuse osas.

Loodusdirektiivi elupaigatüüpide seisundi kohta on olemas ajakohased andmed, ent elupaigatüüpide koondkiht vajab korrigeerimist ilmselgete vigade osas – see tehakse ära kaitsekorraldusperioodi I pooles enne kaitsekorralduse tulemuslikkuse vahehindamist. Tulemusest lähtuvalt korrigeeritakse elupaigatüüpide kaitse-eesmärke.

Kaitsekorraldusperiood on olnud edukas, kui on rakendatud ja teostatud kaitsekorralduskavas planeeritud kaitsekorralduslikud tegevused ning viidud läbi inventuurid, uuringud ja vaatlused ning kui kaitseväärtused on säilinud. Kaitseväärtuste säilimise osas tuleb kaitsekorraldusperioodi tulemuslikkuse hindamise aluseks võtta tabelis 13 toodud näitajad.

Külastuskorralduse ja keskkonnahariduse eesmärke hinnatakse ptk-s 3 toodud eesmärkide alusel.

Kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamiseks nii koosluste, maastikuilme kui ka kultuuripärandi valdkonnas koostatakse iga-aastaselt ehitustegevuse ja planeerimise kaardikihid vastavalt lisas 9 toodud juhistele. Kaardikihtide abil on võimalik hinnata kaitse-eesmärkide täitmist ehitustegevuse suunamisel (nt metsamaale või loodusdirektiivi elupaigatüübile hoonete ehitamise vältimine, asustusstruktuuri kaitse tagamine).

Tabel 13. Kaitse tulemuslikkuse hindamine

Jrk	Väärtus	Indikaator	Kriteerium	Tulemus	Selgitus
2.1 Elustik					
2.1.1.1.	Haruline võtmehein	Kasvukoha pindala, populatsiooni seisund.	Teadaolev leiukoht (0,05 ha) on soodsas seisundis. Leiukoht on hooldatud.	Säilinud on vähemalt üks soodsas seisundis leiukoht (0,05 ha).	Liikide puhul kasutatakse tulemuslikkuse hindamisel riikliku seire ja muude läbiviidud inventuuride ja kauge seirega hinnatud elupaikade seisundi andmeid.

2.1.1.2.	Põhjatarn	Kasvukoha pindala, populatsiooni seisund.	Ulkkari populatsiooni seisund on hea, rannaniit on hooldatud, 500 m ² kasvab hinnanguliselt 100 taime. Mohni leiukohas kasvab u 10 taime.	Säilinud on kaks leiukohta soodsas seisundis.	Vajadusel viiakse läbi täiendavad vaatlused teadaolevates elupaikades/leiukohtades, linnustiku osas teostatakse sammalde ja samblike, taimede ja linnustiku inventuur. Kaitsekorraldust loetakse edukaks, kui kaitstavate liikide arv, isendite arvukus ning sobivate elupaikade pindala on säilinud või suurenenud võrreldes viimati registreeritud andmetega.
2.1.1.3.	Siberi piimikas	Kasvukoha pindala, populatsiooni seisund.	Käsmu leiukoht on heas seisus, taimed kasvavad laiguti u 1,75 km pikkusel rannalõigul. Altja leiukoht on rahuldavas seisus.	Käsmu leiukoht on heas seisus, taimed kasvavad laiguti u 1,75 km pikkusel rannalõigul. Altja leiukoht on rahuldavas seisus.	
2.1.1.4.	Mõru vesipipar	Populatsiooni seisund.	Käsmu järve leiukoht on soodsas seisundis. Liigi levikuandmestik on paranenud.	Käsmu järve leiukoht on soodsas seisundis.	
2.1.1.5.	Mesi- ehk soomurakas	Kasvukoha pindala, populatsiooni seisund.	Teadaolev leiukoht on säilinud, seisund rahuldav, hinnanguliselt 100 isendit 1 ha-l.	Teadaolev leiukoht on säilinud, seisund rahuldav, hinnanguliselt 100 isendit 1 ha-l.	
2.1.1.6.	Kõdu-koralljuur	Populatsiooni seisund.	Teadaolevad leiukohad (6) on säilinud. Vanade andmetega leiukoha andmed on uuenenud.	Teadaolevad leiukohad (6) on säilinud.	
2.1.1.7.	Väike käopõll	Populatsiooni seisund.	Teadaolevad leiukohad (8) ja taimede arvukus on säilinud.	Teadaolevad leiukohad (8) ja taimede arvukus on säilinud.	
2.1.5.1.1.	Kaljukoht	Esimene kaljukotka pesa leiti 2010. a kevadel, kuid edukat pesitsust ei ole tuvastatud. Asustatud territooriumide arv.	Elu- ja toitumiskaup ning üks potentsiaalne pesakoht on säilinud soodsas seisundis.	Elu- ja toitumiskaup ning üks pesakoht on säilinud soodsas seisundis.	
2.1.5.1.2.	Väike-konnakoht	Asustatud territooriumide arv.	Pesi pole seni leitud.	Liik on kaitstud läbi elupaiga kaitse.	

2.1.5.1.3.	Must-toonekurg	Asustatud territooriumide arv.	Viimastel aastatel pole Lahemaal must-toonekure pesitsemist teadaolevas pesakohas täheldatud.	Vähemalt üks asustatud pesitsusterritoorium.
2.1.5.1.4.	Merikotkas	Lahemaal registreeritud kümme merikotka pesakohta ning hinnanguliselt jääb rahvusparki neli pesitsusterritooriumi.	Säilinud on vähemalt neli asustatud merikotkapesa.	Säilinud on vähemalt neli asustatud merikotkapesa.
2.1.5.1.5.	Kalakotkas	Asustatud territooriumide arv.	2010. a leiti Lahemaal esimene kalakotka pesa. Pesa oli leidmise hetkel umbes kaks aastat vana ning asustatud. 2014. a leiti teine pesakoht.	Elupaik ja vähemalt kaks asustatud pesa on säilinud soodsas seisundis, vähemalt 2 kalakotka asustatud pesitsusterritooriumit.
2.1.5.1.6.	Kassikakk	Asustatud territooriumide arv.	2014. a andmeil on Lahemaal registreeritud viis kassikaku pesakohta. Viimastel aastatel on pesitsemas üks paar.	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis ning vähemalt üks paar pesitseb.
2.1.5.1.7.	Niidurüdi	Asustatud territooriumide arv.	2014. a andmeil on Lahemaal registreeritud seitse niidurüdi pesitsuskohta.	Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis, seitse niidurüdi pesitsuskohta on asustatud.
2.1.5.1.8.	Tutkas	Asustatud territooriumide arv.	Lahemaal ei ole seni ühtki tutkast registreeritud, kuid potentsiaalseid elupaiku rannaniitude hooldamisel leidub.	Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis, pesitseb vähemalt 1 paar tutkaid.
2.1.5.1.9.	Karvasjalg-kakk	Asustatud territooriumide arv.	Lahemaal on registreeritud üks pesa, mis jääb Lahemaa piiranguvööndisse. 2012. a pesitses seal üks paar.	Elupaigad ja vähemalt üks pesitsev paar on säilinud.
2.1.5.1.10.	Jäälind	Asustatud territooriumide arv.	2014. a linnuinventuuri käigus loendati jäälinde Lahemaal kaheksa paari ning hinnanguline	Elupaigad ja vähemalt kaheksa pesitsevat paari on säilinud.

			arvukus Lahemaa kohta on 8-10 paari.	
2.1.5.1.11.	Väikeluik	Rändeagsete peatuspaikade säilimine soodsas seisundis.	Rändeloenduse tulemusena (2014. a) oli Lahemaal maksimum loendussummaks 355 isendit.	Elupaigad on säilinud.
2.1.5.1.12.	Põldtsiitsitaja	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	2014. a Lahemaal läbiviidud linnuinventuuri käigus loendati põldtsiitsitajaid neli paari.	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis, pesitseb vähemalt neli paari põldtsiitsitajaid.
2.1.5.1.13.	Laanerähn	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	2014. a loendusandmetel on hinnanguliselt Lahemaal pesitemas 250-300 paari.	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis, Lahemaal pesitseb 50-60 paari laanerähne.
2.1.5.1.14.	Kanakull	Pesakohad on säilinud soodsas seisundis ning vähemalt 2 paari pesitsevad.	Loendatud on viis paari kanakulle. Viimati leiti Lahemaal uus kanakulli pesa 2014. a.	Pesakohad on säilinud soodsas seisundis ning vähemalt viis paari pesitsevad.
2.1.5.1.15.	Metsis	Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis. Teadaolevate mängupaikade säilimine koguarvukusega vähemalt 60 kukke.	Lahemaale jääb seitse keskkonnaregistris registreeritud metsise elupaika, üheksa teadaolevat mängupaika ning juhuvaatlustena on metsiseid märgatud kogu kaitsealal.	Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis. Teadaolevate mängupaikade (30) säilimine koguarvukusega vähemalt 60 kukke.
2.1.5.1.16.	Teder	Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis.	Lahemaal viidi 2014. a kevadel läbi tedreloendus, kus kõige arvukamalt loendati tedrekukki Haral (23-25) ja Laukasoo (26-32).	Elu- ja mängupaigad on säilinud soodsas seisundis, Lahemaa linnualal on vähemalt 75 kukke.
2.1.5.1	Väike-kärbsenäpp	Pesitsevate paaride arv	Lahemaal on loendatud 20 paari väike-kärbsenäppi.	Lahemaal pesitseb vähemalt 20 paari väike-kärbsenäppi.

Hahk	Pesitsevate paaride arv	Lahemaal on loendatud 15 paari hahku.	Lahemaal pesitseb vähemalt 15 paari hahku.
Hallhaigur		Lahemaal on loendatud 90 paari hallhaigruid.	Lahemaal pesitseb vähemalt 90 paari hallhaigruid.
Herilaseviu		Lahemaal on loendatud 6 paari herilaseviusid.	Lahemaal pesitseb vähemalt 6 paari herilaseviusid.
Händkakk		Lahemaal on loendatud 16 paari händkakke.	Lahemaal pesitseb vähemalt 16 paari händkakke.
Hüüp		Lahemaal on loendatud 0 hüüpi.	Lahemaal pesitseb vähemalt vähemalt 1 paar hüüpe.
Jääkoskel		Lahemaal on loendatud 275 paari jääkoskleid.	Lahemaal pesitseb 200-300 paari jääkosklaid.
Jäälind		Lahemaal on loendatud 8 paari jäälinde.	Lahemaal pesitseb vähemalt vähemalt 8 paari jäälinde.
Kalakajakas		Lahemaal on loendatud 198 paari kalakajakaid.	Lahemaal pesitseb 100-200 paari kalakajakaid.
Kiivitaja		Lahemaal on loendatud 84 paari kiivitajaid.	Lahemaal pesitseb 100 paari kiivitajaid.
Kühmnokk-luik		Lahemaal on loendatud 117 paari kühnokk-luiki.	Lahemaal pesitseb 100-120 paari kühnokk-luiki.
Laanepüü		Lahemaal on loendatud 30 paari laanepüüsid.	Lahemaal pesitseb vähemalt 30 paari laanepüüsid.
Laululuik		Lahemaal on loendatud 2 paari lauluuiki.	Lahemaal pesitseb vähemalt 2 paari lauluuiki.
Merivart		Lahemaal on loendatud 2 paari merivarte.	Lahemaal pesitseb vähemalt 2 paari merivarte.
Musträhn		Lahemaal on loendatud 21 paari musträhne.	Lahemaal pesitseb vähemalt 21 paari musträhne.
Männi-käbilind		Lahemaal pole leitud männi-käbilindu.	Lahemaal pesitseb 1 paar männi-käbilinde.

Naerukajakas
Nõmmekiur
Nõmmelõoke
Piilpart
Punajalg-tilder
Punapea-vart
Punaselg-õgija
Põldtsiitsitaja
Randtiir
Rohukoskel
Roo-loorkull
Rukkirääk
Rästas-roolind
Sarvikpütt
Sinikael-part

Lahemaal on loendatud 62 paari naerukajakaid.	Lahemaal pesitseb 60-70 paari naerukajakaid.
Lahemaal pole leitud nõmmekiuri.	Lahemaal pesitseb 1 paar nõmmekiure.
Lahemaal on loendatud 5 paari nõmmelõokesi.	Lahemaal pesitseb vähemalt 5 paari nõmmelõokesi.
Lahemaal on loendatud 27 paari piilparte.	Lahemaal pesitseb 30-50 paari piilparte.
Lahemaal on loendatud 18 paari punajalg-tildereid.	Lahemaal pesitseb vähemalt 18 paari punajalg-tildereid.
Lahemaal on loendatud 6 paari punapea-varte.	Lahemaal pesitseb vähemalt 6 paari punapea-varte.
Lahemaal on loendatud 85 paari punaselg-õgijaid.	Lahemaal pesitseb 100-120 paari punaselg-õgijaid.
Lahemaal on loendatud 4 paari põldtsiitsitajaid.	Lahemaal pesitseb vähemalt 4 paari põldtsiitsitajaid.
Lahemaal on loendatud 40 paari randtiire.	Lahemaal pesitseb vähemalt 40 paari randtiire.
Lahemaal on loendatud 4 paari rohukoskelaid.	Lahemaal pesitseb vähemalt 4 paari rohukoskelaid.
Lahemaal on loendatud 2 paari roo-loorkulle.	Lahemaal pesitseb vähemalt 2 paari roo-loorkulle.
Lahemaal on loendatud 384 paari rukkirääke.	Lahemaal pesitseb 450-500 paari rukkirääke.
Lahemaal on loendatud 94 paari rästas-roolinde.	Lahemaal pesitseb 100-150 paari rästas-roolinde.
Lahemaal on loendatud 3 paari sarvikpütte.	Lahemaal pesitseb vähemalt 3 paari sarvikpütte.
Lahemaal on loendatud 338 paari sinikael-partte.	Lahemaal pesitseb 400-500 paari sinikael-partte.

Sookurg
Soopart
Suurkoovitaja
Sõtkas
Tuttpütt
Tuttvart
Valge-toonekurg
Viupart
Väike-kirjurähn
Väike-konnakotkas
Väike-kärbsenäpp
Väikeluik
Värbkakk
Väänkael
Vööt-põõsalind

Lahemaal on loendatud 22 paari sookurgi.	Lahemaal pesitseb 40-50 paari sookurgi.
Lahemaal pole loendatud sooparte.	Lahemaal pesitseb vähemalt 1 paar sooparte.
Lahemaal on loendatud 3 paari suurkoovitajaid.	Lahemaal pesitseb vähemalt 3 paari suurkoovitajaid.
Lahemaal on loendatud 171 paari sõtkaid.	Lahemaal pesitseb 200-250 paari sõtkaid.
Lahemaal on loendatud 11 paari tuttpütte.	Lahemaal pesitseb vähemalt 11 paari tuttpütte.
Lahemaal on loendatud 116 paari tuttvarte.	Lahemaal pesitseb 120-130 paari tuttvarte.
Lahemaal on loendatud 10 paari valge-toonekurgi.	Lahemaal pesitseb vähemalt 10 paari valge-toonekurgi.
Lahemaal on loendatud 5 paari viupart.	Lahemaal pesitseb vähemalt 5 paari viupart.
Lahemaal on loendatud 11 paari väike-kirjurähne.	Lahemaal pesitseb vähemalt 11 paari väike-kirjurähne.
Lahemaal pole leitud väike-konnakotkaid.	Lahemaal pesitseb 1 paar väike-konnakotkaid.
Lahemaal on loendatud 20 paari väike-kärbsenäppe.	Lahemaal pesitseb vähemalt 20 paari väike-kärbsenäppe.
Lahemaal pole leitud pesitsemas väikeluike.	Lahemaa on rändeaegseks peatuseks 300-400 väikeluigele (isendit) .
Lahemaal on loendatud 8 paari värbkakke.	Lahemaal pesitseb vähemalt 8 paari värbkakke.
Lahemaal on loendatud 8 paari väänkaelu.	Lahemaal pesitseb vähemalt 8 paari väänkaelu.
Lahemaal on loendatud 7 paari vööt-põõsalinde.	Lahemaal pesitseb vähemalt 7 paari vööt-põõsalinde.

	Õõnetuvi		Lahemaal on loendatud 2 paari õõnetuviisi.	Lahemaal pesitseb vähemalt 2 paari õõnetuviisi.	
	Õõsorr		Lahemaal on loendatud 90 paari õõsorre.	Lahemaal pesitseb vähemalt 90 paari õõsorre.	
2.1.6.1.	Harilik hink	Elupaiga pikkus	Hingule sobivad elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	Hingule sobivad elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	Elupaiga kvaliteet selgub riikliku jõgede seire andmetest (jõgede üldised hüdrokeemilised ja hüdrobioloogilised seireandmed). Likvideeritud on rändetõkked (rajatud kalapääsud, kärestikülevoolud, paisutus likvideeritud, koprapaisud likvideeritud).
2.1.6.2.	Harilik võldas	Elupaiga pikkus	Võldasele sobivad elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	Võldasele sobivad elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	
2.1.6.3.	Jõesilm	Elupaiga kvaliteet	Jõesilmule sobivad sigimispaid ja vastsete elupaigad on jõesilmule ligipääsetavad kõigis kudemisjõgedes.	Jõesilmule sobivad sigimispaid ja vastsete elupaigad on jõesilmule ligipääsetavad kõigis kudemisjõgedes.	
2.1.6.4.	Lõhe	Elupaiga kvaliteet	Lõhele sobivad sigimispaid ja noorjarkude elupaigad on lõhele ligipääsetavad kõigis kudemisjõgedes.	Lõhele sobivad sigimispaid ja noorjarkude elupaigad on lõhele ligipääsetavad kõigis kudemisjõgedes.	
2.1.8.1.1.	Harilik ebapärlikarp	Elupaiga kvaliteet ja populatsiooni suurus	Ebapärlikarbi elupaigaks olev jõgi on säilinud looduslikus seisundis, populatsiooni arvukus on säilinud või suurenenud.	Ebapärlikarbi elupaigaks olev jõgi on säilinud looduslikus seisundis, populatsiooni arvukus on säilinud või suurenenud.	
2.1.8.1.3.	Paksukojaline jõekarp	Elupaiga pikkus	Paksukojalisele jõekarbile sobivad elupaigad elupaigajõgedes on säilinud soodsas seisundis.	Paksukojalisele jõekarbile sobivad elupaigad elupaigajõgedes on säilinud soodsas seisundis.	Elupaiga kvaliteet selgub riikliku jõgede seire andmetest (jõgede üldised hüdrokeemilised ja hüdrobioloogilised seireandmed).
2.1.8.3.1.	Rohe-vesihobu	Elupaiga pikkus	Rohe-vesihobule sobivad jõelised elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	Rohe-vesihobule sobivad jõelised elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	
2.1.8.3.3.	Rohe-tondihobu	Elupaiga pikkus	Rohe-tondihobule sobivad jõelised elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	Rohe-tondihobule sobivad jõelised elupaigad on elupaigajõgedes säilinud soodsas seisundis.	
2.1.8.3.2.	Suur-rabakiil	Elupaiga kvaliteet	Sigimisveekogud on säilinud soodsas seisundis.	Sigimisveekogud on säilinud soodsas seisundis.	

2.1.8.2.1.	Suur-mosaikliblikas	Elupaiga kvaliteet	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	
2.1.8.2.2.	Suur-kuldtiib	Elupaiga kvaliteet	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	Potentsiaalsed elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	
2.1.9.1.	Saarmas	Elupaiga kvaliteet ja pikkus	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	Elupaigad on säilinud soodsas seisundis.	Riikliku seire andmed.
2.1.9.2.	Tiigilendlane	Elu- ja talvituskohdade soodne seisund	Elupaigad ja talvitumiskohad on säilinud soodsas seisundis.	Elupaigad ja talvitumiskohad on säilinud soodsas seisundis.	
2.2. Kooslused					
2.2.1.1.	Vanad loodumetsad (9010*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 7726 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 7726 ha esinduslikkusega B.	Koosluste seisundit hinnatakse nende säilimiseks vajaliku kaitsekorra tagamise ning elupaikade looduskaitse seisundi määratlemise läbi. Kaitsekorraldus on olnud tulemuslik, kui on säilinud või suurenenud väärtuslike elupaigatüüpide pindala ning nende esinduslikkus on jäänud samale tasemele või tõusnud.
2.2.1.2.	Vanad laialehised metsad (9020*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 46 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 40,1 ha esinduslikkusega B.	
2.2.1.3.	Rohunditerikkad kuusikud (9050)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 223,9 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 223,9 ha esinduslikkusega C.	
2.2.1.4.	Okasmetsad oosidel ja moreenikuhjatistel (9060)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 13,7 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 13,7 ha esinduslikkusega B.	
2.2.1.5.	Soostuvad ja soolehtmetsad (9080*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 3731 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 1061,2 ha esinduslikkusega B.	
2.2.1.6.	Siirdesoo- ja rabametsad (91D0*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 1712,0 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 1712,0 ha esinduslikkusega A.	
2.2.1.7.	Lammi-lodumetsad (91E0*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 53,4 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 48,7 ha esinduslikkusega B.	
2.2.1.8.	Pangametsad (9180*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 27,4 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 27,4 ha esinduslikkusega A.	

2.2.1.9.	Metsastunud luited (2180)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 663,7 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 663,7 ha esinduslikkusega B.	
2.2.1.10.	Luidetevahelised niisked nõod (2190)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 3,4 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 3,4 ha esinduslikkusega A.	
2.2.2.1.	Looduslikus seisundis rabad (7110*), nokkheinakooslused (7150), rikutud, kuid taastumisvõimelised rabad (7120), siirde- ja õõtsiksoid (7140), allikad ja allikasood (7160).	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaikade kaitse-eesmärk on loodusliku seisundi säilitamine: looduslikus seisundis rabasid (7110*) nokkheinakoosluseid (7150) on säilinud 2024,7 ha esinduslikkusega A; rikutud, kuid taastumisvõimeliste rabade (7120) pindala on vähenenud seni inventeeritud osas (114,4 ha), kuna nende alade seisund on paranenud, või on 0-elupaiga arvelt suurenenud; siirde- ja õõtsiksoid (7140) on säilinud 737,3 ha esinduslikkusega A; allikaid ja allikasoid (7160) on säilinud 1,9 ha esinduslikkusega C.	Elupaikade kaitse-eesmärk on loodusliku seisundi säilitamine: looduslikus seisundis rabasid (7110*) nokkheinakoosluseid (7150) on säilinud 2024,7 ha esinduslikkusega A; rikutud, kuid taastumisvõimeliste rabade (7120) pindala on vähenenud seni inventeeritud osas (114,4 ha), kuna nende alade seisund on paranenud, või on 0-elupaiga arvelt suurenenud; siirde- ja õõtsiksoid (7140) on säilinud 737,3 ha esinduslikkusega A; allikaid ja allikasoid (7160) on säilinud 1,9 ha esinduslikkusega C.	Taastamiskavad on koostatud ja ellu viidud. Soode looduslikkus on rikutud osades taastumas.
2.2.3.1.	Kuivad niidud lubjarikkal mullal (6210)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	134,7 ha A; 467,0 ha B; 97,1 ha C; 114,8 ha D.	Elupaigatüüpi 6210 on säilinud vähemalt 134,7 ha esinduslikkusega A ja 467,0 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.	Ala on taastatud ja hooldatud vastavalt ettenähtud mahus.
2.2.3.1.	Liigirikkad aruniidud lubjavaesel mullal (6270)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	13,4 ha A; 84,8 ha B; 46,4 ha C; 2,1 ha D.	Elupaigatüüpi 6270 on säilinud vähemalt 13,4 ha esinduslikkusega A ja 84,8 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.	
2.2.3.1.	Aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niidud (6510)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	81,8 ha A; 110,5 ha B; 269,9 ha C; 5,9 ha D.	Elupaigatüüpi 6510 on säilinud vähemalt 81,8 ha esinduslikkusega A ja 110,5 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.	

2.2.3.1.	Sinihelmikakooslused (6410)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	3,0 ha C.	Elupaigatüüpi 6410 on säilinud vähemalt 3,0 ha esinduslikkusega C. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.1.	Niiskuslembesed serva- kõrgrohustud (6430)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	0,2 ha B; 9,8 ha C.	Elupaigatüüpi 6430 on säilinud vähemalt 0,2 ha esinduslikkusega A. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.1.	Nõmmeniidud (4030)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	53,6 ha A; 73,3 ha B; 74,2 ha C; 1,1 ha D.	Elupaigatüüpi 4030 on säilinud vähemalt 53,6 ha esinduslikkusega A ja 73,3 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.3.	Loopealsed (6280)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	113,1 ha A; 83,1 ha B; 11,1 ha C.	Elupaigatüüpi 6280 on säilinud vähemalt 113,1 ha esinduslikkusega A ja 83,1 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.3.	Kadastikud (5130)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund Elupaiga pindala (ha) ja seisund	3,8 ha B; 24,4 ha C.	Elupaigatüüpi 5130 on säilinud vähemalt 3,8 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.4.	Soostunud niidud (7230)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	142,6 ha B; 316,4 ha C; 10,5 ha D.	Elupaigatüüpi 7230 on säilinud vähemalt 142,6 ha B. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.2.	Lamminiidud (6450)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	29,1 ha A; 64,6 ha B; 17,7 ha C.	Elupaigatüüpi 6450 on säilinud vähemalt 29,1 ha esinduslikkusega A ja 64,6 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.5.	Puisniidud (6530)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	41,4 ha A; 8,6 ha B; 1,7 ha C.	Elupaigatüüpi 6530 on säilinud vähemalt 41,4 ha esinduslikkusega A ja 8,6 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.
2.2.3.5.	Puiskarjamaad (9070)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	13,5 ha B; 5,8 ha C.	Elupaigatüüpi 9070 on säilinud vähemalt 13,5 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.

2.2.3.6.	Rannaniidud (1630)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	45,2 ha A; 54,4 ha B; 73,5 ha C.	Elupaigatüüpi 1630 on säilinud vähemalt 42,5 ha esinduslikkusega A ja 54,4 ha esinduslikkusega B. Elupaikade seisund on täpsustunud.	
2.2.4.1.	Jõesed ja ojad (3260)	Elupaigatüübi esinduslikkus ja selle säilimine	Elupaigatüüpi 3260 on säilinud 188,3 ha esinduslikkusega A.	Elupaigatüüpi 3260 on säilinud 188,3 ha: 1) Altja oja on säilinud heas seisundis esinduslikkusega A (VMK kohaselt tuleb aastaks 2021 saavutada veekogu hea seisundiklass ³⁸). 2) Kolga jõe seisund on paranenud ja vastab elupaigatüübi 3260 kriteeriumitele (VMK kohaselt tuleb aastaks 2021 saavutada veekogu hea seisundiklass). 3) Loo jõe seisund on paranenud ja vastab elupaigatüübi 3260 kriteeriumitele (VMK kohaselt tuleb säilitada veekogu hea seisundiklass). 4) Loobu jõe seisund on paranenud (esinduslikkus B, VMK kohaselt on saavutatud hea seisundiklass). 5) Säilinud on Läsna jõe hea seisund (esinduslikkus B, VMK kohaselt on säilinud hea seisundiklass). 6) Säilinud on Mustoja hea seisund esinduslikkusega A (VMK kohaselt tuleb rahvusparki jääval ojalõigul Vihula alumisest paisjärvest	Jõgede ökoloogiline seisund selgub riikliku jõgede seire andmetest (jõgede üldised hüdrokeemilised ja hüdrobioloogilised seireandmed), elupaiga kvaliteet (esinduslikkus) hinnatakse kordusinventuuri käigus.

³⁸ Veekogude seisundiklass on siin ja edaspidi antud vastavalt Keskkonnaministri 28. juuli 2009. a määrusele nr 44 „Pinnaveekogumite moodustamise kord ja nende pinnaveekogumite nimestik, mille seisundiklass tuleb määrata, pinnaveekogumite seisundiklassid ja seisundiklassidele vastavad kvaliteedinäitajate väärtused ning seisundiklasside määramise kord“.

				<p>suudmeni säilitada veekogu hea seisundiklass, rahvuspargist välja jääval ojalõigul lähtest alumise paisjärveni saavutada veekogu hea seisundiklass).</p> <p>7) Pudisoo jõgi on säilinud heas seisundis (esinduslikkus B, VMK kohaselt on saavutatud hea seisundiklass).</p> <p>8) Säilinud on Valgejõe hea seisund esinduslikkusega A (VMK kohaselt tuleb saavutada veekogu hea seisundiklass).</p> <p>9) Säilinud on Võsu jõe hea seisund esinduslikkusega B (VMK kohaselt tuleb saavutada veekogu hea seisundiklass).</p>	
2.2.4.2.	Looduslikud rohketoitelised järved (3150)	Elupaigatüübi esinduslikkus ja selle ökoloogiline seisund	Elupaik on säilinud esinduslikkusega B 449,5 ha ning elupaigatüübi järvede ökoloogiline seisund on heas seisundiklassis.	Elupaik on säilinud esinduslikkusega B 449,5 ha ning elupaigatüübi järvede ökoloogiline seisund on heas seisundiklassis.	Elupaiga ökoloogiline seisund selgub riikliku väikejärvede seire andmetest (väikejärvede hüdrokeemilised ja hüdrobioloogilised näitajad) .
2.2.4.3.	Huumustoitelised järved ja järvikud (3160)	Elupaigatüübi esinduslikkus ja selle ökoloogiline seisund	Elupaik on säilinud 62,4 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 62,4 ha esinduslikkusega B.	Negatiivseid mõjutegureid ei ole olnud.
2.2.5.1.	Veealused liivamadalad (1110)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 6377,7 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 6377,7 ha esinduslikkusega B.	Negatiivseid mõjutegureid ei ole olnud.
2.2.5.2.	Liivased ja mudased pagurannad (1140)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 756,2 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 756,2 ha esinduslikkusega A.	
2.2.5.3.	Rannikulõukad (1150*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 29,4 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 29,4 ha esinduslikkusega B.	
2.2.5.4.	Laiad madalad lahed (1160)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 103 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 103 ha esinduslikkusega B.	
2.2.5.5.	Karid (1170)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 438,1 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 438,1 ha esinduslikkusega A.	

2.2.5.6.	Esmased rannavallid (1210)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 33,9 ha esinduslikkusega C.	Elupaik on säilinud 33,9 ha esinduslikkusega C.	
2.2.5.7.	Püsitaimestuga kivirannad (1220)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 96,3 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 96,3 ha esinduslikkusega B.	
2.2.5.8.	Väikesaared ja laiud (1620)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 90,1 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 90,1 ha esinduslikkusega A.	
2.2.5.9.	Püsitaimestuga liivarannad (1640)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 79,9 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 79,9 ha esinduslikkusega B.	
2.2.5.10.	Eelluited (2110)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 11,0 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 11,0 ha esinduslikkusega B.	
2.2.5.11.	Valged luited (2120)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 25,8 ha esinduslikkusega C.	Elupaik on säilinud 25,8 ha esinduslikkusega C.	
2.2.5.12.	Hallid luited (2130*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 5,3 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 5,3 ha esinduslikkusega B.	
2.2.5.13.	Rusked luited kukumarjaga (2140*)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 4,4 ha esinduslikkusega B.	Elupaik on säilinud 4,4 ha esinduslikkusega B.	
2.2.6.1.	Lbjakivipaljandid (8210)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud 0,2 ha esinduslikkusega A.	Elupaik on säilinud 0,2 ha esinduslikkusega A.	
2.2.6.2.	Liivakivipaljandid (8220)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud.	Elupaik on säilinud, täpsustunud on levik.	
2.2.6.3.	Koopad (8310)	Elupaiga pindala (ha) ja seisund	Elupaik on säilinud.	Elupaik on säilinud, täpsustunud on levik.	
2.3 Maastik, pargid, üksikobjektid					
2.3.1.1.	Maastikuilme	Maastikuelementide sh avatud ja suletud alade esinemine ja seisund, iseloomulik asustusstruktuur.	Piirkonnale iseloomulik maastikuilme on säilinud, jätkub traditsiooniline põllumajanduslik tegevus, niidualad on hooldatud ja maastikuvaated avatud.	Piirkonnale iseloomulik maastikuilme on säilinud, jätkub traditsiooniline põllumajanduslik tegevus, niidualad on hooldatud ja maastikuvaated avatud.	Maastikuilme hindamisel võetakse arvesse põhikaardi kõlvikulist jaotust võrreldes 2015. a. välitöödel tehtud visuaalseid vaatlusi, ehitustegevusele seatud tingimusi lähtuvalt kaitseesmärkidest.

2.3.1.2.	Pinnavormid	Looduslike pinnavormide esinemine ja seisund.	Looduslikud pinnavormid on säilinud ja heas seisundis.	Looduslikud pinnavormid on säilinud ja heas seisundis.	Hindamisel võetakse arvesse välitöödel tehtud visuaalseid vaatlusi, looduskasutusele seatud tingimusi lähtuvalt kaitse-eesmärkidest.
2.3.2.	Pargid	Kolga, Palmse, Sagadi ja Vihula mõisaparkide esinduslikkus, ajalooliselt kujunenud planeeringu ja väärtusliku puistu säilimine.	Palmse pargile ja alleele on koostatud inventeerimise ja rekonstrueerimise projekt. Vihula pargile heakorrastamise projekt. Kolga pargile dendroloogiline inventuur ja hoolduskava. Parke ja alleesid hooldatakse.	Parkides teostatakse hooldustööd vastavalt rekonstrueerimisprojektile või kavale.	Parkide seisundit ja säilimist hinnatakse vastavalt rekonstrueerimis- või hoolduskavas ettenähtud ja teostatud töödele.
2.3.3.1.	Looduse üksikobjektid, üksikpuud	Lahemaal on kaitse alla võetud 15 üksikpuud.	Puude säilimine soodsas seisundis.	Puude säilimine soodsas seisundis.	Säilimist hinnatakse vastavalt tehtud hooldustöödele.
2.3.3.2.	Looduse üksikobjektid, rändrahnud ja kivikülvid	Üksikobjektina on Lahemaal kaitse võetud 32 rändrahnu ja rahnude rühma ning Näljakangrud.	Rändrahnude, kivikülvi ja Näljakangrute säilimine.	Rändrahnude, kivikülvi ja Näljakangrute säilimine.	Säilimist hinnatakse vastavalt tehtud hooldustöödele.
2.4 Kultuuripärand					
2.4.1.	Ajalooline maakasutus	Ajaloolise maakasutuse säilivus (ha); Ajaloolise maakasutuse teavitustegevuste (tk, osalejate arv) ja uuringute arv (tk)	I – II väärtusklassi maastikud on säilinud avatuna, piiranguvõõndis paiknevate III ja IV väärtusklassi maastike (7449 ha) osas on hooldushuvi (2015. a 120 ha); Ajaloolise maakasutuse alased uuringud ja teavitustegevused on planeeritud.	I – II väärtusklassi maastikud on säilinud avatuna, piiranguvõõndis paiknevad III ja IV väärtusklassi maastikud (7449 ha) on taastatud hooldushuvist lähtuvalt potentsiaalsete poollooduslike koosluste aladel; Teadlikkuse kasv ajaloolise maakasutuse väärtustest, uuringud ja teavitustegevused on ellu viidud.	Säilivus tuvastatakse kaardianalüüsis, looduskasutuse lubade alusel, vaatluste käigus. III ja IV väärtusklassi maastike osas hinnatakse hooldushuvist lähtuvalt taastatud ja hooldamisel oleva ala pindala.
2.4.2.	Asustusstruktuur	Väärtuslike ja väga väärtuslike külaosade säilivus (tk) (kaitsekorralduslikele soovitudele vastavalt arendatud asustusstruktuur);	Vastavalt kaitsekorralduslikele soovitudele säilinud külastruktuurid; Asustusstruktuuri käsitlevad teavitustegevused ja uuringud on planeeritud.	Väga väärtuslikud ja väärtuslikud külaosad on säilinud; Asustusstruktuuri puudutavad teavitustegevused on ellu viidud.	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht) ning vaatluste käigus; teadlikkust ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.

		Asustusstruktuuri teavitustegevuste ja uuringute arv (tk)			
2.4.2.1.	Teedevõrk	Säilinud ajalooline teedevõrk, Teostatud uuring	Säilinud ajalooline teedevõrk; Uuring on planeeritud.	Ajalooline teedevõrk koos elementidega on uuritud, säilinud ja külamaastikus loetav.	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht) ning vaatluste käigus.
2.4.3.	Arheoloogiamälestised ja esiajaloolised maastikud	Avatuna ja rikkumatuna säilinud esiajaloolised maastikud ja mälestised (tk)	Säilinud esiajaloolised maastikud.	Lahemaa rahvusparki muistsete maastike ja arheoloogiamälestiste säilimine; Lahemaa rannaalade ja Palmse-Vihula piirkonna arheoloogiliste väärtuste uurimine on lõpule viidud ja kaitse alla võetud.	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht) ning vaatluste käigus; teadlikkust ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.
2.4.4.	Taluarhitektuur	Väga väärtuslik ja väärtuslik taluarhitektuur säilinud (tk); Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste arv; Keskonda sobitava uusarhitektuuri osakaal.	Väga väärtuslik ja väärtuslik taluarhitektuur säilinud; Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste on planeerimine; Uusarhitektuur sobitub keskkonda.	Olemasolev ajaloolis-kultuurilise väärtusega hoonestus on säilinud ja heas seisukorras; On tagatud uushoonestuse kvaliteet ja sobitumine ajaloolisse keskkonda, küladesse pole tekkinud dominantset kontrastset uushoonestust; Külade märgilised elemendid ning vaated neile on suudetud säilitada või taastada; Lahemaa elanikkond on teadlik Lahemaa arhitektuuritraditsioonidest ja oskab neid hoida ja edasi anda; Kaitsemeetmed on planeeritud ja ellurakendatud.	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht) ning vaatluste käigus; teadlikkust ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.
2.4.5	Muinsuskaitsealune kinnispäränd	Säilinud kultuurimälestiste arv; Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste arv; Valdkondlike uuringute arv (tk).	Säilinud kultuurimälestised; Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste planeerimine; Valdkondlike uuringute planeerimine.	Teadaolevad kultuurimälestised on säilinud, nende seisund on hea. Lahemaa rahvusparki aladel; teostatakse valdkondlikke uuringuid; Lahemaa rahvusparki aladel tehakse aktiivset muinsuskaitsealast teavitustööd (infomaterjalid, koolitused-teabepäevad).	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht) ning vaatluste käigus; teadlikkust ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.
2.4.6.	Militaarobjektid	Säilinud väärtuslike militaarobjektide arv;	Väärtuslike militaarobjektide säilimine;	Väärtuslikud militaarobjektid on säilinud;	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht) ning vaatluste

		Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste arv; Valdcondlike uuringute arv (tk).	Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste planeerimine; Valdcondlike uuringute planeerimine.	Teadlikkust tõstvad infomaterjalid on koostatud ja üritused korraldatud; Valdcondlikud uuringud on ellu viidud.	käigus; teadlikkust ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.
2.4.7.	Looduslikud pühapaigad	Säilinud looduslike pühapaikade arv Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste arv; Valdcondlike uuringute arv (tk).	Säilinud looduslikud pühapaigad; Teadlikkust tõstvate infomaterjalide ja ürituste planeerimine; Valdcondlike uuringute planeerimine.	Säilinud looduslikud pühapaigad; Teadlikkust tõstvad infomaterjalid on koostatud ja üritused on läbi viidud; Valdcondlike uuringud on ellu viidud.	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht) ning vaatluste käigus; teadlikkust ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.
2.4.8.	Külade ajaloolis-kultuurilised paigad ja objektid	Külade ajaloolis-kultuurilooliste paikade inventuur. Teadaolevate ajaloolis-kultuuriliselt oluliste maastikuelementide säilimine Teadlikkuse tõus ajaloolis-kultuurilistest maastikuelementidest.	Külade ajaloolis-kultuurilooliste paikade inventuur on teostatud; Teadaolevate ajaloolis-kultuuriliselt oluliste maastikuelementid on säilinud (looduskasutus, hooldus); Teadlikkuse tõus ajaloolis-kultuurilistest maastikuelementidest – (infomaterjalid, trükised, integreerimine marsruutidesse ja haridusprogrammidesse, kultuuriloolised kaardid).	Külade ajaloolis-kultuuriloolised paigad on inventeeritud; Ajaloolis-kultuuriliselt olulised maastikuelementid on säilinud; Teadlikkuse tõus ajaloolis-kultuurilistest maastikuelementidest.	Säilivust hinnatakse looduskasutuse lubade alusel (kaardikiht), tehtud hooldustööde alusel ning vaatluste käigus; teadlikkust ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.
2.4.9.	Rahvakultuur	Lahemaa rahvusparki keele ja murrete säilimine; Lahemaa pärimusmuusika säilimine; Lahemaa rahvapärимuse säilimine; Kommete, tavade, uskumuste säilimine	Lahemaa rahvusparki keeli ja murdeid säilitavad uuringud, infomaterjalid, kampaaniad, programmid, üritused on planeeritud; Lahemaa pärimusmuusikat säilitavad infomaterjalid, kampaaniad, programmid, üritused on planeeritud; Lahemaa rahvapärимust säilitavad infomaterjalid, kampaaniad, programmid, üritused on planeeritud; Kommete, tavade, uskumuste säilimine läbi kasutuse (neid propageerivad uuringud, kampaaniad, üritused on planeeritud).	Lahemaa rahvusparki ala keelemurrete teadvustamine ning rannakeele säilitamine, Lahemaa folklooritegevuse säilumine ja elavnemine, Lahemaa rahvapärимuse kogumise jätkamine.	Säilivust hinnatakse infomaterjalide arvu järgi, pärimuskandjate osaluse arvu järgi uuringutes, teadlikkust tõstvates kampaaniates, üritustel, traditsioonidel põhineva uusloomingu arvu järgi.

2.4.10.	Traditsiooniline inimtegevus	Traditsioonilise elulaadi säilimine; Traditsiooniliste käsitööoskuste säilimine; Töötraditsioonide säilumine.	Kampaaniad, uuringud, programmid, koolitused, tegevused, infomaterjalid on planeeritud; Tegevused on planeeritud.	Lahemaale iseloomulike käsitööoskuste uurimine ja säilimisele kaasaaitamine; Lahemaa traditsiooniliste elatusalade uurimine ja tutvustamine; Lahemaa traditsiooniliste elatusaladega tegelemise soodustamine, Lahemaa traditsiooniliste elatusalade, sh rannakalanduse, põllumajanduse ja metsamajanduse kaitse kontseptsiooni, tegevuskava ja toetusmeetmete väljatöötamine koostöökogus. Lahemaa töötraditsioonidest on oluline jätkata siinsele piirkonnale iseloomulikke ehitustraditsioone, rannakalanduse traditsioone, karjakasvatuse traditsioone, metsanduse traditsioone, jahinduse traditsioone, põlluharimise traditsioone, paadi- ja laevaehituse traditsioone, puutöötraditsioone, sepatöötraditsioone, naiste käsitöötraditsioone, toidukultuuri, rahvameditsiini jms spetsiifiliste kultuurinähtuste tundmaõppimist ja soodustada nende uurimist, säilitamist tutvustamist.	Säilivust hinnatakse infomaterjalide arvu järgi, pärimuskandjate osaluse arvu järgi uuringutes, teadlikkust tõstvates kampaaniates, üritustel, traditsioonidel põhineva uusloomingu arvu järgi.
---------	------------------------------	---	---	---	---

LISAD

Kõik lisad on esitatud eraldi:

Lisa 1. Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri

Lisa 2. Lahemaa rahvuspargi ehituskeeluvöönd Võsu jõel tiheasustusosal ja Läänemere rannal (kaardikihid)

Lisa 3. Väärtuste koondtabel

Lisa 4. Riiklik seire

Lisa 5. Viru ja Hara raba seireandmed

Lisa 6. Ajalooline maakasutus (joonised külade kaupa)

Lisa 7. Asustusstruktuur ja arhitektuur, kirjeldused ja ehitussoovitused külade kaupa

Lisa 8. Asustusstruktuuri ja arhitektuuri väärtused, ehitusalad ja -soovitused (joonised külade kaupa ja kaardikihid)

Lisa 9. Looduskasutus: ehitustegevus ja planeerimine (kaardikihid kaitse tulemuslikkuse hindamiseks)

Lisa 10. Õppe- ja matkarajad, nende õppeotstarbeline kasutamine

Lisa 11. Lõkke- ja telkimiskohad, nende õppeotstarbeline kasutamine

Lisa 12. Õppeprogrammid

Lisa 13. Kaitsekorralduskava tegevuste kaardid (tegevuste kaardikihid ja joonised)

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Eesti Geoloogiline baaskaart. 7411 Vösu. Seletuskiri. 2005. Eesti Geoloogiakeskus.
2. Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1. juuni 1971. a määruse nr 300 punkti 1 osalise muutmise kohta. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 115. 20.03.1973 // ENSV Teataja 1973, 13, 111.
3. Eesti NSV Ministrite Nõukogu korraldus nr 331-k. 13.03.1959 // ENSV Teataja 1959, 29, 160.
4. Euroopa Komisjonile esitatav Natura 2000 võrgustiku alade nimekiri. Vabariigi Valitsuse korraldus nr 615-k. 5.08.2004 // RTL 2004, 111, 1758. (RT III, 28.12.2010, 1).
5. Hiisjärv, H. 2009. Viru raba loodusliku veerežiimi taastamise projekt. AS Maa ja Vesi.
6. Ida-Eesti vesikona veemajanduskava. 2010. Keskkonnaministeerium.
7. Jüriado, I., Suija, A. 2008. Lahemaa samblike inventuur. Aruanne.
8. Kaitsekorralduskava koostamise ja kinnitamise kord ning kaitsekorralduskava kinnitaja määramine. Keskkonnaministri määrus nr 60. 20.10.2009 // RTL 2009, 81, 1174.
9. Kaja, U. 2010. Metsataimede inventuur. Aruanne.
10. Kalamees, A. Kruus, A. 2002. Lahemaa Rahvuspargi kaitsekorralduskava koostamine – linnustik. Eesti Ornitoloogiaühing.
11. Kalda, A. 1988. Lahemaa rahvuspargi taimkate ja selle geobotaaniline liigestus. Lahemaa uurimused 3. Valgus, Tallinn.
12. Kukk, Ü., Hurt, E. 2000. Haruldased taimeliigid Ida-Harjumaal.
13. Kukk, Ü., Hurt, E. 2002. Lahemaa Rahvuspargi haruldaste ja ohustatud taimeliikide seisund, kaitsekorralduslikud meetmed ja vastav andmebaas.
14. Kupper, T., Ingerpuu, N., Leis, M., Vellak, K., Kupper, P. 2009. Projekti Lahemaa sammalde inventuur lõpparuanne.
15. Lahemaa lagealade inventeerimine, kaitsekorralduslike soovitude andmine. 2011. Pärandkoosluste Kaitse Ühing.
16. Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse inventuur. 2011. Eesti Maaülikool.
17. Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri. 2010. Keskkonnaministri määruse eelnõu. Keskkonnaamet, Viru regioon.
18. Lahemaa rahvuspargi kohapärimuse ja toponüümika inventuur. 2010. Kirjandusmuuseum.
19. Lahemaa Rahvuspargi kohta. Riigikogu seadus. 27.03.1991 // RT 1991, 13, 172.

20. Lahemaa rahvusparki Kuusalu kihelkonna ala looduslike pühapaikade inventuur. 2009. Tartu Ülikool, Kirjandusmuuseum, Maavalla Koda.
21. Lahemaa rahvusparki külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri inventuur. 2012. Artes Terrae.
22. Lahemaa Rahvusparki linnustiku inventuur. 2014. EOÜ: Tuvi, J. Nellis, R.
23. Lahemaa rahvusparki metsade inventeerimine ja väärtuste analüüs. 2011. OÜ Metsakorralduse büroo.
24. Lahemaa rahvusparki metsamajandamise projekt, 1 köide. 1982. Ü/K „Metsaprojekt“ Eesti Metsakorralduskeskus.
25. Lahemaa rahvusparki moodustamise kohta. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 300. 1.06.1971 // ENSV Teataja 1971, 26, 285.
26. Lahemaa Rahvusparki põhimääruse kinnitamise kohta. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 540. 31.12.1975 // ENSV Teataja 1976, 5, 42.
27. Lahemaa rahvusparki põhimääruse kinnitamise kohta. ENSV Ministrite Nõukogu määrus nr 26. 20.01.1972 // ENSV T 1972, 8, 66.
28. Lahemaa rahvusparki, Ohepalu looduskaitseala ja Viitna maastikukaitseala kaitseeeskirjade ja välispiiri kirjelduste kinnitamine. Vabariigi Valitsuse määrus nr 109. 3.06.1997 // RT I 1997, 45, 728. (RT I 2005, 71, 556).
29. Lang, V. 2002. Ülevaade Lahemaa rahvusparki esiajaloolistest väärtustest. Kaitsekorralduskava alusuuring.
30. Leito, T. 2007. Eesti kaitsealad.
31. Leivits, A. 2009. Riikliku keskkonnaseire alamprogrammi „Eluslooduse mitmekesisuse ja maastike seire“ projekti „Madalsoode ja rabade linnustik“ 2009. aasta täitmise lõpparuanne.
32. Liiv, K. 2010. 2009. aasta riikliku keskkonnaseire programmi tulemuste ülevaade. Keskkonnateabe keskus.
33. Linnustiku inventuur Lahemaa rahvusparkis 2003. 2003. LKÜ Kotkas ja Kotkaklubi.
34. Loobu jõel paiknevatele Joaveski HEJ ja Loobu paisudele kalapääsude rajamise keskkonnamõju hindamine. KMH aruanne. 2007. K&H AS, Maves AS, Inseneribüroo Urmas Nugin OÜ, Eesti Loodushoiu Keskus MTÜ, Merin AS.
35. Looduskaitseseadus. Riigikogu seadus. 21.04.2004 // RT I 2004, 38, 258. (RT I 2010, 43, 255).
36. Loopmann, A., Karise, V., Johannes, E. 1980. Lahemaa Rahvusparki reservaat Laukaraba. ENSV Teaduste Akadeemia Tallinna Botaanikaäed Geoloogia Instituut.

37. Luig, J. 2003. Eesti selgrootute mitmekesisus ja selle kaitse. Lõpparuanne. Tartu.
38. Luig, J., Martin, M., Kruus, M. 2010. Järva-Lääne-Viru regiooni haruldaste selgrootute inventuur.
39. Lõhe, jõeforelli, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistu. Keskkonnaministri määrus nr 73. 15.06.2004 // RTL 2004, 87, 1362. ([RTL 2005, 47, 652](#)).
40. Lõheliste ja karpkalalaste elupaikadena kaitstavate veekogude nimekiri ning nende veekogude vee kvaliteedi- ja seireandmed ning lõheliste ja karpkalalaste riikliku keskkonnaseire jaamad. Keskkonnaministri määrus nr 58. 9.10.2002 // RTL 2002, 118, 1714.
41. Lääne-Eesti vesikonna Harju alamvesikonna veemajanduskava. 2007. Keskkonnaministeerium.
42. Lääne-Eesti vesikonna veemajanduskava. 2010. Keskkonnaministeerium.
43. Maa-alade ja veekogude looduskaitse alla võtmise kohta. Vabariigi Valitsuse otsus nr 79. 18.09.1939 // RT 1939, 79, 630.
44. Maamaksuseadus. Riigikogu seadus. 6.05.1993 // RT I 1993, 24, 428. (RT I 2010, 22, 108).
45. Marmor, L. 2011. Palmse pargi samblike inventuur. Tartu Ülikooli Ökoloogia ja Maateaduste Instituut.
46. Muinsuskaitseameti ettepanek Kahala järve lõunakalda taastamiseks rahvusparki koosseisu saadetuna G. Vedru eksperthinnangust alale. 2007.
47. Mustojal paikneva Vihula alumise paisu kalapäasu rajamise keskkonnamõju hindamine. KMH aruanne. 2007. K&H AS, Maves AS, Inseneribüroo Urmas Nugin OÜ, Eesti Loodushoiu Keskus MTÜ, Merin AS.
48. Natura 2000 alal asuva erametsamaa kohta antava toetuse saamise nõuded, toetuse taotlemise ja taotluse menetlemise täpsem kord. Põllumajandusministri määrus nr 26. 11.03.2010 // RTL 2010, 12, 226. (RT I, 23.11.2010,1).
49. Natura 2000 alal asuva põllumajandusmaa kohta antava toetuse saamise nõuded, toetuse taotlemise ja taotluse menetlemise täpsem kord. Põllumajandusministri määrus nr 32. 17.03.2010 // RT I, 13, 248. (RT I, 23.11.2010, 1).
50. Pajula, R. 2009. Viru raba freesturbaväljade taastamiskava. Eesti Märgalade Ühing.
51. Pinnaveekogumite moodustamise kord ja nende pinnaveekogumite nimestik, mille seisundiklass tuleb määrata, pinnaveekogumite seisundiklassid ja seisundiklassidele vastavad kvaliteedinäitajate väärtused ning seisundiklasside määramise kord. Keskkonnaministri määrus nr 44. 28.07.2009 // RTL 2009, 64, 941. (RT I, 25.11.2010, 7).
52. Pirrus, P. 1984. Lahemaa soode hüdrogeoloogiast (diplomitöö). Tartu Riiklik Ülikool.

53. Poolloodusliku koosluse hooldamise toetuse saamise nõuded, toetuse taotlemise ja taotluse menetlemise täpsem kord aastateks 2007–2013. Põllumajandusministri määrus nr 19. 08.03.2010 // RTL 2010, 11, 199. (RT I, 23.11.2010, 1).
54. Ramst, R., Orru, M., Halliste, L. 2005. Eesti mahajäetud turbatootmisalade revisjon. 1. etapp - Harju, Rapla ja Lääne maakond. Eesti Geoloogiakeskus.
55. Raukas, A. 1995. Eesti loodus. Tallinn.
56. Raukas, A., Karukäpp, R. 1982. Lõuna-Lahemaa pinnakatte ja pinnamoe kujunemine ning jõgede, järvede ja soode areng (vahearuanne).
57. Riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude loetelu. Vabariigi Valitsuse korraldus nr 1. 03.01.2006 // RTL 2006, 7, 133. (RTL 2007, 63, 1134).
58. Riiklike maastikuliste, geoloogiliste, botaanilis-zooloogiliste ja ornitoloogiliste keelualade ja nende piiride kinnitamisest. Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 119. 6.04.1959 // ENSV Teataja 1959, 20, 107.
59. Riiklike maastikuliste, geoloogiliste, botaanilis-zooloogiliste, botaaniliste ja ornitoloogiliste keelualade kaitse korraldamise eeskirjade kinnitamisest. ENSV Ministrite Nõukogu Looduskaitse Valitsuse juhataja käskkiri nr 36. 28.04.1959.
60. Sell, I., Kalamees, R. 2009. Järva-Lääne-Viru regiooni haruldaste seente inventuur.
61. Sepp, K., Merila, A. 2010. Lahemaa rahvusparki maastike planeerimine ja arhitektuurinõuded rahvusparki kaitsekorralduskava väljatöötamiseks. Maaülikool.
62. Suuroja, K. 2008. Balti klint – loodus ja ajalugu. GeoTrail, Tallinn.
63. Tennokesse, V. 1983. Lahemaa rahvusparki tüüpiliste soode hüdrogeoloogilised tehistingimused (diplomitöö). Tartu Riiklik Ülikool.
64. Tomps, F., Kurepalu, A., Kangilaski, E., Kotli, A. 2007. Eksperthinnang Lahemaa kaitse-eeskirja eelnõu kohta.
65. Traat, H. 1987. Aegviidu Metsamajandi Kolga metskonna Viru raba fresturbaväljade tehniline rekultiveerimine.
66. Uurimused Lahemaa rahvusparki arenduskava koostamiseks. 1981. Lõpparuanne. Eesti Metsamajanduse ja Looduskaitse Teadusliku Uurimise Instituut, Tartu.
67. Valgejõel paiknevate Kotka ja Nõmmeveski paisudele kalapääsude rajamise keskkonnamõju hindamine. KMH aruanne. 2007. K&H AS, Maves AS, Inseneribüroo Urmas Nugin OÜ, Eesti Loodushoiu Keskus MTÜ, Merin AS.
68. Veemajanduse programmi „Kalapääsude efektiivsuse hindamine” projekt nr 3447. Keskkonnaagentuuri ja Eesti Loodushoiu Keskuse vaheline töövõtuleping Nr 3.-3/63. Eesti Loodushoiu Keskus, 2014.

69. Veeseadus. Riigikogu seadus. 11.05.1994 // RT I 1994, 40, 655. (RT I, 22.12.2010, 1).
70. Vildak, A. 2015. Lahemaa rahvusparki külastatavus.
71. Viru alamvesikonna veemajanduskava. 2006. Keskkonnaministeerium.
72. Välja, L. 2010. Lahemaa rannakülade Käsmu, Võsu, Vergi ja Viinistu arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs. Eesti Kunstiakadeemia.
73. Õun, M. 2007. Ekspertarvamus Hara sadama ja Suurpea sõjaväelinnaku kohta.
74. Ökosüsteemi kaubad ja teenused. 2010. Euroopa Liit. (Infoleht).
75. Kotkaklubi. Sein, G. 2011. Kaljukotka (*Aquila chrysaetos*) kaitse tegevuskava.
76. Kotkaklubi. Abel, U. 2014. Väike-konnakotka (*Aquila pomarina*) kaitse tegevuskava.
77. Kotkaklubi. EOÜ. Sellis, U. 2014. Must-toonekure (*Ciconia nigra*) kaitse tegevuskava.
78. Kotkaklubi. EOÜ. Nellis, R. 2014. Merikotka (*Haliaeetus albicilla*) kaitse tegevuskava
Kotkaklubi. Sellis, U., Männik, R. 2011. Kalakotka (*Pandion haliaetus*) kaitse tegevuskava eelnõu.
79. EOÜ. TÜ. Nellis, R. 2014. Kassikaku (*Bubo bubo bubo*) kaitse tegevuskava eelnõu (kinnitatud).
80. Erit, M., Kuresoo, A., Luigujõe, L., Pehlak, H. 2008. Niidurüdi (*Calidris alpina schinzii*) kaitse tegevuskava eelnõu.
81. EMÜ, OÜ Xenus. Mägi, E. 2014. Tutka (*Philomachus pugnax*) kaitse tegevuskava.
82. EMÜ, EOÜ. Luigujõe, L. Väikeluige (*Cygnus columbianus bewickii*) kaitse tegevuskava eelnõu
Elts, J., Marja, R., Tätte, K. 2014. Põldtsiitsitaja (*Emberiza hortulana*) kaitse tegevuskava.
83. Evestus, T., Nurmla, A. 2011. Laanerähni (*Picoides tridactylus*) kaitse tegevuskava.
84. Metsise (Tetrao urogallus) kaitse tegevuskava eelnõu Tiit Randla koostöös Ivar Ojaste, Ene Vihi, Indrek Tammekännu, Meelis Leivitsa, Agu Leivitsa, Piret Mägi ja Renno Nellisega 2014
85. Kanakulli (Accipiter gentilis) kaitse tegevuskava eelnõu Ülo Väli (EOÜ, EMÜ) ja Aarne Tuule (EOÜ, TLÜ) 2014
86. Tedre (Tetrao tetrix) kaitse tegevuskava eelnõu Eesti Ornitoloogiaühing (juhteksperdikson Andrus Kuus) 2014
87. Väike-kärbsenäpi (*Ficedula parva*) kaitse tegevuskava eelnõu Renno Nellis (Eesti Ornitoloogiaühing) 2014
88. Laanepüü (*Tetrastes bonasia*) kaitse tegevuskava eelnõu Ülo Väli (Eesti Ornitoloogiaühing, Eesti Maaülikool) 2014

89. Harivesiliku (*Triturus cristatus*) kaitse tegevuskava eelnõu. Tartu Ülikooli ja/või MTÜ Põhjakonn eksperdid: Riinu Rannap, Piret Pappel ja Wouter de Vries.
90. Tiigikonna ja järvekonna kaitse tegevuskava eelnõu MTÜ Põhjakonn eksperdid Piret Pappel, Wouter de Vries ja Riinu Rannap 2014
91. Roostikulindude kaitse tegevuskava eelnõu Andrus Kuus, Tarvo Valker ja Ivar Ojaste (Eesti Ornitoloogiaühing) 2014
92. Seireprogrammi MAISMAALIMUSED 2013. aasta aruanne ja 2012. a aruanne.
93. <http://elurikkus.ut.ee/>
94. Keskkonnaregister.
95. Metsise mängude seirearuanne 2014. Meelis Leivits.
96. Kotkaste ja must-toonekure seirearuanne 2013 Kotkaklubi.
97. Helm, Aveliina. 2011. Eesti loopealsed ja kadastikud.
98. Lotman, Silvia. 2009-2011. Rannaniitude hoolduskava.
99. Mesipuu, Meeli. 2011. Aru- ja soostunud niitude hoolduskava.
100. Metsoja, Jaak-Albert. 2011. Luhtade hoolduskava.
101. Talvi, Tiina. 2010. Eesti puisniidud ja puiskarjamaad.
102. Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri <https://www.riigiteataja.ee/akt/126022015033>